

JACOBUS KOELMAN

Een Kerkhistorische Studie

DOOR

Dr. A. F. KRULL

**Toegevoegd:
Toekomstverwachting van Jac. Koelman
Gans Israël.
door Dr. M. van Campen**

**Uitgeverij TON BOLLAND
voorheen H. A. van Bottenburg N.V.,
Amsterdam 1972**

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2017**

Voorwoord dr. A.F. Krull

Aan het einde van dezen mijn arbeid gekomen, is het mij een behoefte een woord van dank te brengen aan onderscheidene betrekkingen en personen.

In de eerste plaats dan een woord van kinderlijke dankbaarheid aan U, geliefde Ouders, die zoveel voor mij geweest zijt en nog zijt in ieder opzicht. Volgde gij beiden altijd met veel belangstelling de gang mijner studie, voor U, geliefde Vader, zal het een uur van bijzondere blijdschap zijn, waarin gij dezen eersteling van uwen zoon ter hand neemt. Hebt gij bij zoveel jonge predikanten lust en liefde voor de studie trachten te wekken, ik weet, dat het U een oorzaak van vreugde is, dat uw zoon de studie niet geheel vaarwel heeft gezegd.

Wordt een werk als dit gewoonlijk aan de Ouders alleen opgedragen, hoe zou het anders kunnen, hartelijk geliefde Vrouw, of ik moest ook uwen naam aan de keerzijde van dit blad vermelden. Zoo iemand, dan verdient gij een woord van hartelijke dank bij deze gelegenheid. Hoeveel uren en vacantie-dagen, waarop gij rechtmatig beslag hadt kunnen leggen, hebt ge blijmoedig en vriendelijk, aan de studie van uwen man afgestaan. Dat deze arbeid nu voltooid is, zal U om meer dan éne reden welkom zijn, Beeft de God mijns levens, hooggeachte Leermeesters, mij veel gegeven in hen, aan wie ik dit geschrift opdraag, gaarne spreek ik het in deze bladzijden uit, dat ik Hem altijd dankbaar zal blijven U tot leermeesters te hebben gehad. Beter dan menig ander leerling kan ik misschien weten, wat gij voor uw leerlingen zijt, aangezien men dit gemeenlijk in de praktijk des levens eerst recht leert verstaan. Zeker, aan U dank ik voor een groot deel de verworven kennis, maar wat meer is, door uw onderwijs en door de omgang met U, wies steeds in mij de liefde voor het ambt mijner keuze. Wat wist gij ons hart te ontvlammen voor de dingen van het Koninkrijk Gods, hooggeleerde VAN DIJK; met welk een piëteit en helderheid gaart gij uw colleges, Prof. WILDEBOER; en hoe werd onze aandacht geboeid door uw van zoveel studie getuigende colleges, hooggeleerde VAN RHIJN. Tot mijnen spijt kon ik slechts enkele uwer lessen bijwonen, Prof. MEYBOOM, maar waarvoor ik U ten zeerste dank, is de grote bereidwilligheid, waarmede gij de jeugdigen predikant, die zich voor het doctoraal prepareerde, tegemoet kwaamt.

U, hooggel. KRUYF en REITSMA, dank ik voor de welwillendheid van U ondervonden en voor de zeer leerzame uren in uw collegekamer doorgebracht. Terwijl ik in het bijzonder Prof. REITSMA mijn dank betuig voor de raadgevingen mij gegeven bij de samenstelling van dit proefschrift.

Liet ik het hierbij, ik zou mij aan grote ondankbaarheid schuldig maken tegenover de velen, die mij op allerlei wijze behulpzaam zijn geweest bij de vervaardiging dezer monografie. Allen te noemen is onmogelijk, maar aanspraak op mijn oprechten dank hebben de HH.: Prof. Dr. J. J. VAN TORENENBERGEN, Dr. G. J. Vos Az., Dr. PH. J. HOEDEMAKER, Prof. Dr. F. L. RUTGERS te Amsterdam, Prof. Dr. S. D. v. VEEN te Utrecht, Ds. J. P. VAN MELLE, toen predikant te Sluis, nu te Kralingen, en Dr. JOH. C. BREEN, adjunct-Archivaris te Amsterdam, terwijl ik de vriendelijke wenken en raadgevingen van de EM. Ds. A. J. P. GORT, emer. predikant te Alkmaar, Ds. L. C. SCHULLER TOT PEURSUM te Amsterdam, Ds. J. C. VERHOEFF en Dr. A. W. BRONSVELD te Utrecht, Dr. A. S. E. TALMA te Groningen en Prof. WIELENGA te Kampen in dankbare herinnering zal houden. Noemde ik reeds vele namen, het zou schuldig verzuim zijn, indien ik vergat welke diensten een vriendelijke hand mij bewees bij het overschrijven der notulen van de Kerkeraad te Sluis,

welwillend door de tegenwoordige Kerkeraad dier gemeente in bruikleen afgestaan; maar ook, indien ik geen melding maakte van de vele diensten mij bewezen door het personeel der Universiteits-bibliotheken te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam en door dat der Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en van het Stedelijk Archief te Utrecht. En eindelijk, dat de heer C. W. BRUINVIS, gemeente-archivaris te Alkmaar, mij op allerlei wijze vriendelijk tegemoet kwam, verwondert zeker niemand die dezen kundige en welwillenden man kent.

Eer ik eindig, moet ik nog een opzettelijk woord richten tot twee reeds genoemde geleerden. De eerste is mijn hooggeschatte promotor, Prof. C. H. VAN RHIJN. De welwillendheid, welke gij mij steeds hebt betoond en de belangstelling, al behoorde mijn onderwerp niet tot uw eigenlijk studievak, waarmede gij uw oog over dezen mijn arbeid hebt laten gaan, zullen bij mij steeds in dankbare herinnering blijven. Wees nog voor vele promovendi, wat gij voor mij geweest zijt.

En de tweede naam, welken ik nog wil noemen, is die van Dr. A. S. E. TALMA. Wat uw studeerkamer voor mij geweest is, hoop ik nooit te vergeten, en wat ik gedurende mijn studententijd en ook later nog in de intiemere kring van uw huiskamer heb genoten, zal steeds met dankbaarheid herdacht worden.

En voorts aan vrienden en kennissen, aan oudere en jonge ambtgenoten een broedergroet. Make God ons allen getrouw in de ons toevertrouwde werkkring. Vaartwel!

INHOUD.

	Bladzij
Inleiding	1-8.
EERSTE HOOFDSTUK.	
Koelman's leven	9 -103.
TWEEDE HOOFDSTUK.	
Koelman als polemicus	104-184.
DERDE HOOFDSTUK	
Koelman als Reformator	185-298
VIERDE HOOFDSTUK.	
Slotbeschouwing	299-342.

BIJLAGEN.

A. Bibliografische overzicht van Koelman's werken.	345-358.
B. "Lijk-zangen"	359-403.
C. Penning Koelman betreffende	404-408.
D. Naam en Portrait van Koelman betreffende.	409.

INLEIDING.

Wie zal de zegeningen der Hervorming opnoemen? Zij zijn vele en velerlei. En toch noemt men eigenlijk alles, wanneer men zegt: de Hervorming stelde het Woord Gods weer op de voorgrond als norm voor geloof en leven. Niet meer bukken voor menselijk gezag, niet langer de consciëntie gebonden aan de feilbare uitspraken van Rome's oppersten bisschop, maar God voortaan weer voor alles, in alles, boven alles.

Wat ging daar een adem des levens over de landen en volken, die deelden in de zegen dier Hervorming. Het was alsof geheel de mensheid opleefde. Neen, de volmaaktheid werd in genen dele gezien, maar toch, de talenten van de menselijke geest kwamen tot vollere ontplooiing dan weleer. Het nieuwe beginsel vormde nieuwe karakters, en drukte een stempel op alle ding, als: architectuur, muziek, dichtkunst en zang.

Het meest was de invloed der Hervorming natuurlijk merkbaar op religieus terrein. Het was als een opstanding uit het graf van vormendienst en koud ritualisme. Men kwam weer tot de vrijheid der kinderen Gods. De bron, die zovele honderd jaren gesloten was geweest, werd weer ontsloten toen Luther de Heilige Schrift vertaalde, en verkwikte de volkeren en de zielen, die uit haar dronken. Niets is dan ook beter voor eigen geloofsleven, dan van tijd tot tijd een bad te nemen in de stroom van het godsdienstig leven dier eerste jaren.

2

Maar helaas! het groen van dien lentetijd bleef niet lang zijn frisse tinten behouden. Wie rekening houdt met het van vrijheid van onderzoek, zal er zich niet te zeer over verwonderen, dat er weldra sprake was van verschillende Kerken: als de Lutherse en Gereformeerde, maar hij is daarom nog niet voorbereid op iets, dat pijnlijker aandoet, n. 1. dat èn in de Lutherse èn in de Gereformeerde Kerk zeer spoedig een stagnatie valt op te merken in het geestelijk leven.

Werd Israël na de ballingschap het volk des boeks; trad in de plaats van het profetisch woord de omheining en omtuining der wet, - èn in de Lutherse èn in de Gereformeerde Kerk maakte de periode van fris geestelijk leven spoedig plaats voor een tijdperk van dor dogmatisme en dode lettertheologie. Bij alle verschil tussen die twee Kerken in inrichting en eredienst en leer, hebben zij dit met elkander gemeen dat ze beide spoedig te eenzijdig het kleinood der reine zuivere leer (het harteblod der Kerk) op de voorgrond plaatsten, en dat niet, dan ten koste van de beoefening van het Christendom in de praktijk.

Hebben we in de Gereformeerde Kerk te wijzen op de Arminiaanse twisten en de splitsing in Remonstranten en Contra-Remonstranten, in de Lutherse trekken (de anti-Noministische, Osiandrische, A diaphoristische, Majoristische, Synergistische onze aandacht. Trachtte men in de Lutherse Kerk de twistende godgeleerden te verzoenen door de «Formula Concordiae» (1577), in de Gereformeerde Kerk behaalde de kerkelijke rechtzinnigheid de overwinning op de Synode te Dordrecht (1618-1619). Maar - en hoe kon het anders - in beide Kerken ging het pogen, om de leer zoo nauwkeurig mogelijk te bepalen en binnen enge kerkelijke grenzen te sluiten, ten koste van hartelijke vroomheid en geestelijk leven. Men riep een dialectische scholastiek te voorschijn, die, hoe vernuftig ook en vindingrijk, de openbaring van 3 het Christelijk leven in de weg stond, en orthodoxie in orthodoxisme deed ontaarden. Het geloofsleven kwijnde veelal. De religie was voor velen meer zaak des verstands, dan des harten. Er moest reactie komen.

En deze bleef ook niet uit. Noch hier, noch daar. Traden in de Lutherse Kerk mannen op als ARND (-1- 1621) en SPENE'R (± 1705), in de Gereformeerde Kerk hier te lande brak de reactie zich baan in een verschijnsel, gewoonlijk Piëtisme genaamd.

Bij dit laatst genoemde verschijnsel en bij de toestanden hier te lande moeten wij nog een oogenblik stil staan, ten einde het juiste licht te laten vallen op de denkbeelden en werkzaamheid van hem, dien ik tot onderwerp dezer studie koos.

Eigenlijk zeiden wij te weinig, toen we alleen op het Piëtisme de aandacht vestigden als reactie tegen de schoolse orthodoxie. Die reactie deed zich hier te lande ook gelden op het terrein van wijsgerig denken en theologisch onderzoek. Brak CARTESIUS een lans voor een nieuwe denkmethode tegenover de oude scholastieke denkwijze, - COCCEJUS wilde van de dogmatiek terugkeren tot de II. S. en werd de grondlegger van een meer bijbelsche richting. Maar tocht- hoezeer het Cartesianisme en de Coccejanen de aandacht trekken - ons is het nu te doen om het eerstgenoemde verschijnsel: het Piëtisme in Nederland.

Zeker er was vreugde onder de rechtzinnigen hier te lande. Het kleinood der zuivere leer was gered, hoe heftig de aanval ook geweest was. Men kon zich, bij alle verschil, dat mocht rijzen, van nu voortaan beroepen op de uitspraken van de roemruchte Synode van Dordrecht (1618-1619). Classen en Synoden hielden de wacht en waren vooral de eersten tijd wakker op haar post. Geen wonder dan ook, dat menige beschuldiging van onrechtzinnigheid en heterodoxie uitging in die dagen.

4

En toch, het ging velen, wien het niet alleen om rechtzinnigheid als zodanig te doen was, niet naar de zin. Het was alsof de twisten uit de scholen der rabbijnen naar hier waren overgebracht. Het kerkelijke leersysteem was voor velen het een en het al. De liefde, die de leden éner Kerk behoort saam te binden, werd niet of weinig gevonden. Zij was veelal zoek geraakt, om plaats te maken voor een geest van driftige onverdraagzaamheid en boze verdachtmaking.

En was dat nog maar alles geweest, maar daar bleef het niet bij. Behalve, dat vele zachte gemoederen geprikkeld werden, en de samenleving steeds onaangenamer werd, viel er een toenemend zedenbederf en snel verval van practische vroomheid waar te nemen. Het toenemen in heiligheid des levens werd niet openbaar. De zedelijke kracht, dat kenmerk van alle waarachtig Calvinisme, werd hoe langer hoe zwakker bevonden. Er werd niet genoeg gestaan naar innerlijke volmaking. Christus was niet meer het leven der belijders. «Droevig inderdaad stond het aanschijn van de zedelijken staat der Hervormde Kerk in Nederland. Men knaagde aan de schaal, zonder op de kern belust te zijn. De leerwijze was het enige, waarover men zich bekommerde, terwijl de leer zelve onaangeroerd bleef, en alzoo geen kracht kon hebben op het hart tot godzaligheid, tot zedelijkheid, tot plichtsbetrachting en deugd.»¹⁾

Maar dit mocht zoo niet blijven. En het werd ook anders, toen een krachtig en vruchtbaar streven ontwaakte bij sommige godvruchtige leraars om tot een reformatie des levens te komen. Zij wensten weder «exercitium pietatis» en practische vroomheid te zien. Van de waarheid der belijdenis waren zij ten zeerste overtuigd, maar zij wilden dit alles aan het hart geheiligd hebben. Ach, dat de Geest des Heren eens losbrak

1) YPEY EN DERMOLIT: Geschiedenis der Nederlandse Hervormde Kerk. dl. III. blz. 25-26. 5

over die dorre beenderen, «want het gedrag van vele godsdienstleraars was zoo los en zoo godsdienstloos, dat zij tot een schrikkelijke aanstoot waren voor de overheden en voor het volk».¹⁾ En die levenwekkende geest is gekomen en heeft zijn zegenrijke invloed doen gelden.

Het waren de Nederlandse Piëtisten, die zich geroepen achtten tot het heerlijk werk

van de reformatie van het kerkelijk en geestelijk leven. Het mag waar zijn, dat het Duitse Piëtisme (SPENER) meer de aandacht getrokken heeft, - eer dan dat was deze geestesrichting op te merken in Engeland en Nederland.

Waar de wieg stond van het Piëtisme?

Dr. PROOST 2) meent, dat wat de Engelse Puriteinen. gewild hebben slechts de consequente toepassing was van het Calvinistisch beginsel, en dat uit het Nederlandse Calvinisme, aangewakkerd door de Puriteinsche beweging in Engeland, het Piëtisme in ons land ontstond omstreeks het midden der 17de eeuw. Wij meen te mogen spreken van puriteinsche Piëtisten in Engeland. Immers het was dien mannen om twee dingen te doen; primo, om van de Episcopalen Kerkvorm te komen tot een Presbyteriale kerkinrichting, in dit opzicht dus de kerkhervorming voort te zetten, maar secundo, was hun streven gericht op vernieuwing des gemoeds bij de leden der Kerk. Zij accentueerden allen 3) «dass das Christenthum thatiges Leben sein intisse» en drongen aan op wedergeboorte des harten. In de Engelse Staatskerk was misschien de macht van de Paus wel gefnuikt, maar zij had een tweede reformatie nodig 4) «in welcher alles nach Gottes Wort reformirt, also auch das Leben der einzelnen Kirchenglieder nach Gottes Wort umgestaltet und erneuert wird. Das

1) Idem dl. III. blz. 27.

2) P. Jz. PROOST: Jodocus van Lodenstein blz. 8

HEPPV. Geschichte des Piëtismus und der mystiek. blz. 61. 4) Idem blz. 83.

6

Christenthum ist aber wesentlich Leben, und darum ist auch eine Reform des Lebens nêthig».

Welnu wie dat dubbele doel tracht te bereiken en het telkens uitspreekt, dat het Christendom geen leer maar leven is, moet, naar ons voorkomt onder de Piëtisten gerekend worden. 't Is waar, in zekeren zin ligt dit alles opgesloten in het Gereformeerde beginsel, al wat SPENER in Duitsland, LODENSTEIN in Nederland, WHITAKER, PERKINS HOWE . OWEN e. a. in Engeland bedoelden, en is, zoals Dr. Vos zegt, wat gewoonlijk Piëtisme genoemd wordt 1) «eigenlijk het wezen der Christelijke-religie», maar, staan SPENER, LODENSTEIN en hunne geestverwanten in de historie als Piëtisten geboekt, dan geloven wij, dat wij de genoemden mannen dien naam niet mogen onthouden, omdat zij allen met nadruk verklaren: «het Christendom is leven», en op persoonlijken omgang met God door Christus komt het aan.

Welnu van de overkant van het kanaal drong die Geest door tot ons Vaderland. Niet alleen ontvingen mannen als W. TEELINCK hunne geestelijke vorming in de kring dier personen, maar nog meer invloed ging er uit van de talloze boeken der puriteinsche Piëtisten, die hier te lande vertaald en gelezen werden. Er ging een adem des levens door de Kerk. Het ethisch element van het Christendom werd weer geleerd. De praktijk der godzaligheid werd met kracht op de voorgrond geplaatst. In veler leven werd een ascetische reinheid van zeden gevonden. En viel het zaad van het Piëtisme over het algemeen in goede aarde bij de Voetianen, later schoot het ook wortel in de harten der Coccejanen.

Nu rijst echter de vraag of een man als KOELMAN onder de Nederlandse Piëtisten gerangschikt mag worden. Velen meen het te moeten betwijfelen. 2) Maar èn in ons vaderland

7

in het begin der 18de eeuw, èn in Duitsland dacht men er anders over. Dr. HEPPE althans rangschikt hem onder de Piëtisten en schrijft o. a. 1) «Im Anfange des achtzehnten Jahrhunderts war es in de Niederlanden tiblich geworden, sechs Prediger

des Landes als diejenigen zu erzeichnen, durch deren Bemühungen die Uebung der wahren Gottseligkeit in demselben heimisch geworden sei. W. TEELLINCK die beiden BRAKEL, LODENSTEIN, JOH MARTINUS und JACOBUS KOELMAN ZU Sluis in Flandern.»

En ik geloof, dat men dit terecht meende.

Het Piëtisme bedoelde, zegt HEPPE: 2) voortzetting van de reformatie en wel, 1°. door alle Roomse zuurdeeg te verwijderen en 2°. door de zedelijke godsdienstige gebreken uit het volksleven weg te nemen. Welnu als dat zoo is, dan mag KOELMAN met recht onder de Piëtisten gerekend worden. Het grote doel zijns levens was reformatie van het godsdienstig-zedelijk leven en uitroeiing van alle Roomse overblijfselen Feestdagen vieren - 't riekt naar Rome! Formulier-gebeden gebruiken - ze doen denken aan het Breviarium. Maar hierover later. Doch er is meer.

HEPPE spreekt op blz 10 van bovengenoemd werk over de middelen, die het Piëtisme aanwendde om te komen tot de hervorming van het kerkelijke leven. En dan noemt hij ascese, catechisaties en conventikelen. Welnu, was het KOELMAN niet, die gevestigde wilde hebben voor gewichtige verkiezingen; accentueerde hij juist niet altijd de huis- en andere catechisaties. En wat de conventikelen betreft -- het vervolg van dit boek zal ons leren dat KOELMAN daarvan de warmste voorstander was.

Alles samenvattende, meen wij te mogen zeggen. Toen in het midden der 17de eeuw de heerlijke stroom van het

1) Dr. Vos. Geschiedenis der Vaderlandse kerk dl. II blz. 48. 2) o. a. PROOST, blz. 9. HEPPE, idem blz. 105. 2) HEPPE, idem blz. 9.

8

geestelijk leven, gewekt door de Reformatie dreigde te verzanden en onder te gaan in dorre letter-theologie, is daar een heilzame actie uitgegaan van een nogal breede rij van mannen, die, hoezeer ook van harte instemmende met de belijdenis der Kerk, toch het ethisch element niet wilden verwaarloosd zien, maar allen aanhielden op reinheid des levens en praktische vroomheid. Onder die mannen meen wij, dat ook JACOBUS KOELMAN een plaats gegund mag worden, daar hij altijd bezig was zijn hoorders en lezers op te wekken tot persoonlijke bekering, accentuerende de subjectieve zijde van het geloofsleven.

EERSTE HOOFDSTUK.

Koelman's leven.

Indien iemands betekenis en invloed van zijn geslachtsboom of geslachtsrekening afhing, dan zou het treurig gesteld zijn met de man, wiens leven wij wensen te beschrijven. Al onze pogingen toch, om de namen van KOELMAN'S ouders of mogelijke andere familielieden op het spoor te komen, zijn ten enenmale mislukt. Het enige, waarvan wij zekerheid hebben kunnen krijgen, is, dat JACOBUS KOELMAN in 1632 te Utrecht geboren is. Wij lezen nl. in het »Album Academiae Ultrajectinae», dat in het jaar 1650 aldaar JACOBUS COELMANS Ultrajectinus was ingeschreven, en vonden later ook in een der geschriften 2) van zijn vriend JOD. VAN LODENSTEJN vermeld, dat hij in de stad Utrecht opgevoed, en in die Kerk en Academie van jongs af onderwezen was.

Een ding stond dus vast, dat hij te Utrecht geboren was, maar - nu rees de vraag wanneer? Wel vonden we bij enkele historieschrijvers als zijn geboortjaar aangegeven het jaar 1632, maar weer anderen noemden 1630. Wat was nu het juiste? Dit wees ons het onderschrift uit, dat we vonden onder twee verschillende portretten van hem, - het luidt nl. «1679 aetate 47». Het eerstgenoemde, 1632, was dus het ware. Hoe gaarne wij dit ook nog bevestigd gezien hadden door de gegevens uit het doopregister der stad Utrecht, het mocht ons niet gelukken daarin dienaan-

1) Zie over de schrijfwijze van de naam de Bijlagen.

2) ,Twee samenspraken over 't geval van D. JAC. KOELMAN, bldz. 24.

10

gaande iets te vinden, waardoor ons tevens de hoop werd afgesneden de namen zijner ouders te weten te korven, daar hij in geen zijner talrijke werken over éénigfamilielid spreekt 1)

Hoe gaarne wij iets meer hadden geweten van zijn eerste levensjaren, van de huiselijke kring, waarin hij opgroeide, van de opvoeding, die hij genoot, -- één ding zegt reeds veel, nl. dat de jeugdige KOELMAN, ingeschreven onder het rectoraat van HOORNBECK, zijn wijsgerige en godgeleerde studiën aanving en voltooide aan die academie met de bekende geleerden: Voetsius, ESSENIUS en HOORNBECK. Hier zou en hier heeft de jonge man voor zijn leven een stempel ontvangen. Kon het anders? En mocht Voetius hem een zijner beste leerlingen noemen, - de leerling kon geen woorden genoeg vinden om de lof te bezingen van dien groten Protestantse Scolasticus. Was hij later in moeilijkheden dan reisde hij naar Utrecht 3), moest hij de kerkleer verdedigen dan citeerde hij VOETIUS, wilde hij aan zijn betoog kracht bijzetten, dan verwees hij zijn lezers naar dien leraar. Zijn schrijven doet dikwijls denken aan het bekende «jurare in verba magistri».

Dat de jeugdige student aan de Academie zich de tijd ten nutte heeft gemaakt, blijkt op velerlei manier. Hij studeerde en filosofie én theologie. Wel deed men dat in die dagen meer, maar niet altijd werd de titel «philosophiae doctor» behaald. Dit was bij KOELMAN anders. Na 5 jaar beëindigde hij zijn wijsgerige studie. Hij vermeldt die voltooiing niet alleen in de voorrede van een zijner vertaalde werken 4), maar ook in het «Album promotorum» te Utrecht vonden we dit: «Rectore I'SBRANDO DE DIEMERBROEK,

1) KOELMAN maakt alleen melding van zijn vrouw.

2) Album Acaderniae Ultrajectinae,

3) Historisch Verhael der Proceduuren tegen J. KOELMAN ddor THEOPHILUS PARRESIUS blz. 521.

4) Ettelijke Gronden etc. van Mr. Huao BINNING.

11

« medicinae et anatomis professore JACOBUS (JOE'LMAN Ultra«jectinus praemissa disputatione de «Materys a facultate «philosophia praescriptis» in conclavi nostro philosophiae «Doctor en artium magister renunciatus est per clarissimum

«D. DANIELEM BERCHINGER, die 25 May 1655» .

Had de wijsgeer zich gevormd, de theologische studie had daaronder ook niet geleden; immers hij vermeldt in de voorrede van hetzelfde werk 1), dat hij in het begin van het jaar 1656, een klein jaar dus na zijn promotie, op het punt stond om «candidaat in de theologie te worden» . Wanneer hij het werd, kunnen wij niet met zekerheid zeggen, daar wij niets hebben kunnen vinden van enig verder examen, maar dat het niet lang daarna geweest is, staat vast, aangezien hij predikant is geworden in het volgende jaar 1657. 2)

Maar dit is nog niet alles. Hij is in die zes jaar niet alleen doctor in de wijsbegeerte geworden en candidaat in de godgeleerdheid, maar heeft ook nog tijd kunnen vinden voor anderen arbeid. De geleerde was ook een vroom man geworden. De oudere student had een vriendelijk woord van waarschuwing voor zijn jongere academie-burgers. Wat had hij onder al die studie door nog gedaan? Het werkje van Mr. LOVE: «Strijd tussen Vlees en Geest», uit het Engels vertaald 3) en het van een toespraak aan de «Nazireërs Gods», zoals hij de studenten in de theologie noemde, voorzien. Het is hem in die aanspraak om twee dingen te doen, zoals hij zelf zegt. Vooreerst wil hij, zelf door de ervaring geleerd, hen waarschuwen tegen allerlei klippen en verzandingen, waaraan jonge mensen aan de Academie' zich plegen te stoten, en daarna wil hij hun op 'vriendelijke wijze de weg toonen om geschikte werktuigen Gods te worden, om Gode zielen toe te brengen en den

1) Zie: boven.

2) Zie: Verhael der Proceduuren, blz. 296. 3) Ettelijke Gronden. Voorrede.

12

welstand van Christus' Kerk en Koninkrijk te zoeken. Welk een heilige ernst dus, naast zoveel studie en vlijt. Gezegd begin van een leven vol moeite en ballingschap. Dat een zoo talentvol man niet te lang op een beroep zou behoeven te wachten, laat zich denken. Het verwondert ons dan ook niet, dat de Regering de hand op dezen jeugdigen godgeleerde legde, en hij weldra ambassade-predikant werd bij de heren Residenten in Denemarken en te Brussel. Wel wordt ons enige malen verzekerd, dat de kracht, die van KOELMAN uitging, niet zozeer school in zijn redenaarstalent, als wel in zijn innige overtuiging en ware vroomheid, maar toch, ofschoon dan niet welsprekend, was een man van zijn ontwikkeling op zijn plaats in die omgeving en dien werkkring. Zelf vond hij het ook een eer in die betrekking tot de Overheid gestaan te hebben, en in Sluis, als behorende tot de Generaliteitslanden nog te staan, althans als wij letten op hetgeen hij in een brief van 29 Mei 1671 aan de Hoog Mogenden schrijft I), «ik heb altijd de ere gehad, van het predik Ampt, al van het jaar 1657 af., bediend te hebben met enige bijzondere betrekkingh op uw Hoogh Mog. soo in Denemarken bij Haar Excellentien de Heren Ambassadeurs VAN BEUNINGEN, VAN AMERONGEN en VAN VIERSEN, als tot Brussel bij de Heer Resident SASBURGH, en nu alhier tot Sluys» .

Maar toch, na 5 jaar in die kringen gearbeid te hebben, vinden wij KOELMAN onder degenen, die op beroep te Sluis in Vlaanderen preken. De notulen van de Kerkeraad vermelden, dat JACOBUS KOELMAN driemaal optrad in die Gemeente, sprekende over Hoogl. 5: 8, Neh. 2:1-4, en op een biddag over Joël 2: 12-14 «en wel tot groot genoegen der Gemeente». 2) Waaruit blijkt, dat geheel onwaar is, wat

13

ERICUS WALTEN 1) van hem zegt, dat hij op ongepaste manier zich heeft trachten in te dringen in de Gemeente van Sluis, kuiperij en omkoping te baat nemende. En het wekt, dit lezende, onze verwondering dan ook niet, dat de jeugdige predikant niet alleen met Ds. VAN HALEN van KleinAmmers en Ds. ROOSBEKE van West-Souburg op het drietal geplaatst werd, maar de 22 Juni ook «met grote meerderheid beroepen werd». 2) Spoedig daarop (13 Aug.) volgde de bevestiging door de oudsten van zijn twee collega's Ds. MONTANUS.

Wat zou de toekomst baren? De nieuwe leraar was eerder een militante clan conciliante natuur. Zou hij, die de academische jeugd reeds opriep tot een heilig leven, die haar de weg wenste te; vijzen om de welstand voor Christus' Kerk te zoeken en te bevorderen,- zou hij het aanzien dat allerlei rechten der Kerk geusurpeerd werden, dat allerlei zonden in de Gemeente ongestoord voortwoekerden, en dat het geestelijk leven door allerlei oorzaak belemmerd en tegengehouden werd in zijn ontwikkeling? Dwaas, die het meent. Neen, integendeel, de toekomst die hij tegemoet ging, zou zich kenmerken door actie en strijd.

Drie zaken trekken terstond de aandacht, indien men de Notulen van de Kerkeraad, de acta van de Classis van Walcheren en de Resolutiën van Edel- en Hoog-Mogenden leest. En wel - zijn strijd voor de rechten der Kerk tegen een Overheid, die steeds meer zich schuldig maakte aan usurpatie dier rechten, - zijn ijveren voor de handhaving der tucht over het leven der Gemeentelieden, en het heilig houden van Doop en Avondmaal, - en eindelijk zijn bekende strijd tegen het gebruik van Formulieren en het onderhouden van de Feestdagen. Vele bijzonderheden kunnen uit die jaren nog genoemd worden, maar om deze zaken gaat het toch eigenlijk.

1) Blz. 296. Hist. Verhael der Proceduuren tegen KOELMAN, door TH. PARRESIUS.

2) Not. van de Kerkeraad op Juni 1662.

1) Portrait van JAC. KOELMAN, d. Eaius WALTEN. 1689, blz. 3.

2) Notulen van de Kerkeraad.

14

KOELMAN als handhaver van de rechten der Kerk.

Het is hier de plaats niet, om uitvoerig te spreken over KOELMAN'S mening in zake de verhouding van Overheid en Kerk - maar één ding is zeker, dat hij het niet eens was met de hoge Overheid dier dagen, die slechts één doel scheen na te streven, n.l. om de Kerk tot haar gewillige dienaar te maken. Vraagt men of KOELMAN het misschien liever omgekeerd wilde, de Staat overheerst door de Kerk, - neen, antwoorden wij dan beslist met een beroep op een zijner werken 1). Hierin toch zegt hij met nadruk, dat de kerkelijke en politieke machten niet ondergeschikt aan elkander zijn, maar volkomen gecoördineerd. Beide in haar soort zijn zij de hoogste, maar dan mag de Overheid ook nooit een kerkelijke macht hebben, en de Kerk ook nooit

heerschappij voeren over de Staat. Drieërlei macht schrijft hij in dat werk aan de Overheid toe omtrent zaken van religie, en wel: macht om de Kerk te beschermen, macht om op politieke wijze orde te stellen, en eindelijk een bedwingende macht in zake overtredingen van de beide tafelen der Wet. Maar men vergete niet, dat dit een zuiver politieke macht omtrent geestelijke dingen is en nooit zoals sommigen het genoemd hebben: een objectief kerkelijke en geestelijke macht. -Men zou dan evengoed de macht van een stovenzetster in de Kerk een geestelijke macht kunnen noemen, omdat zij in de Kerk hare diensten presteert.

Dat een man van deze overtuiging weldra in strijd gewikkeld zou worden, vooral als men rekening houdt met het dikwijls tiranniek optreden der Overheid in kerkelijke aangelegenheden, is niet meer dan natuurlijk. Welnu de «causa' belli» was daar.

Wat was het geval? Sluis, dat territoire tot de Generaliteitslanden behoorde, stond kerkelijk onder de Classis van Walcheren. En in die Classis, evenals in geheel Zeeland, was

15

nog altijd, ook na de Synode van Dordrecht 1618-19, de kerkorde van de Synode, gehouden te Middelburg 1591, van kracht. Nu bepaalde die kerkorde voor grote en kleine steden in zake het beroepen van predikanten het volgende: «De Kerkeraad met de diakenen zullen hunne Overheid aanspreken, en van hen begeren, dat het hun believe enige uit hun collegie (wezende lidmaten der Kerk) te committeren, ten einde zij bijeenkomen en gezamenlijk delibereren». Zoo geschiedde het dan ook in Sluis. In een «Collegium Qualificatum» kwam de Magistraat, vertegenwoordigd door twee leden om dan met de Kerkeraad een predikant te beroepen. Maar dit kwam de Raad van Staten niet genoeg voor. Men wilde op het beroepingswerk meer invloed uitoefenen, en het was daarom, dat de Kerkeraad van Sluis, door middel van de Classis, spoedig na KOELMANS beroep een brief van de volgende inhoud ontving: «dat wanneer in de Vlaamsche Kerken enigh Predikant oft schoolmeester zoude gestelt moeten worden, zulks eerst aan haar Ed.-mog. moest bekend gemaakt worden, en dat men niet zou voorttreden tot bevestiging van enigh leraar, voor dat men van Haar Ed.-mog. Approbatie hadt verkregen».1) Zou men dat dulden? Neen, vooral niet met zulk een scriba als men nu had in de persoon van JAC. KOELMAN. Dat was een inbreuk op de rechten der Kerken, die niet te pas kwam. Geen wonder dus, dat weldra een krachtig advies door de Kerkeraad van Sluis naar de Classis werd gezonden, waarvan Kom, IviAN denkelijk niet enkel scribent maar ook auteur was. Zijn stempel draagt het; immers «de Kerkeraad te Sluis oordeelt en verklaart, dat dit niet alleen een ongehoorde nieuwigheidt zoude wesen, maar dat het ook ten enenmale is ongerijmt, onnodig en ongegrondt nademaal dat volgens oude gewoonte alhier in onze Beroepingen present zijn in Collegio Qualificato

1) Wederlegging van een Boekje van J. C. VAN BLEYSWIJK4, Amst. 1689.

1) Notulen van de kerkeraad 31 Augustus 1662.

16

de HH. Gedeputeerden van onze Achthaare Overheden (gesteld zijnde door de macht van onze Souverijnen de Hooghe Moghende Heren Staaten-Generaal en diens volgens haar enigszins representerende), welke zelfs mede haar stemmen hebben tot de Beroepingen; en aldus is 't geduurigh ordentelijk voortgegaan; zodat genoegzaam blijken kan, dat geen approbatie van elders te haalen is. Behalven dat het een zaak zoude zijn van quaaden gevolgh, dienend tot groot prejudicie, ja tot wegchneeming van de macht en vrijheid voor deze Kerken, welke als zijnde wel gesteld en welgereguleerde Kerken van goede Kerkenraaden verzien; geheel van een andere

natuur zijn dan die VAN MEIJERIJ VAN de Boson ofte dergelijke, welke van wegens hare gebrekelijkheden en menighvuldighe onvolmaaktheden, misschien zulken reglement zouden moghen en moeten onderworpen zijn. Derhalven heeft de Eerw. Kerkeraaden goet gevonden de E. Classis van Walcheren aan te zoeken, dat ze gelieven haar de behulpighe handt te bieden, opdat de E. E. Raaden van Staaten van deze, onzen oordeels zo nieuwe, zo onnodighe en ongegronden, ja de kerkelijke vrijheden zo ten hoogsten nadeelighe zaake moghen gelieven te desisteren, en de voornoemde Kerken bij haar voorrighe recht en gebruyk te laatera.»¹⁾ Dat was mannentaal en vond ook gereeden ingang bij de Classis. Zij heeft dan ook gedaan wat zij kon, toen zij zich richtte tot de Zeeuwsche Gedeputeerden in de Raad van Staten met het verzoek om deze Resolutie ter verwerping voor te dragen. Helaas, (le Heren, die op zich namen in faveur van de Kerken die zaak tot een gewenst einde te brengen, hebben hun doel niet kunnen bereiken. Het einde der zaak was, dat men te Sluis een brief ontving, waarin stond «dat voorgemelte Resolutie van de Raadt zo wierdt geïnterpreteerd, dat ze niet voorhadden enighe verandering te maaleen, ofte de

1) Notulen van de Kerkeraad 3 September 1662. 17

Vlantrische Kerken van heur vrijheden en macht te beroven, snaar alleen dat de oude kostuymen en gewoontenen zouden gehouden worden, en dat zij door Haar Ontfanghere van de beroepinghen, als zij te doen staan, mochten geadverteert werden».¹⁾

Dit leek heel onschuldig, maar ondertussen bleef de acte van tractement van KOELMAN weg, omdat men eerst nog om approbatie gevraagd wilde zijn, ofschoon hij reeds bevestigd was. Wel besloot de Kerkeraad, dat Ds. BARDENIS, toen praeses, dit gravarnen op de naaste Classis zou inbrengen, hetgeen ook geschiedde, maar het slot was, dat de Classis, die de heer VAN BORSSEL VAN DER HOOGHEN geschreven had, ten antwoord kreeg, 2) dat «de Raadt verstaat, ingevolghe van de oude gewoonte, en van haar Resolutie copyelijk hier nevensgaande, dat in het Requeste tot het verzoek van tractement gepremitteert worde het verzoek van Approbatie, waarop alsdan gelijk voor dezen zou geresolveert worden: «fiat approbatie», en de acte van Tractement, hetwelk dan overeen zoude komen met het gebruyk bij de Heren gecommiteerde Raaden van Zeelandt gewoon, uitgezondert alleen dat het Requeste aldaar geadresseert geen verzoek van approbatie behelze», alsof het juist om dit laatste niet ging. Maar - wat zou men verder doen tegen al deze dingen? Het einde was, dat men om approbatie vroeg op het beroep van Ds. KOELMAN, waarop het tractement volgde.

Was het zoo gesteld met de verhouding tussen de hoge Overheden en de Kerken in Vlaanderen, een tweede strijd zou weldra gestreden moeten worden, tegen de aanmattingen der politieke heren. Het geschil liep nu tussen de plaatselijke Overheid en de Kerkeraad van Sluis. In het jaar 1664 besloot nl. de Magistraat van Sluis, ten einde

1) Notulen van de Kerkeraad, 16 November 1662.

2) Notulen van de Kerkeraad, 1 Februari 1663.

18

ook meer invloed te krijgen op de keuze van Ouderlingen en Diakenen, zich in het vervolg door drie afgevaardigden te doen vertegenwoordigen bij de verkiezing van leden voor de Kerkeraad. Hij beriep zich tot dien einde op een besluit, genomen op de Synode van Tholen van het jaar 1638, waarin bepaald zou zijn, dat in plaats van twee, drie, van Overheidswege gedeputeerd konden worden bij eventuele benoeming van

Kerkeraadsleden. 1)

Maar hierin vergiste men zich op het Stadhuis. Immers, artikel drie van het 6de Hoofdstuk bepaalde, dat er in het vervolg 3 Magistraatspersonen tegenwoordig konden zijn bij de beroeping van een predikant, maar volstrekt niet bij de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen. Hierop gewezen zijnde, meenden de heren toch hiermede te kunnen doorgaan.

Nu richtte de verongelijkte Kerkeraad zich tot de Classis met de bede, dat zij de zaak zou ter hand nemen en de Kerk bij hare privilegiën (rechten) beschermen. Dit geschiedde. De Classis handhaafde de Kerkeraad en wees de Overheid op hare dwaling in dezen. Zoo dreef dus deze wolk voorbij.

Of de lucht niet meer betrekken zou? Daarvan spreken ons de notulen dier jaren. Het liep zelfs zover,, dat men de persoonlijke vrijheid van KOELMAN aanrandde. Het volgende zal ons dit leren, en tevens doen zien, tot welk een schade van het geestelijk leven der Gemeente die politieke inmenging in kerkelijke zaken leidde.

Een der ambtsbroeders van KOELMAN Ds. BARDENIS werd naar Vollenhoven beroepen, maar mocht naar de gewoonte dier dagen Sluis niet verlaten, voordat zijn plaats weer vervuld was. Gewoonlijk leverde dit geen bezwaar op, daar het beroepingswerk meestal wel vlote, - nu zou het anders worden. Toen namelijk een Commissie uit de Kerkeraad

1) Notulen van de Kerkeraad, Maart en December 1664.

19

zich tot de Magistraat begaf met het verzoek om gedeputeerden te zenden voor het Collegium Qualificatum, werd dit geweigerd. En waarom? De burgemeester PARENT achtte zich beleedigd door een toespraak door Ds. BARDENIS gehouden in een vergadering van het C. Q. op 5 December 1664. Hem was daarin verweten, dat hij de oorzaak van vele kerkelijke troebelen was. Dit onrecht moest eerst hersteld. Satisfactie was een vereiste. 1)

Wat te doen! Er werd besloten, KOELMAN met een ouderling L. DE KONING te deputeren naar het Stadhuis en de Magistraat te verzoeken om een Commissie tot accomodatie van de gepretendeerde injurie te zenden, opdat er een einde aan de zaak gemaakt zou worden. Maar, wie meende dat dit zoo gemakkelijk zou gaan, vergiste zich. KOELMAN deed 2 Februari 1665 verslag van deze zijn zending in de Kerkeraad en deelde mede, dat de Overheid er alleen op zou ingaan, indien de Kerkeraad met voorstellen kwam. 2)

Het einde was, dat de Kerkeraad besloot zich tot de Classis te wenden met deze zaak. Ook tot haar werd KOELMAN gezonden. Maar langs dezen weg was de oplossing ook nog niet gevonden. KOELMAN kwam terug en deelde mede, dat in de Classis eerst een brief van Vollenhoven was voorgelezen met verzoek, BARDENIS demissie te geven, en dat de vergadering in zake Sluis besloten had een brief aan de Magistraat te zenden en daarna zoo nodig gecommiteerden tot bijlegging der zaak. Maar, voordat de Deputaten kwamen, richtte KOELMAN zijn schreden nogmaals naar de burgemeester PARENT ten einde tot overeenstemming te komen, helaas weer niet hetzelfde resultaat, althans wij horen hem in de vergadering des Kerkeraads van 26 Februari mededelen, dat KRENT opnieuw geweigerd had bij te leggen. 3)

1) Notulen van de Kerkeraad. 29 januari 1665.

2) Notulen van de Kerkeraad. 2 Februari 1665.

3) Notulen van de Kerkeraad. 26 Februari 1665.

20

Er werd nu in de Kerkeraad besloten aan de Classis handopening tot beroep te vragen en tevens hare hulp in te roepen en door haar die van de Staten-Generaal, om eens vooral uit deze moeilijkheden te komen.

Het antwoord was gunstig. 1) De Classis gaf handopening tot beroep, ook buiten de Magistraat om, maar op éne conditie, dat men nog 2 of 3 weken zou wachten, opdat de Classis haar Gedeputeerden eerst nog naar Sluis zou kunnen zenden, ten -tijde en wijle, dat de gecommiteerden van de Raad van Staten aldaar zouden zijn bij de verpachting. Misschien kon men door hen nog tot een goede oplossing komen.

Onderwijl vertrok Ds. BARDENIS 22 Maart naar Vollenhóven, zonder echter traktement ontvangen te hebben. Voorlopig was dit geen aangenaam afscheid, misschien kwam het nog terecht. In de Kerkeraadsvergadering van 30 Maart toch kon KOELMAN de broeders verblijden met de tijding, dat de Gedeputeerden van de Classis de vorigen dag waren aangekomen. 2) Nu zou er dus spoedig een vergadering worden gehouden waarin zouden verschijnen Gedeputeerden van Classis en Raad van Staten, de Magistraat van Sluis en de afgevaardigden van de Kerkeraad. Men besloot KOELMAN en MONTANUS, predikanten, en L. DE KONING, ouderling, te committeren. De samenkomst had plaats Dinsdag 31 Maart ten stadhuize. Namens de Kerkeraad voerde KOELMAN het woord. Hij betuigde, dat het de Kerkeraad zeer leed was «dat er zoveel moeilijkheden gerezen waren uit enighe woorden, die gepretendeert worden van Ds. BARDENIS .gezeght te zijn. Ds. BARDENIS heeft echter meermaal heijlighlijk betuight, dat hij de woorden niet gezeght had, en dat hij zulks wel wiste. Doch evenwel, dewijle twe Heren Gedeputeerde des

1) Acta van de Classis van Walcheren 19 Febr. 1665.

2) Notulen van de Kerkeraad 30 Maart 1665.

Magistraats getuighen, dat die woorden gezeght zijn, indien zij dan immer gezeght waren, het zonde Ds. BARDENIS leed zijn en ook zoude de Kerkeraadt wenschen, dat ze niet mochten gezeght zijn» . 1)

Nu was het dan zeker wel goed Dat zou men denken, maar Burgemeester PARENT vond de woorden niet smakelijk genoeg. Eerst een nieuwe redactie vond genade in zijn ogen en wel deze: «dat Ds. BARDENIS niet bewust was, dat hij die woorden gezeght hadt, maar had hij ze gezeght, gelijk de HH. Gecommiteerde zeggen, 't zou hem en de Kerkeraadt leedt zijn, nademaal zoo grote onruste en quellinghen daaruit voort gekomen zijn voor de Kerk en Kerkeraad». 2)

Hierop is door de Ed. Gecommiteerden van de Raad van Staten de wederzijdsche verzoening besloten en hebben de Gedeputeerden der Classis de Magistraat finaallijk afgevraagd, of alle moeilijkheden, als het weigeren van traktement aan Ds. BARDENIS en vele andere een einde zouden nemen. Hierop is toestemmend geantwoord en beloofd, dat men de arbeid van het Collegium Qualificatum zou faciliteren. De notulen laten op die betuiging droefgeestig volgen «doch heeft men met droefheid het contrary daarvan welbevonden».

Dat dit waar was, blijkt uit het volgende. Het scheen, dat (le Overheid achter het werk spoed wilde zetten, althans de 16 April verscheen de griffier CAAN in de Kerkeraad met het verzoek van de Magistraat om nu toch tot het beroepingswerk over te gaan, maar op deze conditie, dat men Ds WITZIUS van Wormer zou voorbijgaan en het een zou zijn uit het getal van hen, die bij de gehele Gemeente gehoord zijti3). Waarom Ds. WITZIUS gepasseerd moest worden, vermeldt men niet, maar vrij zeker, omdat hij door KOELMAN

- 1) Notulen van de Kerkeraad 2 April 1665.
- 2) Idem.
- 2) Notulen van de Kerkeraad '16 April 1665.

23

was aanbevolen en men liever geen tweeden KOELMAN binnenhaalde. Hoe dit zij, het antwoord van de Kerkeraad luidde, dat men te allen tijde genegen was, tot een beroep te komen.

Dit antwoord beviel evenwel niet, zodat drie dagen later griffier CAAN weer binnen stond en zeide, dat de Overheid geen contentement nam met het vorige antwoord. Er werd toen goed gevonden deze twee dingen te antwoorden: «1°. dat men geen reden kon vinden om WITZIUS te passeren. 2°. dat men eerst de finale resolutie van H° M° in zake het beroepingswerk wilde afwachten» .1)

Dat dit in het geheel niet in goede aarde viel, laat zich begrijpen. Het duurde dan ook al niet lang, of er kwam een schrijven van Ds. POTTEN van Middelburg, scriba' van de Classis, waarin de leraars van Sluis ter vergadering opgeroepen werden, en dat wegens klachten van burgemeester SLUIMER, uit naam des Magistraats ingebracht, overmits de Kerkeraad niet tot het beroep voortging. Nauwelijks verlieden echter enige dagen, of daar verscheen CAAN weer in de Kerkeraad met het verzoek van heren Overheden, om nu een brief aan Ds. WITZIUS mee te geven, daar een schip gereed lag te vertrekken, en hem daarin te verzoeken binnen de tijd van 2 of 3 weken zijn gaven te laten horen hier of te Middelburg 2).

Maar in dezelfde vergadering deed KOELMAN verslag van zijn bevinding op de Classis en deelde tot grote droefheid der vergadering mede, dat aldaar besloten was, «1°. de finale resolutie van H° M° af te wachten, en 2°. dat Ds. WITZIUS verzocht zou worden binnen een van de kerken, horende onder de 4 Classes zijn gaven te laten horen.» En dat hij, zoo hij dit niet wilde doen, geacht zou worden niet in aanmerking te willen komen. Maar, hoe kon de Classis

- 1) Notulen van de Kerkeraad 19 April 1665.
- 2) Notulen van de Kerkeraad 10 Mei 1665.

nu daarin de Magistaat ter wille zijn? Welke kans was er nu! Het was dan ook besloten, toen de predikanten van Sluis buiten stonden. Vele leraars in de Classis hadden dat besluit zeer afgekeurd en het hunne ervan gezegd. Maar men zou zich submitteren, ofschoon het een «onrechtvaardighe, kerkverdrukkende, vrijheid prejudicerende resolutie was» . En, om nu toch nog alle krachten bij te zetten ten einde WITZIUS te krijgen, besloot men KOELMAN met een credentie-brief naar Wormer te zenden.

Maar wat gebeurde! Iets ongehoords. Op de morgen van 13 Mei, terwijl KOELMAN gereed stond te vertrekken, kwam een stadsbode met een interdict om te gaan. Hij moest thuis blijven 1). Wie hoorde ooit te voren van zulk een aanranding van iemands persoonlijke vrijheid! Dit liep te ver. Maar - wat te doen om uit deze moeilijkheden te komen. Men achtte het beter zich tot de H° Me te begeven en dit besluit op de eerst komende Classis ordinaria mede te delen om tevens hare hulp in te roepen. Zover is het evenwel niet gekomen. Op de Classis keurde men algemeen dien maatregel af, en berispte burgemeester PA-RENT openlijk over die daad, hem ernstig waarschuwend voor de toekomst zich te wachten voor zulke «rigoreuse en vreemde procederen tegen de Kerkeraadt» 2). Dit bedaarde de gemoederen, ook die te Sluis en andermaal werd KOELMAN afgevaardigd om naar Wormer te gaan ten einde de gemeentebelangen te bepleiten bij Ds. WITZIUS. Nu reisde hij af. Helaas, het doel werd niet bereikt.

WITZIUS had reeds drie brieven ontvangen, één van de Overheid en twee uit de Gemeente, waarin hem alles werd tegengemaakt. Hij verzocht dan ook aan KOELMAN, de zaak verder te laten rusten.

Ziehier nu de schade der Kerk berokkend door het optreden

1) Notulen van de Kerkeraad 14 Mei 1665. 2) Notulen van. de Kerkeraad 31 Mei 1665.

25

der Overheid in zuiver kerkelijke zaken. De harten verbitterd en verwijderd en de Gemeente «zo een weerdig man onthouden».

Nog veel meer zou geciteerd kunnen worden uit de historie dier dagen om te bewijzen, dat de verhouding tussen Magistraat en Kerk te Sluis veel te wensen overliet. Maar aangezien KOELMAN daarin niet of slechts ten dele betrokken was, mag dat hier niet vermeld worden. een zaak was er evenwel nog, ten aanzien waarvan hij zijn stem verhief, en die tevens zoo goed de stand der partijen teelcent.

In het laatst van Juli 1664 werden de drie predikanten van Sluis bezocht door twee afgevaardigden der Waalse Synode») Zij kwamen, als gedelegeerden dier kerkelijke vergadering, met het verzoek of er te Sluis, met contentement van de Kerkeraad, ook een aparte Franse kerk zou kunnen worden opgericht. De Frans-Duitse predikant BARDENIS zou dan geheel ten dienste staan van de Hollandse Kerk, terwijl een vierde beroepen kon worden om de belangen der Waalse Gemeente te behartigen. De zaak werd door de predikanten in nadere overweging genomen en spoedig daarop in de Kerkeraad gebracht. Men besloot daar, dat een der predikanten de pro's en contra's op schrift zou brengen, om daarna te zien wat te doen.

Eerst deed BARDENIS dit, en wel in dien geest, dat het nuttig en stichtelijk zou zijn een aparte Franse kerk hier op te richten. Doch voorgedragen en verdedigd vond het geen instemming. 2) Daarna werd het KOELMAN opgedragen en met welk een ander gevolg. Niet alleen vond hij het «ongeraaden en ondienstigh»; maar zijn zienswijze vond ook algemeen bijval. We laten enkele zijner argumenten hier volgen, omdat ze hem doen kennen. Hij vond het niet gewenst:

1) Notulen van de Kerkeraad 24 Juli 1664.

2) Notulen van de Kerkeraad 21 Aug. 1664.

«1e. omdat alle nieuwigheden en verordeningen gevaarlijk zijn en derhalve zonder dringenden nood niet te aanvaarden.

2e. omdat het apparent en te vrezen zoude zijn, dat die afgezonderde gemeente tot een pruil-kerk mocht gemaakt worden, tot smart van Opzieners en Leraars.

3e. omdat alhier apparentelijk genoegzame en bekwame stof van Ouderlingen en Diakenen tot zoo een Franse kerk en derzelve verstandige regering zou ontbreken.

4e. omdat het zeer te beduchten zou zijn, dat veel onenigheden tussen diakenen van de Duitse en Franse gemeente zouden oprijzen.

En eindelijk 5e omdat vele zeer ijverige en verziende leraars het ten sterkste afraden!»

- We zien het dus, hij wilde tot eiken prijs scheuring en partijstrijd in de boezem der Gemeente voorkomen. Geen nieuwigheden dan wanneer de nood drong. 1)

Was de zaak hiermede afgelopen? Helaas niet. Ingrijpen in kerkelijke zaken deed de Overheid hier wel niet, maar zij liet niet na in dezen tegen te werken. Toen K.OELMAN het volgende jaar Februari ter Classis kwam hoorde hij onder andere stukken ook een brief van de Magistraat van Sluis voorlezen, die, mede ondertekend door de heer Commandeur van het garnizoen, het verzoek behelsde tot de oprichting eener «gesepareerde» Franse kerk. De heilbegerige Overheid toch achtte het

wenselijk, dat er op Vasten- en Feestdagen ook tweemaal geprekeet zou worden in de Franse kerk. 2) Ja, men liet het hierbij niet. Het duurde niet lang of er werd door Gedeputeerden der Waalse Synode ook een verzoekschrift van denzelfden inhoud tot de Hoogmogende Heren gericht, «aangezet en gaande gemaakt van die partij alhier, die de Kerk trachtte

1) Notulen van de Kerkeraad 28 Augustus 1664. 2) Notulen van de Kerkeraad 8 Februari 1665.

27

te onderdrukken en te verscheuren.» 1) Wij gaan op deze zaak niet verder in; alleen zij dit nog gememoreerd, dat de Kerkeraad genoodzaakt werd, een schrijven aan de Classis te richten om hulp en bijstand te verleen in dezen, en een aan de Algemene Staten om het ongewenste en onnutte dezer zaak uiteen te zetten. 2) Ja, het kwam zelfs nog zover, dat KOELMAN afgevaardigd werd naar de Haag, om de H.H. Hoog Mogenden er op te wijzen, dat vier invloedrijke leden van de Magistraat, geheel de Kerkeraad en bijna geheel de Gemeente er tegen waren, en dat de Franse Gemeente zich niet uitbreidde, zoals zij hadden willen doen geloven, maar dat het ledental merkbaar slonk. 3) Hoe het afliep lezen we niet, alleen een ding is zeker, dat ook deze zaak ons geen gunstige dunk doet opvatten van de verhouding tussen Overheid en Kerk.

Zoo leerden wij dus KOELMAN kennen als een krachtig voorvechter van de rechten der Kerk. Geen usurpatie dier rechten van Overheidswege mocht worden geduld. En indien het besprokene nog niet voldoende wordt geacht om dit te bevestigen, men - wachte dan tot de bespreking van de laatsten strijd door hem te Sluis gestreden. Telkens horen wij hem dan protestveren tegen de aanmatiging der Overheid, om in zuiver kerkelijke zaken een vonnis te vellen.

Was de verhouding tussen Overheid en Kerkeraad te Sluis de ware al niet, het werd er werkelijk niet beter op, toen KOELMAN als censor optrad en zich als zodanig liet gelden.

Waar een beginsel is, breekt dat zich baan. Wij zien dit in KOELMAN en accentueren dit. Het Woord Gods was hem

1) Notulen van de Kerkeraad 12 Februari 1665.

2) Notulen van de Kerkeraad 8 Maart 1665.

3) Notulen van de Kerkeraad 22 Maart, 1665.

norm voor geloof en leven, richtsnoer in alles. Niet volgens dat Woord was de krenking van de rechten der Kerk door de Overheid dier dagen, «het beklimmen van Christus' troon», zoals hij het uitdrukte. Hij moest zich dus daartegen verzetten. Maar evenmin mocht volgens hetzelfde Woord de handhaving en toepassing der censuur in de Gemeente des Heren verwaarloosd worden. Niet hij wilde die handhaving, maar de Heer der Gemeente eiste ze. Hij kon dus niet anders, als hij tegen die verwaarlozing te velde trok. Wij leggen de nadruk op het beginsel, waardoor KOELMAN in beide omstandigheden gedreven werd. Telkens kunnen wij op die eenheid in zijn leven wijzen. Alleen, wie bedenkt, dat, wat de Heilige Schrift leert, voor hem normatief was, kan zijn leven, en in dat leven zijn daden begrijpen.

Moest de censuur toegepast worden? Ach, welke toestanden! KOELMAN had beide lief, Vaderland en Kerk, maar hoeveel oorzaak tot droefheid was er dan voor hem. Maar (dit zag hij heel goed in), zou zijn liefde de ware zijn, dan behoorde zij de hand te durven leggen op de wondeplekken in het nationale en kerkelijke leven. Liever het lancet gehanteerd, dan een «verrot lichaam». En, hoe kon men nu het voortwoekeren

dier krankheid tegengaan? Immers, door te doen wat de Heer der Gemeente gebod, door de tucht te handhaven over het leven der gemeenteleden, door het heilig houden van het Sacrament, en door het inroepen van de politieke macht voor zover dit ging en nodig was.

Gods toorn ontbrandde telkens tegen het «gewenste Neérland», maar was het een wonder, wanneer men lette op de «hooggaande zonden», die gevonden werden in kerk en politie, in militie en huizen en personen? Hoe kon het anders! Maar daarom moest de liefde het dan ook aandurven, om vrijmoedig die ongerechtigheden te straffen, in wien dan ook, zonder onderscheid.

Welnu de man daarvoor was gevonden in de persoon van JACOBUS KOELMAN. Was hij dan een «homo rigidus»? Integendeel, streng jegens zich zelf, wilde hij gaarne zoveel mogelijk dragen in anderen, maar, eiste de welstand van Kerk en Vaderland het, dan was hij de man, die van tuchtigen wist. En nu is het natuurlijk, dat de besluiten, die in die dagen genomen werden, Kerkeraadsbesluiten waren, maar toch hij was de motor, de ziel dier vergadering.

Hoeveel wonden vielen te helen, hoeveel zonden te bestrijden in Vaderland en Kerk, vooral in de Gemeente te Sluis. Wie de Notulen van de Kerkeraad dier Gemeente leest, kan zich voorstellen hoe dit alles een man als KOELMAN tegen de borst stuitte en pijn deed. Uiterlijke rechtzinnigheid, maar ten eenmale gebrek aan vernieuwing des gemoeds en heiligmaking. 's Morgens onder de preek, 's avonds in de danszaal. In plaats van de rustdag door te brengen in de huiselijke kring om de geestelijke spijs te «herkauwen», liep men «zingend en krijtend» langs kaaien en wegen. En was dit nog maar alles. Maar er gebeurde nog zoveel meer. Hoe werd er gespeeld met lot en kaart en dobbelspel, hoe was de stad als bevlekt met kroegen, wat brachten die lombardhuizen een ellende en smart in de huizen, en wat werd men door de Overheid lichtvaardig tot een eed gevergd. En zoo zouden wij dit zonden-register kunnen uitbreiden, maar wij willen liever letten op de middelen, die beraamd en in toepassing gebracht werden, om hierin verandering te brengen.

Kort na KOELMAN'S komst werd de hand aan de ploeg geslagen. Was hij een tegenstander van het dartele dansen in het algemeen . hoeveel te meer van het nachtelijk dansen in allerlei kroegen. Dit mocht de Kerkeraad niet langer aanzien; een besluit werd genomen, en allen, die aan die «ongevoegelijke nachtdanserijen» hadden deelgenomen, gecensureerd. 1)

29

Maar er waren nog andere gewoonten, die evenzeer schadelijk en schandelijk waren en bestreden moesten worden. Zoo was het de gewoonte van vele leden der Kerk jaarlijks een bezoek te brengen aan de kermis te Brugge. En hoe het daar toeging, was bekend. Mocht dat zoo oogluikend toegestaan worden! Neen, KOELMAN drong er op aan, dat ze allen er over aangesproken zouden worden, hetgeen ook geschiedde. 1)

Is het gemakkelijker algemene zonden te straffen, dan private onder het oog te zien, ook voor dit laatste deinsde de ijverige predikant van Sluis niet terug. Dit blijkt uit het volgende: Het H. Avondmaal stond in Sluis gevierd te worden. Ook nu werd de censura morum gehouden. Ter sprake kwam de commies BRIENEN, die zich weder schuldig gemaakt had aan dronkenschap. Zou het hem aangezegd worden, of moest men de Magistraat naar de ogen zien? Schande wie het dacht Stond een Magistraatspersoon, als lid der Kerk ook niet onder kerkelijk opzicht? Ongetwijfeld, en wij vinden de 3 Januari 1665 onzen KOELMAN met de ouderling LE CROIX op weg naar het huis van de heer BRIENEN²). Waardig en kalm onderhield hij het lid

van de Magistraat over zijn voortdurend drinken, en zegde hem, dat van de tafel des Heren geweerd moeten worden dronkaards, dus ook hij. Maar ziet - ofschoon KOELMAN dit alles «in alle beleefdheid en bescheidenheid gezegd had, daar barst de man in een vreselijk vloeken uit, werpt zich op de predikant en slaat hem vinnig en vijandig op de borst.» Gelukkig dat de ouderling tussenbeide kwam en KOELMAN bevrijdde, waarop BRIENEN voortvoer hem. «te schelden en te vloeken als een Simeï» .

Hoe groot de ontsteltenis was in de Kerkeraad, toen dit

- 1) Notulen van de Kerkeraad 1663,
- 2) Notulen van de Kerkeraad 18 October 1663.
- 2) Notulen van de Kerkeraad,

30

werd medegedeeld, laat zich denken. Men besloot een commissie naar het stadhuis te zenden om «politieke correctie en prompte reparatie te eisen». 1) Maar het enig antwoord, dat Ds. MONTANUS ontving, was, dat men de heer BRIENEN hierover zou spreken. Dat men daarmede wel wat lang wachtte, blijkt uit de notulen van 1 Maart, waarin geklaagd wordt, dat er nog geen satisfactie gegeven was aan de Kerkeraad hl zake BRIENEN.

Dat men in de raadsaal liever aan anderen het oor leende dan aan leden van de Kerkeraad bleek later opnieuw. Wat gebeurde. De 29 Jan 1665 stond de griffier CAAN opnieuw in de Kerkeraad binnen. 2) Genoemde heer had zich weer van een opdracht in naam der Overheid te kwijten en wel hare droefheid te vertolken over het feit, dat Ds. KOELMAN woensdag 24 Januari in zijn preek zo hevig was uitgevaren tegen de Lombarden. Dit kon de Magistraat niet dulden, daar de heer PHILIPPUS VAN DER MAST, door hen aangesteld, zich daarover zeer beledigd gevoelde, en nog te minder, daar hij, naar genomen besluit, slechts tweeëntwintig ten honderd mocht nemen en nam.

De Kerkeraad acte nemende van deze terechtwijzing, beantwoordde haar door de H. H. ter hand te stellen een door KOELMAN opgesteld concept van kerkelijke Synodale resolutiën tegen Lombarden, de betuiging daaraan toevoegende, dat hij het in dezen geheel met KOELMAN eens was, die dagelijks de ellende, uit het beleen der goederen voortvloeiende, ziende, gemeend had op Bijbelse gronden dit te moeten bestrijden. 3) Maar helaas, hoe bondig dit betoog ook, mocht zijn, het werd denkkelijk voor kennisgeving aangenomen. Dat men er althans niet door overtuigd werd, bleek hieruit, dat KOELMAN bijna

- 1) Notulen van de Kerkeraad 8 Januari 1665.
- 2) Notulen van de Kerkeraad 29 Januari 1665. 3) Idem.

31

twee jaar later opnieuw dezelfde vermaning kreeg, nu versterkt door de clause, dat men tot andere maatregelen zou overgaan, indien hij doorging met de lombardier te «schavotteren». Het doelloze van verder schriftelijk debatteren over dit onderwerp inziende, antwoordde de Kerkeraad hierop niet. De notulen vermelden alleen, dat KOELMAN er zeer bedroefd over was, dat een Lombardier eerder een geopend oor vond bij de Magistraat dan hij, die zozeer zijn volk lief had. 1)

Mocht men naar hem niet willen luisteren in de Raadsaal, dit ontsloeg KOELMAN niet van zijn plicht om te blijven getuigen tegen allerlei «grouwelijke dingen», Ieder jaar op bepaalden datum verscheen dan ook als een getrouwe getuige in het midden

der Overheid een Commissie uit de Kerkeraad om haar te verzoeken, dat ze toch toe wilde zien, dat er geen «aanstotelijke onordelijkheden ter jaarmarkt werden toegelaten». Vooral door het lied van vuile zangers drong zoveel gif van ongerechtigheid en zonde in de ziel der jeugd, en het was daarom zeker, dat KOELMAN in Mei 1665 over liet weren van zangers van de jaarmarkt een apart rekwist indiende. 2)

Waar toe meer genoemd? Het is genoeg om ons de leraar van Sluis te doen kennen als een -trouwen herder zijner kudde Soms doet hij ons denken aan een profeet des O. V., die aldoor arbeidde aan de opstanding zijns volks, met een onverzettelijkheid, die hard scheen, maar het waarachtig goed meende en voortkwam uit een hart, dat zijn volk teder liefhad. Als Jeremia schijnt hij soms uit metaal gegoten, terwijl er toch door geheel zijn spreken en handelen een;uier voor teerheid en meewarigheid loopt. Mocht zijn Overheid naar hem niet luisteren, in hem een rustverstoorder

1) Notulen van de Kerkeraad, 4 Nov. 1666.

2) Notulen van de Kerkeraad Mei 1665.

32

zien, hij liet niet na, telkens als zij haar hoge roeping verzaakte, te kloppen aan haar consciëntie, opdat ze mocht komen tot één pijnlijk maar vruchtbaar zelfverwilt.

Leerden wij dus KOELMAN kennen als een strijder voor de heiligheid van het Avondmaal door de handhaving en toepassing der censuur, niet minder deed hij dit ten opzichte van de heiligheid des Doops. Wat de Kerkeraad van Sluis te (lezen opzichte deed op instigatie van KOELMAN vereist een kleine historische toelichting.

Er zijn in de Gemeente des Heeren op aarde telkens tijden geweest, waarin de Heer in bijzondere mate zijn Heiligen Geest uitstortte en daardoor leven bracht in de doodsbeenderen. Zulk een tijd van heerlijke opwaking en fris geestelijk leven heeft de Gemeente van Sluis gekend in de jaren 1671 en 1672. 1) Echter niet enkel Sluis, want zelfs eerder in 1670 werd iets van die geestesstroming bespeurd in geheel de Classis van Walcheren. 2) Althans wij lezen in de notulen dier Classis, (lat er een algemene begeerte ontwaakte in de onderscheidene Gemeenten, om enkele abuizen, ingeslopen in kerkelijk en peroonlijk leven, weg te nemen en te reformeren. Ja, met heilige geestdrift werd eenparig besloten, te censureren en van het Avondmaal te houden allen, die de Sabbath schonden, met kaart of teerling speelden, en de publieke godsdienst verzuimden.

Maar helaas, een goed begin waarborgt niet altijd een goed einde. Nauwelijks toch heeft de Classis dit voornemen kenbaar gemaakt of daar verheffen de Staten van Zeeland hunne stem om te verbieden, dat dit gerealiseerd wordt. 3) En hoe te betreuren, men heeft in de Classis den

1) /Historisch verhael der Proceduuren tegen KOELMAN, door THEOFILUS PARRESius/./. blz. 1.

2) Idem blz. 2.

3) Idem blz. 3.

33

zedelijke moed niet om toch door te, gaan, zodat het einde was een reformatie alleen op papier.

Dit kon de van geestdrift blakende KOELMAN niet dulden; Hij bracht de Zaak in het volgende jaar, 1672, op het ogenblik dat de vijand naderde, ter sprake in de Kerkeraad te Sluis, en las een brief voor, door hem opgesteld en gericht aan de Classis, waarin zij geprikkeld werd tot daden van reformatie. 1) De korte inhoud van dit schrijven was

als volgt: «Och, laat U niet ontmoedigen. De reformatie is zo nodig en nuttig. Vrees de Overheid niet en denk niet te kwaad, over haar. Zij wil de hervorming eigenlijk ook wel. Zij ziet wel in, dat de zonde van land, kerk en staat hoog geklommen is, en dat de oordelen Gods deswege dreigen los te barsten over Nederland.»

«Neen,» zo eindigde hij, «wij schrijven U geen plichten voor maar willen U slechts ons gevoelen te kennen geven.» Het gevolg was, dat de 14 Sept. van dat jaar in de Classis verscheidene sessies aan de zaak gewijd werden, en dat er tot de onderhouding van de geconcipeerde artikelen werd besloten, 2)

Hoe goed men dit te Sluis ook vond, men was daarmee niet ten volle voldaan. Althans er werd besloten om het werk der reformatie voort te zetten, en een particulier gravamen in te dienen, in zake de Heiligen Doop. De korte inhoud van dit gravamen was als volgt: 3)

1. Of men de kinderen van Papisten, niettegenstaande vele inconvenienten en onstichtelijkheden zou moeten dopen.

2. Of enig gereformeerd Magistraat de Paapsen ouders mag verbieden, hunne kinderen te laten dopen in Paapse plaatsen, en integendeel de predikanten gelasten en opleggen, dezelve in de Kerk te dopen, nevens de Gereformeerde ouders hunne kinderen.

1) Idem, blz. 3.

3) Idem, blz. 7.

3) Idem blz. 188-193.

35

3. Of niet dienstig was, de Doop der kinderen van domme onwetende Naam-Christenen een korten tijd uit te stellen, totdat die ouders enige grond-kennis van de religie mogen hebben, om verstandelijk en ernstig de solemne belofte te doen, nopende de opvoeding der kinderen in de ware religie.

4. Of niet diende order gesteld, en hoedanig, opdat niet allerlei getuigen, ook onwetende, goddeloze enz. omtrent de H. Doop mogen verschijnen?» 1)

Aangezien dit voorstel in de Classis met weinig geestdrift werd ontvangen, besloot de Kerkeraad te Sluis, daar de reformatie in de politie even nodig was als in de Kerk, zich ook met een rekwist tot de Magistraat te wenden. 2) De inhoud daarvan was eigenlijk niet anders dan een inroepen van de hulp der Overheid, teneinde gemeenschappelijk te strijden tegen de zonden, tegen welke de Kerk reeds lang de strijd had aangeboden; als: vloeken, lasteren, Sabbatschenden enz. Een nieuw element in dat geschrift was het verzoek om toch de orgels uit de Kerk te verwijderen, daar een orgel naar het Jodendom, Heidendom en Pausdom dekte. Spoedig werd dat rekwist gevolgd door een ander van ongeveer dezelfde inhoud, opgesteld en ingezonden door 53 burgers. 3) Helaas, noch met het Bene, noch met het andere wilde het vlotten. De Classis vond de voorstellen van KOELMAN in zake de H. Doop uitnemend; de Overheid was onder de indruk van de politieke omstandigheden en voelde wel iets voor die voorstellen, maar bij geen van beiden kwam het tot daden. Althans wij lezen, dat het gravamen in zake de H. Doop tot vier maal 4) toe door de Kerkeraad te Sluis bij de

1) Notulen van de Kerkeraad 5 September 1672.

2) TH PARRESIUS, blz. 12.

3) Notulen van de Kerkeraad 13 November 1672.

4) TH. PARRESIUS, blz. 189.

Classis is ingediend; zelfs in den jare 1674, toen KOELMAN gewikkeld was in zijn laatsten strijd, die eindigen zou met zijn deportatie, trad hij nogmaals op met hetzelfde gravamen. Ook toen gevoelde de Classis weinig lust en roeping tot deze zaak in te

gaan, zodat KOELMAN kon heen gaan in de overtuiging, dat hij deed wat hij kon, terwijl de Classis door haar daden het woord van Felix herhaalde: als ik gelegener tijd bekomen zal hebben, voor ditmaal ga heen. 1)

Ofschoon van geheel anderen aard dient hier, daar het juist viel in dien tijd van strijd en verwikkeling, melding gemaakt te worden van KOELMAN'S optreden tijdens de pest te Sluis. 2)

Was zijn hart met innerlijke ontferming bewogen, als hij lette op de talloze wonden in het kranke lichaam der Kerk, niet minder toonde hij een priesterlijk hart te hebben waar het gold der lijdende mensheid de helpende hand te bieden. In het jaar 1666, omtrent het midden van Augustus, brak een vreselijke pest te Sluis uit. Na niet langen tijd werden door de Overheid maatregelen genomen, ten einde de ziekte met doelmatige middelen te bestrijden, zo mogelijk het voortwoekeren te beletten. Tot die maatregelen behoorde, 1(' het ontwerpen van enkele pestwetten, naar welke ieder burger zich zou hebben te gedragen gedurende de pesttijd; 2" het benoemen van een Kamer van Gezondheid.

Ook de Kerk en hare dienaren trachtten zoveel mogelijk verlichting en troost aan te brengen. Getrouw werden de zieken bezocht, toegesproken, zo nodig verpleegd, inzonderheid door onzen KOELMAN en zijn vrouw ANNA Miss. Beiden stond blijkbaar voor de geest het woord des Heeren «Ik ben krank geweest en gij hebt mij bezocht.»

1) Later ontving de Kerkeraad te Sluis antwoord op het gravamen in zake de II. Doop.

2) Notulen, Augustus 1666.

36

Het duurde evenwel niet lang of er rees een geschil tussen Kerk en Magistraat De laatste verbood nl., dat huisgenoten en helpers van lijders ter kerk zouden komen, terwijl de predikanten van mening waren, dat juist de zodanigen de troost van het Evangelie en de kracht van het gemeenschappelijk gebed nodig hadden¹⁾.

Eindelijk werd besloten een commissie uit de Kerkeraad naar het Stadhuis te zenden, teneinde de heren te wijzen op Art, 20 der pestwetten, hetwelk een flauwe hoop liet doorschemeren, dat in de Kerk een aparte plaats zou worden aangewezen aan de bedoelde personen. 2) Helaas, de Overheid ging niet tot haar verzoek in, maar verwees de deputatie naar de Gezondheids- commissie, die het ook niet wilde inwilligen, daar men te zeer het gevaar voor besmetting vreesde.

Wat bleef, na deze weigering, de leraren anders over, dan hunne bezoeken te verdubbelen, opdat zij de zieken te meer in hunne huizen zouden kunnen troosten. Dat dit zijn gevaren medebracht, bleek spoedig. Wij lezen ten minste, dat de ziekentrouster stierf, terwijl de daarop benoemde weldra ernstig ziek werd. Maar, zou dit KOELMAN of zijn geliefde vrouw afschrikken? Neen, zij verdubbelden hun ijver. Zij waren nu hier, dan daar. Men zag ze dagelijks. Er was maar een roep over hun arbeid.

Echter meende de Magistraat tussenbeide te moeten komen. Hunne bedoeling mocht goed zijn, de ijver in beiden te prijzen, maar nam dit het gevaar weg, dat zij de besmetting brachten van huis tot huis?

Den 28sten September kreeg KOELMAN dan ook een bode van het Stadhuis ten zijnent, die een brief overhandigde met het volgende interdict: «gij noch uw vrouw mogen

1) Notulen van de Kerkeraad, 5 Augustus 1666.

2) Notulen van de Kerkeraad, 12 Augustus 1666.

37

het huis verlaten, terwijl er een witte latte aan uw venster geslachten zal word en» . 1)
 Hoe dit opgenomen werd, laat zich denken. In de Kerkeradsvergadering van 30 September richtte hij het verzoek tot de broeders, dat men afgevaardigden naar de Overheid zou zenden, met het verzoek die lat weg te nemen en hen weer te laten arbeiden. Dit gebeurde en het resultaat was, dat de lat verwijderd werd en zij ter kerk mochten gaan, op conditie, dat ze op een aangewezen plaats zouden zitten, en dat de 7den October twee Gedeputeerden der Overheid hun beiden hartelijke dank kwamen brengen in naam van heel de burgerij van Sluis. Waarlijk het doet goed, die woorden van uitbundige lof te horen toebrengen aan een man, die zo gaarne krankheden heelde in geestelijken en lichamelijke zin, en dat uit de mond van een Magistraat, die dezen burger en leraar zo vaak heeft miskend en beledigd. Wij meenden dit alles niet te mogen overslaan, daar vooral dit optreden van KOELMAN ons hem doet kennen als een prediker, die wist dat ziel en lichaam Godes zijn.

Zo zijn wij dan eindelijk gekomen aan de grootsten en laatsten strijd, waarvan wij boven met een enkel woord spraken. Een strijd, waaraan KOELMAN'S naam voor altijd verbonden zal blijven en die voor hem eindigde in sus pensie en deportatie. Wij bedoelen zijn strijd tegen de Formulieren en Feestdagen. Ja, de Formulieren en Feestdagen waren hem reeds lang een doorn in het oog geweest. O, wat bevorderde dat eindeloos lezen dier Formulieren en Formulier-gebeden een «sleur- en slenterdienst» en hoezeer was het in strijd met de ordinantiën Gods, dat enen naast de Sabbat allerlei feestdagen vierde en onderhield, die

1) Notulen van de Kerkeraad, 30 September 1666.

38

inzettingen der mensen waren. Moest Gods toorn niet rusten op land en kerk, waar men zo openlijk zijn geboden met voeten trad en alle waarachtig bidden uit de borst onmogelijk maakte door het lezen dier gedrukte gebeden!

Hoe KOELMAN verder over deze materie dacht, bespreken wij later bij de behandeling van de zaken, waarin hij reformatie wenste aan te brengen. Nu mogen we alleen bij de uitwendige zijde van dezen strijd stilstaan. Hoe werd KOELMAN in dezen strijd over Formulieren en Feestdagen gewikkeld en hoe verliep dezelve?

Wij spraken boven over de van ijver blakende KOELMAN, en hoorden, hoe hij de man was, die allerlei gravamina indiende, reformatie-plannen aan de Overheid voorlegde en zijn medebroeders in de Kerkeraad aanspoorde tot getrouwheid in het hun toevertrouwde ambt. Maar wat hielp dit alles; indien het einde altijd «uitstel» was. Dit begreep ook onze leraar, en niet van plan om alle vuur en geestdrift te laten dopven in zijn binnenste, begon hij zelfstandig op te treden. Hij besloot n.l. met de dingen te beginnen, waarvoor hij geen instemming en medewerking van Kerkeraad en Classis van node had. En waarlijk, het waren geen nieuwe zaken, die hij aan de orde stelde. Immers, bijna 10 jaar lang had hij in de Gemeente van Sluis met woord en daad geijverd tegen het gebruik van Formulieren en Formulier-gebeden en het ongepast vereren van de Feestdagen. Maar nu was de tijd gekomen, dat hiertegen krachtiger moest worden geijverd, daar er steeds meer leraren kwamen, die het 4de gebod op losse schroeven zetten en de Sabbat voor een menselijke inzetting verklaarden, hetwelk tot geen prijs mocht toegelaten, wijl juist daarin een groot gevaar school. De Zondag minder geacht, de Feestdagen weldra met andere heilige dagen op de voorgrond gesteld, dat was een brug, die geleidelijk terugvoerde naar Rome.

Zeker, zijn arbeid in dezen was niet geheel vruchteloos 39

geweest. Hij had met blijdschap opgemerkt, dat vele ouders hunne kinderen vrije

gebeden lieten uitspreken, maar toch - het kwaad diende beter onder de ogen gezien. Eindelijk brak hij het ijs door een preek te houden naar aanleiding van Gal. 4: 4-11 l) over het onderhouden van allerlei feestdagen, In krachtige bewoordingen schetste hij de Gemeente op 26 Dec. 1672 het schadelijke en onBijbelse daarvan, aantonende, dat zij als de Galatiërs tot de eerste beginselen terugkeerde, door het vereren en vieren dier menselijke inzettingen.

Maar dat was niet alles. De 5 Jan. 1673 had KOELMAN de bediening van de H. Doop. 2) Hij meende nu ook te moeten breken met de gewoonte om het Formulier te lezen, en dit te moeten vervangen door het houden van een frisse, vrije toespraak in de geest van het Formulier. Aldus geschiedde. Maar welk een oppositie lokte dit uit! Men was een en al verbazing. En het gevolg was, dat de leraar Zondag 8 Jan. in een preek over 1 Chron. 21: 24 deze zaak helder en klaar uiteenzette. Terstond na de preek werd een Kerkeraads-vergadering belegd, waarin de zaak besproken werd. En het einde hiervan was, 3) dat men oordeelde, «dat «het van hem (KOELMAN) niet ordentelijk was gedaan, dat «hij zonder zijn Collegen ofte de Kerkeraad eens te verwittigen van zijn voornemen, de Formulieren had verlaten, «en dit zijn doen openlijk voor de gantsche gemeente had «beweert,» maar, dat men het wat de zaak betrof, volkomen met KOELMAN eens was. Wat die beschuldiging betrof, - zij was maar ten dele waar. Immers, KOELMAN had zijn collega's gezegd, dat hij de zaak voor de Gemeente zou behandelen, en wat het eerste deel dier beschuldiging betrof, dat hij over de reformatie in dezen niet eerst de

1) Verhael van de Proced. blz. 24.

2) Idem blz. 25.

3) Idem blz. 25; Notulen van de Kerkeraad 29 Jan. 1673.

40

Kerkeraad in zijn geheel had geraadpleegd, hij meende dit niet te mogen doen.

Ik vraag toch zeide KOELMAN, wat kan men in deze materie tegenwoordig verwachten van Kerkeraad en Classis. Men vindt alles goed, maar doet niets. En bovendien ben ik van mening, dat, wat ik doe, in overeenstemming is met Gods wil en dat is mij genoeg, maar tevens beschouw ik een zodanig overleg met collega's en kerkeraadsleden als een te rade gaan met vlees en bloed. 1)

Het scheen, alsof de zaak hiermede afgelopen was. Maar wie dat meende, werd zeer teleurgesteld. Dit bleek spoedig. Immers, zoals wij weten, was de verhouding tussen de Overheid en de Kerkeraad te Sluis toch al niet te rooskleurig, en dit was er waarlijk in de laatsten tijd niet beter op geworden. Juist tegen KOELMAN had zich de haat van een deel van de Magistraat gekeerd. -

Wat was gebeurd? Burgemeester SLUYMER, later KOELMANS bitterste vijand, had, door zijn dronkenschap, grote ergernis gegeven aan geheel de stad Sluis. 2) Hij had zelfs op straat gevochten en was daarom door de Kerkeraad vermaand, terwijl men van hem eiste, dat hij der Gemeente satisfactie zou geven door in de vollen Kerkeraad schuld te belijden. Maar, dit was te veel gevegd. En, zoals zich laat begrijpen, die wortel der bitterheid bleef zitten, en openbaarde zich spoedig. Nauwelijks was het bekend, dat Ds. KOELMAN gebroken had met het lezen der Formulieren of Z. Edelachtbare greep die gelegenheid aan om dien aartsvijand aan te klagen van wetsovertreding. Of was de handeling van KOELMAN niet in strijd met art. 49 en 52 van de Kerkorde van 1591, onder welke ook Sluis stond. Het duurde dan ook niet lang, of er ging een brief van beschuldiging naar de Eerw.

1) Notulen van de Kerkeraad 4 Febr. 1673.

2) Verhael van de Proced. blz. 27.

Classis van Walcheren 1) Maar, hoe jammer, de heer SLUYMER had zich vergist, zodat men hem in het eerstvolgende schrijven onder het oog moest brengen, dat deze zaak niet in de Classis behandeld kon worden voor en aler zij in de lagere vergadering afgehandeld was. Z. Edelachtbare moest zich dus eerst tot de Kerkeraad wenden. 2)

Misschien had men de acte van beschuldiging met opzet dadelijk doorgezonden, omdat men de stemming van de Kerkeraad te Sluis wel kende. Hoe het zij, de Kerkeraad ontving 27 Jan. een schrijven van de Classis, waarin de zaak hem ter behandeling werd opgedragen, terwijl van de Overheid een paar dagen later een schrijven inkwam, hetzelfde verzoek behelzende. De zaak werd dan ook spoedig behandeld en de 4 Febr. daaropvolgende besloot men éénparig, dat KOELMAN «in dit syn doen gedragen zou worden.»

De Classis, hiermede in kennis gesteld, besliste in haar vergadering van 11 Febr. KOELMAN te dagvaarden op '25 Febr. eerstkomende. 1) Dit geschiedde Maar die dagvaarding gaf aanleiding tot een dubbel optreden. Zij bracht KOELMAN er namelijk toe om twee preken, die hij over die materie gehouden had (Judas: 20, geh. 24 Juli 1672; 1 Chron 21: 24, geh. 8 Jan. 1673), uitgewerkt en vermeerderd uit te geven, omdat hem bij de dag duidelijker werd, dat men niet wist waarom het ging en dat men zijn bedoelen niet begreep. De haat tegen hem toch ging zover,, dat ei gemene blauwboekjes tegen hem uitkwamen en dat vele predikanten zijn suspensie en deportatie eisten, zodat hem niet anders overbleef dan Gemeente, ouderlingen en leraren beter in te lichten.

Maar van de andere zijde bewoog zij vele oud-ouderlingen

1) Acta van de Classis van Walcheren 26 Jan. 1673.

2) Notulen van de Kerkeraad 29 Jan. 1673.

3), Verhael van de Proced. 4 blz. 31.

42

en diakenen om een zeer vleiend schrijven over KOELMAN aan de Classis te zenden, ten einde een onrechtmatig vonnis te voorkomen.

Eindelijk was de 23 Febr. aangebroken waarop KOELMAN in het midden der CL-vergadering verscheen. Gevraagd zijnde naar de redenen van zijn daad heeft hij op ernstige wijze, als voor Gods aangezicht, de motieven, die hem dreven blootgelegd, zodat het, toen hij daarna buiten stond de heren was aan te zien, dat zijn spreken indruk gemaakt had; terwijl zij nog meer van de ernst der zaak overtuigd werden, toen daarop de Remonstrantie van genoemde broeders gelezen werd. Hun besluit getuigde dan ook van voorzichtigheid. Men kwam overeen, dat er 4 heren gedeputeerd zouden worden (Ds. ANSELAAR, Ds. TILLENUS, Ds. VAN DER WAAYEN en Ds. LACCER 1) om niet KOELMAN nader te spreken, ten einde hem tot de oude gewoonte terug te brengen, terwijl men KOELMAN zelf verzocht zijn redenen schriftelijk aan de Commissie ter hand te stellen, hetgeen hij een paar dagen later deed.

Voor dat het echter tot dit onderhoud kwam tussen Gedeputeerden van de Classis en KOELMAN, had er eerst nog iets anders plaats. Het kwam der Classis n.l. ter ore, dat KOELMAN bij ABRAHAM VAN LAAREN, boekdrukker te Vlissingen, zijn bovengenoemde boekje uitgaf. Dit moest, meenden de H.H., tot elke prijs voorkomen worden. 2) Men schreef daarom zoowel KOELMAN als de uitgever over die zaak. Maar beider antwoord luidde niet erg bevredigend. KOELMAN beweerde n.l. De uitgave nodig te achten en er niet meer over te kunnen beschikken, ofschoon hij echter

gaarne beloven wilde niets meer aan zijn geschrift te zullen toevoegen. De drukker kwam met twee voorstellen voor de dag. Hij zou het drukken

1) Idem blz. 32,

2) Idem blz. 37.

43

staken, indien de Classis hem alle schade vergoedde, óf hij zou niet verder voortgaan met drukken en alle schade voor zijn rekening nemen, indien men bewijzen kon, dat de inhoud van het geschrift ook maar enigszins in strijd was met Gods Woord. Hoe goed ook bedoeld, de Classis ging tot die voorstellen niet in, zodat het gedrukt en verspreid werd. Nauwelijks was het echter in enige exemplaren in Sluis verspreid, of de baljuw liet ze opkopen en verbranden alsof het schotschriften waren.

Na dit incident kwam het tot bovengenoemde samenkomst. Er werd krachtig, maar in de geest der liefde gedebatteerd. En het einde der zaak was, dat de Gedeputeerden, die zozeer bij KOELMAN aanhielden op conformering, zijn argumenten zwaarwichtiger vonden dan zij eerst gemeend hadden 1).

Nu moest de Classis uitspraak doen. Zij kwam tot dien einde 13 April 1673 bijéén. De Gedeputeerden zouden verslag uitbrengen en hunne bevinding mededelen, toen op het laatste ogenblik nog een scherp schrijven van de Magistraat te Sluis inkwam. Men meende in dien kring n.l., (laar het verslag, dat de Gedeputeerden der Classis uit zouden brengen, wel eens te gunstig zou kunnen uitvallen, dit op het laatste moment te moeten inleveren. 2)

En wat was de inhoud van dit schrijven? een veelvoudige beschuldiging. Men begon met te zeggen, dat KOELMAN het Heilig Avondmaal had bediend zonder het Formulier te lezen; (lat hij verder niet alleen met het woord, maar nu ook met de daad tegen de Feestdagen geijverd had, daar hij de 21e Paasdag niet met de zijnen ter Kerk geweest was, en ook geweigerd had op dien dag te prekeren. Ja, dat mede onder zijn invloed dien morgen veel winkels open waren,

Notulen van de Kerkeraad 17 April 1673.

2) Idem 17 April 1673; Verh. van de Proced. bladz. 39.

44

en dat het dus ook voor zijn rekening lag, dat er dien dag in die winkels gestolen en geplunderd was door Paapse soldaten. Voorts, dat ten gevolge van zijn niet Formulier-lezen slechts enkelen gecommuniceerd hadden, terwijl velen de Kerk hadden verlaten. En ten slotte, dat een heer, die zijn kind had willen laten dopen, maar op het lezen van het Formulier stond, genoodzaakt was geworden de doop te zoeken in de Franse Kerk. Het waren geen geringe beschuldigingen. Gelukkig, dat behalve KOELMAN, ook Ds. MONTANUS en MALJARD VAN de BUSSCHE, ouderling en tevens Burgemeester van Sluis, ter vergadering aanwezig waren.

De beschuldigde liet niet lang op repliek wachten. Punt voor punt werd behandeld. Op punt 1 van de aanklacht zou KOELMAN zelf maar weinig antwoorden. Zeker, hij had dien dag niet gepreekt, maar er was in zijn beurt voorzien door één zijner collega's. En wat het openstellen en geplunderd worden dier winkels betrof, laat ik slechts een schrijven van al die winkeliers voorlezen, zeide KOELMAN, terwijl ik ook nog een brief over deze aangelegenheden bij mij heb, ondertekend door '102 gemeenteleden. Dat was dus wel afgehandeld. 1)

Maar nu punt twee. Zeker het Formulier had hij niet gelezen, en in de plaats daarvan een vrije toespraak gehouden, en wel tot groot genoegen der gemeenteleden, zodat allen deelnamen aan het Heilig Avondmaal, behalve 5 of 6 malcontenten, die zich

verwijderd hadden, onder welke 2 of 3 leden van de Magistraat. En eindelijk, wat de doop van dat kind betrof, had hij de vader gezegd, dat het de volgende dag bij zijn collega gedoopt kon worden op de gewone wijze, waarop de man in woede zich tot de Franse Kerk gewend had. Dat alles werd bevestigd door Ds. MONTANUS en VAN DER BUSSCHE, terwijl de laatste er zelfs aan toevoegde, dat

45

die brief van de Magistraat geschreven was op een ogenblik, dat een groot gedeelte van de Raad afwezig was, daar men wel wist, dat het plan anders niet zou slagen.

Ten slotte zeide KOELMAN nog twee vragen te willen stellen: 1e. of de H.H. hem voor onrechtzinnig hielden, zo ja, dan was hij ieder ogenblik bereid zich te laten tenteren; 2e. of zij hem in dezen niet wilden verdragen, daar de zaak der Formulieren door hen voor middelmatig werd gehouden, zoals bleek uit een brief in hun naam geschreven door Ds. APOLLONIUS aan de grote Vergadering van leraren te Londen gehouden? 1)

Daarop ging KOELMAN buiten staan, en namen de Gedeputeerden der Classis het woord. Waarlijk zijn argumenten waren krachtiger dan zij hadden vermoed; zij moesten dit erkennen en uitspreken. Zij hadden wel getracht hem te brengen tot conformatie, maar ze hadden de consequentie zijner redeneringen niet kunnen ontkennen. Immers hij redeneerde aldus: mag men inkorten (en hoevelen doen dat niet), dan mag men ook wel uitbreiden; is het geoorloofd het voorgebed weg te laten, waarom dan ook niet het nagebed; wordt het Formulier bij de kerkelijke inzegening van het huwelijk van ongedoopte mensen op last der Synode veranderd, staat het dan ook niet vrij bij andere gelegenheden iets te variëren? Ja, hij had zelfs aan TILLENUS en VAN DER WAAIJEN, die een middelweg wensten in te slaan, beloofd: «1e. buiten de vragen in het Formulier van de Doop uitgedrukt in substantie niets af 1e vragen; 2e. De Formulieren bij alle gelegenheid, in 't openbaar en 't bijzonder aan te prijzen materialiter, vel quoad materiam, wat de stof betreft; 3e dezelve te zullen houden en gebruiken; 4e. De Formulieren in 't catechiseren der jeugd, te verklaren, te doen verstaan en van buiten te doen leren in de school, zodat zij, ja allen, die

1. Verh. van de Proced., bladz. 40.

2. Verh. van de Proced., bladz. 45.

47

dit gehoord hadden, van mening waren, dat KOELMAN verdragen moest worden en de zaak der vervolging een einde moest nemen. 1)

Maar neen, zo dachten niet allen er over. Enigen verzetten zich hiertegen, en stelden voor, het gewicht der zaak accentuerende, nog een nader onderzoek in loco in te stellen, en, daar het toch een synodale zaak was, de Coetus er mede in kennis te stellen. 2) Dit gebeurde. Opnieuw verschenen op 25 April 1673 de gedeputeerden der Classis te Sluis, onder leiding van de praeses, Ds. FIEYLING. Het eerste wat zij beproefden, was, de Ouderlingen tot andere gedachten te brengen, hetgeen evenwel niet gelukte, daar dezen beter onderlegd waren dan zij zich hadden voorgesteld. Daarna werd voorgesteld, opdat men in betere verhouding tot de Magistraat zou komen, om de straf van burgemeester SLUYMER te verminderen, en te eisen, dat hij, in plaats van voor de vollen Kerkeraad, enkel voor de Heren Gedeputeerden en Predikanten zou verschijnen. Dit werd echter met algemene stemmen van de hand gewezen, daar men meende, dat op die wijze de rust te duur gekocht werd. Vervolgens gingen de Heren Gedeputeerden een omgang langs de huizen doen, teneinde

sommigen tot andere gedachten te brengen en de toestand der Gemeente eens op te nemen. 3)

Hierbij gingen ze evenwel partijdig te werk, en telenden allerlei klachten van malcontenten op, die ze later in de Vergadering der Classis brachten. Ja, het ging zover,, dat enkele Gemeenteleden een stuk opstelden, waarin zij hun spijt uitdrukten over Ds. KOELMAN'S handelwijze. Gelukkig kwam dit uit, en verenigden zich 77 onbesproken mannen, die een Contra-remonstrantie opstelden, daarin eerst de onwaarheid van het eerste rekwest aantoonde, om er vervol-

1) Verh. van de Proced., bladz. 46.

2) Idem blz. 47; Notulen van de Kerkeraad, 25 April 1673.

3) Verh. van de Proced., blz 55.

ons nog op te wijzen, dat het grootste deel der scribenten onwetende, slechterenommeerde malcontenten waren. 1)

En waarlijk het was wel nodig, dat deze brief geschreven werd. Want, toen de afgevaardigden ter Classis kwamen en verslag deden van hunne bevinding, bleek hunne partijdigheid. En dit zou te slechter gevolgen gehad hebben, daar juist in deze zitting geen Kerkeraadsleden van Sluis tegenwoordig waren. Gelukkig kwam KOELMAN later zelf ter Vergadering, schiftte waarheid van onwaarheid, en wees op Ds. TILENUS als de enigen onpartijdige.

Het bleef helaas niet bij vijandige brieven en partijdigheid, ook. uit de schuilhoeken der duisternis werden vurige en giftige pijlen tegen KOELMAN gericht. Er verscheen toch in die dagen een laag blauwboekje tegen de Sluise leraar. «Satan had er de scribent van kunnen zijn.» Men proefde, dat persoonlijke geraaktheid de pen des schrijvers bestuurd had. Allerlei valse beschuldigingen en vuige lasteringen werden hem naar het hoofd geslingerd. Maar gelukkig, «hij heeft het ondervonden, dat die hem zou hebben willen vertreden, door Godts bestieringh hem profijt gedaan hebben; een vloek van zo een Simëi of Bileam is in een zegen gekeert.» 2)

Daar de Classis de zaak voor de Prov. Synode of Coetus getrokken had, kwam deze de 20 Juli 1673 bijeen. De bescheiden en stukken, op de zaak betrekking hebbende, werden opgeëist. Maar de Heren gaven ze liever niet af. Er werd besloten mondeling verslag te doen aan de Synodale vergadering. Alles werd meegedeeld én aangehoord. En het einde was, .dat het volgende besluit genomen werd: «De eerwaarde Conventus kon in deze zaak niet vruchtbaarlijk. handelen, voor en aleer die bij de eerw. Classis van Walcheren

1, Idem, blz. 77.

2) Idem, blz 87.

48

was afgedaan.» Dit bericht werd gezonden aan de eerw. Kerkeraad van Sluis en aan de Edelachtb. Heren van de Magistraat.

Zo nam dus de Classis de zaak weer ter hand. Maar, voordat het tot een eind-conclusie kwam, zou er nog heel wat gebeuren. In de eerste plaats ontving de Classis een brief van KOELMAN, gedateerd 1 Augustus. Die brief, door hem ter defensie geschreven, daar hij wist, dat de Magistraat een «lelijken brief» gericht had tot de Conventus, was langdradig en breedspakig. 1) Hij verdedigde zich daarin tegen allerlei laster en klap, wees er nog eens op, dat slechts 3 van de 10 Raadsleden tegen hem waren, maar dat zij gewoonlijk een paar zwakken wisten over te halen, herhaalde nog eens de vroeger door hem gedane beloften en eindigde met een bede en een dreigement. Hij verzocht

nl. andermaal, dat de Heren hem dragen zouden, maar tevens, dat alle partijen gehoord mochten worden, daar hij anders de gehele «historiam facti» zou uitgeven.

Dit was nog niet alles. Spanden Collega's uit de omtrek en de Magistraat tegen KOELMAN samen door het schrijven van pamfletten en brieven, ook van de kant der Gemeente zou uien hem lastig vallen Het was de 3 Aug. 1673. KOELMAN had de doopbeurt. Onder de twee doopvaders bevond zich ook een familie-lid der verbitterde Overheid, zekere WILHELM KUNE. Nauwelijks begon Ds. KOELMAN zijn vrije toespraak te houden en de ouders in de geest van het Formulier op het gewicht van de Doop te wijzen, of daar sloeg genoemde heer zijn psalmboek open, trachtte het gesprokene in het Formulier te vinden, en riep, als hij te vergeefs zocht: «Ds. ik en versta niet wat U zegt, ik verzoek, dat Gij het Formulier leest,» 2) en dat niet eens, maar tweemaal.

1) Idem, blz. 88-96.

2) Idem, blz. 97, Notulen van de Kerkeraad, 3 Aug. 1673.

49

De predikant houdt zich in en antwoordt kalm: «Zwijg, gij hebt hier niet te zeggen.» Dat die ongehoorde stoutigheid ontsteltenis veroorzaakte liet zich denken. Terstond na de dienst belegde men een Kerkeradsvergadering. KUNE werd gecensureerd en van het H. Avondmaal geweerd, totdat hij openlijk berouw zou hebben getoond, terwijl in dezelfde vergadering een brief werd geschreven aan de Classis, waarin de toedracht der zaak nauwkeurig en naar waarheid werd beschreven. Ja, de liefde tot de getrouwen en beminden leraar dreef 52 manslidmaten er toe, om ook gelijktijdig een schrijven aan de Classis te richten, waarin het on gepaste van KUNE'S handelwijze in warme bewoordingen werd uitééngezet. 1)

Eindelijk was dan de 14 Sept. 1673 aangebroken, de dag waarop de Classis van Walcheren bijéénkwam en de beslissing in deze zou vallen. Dat de pro's en contra's ernstig gewogen werden, was niet meer dan natuurlijk; dat in menig hart, hoe lief men ook KOELMAN had, een tweestrijd gevonden werd, is te begrijpen, immers, op eigen hand af te wijken van synodale besluiten ging niet, maar evenmin kon men er toch eigenlijk toe komen om zulk een geliefden en geachte leraar om een vergrijp van dien aard te suspenderen. En zo was dan het eind-besluit, dat men KOELMAN, lettende op de rust, stichting en vrede der Kerk te Sluis zou dragen, maar niet, dan nadat men hem had aangezegd, dat hij kwalijk gehandeld had, zonder alvorens de E. Kerkeraad van Sluis en de E. Classis daarover geadviseerd te hebben, en ook niet, dan op conditie, dat zij zich zou houden aan de belofte, door hem zelf afgelegd in zijn schrijven van 1 Aug: 1673.2) Tevens oordeelde men, dat hij zich woordelijk zou moeten houden aan de «Interrogatoria», uitgedrukt in het Formulier van de Doop. 3)

1) Verh. van de Proced., blz. 102.

2) Idem, blz. 103. Acta van de Classis van Walcheren, 14 Sept. 1672.

3) Idem, blz. 104.

51

Kort nadat dit besluit genomen was (14 Sept.), verschenen drie Gedeputeerden der Classis, Ds. POTS, Ds. VAN DER WAAIJEN en Ds. VERSTEEG te Sluis, om èn Kerkeraad èn Magistraat met de decisie der Classis in kennis te stellen. 1) Zoals te verwachten was, stuitte men op het Stadhuis op de meesten tegenstand. Maar gelukkig, na enige discussie en nadere toelichting, besloot men met meerderheid van stemmen zich met de Classis te conformeren. Daarna gaven de [Meren afgevaardigden nog gelegenheid aan ieder gemeentelid om bezwaren dienaangaande in te brengen,

waarvan echter niemand gebruik maakte, zodat zij konden heengaan in de vaste overtuiging, dat de beslissing der Classis algemene instemming vond.

Op iets zij evenwel nog de aandacht gevestigd. En wel, -- in de brief voor de Classis stond, dat KOELMAN zich letterlijk moest houden aan de vragen van het Formulier, terwijl zijn belofte in de brief van 1 Aug. luidde: «Ik zal in substantie hetzelfde vragen.» Hierbij kwam nog, dat de Heren Gedeputeerden tevens een dorpsbediening van KOELMAN bijwoonden én alles zeer stichtelijk vonden, alhoewel KOELMAN de vragen niet ad litteram deed. Maar dit zij terloops medegedeeld.

Zo was er dus eindelijk rust. Het had veel moeite gekost; de tijd hieraan besteed had zo veel beter gebruikt kunnen worden voor velerlei reformatorische arbeid, zuchtte KOELMAN, en het was waar. Maar toch - als nu na al dien strijd de verhitte gemoederen weer tot kalmte gekomen, allerlei kloven voorgoed gedempt waren, was de prijs niet te duur geweest. Maar helaas! het zou niet lang duren, of het twistvuur zou weer hoog opvlammen, want in de donkerheid wandelde het monster van nijd, en in het geheim stookte men de haard van passie, zodat een nieuwe uitbarsting niet lang op zich zou laten wachten.

1) Idem 104-105; Notulen van de Kerkeraad, 17 Sept. 1673.

Drie maanden bleef het kalm in de Gemeente van Sluis. 1) Het scheen, alsof de vuurkool gedoofd was, maar de naaste toekomst zou anders leren. Had de Magistraat zijn doel niet kunnen bereiken bij de Classis, men zou het dan nu proberen bij de H. M. Een goede gelegenheid bood zich ongezoekt aan. In de maand October 1673 waren de Griffier en Baljuw der 'stad Sluis in de Haag om de verandering van de Magistraat bij te wonen, die plaats zou hebben onder leiding van drie Gedeputeerden voor de Algemene Staten, POMPE, CROMAN en SIXMA. 2) Naar aanleiding van de naam van KOELMAN, die voorkwam in de rekening van het afgelopen jaar, kwam het gesprek toevallig op de bekende zaak. Of dit alles zo onschuldig toegegaan is, laat zich zeker ernstig betwijfelen, - denkelijk hebben de twee afgevaardigden van Sluis de zaak ter sprake gebracht en de bemiddeling der gedelegeerden van H. M ingeroepen, - doch hoe dit zij, het feit was, dat de Heren de zaak serieus, alsof het hun interest inboezemde, ter hand en ter harte hadden genomen. Ja, het kwam zelfs zover, dat zij van de punten, die zij inbrachten bij de H. M. één artikel, het 6de, geheel aan KOELMAN wijdden. 3) De zaak werd dus, zoals blijkt, behandeld alsof het een zuivere politieke aangelegenheid gold. En om de geest, die hier aan het woord was, te kwalificeren, vermelden wij slechts, dat de Heren zeiden tot hunne smart gehoord te hebben, dat Ds. KOELMAN in de Gemeente Sluis «allerlei notabele nieuwigheden» begonnen was te practiseren, dat de Gemeente zich hierover beklaagd had, en dat de Overheid er zich niet krachtig genoeg tegen verzét had, maar dat zij het niet nodig achten, dat de H. M. in dezen terstond zouden optreden, daar zij den

1) Verh. van de Proeed, blz. 107.

2) Idem, blz. 108.

3) Idem, blz 110.

53

Magistraat zó hadden verwacht, dat het gewenste doel wel zou worden bereikt.

Er bestond dus een zeldzame harmonie tussen de Magistraat te Sluis en de Heergin Gedeputeerden der H. Mo.; ook had de «vermaking der Overheid» in zeer neutralen (?) geest plaats gehad.

Ondertussen wist men te Sluis van alle deze dingen niets. Men leefde in de waan, dat de partijen het hierbij zouden laten. Alleen de Magistraat uitgezonderd. Op het

Stadhuis wist men niet enkel wat er gaande was, maar burgemeester SLUYMER zond zelfs een hatelijk schrijven om het werk van baljuw en griffier te faciliteren. 1) Deze brief schijnt evenwel opgehouden te zijn, totdat de Heren Gedeputeerden de zaak van KOELMAN eerst zelf hadden aangebracht. Dit maken wij althans hieruit op, dat eerst te Sluis de resolutie van Ho. Ma. kwam, die handelde over de klachten der Heren Gedeputeerden, gedateerd 20 Jan., terwijl eerst daarna de Magistraat antwoord ontving op het schrijven van 13 Januari door burgemeester SLUYMER.

Den 3den Februari 1674 werd KOELMAN voorlezing gedaan van de resolutie der .11. M. door twee burgemeesters van Sluis. Hij hoorde het aan, doch antwoordde, dat hij zich, daar de zaak kerkelijk was en kerkelijk afgedaan was, daarnaar niet kon schikken. Verder waarschuwde hij de Heren, dat zij door verderen tegenstand tegen hun leraar zich geen oordeel over hunne ziel mochten halen. 2) Echter zou de zaak weldra ernstiger worden. Er volgde toch op de voorlezing van die resolutie een brief, gedat. 1 Februari van 11. M., als antwoord op het schrijven van de Magistraat van 13 Januari. 3) De inhoud daarvan was, dat de HEI., gelet op allerlei klachten en beschuldigingen ingebracht tegen

1) Idem, blz. 109.

2) idem, blz. 111.

3) Idem, blz. '112; Resol. v. Ho, Mo, 1 Febr. 1674.

Ds. KOELMAN, deze zaak gesteld hadden in handen der Classis met het verzoek, van haar weldra een «gecircumstantioneert en pertinent schriftelijk bericht» te ontvangen, om vervolgens naar bevind van zaken te handelen. Nauwelijks had KOELMAN dit schrijven ontvangen, of hij richtte zich tot de Classis, omdat zij in dezen beslist had en haar genomen besluit behoorde te handhaven, de raad er aan toevoegende, dat zij, naar zijn oordeel, het best deed, indien zij de drie Gedeputeerden der Classis, die in Sluis geweest waren, een uitvoerig verslag der zaak liet schrijven.

Zo was dan de zaak andermaal in de handen der Classis gesteld. Geen benijdenswaardige taak voorwaar! Wat zou men doen? In de eerste plaats natuurlijk antwoorden op de brief der H. M. van 1 Februari, maar dan verder! Zij sloeg de meest rationele weg in, schreef KOELMAN en trachtte hem tot andere gevoelens te brengen.

1) Maar, hoe werd die brief opgevat! KOELMAN was na de lezing daarvan zeer bedroefd. Was de Classis dan bevreesd voor de H. M.? Hoe diep zonk een Kerk, die zo weinig moed had voor hare rechten op te komen. Wie had zeggenschap op dit terrein, Koning Jezus of de Algem.-Staten? In zijn antwoord verzweeg de bedroefde man dit waarlijk niet, bedankte voor het vlelend schrijven der Classis over hem aan de H. M., en sprak als zijn mening uit, dat het voor alles beter was, dat de Classis enkele Gedeputeerden naar de Haag zond, ten einde de zaak beter uiteen te zetten en te verdedigen.

Ondertussen had KOELMAN ook bericht gezonden aan den. Kerkeraad, meldende welke resolutie door de Algem. Staten genomen was, tevens de voorbede der broederen inroepende. Dat dit niet hartelijk was, is zeker. De mannen,

2) Acta Classis van Walcheren, 15 Febr. 1674, Verh. van de Proced., blz. 116-118.

die het meest voor hem gedaan en geleden hadden, 1) werden eigenlijk gepasseerd, en op de hulp der Classis alle hoop en verwachting gebouwd. Maar ook dit zag men gaarne in hem over het hoofd. In de eerstvolgende vergadering van de Kerkeraad werd besloten alle pogingen in het werk te stellen om de geliefden leraar te behouden. Men zou tot dien einde vier commissies afvaardigen, een naar KOELMAN zelf, een naar de Magistraat, een derde naar de Classis en eindelijk een naar de Haag. 2)

Ook hier begon men dus bij de wortel der zaak, daar de zending naar KOELMAN geen ander doel kon bedogen dan hem van inzichten te doen veranderen, want wij lezen: «die verandert zijnde zou het vesen der saacke geheel verandert zijn» . Zij wezen hem er dan ook op, «dat deze saacke van zulk een importantie niet was, dat hij daarom deze lieve gemeente zou willen verlaten, en dat zij, ingeval hij wilde persevereren, geen deel wilden hebben in al de onheylen, die daaruyt voor hem en de gemeente soudent ontstaan» . 3)

KOELMAN'S antwoord luidde als vroeger, dat hij zich in zijn consciëntie gebonden achtte, en niet aan de begeerte van de Kerkeraad kon voldoen, daar hij «de formulierdienst voor kwaad aanzag, strijdig niet het woord en geschikt om slunderdienst te bevorderen.» En hoe men daar ook tegenover stelde, dat hij naar zijn consciëntie niet mocht leven, als te subjectieven maatstaf, maar naar de kerkorde, en dat hein in de predikdienst toch nog genoeg vrijheid overbleef, - hij bleef «volständig, oordelende zelfs, dat God oordelen zou over de Kerken om de slordigheid der leraren.» 1)

1) Idem, blz. 121.

2) Notulen van de Kerkeraad, 18 Febr. 1674; Verh. van de ['meed., blz. 121.

3) Idem.

4) Notulen van de Kerkeraad. Dat de HH. MONTANUS, MAANHOUDT en FERD DE BACQUERE,

Gedeputeerden des Kerkeraads naar de Overheid te Sluis, tot geen betere resultaten kwamen, liet zich denken. Daar stookte men het vuur, en hoe zou men het dan zelf blussen? Eerst vertolkten de broeders de gevoelens van de Kerkeraad bij monde van MONTANUS; terwijl daarna aan het verzoek, om schriftelijk hunne mening in te leveren, werd voldaan. Zeker, niet belangstelling werd alles aangehoord, en daarna nog eens gelezen, maar dat men op het verzoek van het Kerkelijk collegie, om de zaak niet verder te vervolgen bij de H. M., niet inging, was te gissen. Spoedig ontving men dan ook in de consistorie een weigerend en scherp antwoord. 1) Primo wezen de H. H. erop, dat én Classis en Kerkeraad in strijd met artikel 80 der kerkorde hadden gehandeld, toen zij besloten KOELMAN te verdragen; verder dat er van de rust en vrede in de Gemeente, waarvan men in het rekwist gewaagde, al heel weinig te bespeuren viel, en eindelijk, dat het hunne plicht was de H. M. van dit alles op de hoogte te houden. Ja, er werd nog aan toegevoegd, dat zij de andere HH. predikanten ten eerste aanrieten zich geheel aan de kerkorde en kerkelijke gebruiken te houden, tot tijd en wijle de H. M. daarover anders verordeneerden. 2)

Hoe teleurstellend dit antwoord ook was, men liet de moed niet zakken. De derde missie, die naar de Classis, moest ook ten uitvoer gebracht worden. Gedeputeerden waren.

Ds. MONTANUS en de HH. SAMUEL MEERTENS en JACOB DE JONGE; ouderling en diaken. Men zou meer nog dan te voren wijzen op het grote gevaar, dat der Gemeente dreigde; er aan herinneren hoe de rechten der Kerk verkracht werden, om dan eindelijk er op aan te dringen, dat

1) Notulen van de Kerkeraad, 19 Februari 1674.

2) Notulen van de Kerkeraad, 22 Februari 1674.

men gemeenschappelijk afgevaardigden naar de H. M. zou zenden. Dit laatste geschiedde inderdaad, nadat de Gemeente van Sluis op zich genomen had alle kosten te dragen, terwijl de HH. predikanten VAN DER WAAYEN en VERSTEEG van de zijde der Classis werden aangewezen om met de broeders van Sluis te beproeven de

H. M. zover te brengen, dat zij KOELMAN zouden dragen.

Ofschoon de behartiging der belangen van de «geachten» leraar nu in zo goede handen was, verkeerde men te Sluis toch nog in vrees, dat de H. M. een «schadelijke-resolutie» zouden nemen, zodat men besloot de Gedeputeerden een tweetal brieven na te zenden, ten einde daarvan gebruik te maken, indien het dienstig scheen. De een was een schrijven van regerende en gewezen Ouderlingen en Diakenen, terwijl de tweede de welsprekende tolk zou zijn van 69 onbesproken manslidmaten. i)

Dat dit alles aan het waakzame oog der Overheid te Sluis niet ontging, ligt voor de hand. De heer SLUYMER maakte zich toen hij van al die besluiten en missies hoorde, ten zeerste ongerust, dat het in de Haag wel eens anders kon lopen dan hij wenste, en liet daarom niet na zo spoedig mogelijk een brief aan de H. 1\1. te zenden met het verzoek, dat de FIFI nu kortaf de Classis zouden noodzaken binnen 14 dagen een omstandig schriftelijk bericht te zenden» in dezen, met bij voeging van hare consideratien, en voorlopig KOELMAN te gelasten zich te reguleren in de publieken 'eredienst naar de Formulieren en verder op de Feestdagen te preek en op zijn beurt, de feeststof behandelende.2)

Dit gelukte. De resolutie van 13 Februari, hierover handelende, bereikte spoedig de Classis, waarop zij in dien geest aan KOELMAN schreef. Doch ook nu vond de liefde der Gemeente

1) Verh. van de Proced., blz. 129.

2) Idem, blz. 134.

een middel om uit deze impasse te komen, door n.l. te bepalen, dat KOELMAN alleen de morgenbeurt zou vervullen, en Ds. MAANHOUDT, Frans-Duits predikant, de doopsbediening zou op zich nemen.

Toch was SLUYMER nog niet gerust, zodat hij besloot, ook al was het midden in de winter en al moest de reis naar Scheveningen in «Seyse-bom» gemaakt worden, zelf naar de Haag te gaan, ten einde zijn doel te bereiken en door zijn tegenwoordigheid de indruk der afgevaardigden te neutraliseren. En helaas, hierin slaagde hij maar al te goed. Vooral had hij veel invloed op de Heer PompE, zoals blijkt uit de eerstvolgende resolutie der Algemene Staten.

Voordat wij tot de inhoud daarvan overgaan, moeten wij eerst de aandacht vestigen op twee brieven der Classis geadresseerd aan de Kerkeraad te Sluis en aan KOELMAN. Gehoor gevende aan de resolutie van 13 Febr. schreef de Classis deze twee epistels.1) KOELMAN werd in één daarvan uitgenodigd persoonlijk in haar midden te komen op 9 Maart a. s., ten einde de zaak nog eens te bespreken, in hoop op beter resultaat; (jammer, dat die reis niet kon doorgaan vanwege het ongunstige weer) terwijl in de brief aan de Kerkeraad er nog eens op aangedrongen werd om KOELMAN te bewegen tot conformiteit aan de bestaande kerkorde, ook al wist men in Middelburg heel goed, dat dit een ijdel pogen was. Of had hij in zijn brief van 20 Febr. aan de Classis niet nadrukkelijk, als in Gods tegenwoordigheid verklaard, niet anders te kunnen handelen, stellig verwachtende, dat niemand der HEI. zijn doen en laten zou toeschrijven aan lagere drijfveren als eerezucht, eigenzinnigheid of liefdeloosheid jegens de Gemeente. Zoals verwacht werd liep het dan ook

1) Acta Classis van Walcheren, 1 Maart 1674; Verh. van de Proced., blz. 137-143.

58

af. KOELMAN vond in de argumenten, door de scriba van de Classis aangevoerd, smaak noch kracht, zoals hij het uitdrukte, en was voor conformatie in het geheel niet te vinden.

Ook werd in dien tijd verslag uitgebracht door de HH. Gedeputeerden naar de H. NI. in de Kerkeraad. 1) Wij willen dus eerst nog even luisteren naar hunne bevinding en ervaring, alvorens over te gaan tot de inzage van de inhoud der laatste resolutie van de Algerneene Staten. Dat zij de volle waarheid zeiden, toen zij beweerden alle moeite in het werk gesteld te hebben om dwaze meningen en verkeerde voorstellingen te bestrijden en weg te nemen, geloven wij gaarne. Ook hadden zij alle leden zoveel mogelijk persoonlijk bezocht, en vooral de raadpensionaris FAGEL bearbeid, maar tot hun leedwezen bevonden, dat de zaak door de Hoogmogenden zeer hoog werd opgenomen. Ja, zij hadden gemerkt, «dat de conjunctuure van tijden en voorvallende zaken (van de nieuwen prof heet ROME te Amsterdam, van de independentischen Herder te Rotterdam) alsmede de Coccejaansche en Cartesiaansche nieuwigheden omtrent de zaak van KOELMAN groot quaet deden, niettegenstaende zij klaarlijk hadden vertoont, hoe deze niet de voorige in 't geheel geen gemeenschap hadden, alzo Ds. KOELMAN juist een groot vijand van deze allen was.» 2) Het einde van al deze voorleggingen (dingen) was geweest: «KOELMAN moet hem conformeren of kan in deze huyshoudingh geen Predikant zijn» De enige, die KOELMAN zeer genegen was, en persoonlijk hem geschreven had om tot conformatie te bewegen, was de beroemde Staatsman VAN BEUNINGEN, bij wien KOELMAN vroeger in Denemarken Predikant was geweest. 3) Maar wat hij ook gedaan had, hoe dikwijls

1) Verh. van de Proced., blz. 145.

2) Notulen van de Kerkeraad, 31 Maart 1674; ook Verhael van de Proced., blz. 146.

3) Idem. 59

hij de HH. ook trachtte te overreden om de zaak aan de spijker te hangen, - het baatte niets. Maar zelfs dat ontnam de afgevaardigden de moed niet, hetgeen immers blijkt uit het feit, dat de Gedeputeerden der Classis de Prins van Oranje toen nog over die zaak hebben begroet en gesproken, in de hoop, dat hij de rechten der Kerk zou handhaven. Deze had echter ten antwoord gegeven, dat de H. M. ambtshalve verplicht waren de Kerk bij hare rechten te behouden, en ook voor de handhaving der Kerkorde zorg te dragen, en meer diergelijke woorden.

En zo zijn wij dan eindelijk tot de inhoud der Resolutie gekomen. Dat zij na al de genomen moeite en nadat de zaak kerkelijk toch reeds behandeld was, zo scherp zou zijn, had niemand verwacht. Aan het begin van deze resolutie vinden wij de brief der Classis aan KOELMAN afgedrukt. 1) Hoe gunstig luidde dat schrijven en hoe had men in Middelburg alle moeite gedaan om de slag af te weren. Maar ook dat kon niet meer helpen. De einduitspraak was ten slotte geen andere dan deze: Na veel moeite «en vele sukkelingen» zijn de Kerken hier te lande nu gekomen tot eenheid in Belijdenis en Kerkorde. De Hoge Overheid, die dat alles goedkeurde en approbeerde, acht zich daarom nu temeer geroepen om alle turbatie te voorkomen en alle nieuwigheden tegen te gaan. Immers, waar zou het einde zijn, 2) indien ieder Predikant vrijelijk zou leren, wat hem goeddacht, en voor orde en regel aanmerken, wat hem als zodanig voorkwam. Neen, als ware voedsterheren der Kerk was het hun plicht op al die zaken toe te zien, waarom zij dan ook de Classis van Walcheren ordonneerden en gelastten 1e om KOELMAN te brengen tot conformatie, «zonder verdere exceptien en subtersugien,» opdat de Formulieren weer ge-

1) Verh. van de Proced., blz. 146-156; Resolutien van de Alg. Staten, 13 Maart 1674.

2) Idem, blz. 151.

lezen, en de Feestdagen weer gevierd zouden worden; 2e te zorgen, dat genoemde leraar niet wijders onderneme tegen voornoemde Formulieren en gestelde orders, om bij gebreke over te gaan tot suspensie en remotie. Mocht de Classis in deze hare roeping te kort schieten, dan zou de Overheid zelf die maatregelen nemen, die zij in dezen nodig oordeelde. Eindelijk was aan deze resolutie een brief toegevoegd, waarin met expressen last de Heren van de Classis op het hart gebonden werd van tijd tot tijd de H. M. mede te delen, wat in dezen gedaan was. 1)

Welken indruk dit besluit op KOELMAN maakte, is te denken. Was dat een usurpatie van kerkelijke rechten? Zou niemand daartegen opkomen? En zeker, het is ook wel opmerkelijk, dat de Classis nooit tegen de inhoud dezer Resolutie van H. Me: opkwam, ofschoon zij toch haar «besluit van verdragen» omverwierp. Ja, wanneer wij deze dingen lezen, weten wij haast niet, waarover wij het meest verbaasd moeten staan, Of over de gelatenheid, waarmede de Classis zich dit alles liet welgevallen, Of over de lichtgelovigheid en de partijdigheid van Heren M., die het «Audi et alteram partem» zozeer verwaarloosden, en alles wat men op het Stadhuis te Sluis vertelde maar voor waarheid aannam. Zo klaagde de schrijver van het «Verhael der Proceduren» toen hij dit alles te boek stelde. 2)

Wat zou KOELMAN doen? Twee of drie weken na dato besloot hij eerst tot de Classis te gaan, ten einde over al deze dingen te spreken met de broeders te Middelburg, om dan daarna Holland en Utrecht te bezoeken en het advies van leermeesters en vrienden in deze materie in te winnen. Deze reis naar Holland kon echter dadelijk ondernomen worden, daar de heren der Classis hem nog niet konden ontvangen.

1) De brief was ondertekend: H. FAGEL. Idem, blz. 157.

2) Idem, bladz. 157.

61

Maar ach, hoe stelde die reis hem teleur! Hij kreeg geen uitsluitsel. «Hij bevondt, dat de beste en verstandigste Leraars niet zozeer zochten redenen te geven voor het gebruyk dier dingen, als wel exceptien te maken, om het niet t' eenemale quaadt te oordelen». 1) Men oordeelde, om kort te zijn, dat het hier over middelmatige dingen liep, en dat KOELMAN de regel: «Salus ecclesiae suprema lex esto» nooit uit het oog moest verliezen. Maar hoe goed ook bedoeld, hiervoor voelde KOELMAN te weinig. Hij meende, dat men nooit iets tegen zijn consciëntie moest doen, al was het om in de Kerk te kunnen blijven en zielen te bekeren. Gods wil moet gedaan worden, zeide onze leraar, ook al kost het lijden en strijd, en wat de bloei der Kerk betreft, daarvoor zal de Heelt. zorgen.

Maar ziet, terwijl KOELMAN op reis was om de zaak met leermeesters en vrienden te bespreken, mengden zich de Ed. Mog. Heren Staten van Zeeland in de zaak. Dat was een nieuw element in de strijd. De Kerkeraad van Sluis ontving toch de 16 April 1674 een schrijven van de Ed. Mog. waarin stond, dat zij, verplicht zijnde om toe te zien of de Resolutien van H. Me. werden nageleefd, bij dezen de eerwaarden Kerkeraad verzochten Gedeputeerden te willen zenden, ten einde met hen over deze zaak te handelen. 2) De Kerkeraad beantwoordde dit met een brief, daar het reeds tegen het eind der week liep Dit beviel de Heren evenwel niet, en het duurde niet lang of er kwam een tweede schrijven met het dringend verzoek om toch afgevaardigden te zenden. Dit geschiedde. De Kerkeraad deputeerde Ds. MONTANUS en de ouderling DE BACQUERE. De bespreking kon echter geen aanvang nemen, voor en aleer

1) Idem, blz. 163.

2) Resolutie van de Heren Staten van Zeeland, 16 April 1674. Dit schrijven was ondertekend: JUSTUS DE HUYBERT; Notulen van de Kerkeraad 19 April Verte. van de Proced., blz. 164.

62

Ds. MONTANUS vele verontschuldigen had aangeboden over het talmen der broeders te Sluis. Maar welk een geest van vooringenomenheid en partijdigheid zat ook hier voor. Men onderzocht niet enkel of KOELMAN de Resolutie van H". M, gedateerd 13 Maart 1674, nakwam, maar er werden allerlei vragen gesteld, die duidelijk verrieden, wie hier het vuur stookte. Zo vroeg men o.a. of KOELMAN na de Resolutie, Ps. 38 «Mijn vijanden zijn bij deze hooggerezen» 1) had laten zingen, verder of hij het «Vader Ons» niet wilde bidden, en ook of hij op Paas, prekende over een text uit Matt. 20 met geen woord gesproken had over de Verrijzenis des Heeren. Men kon dus proeven en smaken door, wie deze heren ingelicht waren. Nadat op al die vragen krachtig gerepliceerd was; keerden Heren Gedeputeerden naar Sluis terug en vlocht Ds. MONTANUS al deze dingen in de acta des Kerkerads. in.

Onderwijl was KOELMAN uit Holland teruggekeerd. Wel had hij zijn doel niet bereikt, maar hij meende toch iets gevonden te hebben, dat de zaak tot een goed einde kon brengen, zonder verloochening zijner beginselen. Mondeling en daarop schriftelijk lichtte hij dit de Gedeputeerden der Classis toe. Het kwam hierop neer. Na verklaard te hebben, dat hij een afkeer had van nieuwigheden en scheuringen, beloofde hij opnieuw, de Formulieren te willen gebruiken als directoria, de woorden derzelve veel te willen gebruiken, zelfs de methode en indeling van dezelve te willen volgen 2)

Dit gaf verlichting. Men verheugde zich in de Classis ten zeerste, omdat men in dit alles toenadering zag, en hoop had, dat alles nu goed zou allopen, .en haastte zich dan ook deze verblijdende tijding aan de H. Me. te zenden, die het weer stelden in de handen van Gedeputeerden tot

1) Verh. van de Proced., blz. 166; Notulen van de Kerkeraad, 3 Mei 1674.

2) Idem, blz. 168. 63

«vermaking» van de Magistraat van Vlaanderen. Spoedig volgde dan ook een zeer kalme en bezadigde Resolutie van H. M., waarin de Heren als hunne verwachting uitspraken, dat de Classis zou door gaan KOELMAN te bewerken, opdat de Resolutie van '13 Maart '1674 in allen dele «effect zou sorteren» . 1)

Welk een vreugde in Classis en Kerkeraad toen deze milde Resolutie van 29 Mei kwam.

Zo was dan het doel bereikt, want het was immers duidelijk, dat de Heren Hoogmogenden van verdere vervolging afzagen, wat trouwens in een brief van één van KOELMAN'S vrienden nader werd verzekerd: En zulks bleek misschien nog het meest uit de onderhandelingen van KOELMAN met de Gedeputeerden POMPE, VIERSEN, HIJBERGEN en CALANT in die dagen te Sluis, gevoerd. Hij had althans door de kracht zijner redenen en argumentatie zulk een indruk op VIERSEN gemaakt, dat deze geheel door hem gewonnen was. 2)

Mocht VIERSEN hem willen dragen en de zaak laten rusten, geheel anders dachten de Heren Ed.-Magistraten van Zeeland er over. Integendeel, zij begonnen het vuurtje opnieuw te stoken.

Wat daartoe aanleiding gaf? Op 28 Augustus van dat jaar kwam de Classis te Middelburg bijeen. 3) Gedeputeerde van Sluis was o. a. Ds. KOELMAN, die, door

één zijner Middelburgse collega's uitgenodigd, daar de volgende dag, Woensdag, een preekbeurt vervulde. Terzelfder tijd moesten er evenwel een paar kinderen gedoopt worden en een huwelijk keikelijk worden ingezegend. Ook dit deed de Sluissche predikant, maar op zijn wijze, nl. zonder het voor-

1) Idem, blz. 170.

2) Idem, blz. -172; Notulen van de Kerkeraad, 5 Juli '1674.

Idem, 112. 187.

64

lezen van het Formulier, met vrije toespraak, terwijl hij wel de gebruikelijke vragen stelde. Hoe stichtelijk de Gemeente het ook mocht vinden, geheel anders dacht een hoorder, de pensionaris HUYBERT er over. Hij had zich geërgerd en ten zeerste verwonderd, naar hij zeide, over de onbeschaamdheid van KOELMAN, die, dringend verzocht door de Ho. M. om deze nieuwigheid te laten varen, dit niet naliet, maar zelfs propaganda, trachtte te maken in andere gemeenten. En het ergste was, dat hij die vermetele daad onder het oog der Hoge Overheid beging. Dit zou een punt van aanklacht worden.

Maar er kwam meer bij. KOELMAN had n.l. in de Classis, toen gehouden, een nieuw gravamen ingediend in naam van de Kerkeraad van Sluis. 1) Nog nooit immers had men te Sluis antwoord ontvangen op de gravamina van 15 Sept. 1672 en 5 Maart 1673, die handelden over de H. D. en de Feestdagen, zodat men besloot deze gravamina opnieuw in te dienen bij monde van KOELMAN, maar niet, dan nadat hij die twee had omgewerkt tot één. - Dit had nu plaats gehad, maar, aangezien noch kerkelijke noch politieke Heren veel lust tot reformatie hadden, was dat een doorn in 't oog der Ed. Mog.

Deze twee zaken werden dan ook aangegrepen en gemaakt tot een acte van beschuldiging, terwijl kort daarna 21 Sept., een Resolutie werd genomen, waarvan de korte inhoud de volgende was. 2) KOELMAN was lang genoeg gedragen. Er behoorde nu een einde te komen aan alle clementie, daar hij niet enkel te Sluis bij het oude bleef, maar zelfs propaganda ging maken te Middelburg, onder het oog der Overheid. Weshalve dan ook werd besloten, primo, de verkoop te verbieden van KOELMAN'S boekje,

1) Idem, blz. 189.

2) Idem, blz. 193-198; Notulen van de Kerkeraad, 27 Sept. 1674. 65

twee preken bevattende over het Formulier-bidden, terwijl de exemplaren, die in omloop waren opgehaald zouden worden; secundo, dat Ds. KOELMAN op het territoir van de Ed.-Mogenden niet meer zou mogen preken, noch deelnemen aan publieke of private samenkomsten; tertio, dat genoemde predikant geen sessie meer mocht nemen in enige Classis van Zeeland Afschrift van dit alles werd gezonden aan alle Classes van Zeeland, aan de Kerkeraden van Sluis en Middelburg, en bovendien nog aan de Heren H". M.

Hoe KOELMAN hiervan schrikte, kunnen wij ons voorstellen. De man, die in 't geheel geen vervolging meer duchtte, vermoedde zeker niet, dat er zulk een wortel van bitterheid school bij de Heren Ed.-Mogenden, wier aangezichten hem alle onbekend waren. Nooit was hij met hen in aanraking geweest, en nu dit! Hij las de Resolutie en ontleedde ze. Ach, hoe pijnlijk deed zij hem aan. De krankheid zat toch overal. Niet alleen zoveel bitterheid en nijd bij de Magistraat van Sluis en de H. M, ook bij de Ed.-Mogenden. Zou men ook dit dulden, en zijn stem tegen deze rechtskrenking zijn als die eens roependen in de woestijn? Is het niet, vraagt hij, alsof de

Ed.-Mogenden een hogere Kerkelijke rechtbank vormen dan de Classis; konden die Heren nu ook al beschikken over de preekstoel; hing het al of niet deelnemen aan een Classicale Vergadering van der Ed.- Mogenden goedkeuring af? En dan, het was ook hier «venenum in cauda.» Immers aan het slot las hij, dat de Heren hem, indien hij niet spoedig zich conformeerde, aan de Ho. M. zouden voordragen voor suspensie en deportatie. 1)

Wat te de! Het eerste wat hij nodig oordeelde en deed, was te schrijven aan een der leden van de Alg. Staten om de toedracht der zaken mee te delen, ten einde een scherpe Resolutie te voorkomen. 2) Maar eer zijn brief aankwam,

1) Idem, blz. 207.

2) Idem, blz. 208.

66

lag de Resolutie er al. Een der Gedeputeerden van Zeeland had de vergadering der Algemene Staten gepresideerd en de zaak terstond aangegrepen om ze tot een voor hen gewenst einde te brengen.

Welk een Resolutie! 1) Groot verschil in toon en bedoeling tussen deze en de laatste van 29 Mei. Dat zijn aartsvijanden ze ingegeven hadden, was duidelijk. Drie of vier weken 2) werden hem gelaten om zich te reguleren naar de Resolutie van 13 Maart 11. De Formulieren moesten gelezen, de Feestdagen gevierd worden, zo hij dit niet wilde, - dan suspensie en deportatie, terwijl nu reeds de ontvanger bevel zou worden gegeven het traktement voorlopig in te houden.

Ds. KOELMAN ontving deze Resolutie op Zondag, juist op het oogenblik, dat hij de kansel zou beklimmen om dankzegging te houden voor het H. Avondmaal. Hij ving ongeveer aldus aan in die ure. 3) «Geliefde, na alle apparentie sal ik nu maar weinig weken meer prediken tot U, de reden weet gij; 't is omdat ik twee mensehelijke instellingen niet kan opvolgen, 't gebruik der ' Formulieren en de onderhouding der Feestdagen. - Ik bidde en verzoeke van alle, die mij ghenegen zijn, dat zij noch nu, noch hierna bittere gedachten tegen deselve (Overheidspersonen) denken, of iets quaadts aan haar wensen, maar veleer, gelijk ik weet, dat veel geschiedt is, dat ge ernstigh voor deselve de Here bidden, ghelijk ik bidde, dat het haar niet toegerekent worde.»

Geen haat of wortel van bitterheid dus in dat hart, maar wel rouw over zulk een rechtskrenking. En waarlijk het was niet alleen KOELMAN, die hierover in droefheid was; deze Resolutie wekte grote droefheid en deelneming bij vele leraars en alle vromen, vooral te Sluis. Men begon nu

1) Idem, blz. 209.

2) Idem, blz. 213 3) Idem, blz. 217.

67

toch te gevoelen wat het was, indien de Overheid tegen alle kerkelijke besluiten in, haar wil doordreef.

Doch hetgeen tot «harten-wee» der Gemeente was, was oorzaak van vreugde voor de Magistraat van Sluis. Men schreef van het Stadhuis dan ook dadelijk twee brieven, gedateerd 11 en 23 October,, aan de H". M. daarin verklarende, dat nu met «pais en vrede» de oude bloeitijd zou terugkeren.

Echter rezen twee vragen bij K.OELMAN. 1) De eerste was deze, wat hij doen zou om de suspensie te voorkomen, daar de H Mo. van alle kanten geperst en gedwongen, hunne bedreigingen wel ten uitvoer zouden brengen; en secundo rees de vraag of hij vrijwillig zijn preekdienst zou staken of geweld afwachten. Op de eerste vraag

antwoordden Kerkeraad en Gemeente als vroeger: 2) KOELMAN zou alleen in morgenbeurten preken, op Feestdagen door een collega geholpen worden, terwijl bij de bediening van het H. Avondmaal een der ambtsbroeders het Formulier zou lezen, en hij het Avondmaal zou bedienen, om te eindigen met vrije toespraak. Dit voorstel werd door hem ingewilligd, daar hij op betere tijden bleef hopen. Terwijl in de Consistorie tevens werd goedgevonden, dat men met de Gedeputeerden uit de Classis dit voorstel «smakelijk zou trachten te maken» bij de Ed. M. door persoonlijk bezoek en bij de M. door middel van een brief. De Classis vond dit goed en richtte zich dan ook terstond met dit «temperament» tot de Algemene Staten. Helaas, de toon, dien men aansloeg, was als gewoonlijk te flauw en te bedeesd. Men proefde ook in dit schrijven der Classis de angst en de vreze der scribenten. Gelukkig volgde er een krachtig 3) rekwes van 84 lidmaten der Gemeente, dat met tranen en gebed aandrang op acceptering en toestemming.

1) Idem, blz. 221.

2) Idem blz. 221. 3) Idem, blz. 2 8-230.

68

En waarlijk, het zou in de Algemene, Staten zijn aangenomen, indien men (o lafheid!) de Gedeputeerden van Zeeland niet gevreesd had. Zo zegevierde burgemeester SLUIJMER ook in deze lands-vergaderzaal. 1)

KOELMAN, begrijpende dat hij niet lang meer zou kunnen preken, sprak in de laatste tijd veel en langer dan gewoonlijk, over die onderwerpen, welke de meesten indruk moesten maken op het gemoed der hoorders. Onder anderen behandelde hij gedeelten uit de Filipp.-brief, handelende over de hemelsen wandel; sprak over de troost, daaruit voortvloeiende, over het «onbedenkelijke onuitsprekelijke en onvergelykelijke goed», dat de Here voor zijn kinderen heeft weggelegd. En daar de termijn, door de H. M. gesteld, over 8 dagen verstreken zou zijn, begon hij te denken over de beantwoording der tweede vraag, of hij al dan niet geweld zou afwachten. Na rijp overleg met vrienden en gemeenteleden besloot hij tot het laatste. Niet, en dit verzekerde hij in al zijn laatste preken, daar hij geen politieken erkende in de Kerk met kerkelijke macht. niet, omdat hij de suspensie beschouwde als van. eeltige macht, daar ze niet was geëist door Kerkelijke rechters, maar om allerlei andere redenen, o.a. omdat hij de schijn op zich zou laden de Regenten te tergen, verder, omdat vele vrienden het hem aanrieten, ook om allerlei turbatie in de Gemeente te voorkomen. 2) Dit bleef niet zonder uitwerking. Nu KOELMAN de preekstoel niet meer besteeg, scheen bij velen plotseling een innig medelijden te ontwaken. Men zag duidelijk, dat, wat hij deed, gedaan werd uit «prang en praam» des gemoeds. Alle Gedeputeerden ter Classis en vele particulieren drongen er bij de Staten van Zeeland op aan, dat dit voorstel der

1) Idem, blz. 230.

2) Volledige opgave van redenen. Idem blz. 281-232. 69

Gemeente Sluis nu toch niet verworpen zou worden! 1) Ja zelfs kwam een gedeelte van de Magistraat van Sluis er toe, ziende hoe partijdig een deel zijner ambtsbroeders zich jegens KOELMAN gedroegen en hoe het er hun alleen om te doen was om KOELMAN onschadelijk te maken, 2) om een krachtig schrijven te richten aan H. M1), waarin zij aandrongen op dragen en verdragen van gemelde leraar. Zelfs voegde de presidentschepen MAILLARD VAN de BOSSCHE, die op dat moment ongesteld was, hersteld zijnde er nog een afzonderlijken, dringende brief bij. Het éniġ antwoord, dat men hierop ontving was, dat de Heren het schrijven in handen van de heer POMPE

c.s. gesteld hadden.

Nauwelijks was dit de heer SLUYMER ter ore gekomen, of hij zocht middelen om dat schrijven te neutraliseren. Ziende, dat hij geen meerderheid kon krijgen pleno collegio, nam hij zijn toevlucht tot de volgende list. 3) Hij riep n.l. een vergadering bijéén op een uur, dat vele tegenstanders ter Kerk waren, en zeide, toen genoemde leden ter vergadering kwamen: «'t is geconcludeert ende geschreven, wij willen het U niet laten lezen» . Hoe zeer deze houding ook tot een «belaching» werd in geheel de stad en hoewel het ook naar de Haag werd geschreven, - van hoger hand is hierop niet gereflecteerd. 4)

Inmiddels naderde de dag waarop de decisie der H. Me. zou vallen. Alle pogingen werden in het werk gesteld om suspensie en deportatie af te wenden. Ook door KOELMAN zelf. Hij ondernam n.l. in deze dagen een reis naar de Haag, daar hij gehoord had, dat zijn Doorluchtige Hoogheid niet ongenegen was hem eens te spreken en te

1) Idem, blz. 233.

2) Idem, blz. 235-238.

3) Idem, blz. 239.

4) Idem, blz. 240.

70

horen. 1) Na enige dagen tevergeefs gewacht te hebben, keerde hij teleurgesteld naar Sluis terug, daar hem geen toegang was verleend. Maar ziet, na twee of drie weken ontving hij bericht, dat zijn Hoogheid hem gaarne ontvangen zou. Voor de Prins verschenen zijnde gaf KOELMAN een kort en helder overzicht over de loop der proceduren en de stand van zaken, en sprak als zijn hope uit, dat zijn Hoogheid het voor de rechten der Kerk zou willen opnemen tegen de usurpatie derzelve van Overheidswege. Na enige discussie en nadere toelichting verliet KOELMAN de Vorstelijke woning met dank in het hart voor zo vriendelijke audiëntie. 2)

Juist in die tijd werd door de H. M. Heren besloten de zaak van KOELMAN tot een einde te brengen en hiertoe het advies van zijn Hoogheid in te winnen. Voordat dit evenwel gebeurde, meende de Kerkeraad van Sluis zich eerst nog eens met een smeekschrift tot de H. M. te moeten richten. En wie dien brief van de Sluisschen Kerkeraad van 24 Dec. '1674 leest, leert eigenlijk eerst de liefde der Gemeente tot haren leraar JACOBUS .KOELMAN kennen. 0. a. lezen wij dit: «Niets verdriet ons te onderwinden, voor onsen soo getrouwen Dienaar, die vrij meer als dit door sijn onverdroten arbeydt in dese gemeente van ons verdient heeft; bij aldien hij met tranen en gebeden te verkrijgen was geweest, zo hadden wij hem al opnieuw uit Uw H. M. handen; want de uitgestorte tranen zijn vele, ende de klachten boven mate vermenigvuldigt voor de herstelling van desen soo nutten en lieven Leraar» 3)

Maar helaas! de gunstige indruk, dien dit schrijven moest maken, werd weer bedorven door een ondoordachte daad

1) Idem, blz. 240.

2) Idem, blz. 241.

3) Idem, blz. 241. 71

van KOELMAN zelf. Wat was het geval? Terwijl hij in de Haag vertoefde, kon hij niet nalaten gehoor te geven aan de vleierende uitnodiging van enkele vromen om enige malen bij hen een avond in hun private samenkomsten door te brengen, ten einde zijn mening over de punten in kwestie nader uiteen te zetten. Dit alles kwam de

Predikanten ter ore, die zeer gekant waren tegen private samenkomsten, en vooral wanneer deze door Predikanten van buiten bezocht werden. 1) En daar dat hier het geval was, want met Ds. KOELMAN waren er nog twee predikanten, een van Utrecht en een van Woerden tegenwoordig geweest, werd besloten aan de Kerkeraad van Utrecht en Woerden een berispelend schrijven te zenden, en wat KOELMAN betrof, hem niet aan te klagen bij zijn Kerkeraad maar bij de Raadpensionaris FAGEL. Dat dit grote afbreuk deed aan zijn zaak is natuurlijk.

KOELMAN was ondertussen te Sluis teruggekeerd en verbeidde de uitslag. Iederen dag kon de beslissing vallen. Maar zolang zij er nog niet was, meenden Kerkeraad en Classis niet te mogen rusten. Althans de 'sten Februari 1675 werd er door beide collegies weer een schrijven tot de H. M. gericht. 2) De beslissing liet zolang op zich wachten; men kon toch niet weten. Zat er in het schrijven der Classis pit noch merg, was het «zeer lam en kreupel»,³ dat van de Kerkeraad was beweeglijk en in gloedvolle woorden gesteld.

Dat men in Sluis in spanning verkeerde, spreekt vanzelf. Ieder uur, naar men meende, kon de Resolutie komen, daar men wist, dat het advies van zijn Doorluchtige Hoogheid gevraagd was. En toch, «tardeerde het merkelyk»,

1) Idem, blz. 243.

2) Notulen van de Kerkeraad, 1 Febr. 1675; Acta Classis van Walcheren, 20 Febr. 1675.

3) Idem, blz. 256.

72

terwijl de gehele maand Februari het advies van zijn Hoogheid niet werd ingebracht, en wel, omdat het gunstig was voor de Gemeente van Sluis, en de Heren vreesden voor een hun ongewenste uitslag.

Ook van dit talmen wilde de Kerkeraad gebruik maken ten bate van hun getrouwen en geliefden leraar. Opnieuw werden twee commissies uit Kerkeraad en Classis naar de Haag gezonden, ten einde de Heren H. M. op het laatste moment voor de zaak te winnen. 1) In den Haag gekomen vond men de zaak desperaat. 2) Bijna alle Heren van de gem. Staten en ook de Haagsche predikanten waren tegen KOELMAN. Behalve die samenkomsten had het preken te Middelburg hem veel kwaad gedaan. Toch deden de Gedeputeerden nog wat zij konden. Alles wel overwogen kwam het advies van zijn Hoogheid ook hun het best voor, dat men KOELMAN een proefjaar zou geven, terwijl de Classis gedurende dien tijd nog eens op conformatie zou aanhouden. Ook kregen de Afgevaardigden van Kerkeraad en Classis de 26sten Maart 1675 bij Z. Hoogheid audiëntie 3) die, meende, dat KOELMAN alweder preekte en dat het proefjaar al ingetreden was, hoorde dat Zijn advies ter generaliteit niet eens bekend was gemaakt. Nadat Z. Hoogheid geantwoord had «Ik zal maken, dat er rapport geschiede», stelde men nog een rekwest in de handen van de Prins en vertrok.

Eindelijk was de grote dag der finale uitspraak gekomen. De 1 sten April van het jaar 1675 4) verscheen de Resolutie der Hoog-Mog.-Heren. De inhoud was, dat de Heren geen

1) Alle onkosten kwamen voor rekening van de gemeente Sluis. Zie idem blz. 258. De Kerkeraad deputeerde: Ds. MONTANUS en de Heren S. MARTENS en GIDEON NIMMEGHEER, de Classis de Heren Pred. JOH. TILLENUS en HENRICUS BERDENIS.

2) Idem, blz. 271.

3) Idem, blz. 272. 1) Idem, blz. 275.

73

reden hadden kunnen vinden om hunne opinie te veranderen, en dus opnieuw verwezen naar de Resolutiën van 13 Maart en 29 Mei 1674.

Zo was dus alles bij het oude gebleven en had KOELMAN voor de derde maal een aanmaning gekregen om toch zich te reguleren naar de Kerkorde.

Hoe teleurstellend deze Resolutie voor de broeders te Sluis ook mocht zijn, - de heer SLUYMER c.s. was nog maar half tevreden. KOELMAN preekte nu wel niet meer, maar hoe hij nog werkzaam was, was de Burgemeester maar al te goed bekend. Er ging dus opnieuw een aanklacht naar de Alg. Staten. In dat schrijven sprak de Magistraat zijn misnoegen uit, dat KOELMAN nog altijd doorging met de H. Doop en het H. Avondmaal te bedienen, daarin bijgestaan door Ds. MONTANUS, dat hij eveneens nog altijd zitting had in de Kerkeraad, steeds nog doorging met catechiseren en negeren van de Feestdagen.

Kort daarop, de 44e Mei, verscheen er een nieuwe Resolutie, 1) waarin KOELMAN nadrukkelijk geboden werd zich van alle functiën van het Ministerium te onthouden.

KOELMAN dit lezende besloot zijn gewonen gang te gaan, en de huisoefeningen, die hij had buiten de uren van de publieke eredienst, aan te houden. Maar de Magistraat, die deze Resolutie niet te duidelijk vond, en niet wist waaraan zij zich te houden had bij eventuele executie, vroeg om nadere elucidatie, in geval KOELMAN «continueerde in zijn huis of elders in Sluis te preken» .

Terwijl dit schrijven om meer licht naar de Haag ging, schreef KOELMAN aan de Classis van Walcheren, stelde aan die Eerwaarde Vergadering allerlei vragen, terwijl hij er op aandrong, 2) dat zij hem toch zou maintaineren (15 Mei).

1) Idem, blz. 278-281.

2) Idem, blz. 282-289.

75

Maar ach, hij vreesde het wel, er kwam een zeer laksch schrijven terug uit Middelburg, waarin zijn vragen ontweken werden en waaruit duidelijk bleek, dat de Classis het hoofd eerbiedig boog voor de lagere en hogere Overheid,.

Ondertussen kwam de nadere elucidatie uit de Haag in een Resolutie van 18 Mei 1675. 1) Alles moest nu uit zijn; zoowel private als publieke oefeningen moesten een einde nemen. En mocht het zijn, dat KOELMAN zich hieraan niet stoorde, dan kon de Magistraat er gerust toe overgaan om geweld te gebruiken. Dat dit niet tweemaal behoefde gezegd te worden, laat zich denken. De eerstvolgende Zondag werd het koor der Kerk te Sluis, waar KOELMAN gewoon was na afloop der namiddag-predikatie met tweedriehonderd kinderen te catechiseren, gesloten, zodat leraar en kinderen moesten heengaan. De daarop volgende Zondag bleef het wel open, maar bij de ingang hadden «Stadhouder en Dienaar» post gevat, zodat de kinderen niet durfden binnengaan. Aan KOELMAN'S woning werd inderdaad geweld gepleegd, toen hij zijn gewone huiscatechisaties met 14 of 15 personen hield: 2) Nauwelijks was hij begonnen, of er werd met geweld op de deuren gebeukt, aan voor- en achterhuis gebeld, terwijl een grote menigte, waaronder «allerlei canaille», zich voor het huis verzamelde. Hoe de leraar zijn hoorders ook trachtte te kalmeren, het baatte niet; zij wilden weg en werden dan ook door een achterdeur uitgelaten. Op dezelfde manier ging het in de Kerkeraadsvergadering. KOELMAN verscheen als naar gewoonte, waarop de andere predikanten zich verwijderden, daar zij het verbod kenden en opschudding vreesden. Toen KOELMAN de volgende week weer verscheen, trad de Baljuw

1) Idem, blz. 291.

2) Idem, blz. 294.

binnen en liet de predikant door een dienaar bij de arm uit de vergadering zetten. Ditzelfde herhaalde zich bij de volgende vergadering

Na dit alles besloot KOELMAN een schrijven te richten aan de H. M. 1) Nog eens zette hij zijn mening in dat schrijven van 29 Mei 1675 uit één. Als altijd draagt ook deze brief de stempel van geschreven te zijn door een man uit één stuk, die weet wat hij wil. Hij betuigde in de eerste plaats nogmaals zijn droefheid over het feit, dat hij uit de bediening gestoten was, verzocht verder de welwillendheid der Heren, geenszins hunne gunst of verschoning, en verklaarde nog eens, dat hij in alles hun onderdaan wilde zijn, maar in dezen niet en nooit.

De brief hoe goed ook gesteld, werd niet tot het einde gelezen.

Nadat nu de Magistraat de 3 Juni nog een brief aan H. M. geschreven had, kwam de 5 Juni een Resolutie van H. M., 2) waarin KOELMAN voor de keuze werd gesteld of schriftelijk beloven, dat hij de Resoluties zou nakomen of binnen acht dagen Stad en Generaliteits-landen verlaten. Zo was dan de teerling geworpen en zijn lot beslist. De 100 Juni daaropvolgende trad de Griffier der Stad KOELMAN'S studeerkamer binnen, juist op het oogenblik, waarop hij zou beginnen met de voorrede te schrijven van zijn boekje, getiteld: «Reformatie nodig omtrent de Feestdagen.» Dat dit besluit hem pijn deed, was duidelijk aan ieder, die dat woord leest. De volgende dag voldeed KOELMAN aan het verlangen der Overheid en beantwoordde schriftelijk de bekendmaking van 10 Juni. Waardig en kalm is ook dit zijn schrijven. 3) Eerst somt hij al de proceduren op, die hij van

1) Idem, blz. 295.

2) Idem, blz. 306-307. 3) Idem, blz. 309-325.

76

den dag zijner komst te Sluis, met de Overheid gehad heeft. Daarna waarschuwt hij hen, en vermaant hen tevens te bedenken, wat zij doen. Nooit, zegt hij dan, zal ik iets doen, waardoor ik direct of indirect zal loochenen, dat Christus Koning is in zijn Kerk. Geen Prins of Heer of Paus is dooi. Hem als Vicaris met een heersende macht aangesteld. Moogt gij mij bannen, Mijne Heren, uit deze stad, waar God zo heerlijk zich vertoonde, uit het hart des Vaders en der vromen zal ik nimmer gebannen worden, en gij, Mijne Heren, zult uit mijn hart ook niet gebannen zijn, zodat ik niet zal nalaten hartelijk voor U te bidden aan de troon der genade. Zo eindigt dit zijn schrijven dus met, een bede voor zijn vijanden; een bede, die het beste bedoelde voor alle Overheid.

Den volgende dag, 12 Juni, reisde KOELMAN nog naar de Classis en nam als gewoonlijk zitting 1) Dit werd hem niet alleen niet verboden, maar hij spoorde zelfs de broeders krachtig aan om toch nu nog voor de rechten der Kerk op te komen. Maar ach, de moed ontbrak. Na twee of drie uur buiten gestaan te hebben, werd hem bekend gemaakt, dat men hem gaarne nog eens een debat zou toestaan, maar niet kon ingaan tot zijn voorstel en raadgeving. Het debat had plaats, maar werd eigenlijk onmogelijk gemaakt door een jong ongemanierd predikant, zodat KOELMAN onvoldaan en nog minder overreed naar huis terugkeerde,

Ondertussen was door 11. Mc. besloten, dat KOELMAN ter stede uitgeleid zou worden door zijn tegenstanders in de Raad, door de Heren SLUYMER, Burgemeester, en DE RAEDT, MATTHEEUSEN en GYPSON, Schepenen. 2) De dag, waarop dit zou plaats hebben, '17 Juni naderde. 's Daags te voren, Zondag 16 Juni, werd het huis van KOELMAN bestormd

- 1) Idem blz. 326.
- 2) Idem, blz. 334. 77

door vrienden en leerlingen. Van 's middags drie tot 's avonds 9 uur was het een groot geween in de woning. Dikwijls kostte het de scheidende leraar moeite om zijn tranen te bedwingen, maar toch vermocht hij zich te beheersen en zijn vrienden te troosten. Eindelijk brak de dag der scheiding aan. Maar ook nu weer hetzelfde. een grote schare verdrong zich voor en in zijn huis, en wilde niet heengaan, -voor en aleer de uitleiding plaats had. Krachtig werd KOELMAN in al die omstandigheden getroost en bijgestaan door zijn vrome huisvrouw, ANNA Hus. Jammer echter, dat dit alles deze cordate en god vrezende vrouw zo aangreep, dat de doctoren, toen zij 20 November e. v. stierf, moesten constateren, dat de ellende, in de laatste tijd doorstaan, aan dit droeve einde niet vreemd was.

Toen de klok te Sluis 17 Juni 1675 10 uur sloeg, verschenen de Heren DE RAEDT en GYPSON ten huize van KOELMAN. 1) Op hunne vraag of hij vrijwillig de stad verlaten wilde, een weigerend antwoord verkregen hebbende, verzochten zij hem om hen te volgen.

Geen verderen weerstand willende bieden, protesteerde hij onderweg tegen deze handeling der Staten, bestrafte hen over hunne vervolging en over deze executie, hun de verzekering gevende, dat het hun eens zwaar op het hart zou wegen. Aan het kasteel, buiten de stad gekomen, namen de Heren afscheid van hem, terwijl hij hun 's Heren zegen toewenste.

Niet alzo de menigte. Zij volgde hem tot het water, waar hij onder vele tranen en zuchtingen afscheid van de meesten nam, terwijl een twintigtal hem volgde tot het Zand. In de Groede gekomen heeft KOELMAN met hen vurig gebeden in het huis van een schoenmaker, hen de blijvende God opdragende, om daarna, weer aan het water

1) Idem, blz. 341.

78

komende, ook van dezen afscheid te nemen en over te steken naar Vlissingen, vanwaar hij terstond naar Middelburg reisde. 1)

Hier meende KOELMAN enige dagen te blijven, zijn vrouw op te wachten, om dan de reis naar Rotterdam te ondernemen en een huis te huren.

Dit verblijf van KOELMAN irriteerde evenwel een der Ed.- Mogende Heren zoo, dat hij de 20 Juni met het voorstel in de vergadering kwam om KOELMAN, die immers uit de Generaliteits-landen verbannen was, het verblijf in stad en provincie te ontzeggen. Hoewel dit voorstel wel in goede aarde viel bij de meerderheid der vergadering, was er toch één, die dezen maatregel te kras vond en er zich tegen verzette. Het gevolg daarvan was, dat de deliberatie tot de middag werd uitgesteld, en KOELMAN nog denzelfden dag, om geweld te voorkomen, de stad verliet. Toen men nu 's middags in de vergadering kwam en hoorde, dat KOELMAN reeds vertrokken was, vond men de verbanning onnut en onredelijk. 2)

Van Middelburg werd koers gezet naar Rotterdam, waar verscheidene predikanten stonden, die academiëvrienden van KOELMAN waren, en hem wel eens een bewijs van vriendschap en genegenheid hadden gegeven. Hoe stelden dezen hem echter te leur. Waarom toch was het KOELMAN te doen? Waarlijk niet om tijdelijke hulp of steun, maar hierom, dat zij hem zouden erkennen als «dienaar van Christus», en toestaan van tijd tot tijd te spreken en te preken.

En juist dat wilde men niet. Wel kenden zij hem en ontvingen zij hem, maar erkennen als dienaar van Christus, dat deden zij niet. 3)

Wat dit uitwerkte, laat zich denken. Een man als KOELMAN

1) Idem, blz. 341.

2) Idem blz. 353. 3) Idem, blz. 353.

79

kon niet lang stil zitten en begon dan ook al spoedig tweemaal per week huisoefening te houden, waarin hij enkelen voorging in gebed en schriftverklaring. Maar zie, dat viel niet in de smaak der Predikanten. Toen hun dit ter ore kwam, hebben zij terstond Gedeputeerden uit de Kerkeraad tot hem gezonden, om hem te wijzen op het besluit van de Synode te Schoonhoven, gehouden 1669, waarbij alle zodanige vergaderingen werden verboden, als zijnde nadelig voor de bloei der Gemeente. KOELMAN hoorde dit aan, doch meende, daar hij op grond van Gods Woord handelde, zich aan dat besluit niet te mogen storen en ging door, terwijl hij zijn mening schriftelijk inleverde bij de Kerkeraad.

Toen hij daarop geruime tijd geen bijeenkomsten hield, maar evenmin iets van de bereidwilligheid der collega's bemerkte om hem te laten preken, is hij in de Kerkerads-vergadering verschenen, heeft nogmaals zijn mening uiteengezet en gevraagd om toch van tijd tot tijd zijn talenten eens te mogen «aanleggen.» Het antwoord luidde, dat men hem gaarne eens zou laten preken, maar op deze conditie, dat hij zich zou conformeren in zake de formulieren en feestdagen. Dit was eigenlijk beledigend, en KOELMAN antwoordde dan ook, dat hij dan, als hij dat kon doen, niet te Rotterdam maar te Sluis zou zijn. Uit alles was hem ondertussen duidelijk geworden, dat de Heren Predikanten op het standpunt der H. M0. stonden en van hen al heel weinig te wachten was. Hij ving dus zijn oefeningen weer aan, daar hij meende niet te mogen stil zitten.

Dat KOELMAN'S bannissement ook opschudding in de Kerk gebracht en medelijden met de Gemeente van Sluis gewekt had, bleek het best uit allerlei brieven, die uit Zeeland, Utrecht, Friesland en andere provincies aan de Gemeente van Sluis gezonden werden! Men schudde het hoofd over

80

zodanige handelingen der H. M., vond zulk een inmenging in Kerkelijke zaken vreselijk, en riep in verontwaardiging uit «wat misdaad heeft Ds. KOELMAN begaan, waarom dat men hem uit de Wijngaard stoten zou? Wat wetten heeft hij verbroken? dan alleen die van enige sleur en gewoonte; indien dan de gewoonte de wet is, en indien de usantie de regelmaat is, zo heeft hij tegen deze wet gezondigd». Op allerlei wijze werd de Gemeente van Sluis getroost en opgebeurd, tot dragen en dulden opgewekt, in een vijftal brieven uit die dagen ons bewaard gebleven.

Wat men de Magistraat van Sluis en vooral de Burgemeester SLUYMER ooit moge verwijten, men zal nooit kunnen zeggen, dat zij in de zaak KOELMAN te weinig ijver aan de dag gelegd hebben. Waren de vijanden van Christus niet rustig, voor en aleer er een steen op het graf gelegd was; vreesde Herodes Johannes nog, nadat hij hem had laten ter dood brengen, - niet anders was het met de heer SLUYMER c.s. te Sluis. Zeker, KOELMAN was nu wel gebannen uit stad en Generaliteitslanden, het doel in zoverre bereikt, maar zo lang de vacature, door zijn vertrek ontstaan, niet vervuld was, kon men het toch maar nooit weten. Hoorde men niet telkens zeggen, dat KOELMAN, afgezet, niet door kerkelijke maar door politieke rechters, nog altijd predikant van Sluis was. Ook hierin moest dus nog voorzien worden. Wat deed men tot dien einde? Juist een maand na KOELMAN'S uitleiding 1), 17 Juli, richtte de Magistraat zich tot de Kerkeraad met het verzoek om een gemeen schappelijke vergadering te beleggen,

ten einde over te gaan tot het beroepen van een predikant. Dit verzoek werd niet eenmaal maar viermaal in korten tijd herhaald, en nog al sterk aangedrongen, daar de Heren gerugsteund werden door de Gedeputeerden van de H M. Na viermaal

1) Idem, blz. 360-408. 81

den griffier in hun midden ontvangen te hebben, begon het de Kerkeraad te verdrieten, en werd besloten Ds. KOELMAN te schrijven en nog eens op conformatie aan te dringen, terwijl Ds. MONTANUS van dit alles zou kennis geven aan de Classis, opdat zij de Kerkeraad van advies zou dienen. Maar wat gebeurde? De Classis gaf handopening tot beroep, door de Kerkeraad noch gevraagd noch begeerd, terwijl zij tevens kennis gaf aan de Overheid van Sluis, dat men tot de beroeping kon overgegaan.¹⁾ En opdat de beroepen KOELMAN mocht wezen, schreef men tegelijkertijd uit Middelburg een brief aan KOELMAN, waarin men ook hem tot conformatie opriep. Men begrijpt wat geschiedde. KOELMAN legde de beide brieven bedroefd ter zijde, terwijl zijn stilzwijgen zijn antwoord was.

Ondertussen drong de Magistraat van Sluis op het beroep aan, zich sterk gevoelende, zoals boven gezegd is, door de steun der Gedeputeerden van H M, alsmede door de handopening door de Classis gegeven. Dit duurde totdat de Kerkeraad besloot een gravamen in te dienen bij de Classis en te klagen over de verleende handopening. Het gevolg was, dat de Classis, daardoor in 't nauw gebracht, tot een inconsequente daad overging, een nieuw besluit nam, waarvan een afschrift gezonden werd aan de Magistraat te Sluis, en waarin zij de Overheid vermaande om zich toch niet te haasten met het beroepingswerk. 2)

Maar wie zou de heer SLUIJMER in zijn loop stuiten? Zolang de vacature niet vervuld was, werden de Heren op het Stadhuis als door een onweder voortgedreven en zonden in korten tijd vijf maal een bode aan de Kerkeraad om toch te beroepen. Zelfs spraken zij de bedreiging uit,

1) Acta Classis van Walcheren, 20 Aug. 1675.

2) Idem, blz. 411.

82

toen men geen spoed maakte, dat zij zich met hunne klachten tot de Ho M zouden wenden, indien men niet binnen de tijd van 14 dagen tot een beroep kwam») Ditzelfde werd een dag later, de 8 October,, aan de Classis gemeld.

Wat moesten de Hoog Eerw. broeders te Middelburg nu doen? Zij gevoelden al het moeilijke van het geval. Er werd besloten, dat men zich tot de H M zou wenden met het verzoek, zich toch niet te zeer te haasten, daar dit 'tot schade der Gemeente kon zijn. Gevolg was een Resolutie van W Me van 16 Oct., waarin de Magistraat werd vermaand zich niet te haasten. 2)

Maar ach, ook die Resolutie vermocht de ijver der Overheid niet te doven. 't Duurde immers niet lang of er ging opnieuw een brief van de Magistraat naar de H M", waarin men met klem op de inconsequentie der Classis wees, die eerst handopening gegeven had en daarna tot «niet haasten» had geadviseerd. Het antwoord daarop was, dat de H M dit schrijven in de handen der klassikale deputaten stelden, met verzoek hunne mening mede te delen.

Voordat wij het antwoord op die Resolutie, dat nog al op zich liet wachten, zullen leergin kennen, vestigen wij de aandacht op een schrijven van KOELMAN uit Rotterdam aan de Kerkeraad te Sluis, over het punt in kwestie. 3) Hoe KOELMAN over het uitbrengen van een beroep in zijn plaats dacht, kunnen wij wel gissen. Ten eerste keurde hij het af; zij mochten het niet doen, zegt hij met nadruk; die plaats is

nog de mijne. Gingen zij op het drijven der Overheid tot een beroep over, dan gaven zij alles toe, stelden zich principieel op de lijn van SLUYMER, en drukten hun stempel op deze rechtsverkrachting. En weet ge, vraagt

1) Idem, biz. 412.

2) Resolutie van de Ho. Mo. Heren Staten Generaal 16 Oct. 1675.

3) Idem, blz. 420. 83

hij, waarom men op het Stadhuis deze zaak zo drijft, - het is enkel om een pleister op de wonde te leggen. Of lezen wij niet 1) «het en is U Eerw., mijns oordeels, niet geoorloft tot een Beroep te komen, want de Heere Jezus heeft mij die plaats gegeven; gijlieden moogt noch kunt ze mij met recht niet wechnemen, noch ontvremden. De Here wil, dat de plaats open sta; haar tot een getuygenis die de Gemeynte also berooft hebben, en bijzonder die Elendige te Sluis, welke de weg van alle Vervolgers van getrouwe leraars zijn ingegaan; haar Consciëntie zal haar noch in het aangezicht vliegen, zolang die plaats niet vervult is, zij wensden daarom hun consciëntie met een nieuw beroep te verdoven.»

Op dit schrijven heeft de Kerkeraad niet terstond geantwoord; eerst drie maanden later richtten zij zich weer met een schrijven tot KOELMAN. Maar omgekeerd schreef de vroegere leraar tegen het einde van December eerst nog eens naar Sluis, ter gelegenheid van de verandering van de Kerkeraad. Hij drukt de leden andermaal hun plicht op het hart, spoort hen aan tot getrouwheid en laat dan nog een brede uiteenzetting en omschrijving volgen van het ambt der ouderlingen en diakenen.

Middelerwijl had het antwoord van de Classis op de Resolutie van 29 Oct. 1675 de H. M. bereikt. 2) Wat daarvan de inhoud geweest is, hebben wij nergens kunnen vinden, maar zeker is, dat de Heren de 21 Dec 1675 een Resolutie uitvaardigden, inhoudende dat de Kerkeraad te Sluis binnen zes weken met het beroepen moest beginnen, op poene Van wederhoorigheid. Afschrift hiervan werd gezonden aan de Eerw. Classis, de Mag. v. Sluis, en de Kerkeraad.

1) Idem, blz. 421. 2) Idem, blz. 432.

84

Het was Nieuwjaarsdag 1676 dat de Kerkeraad van Sluis dit besluit ontving. Men was een en al verbazing, daar men niet van plan was tot de beroeping over te gaan, en besloot en gedeputeerden en een brief aan de Classis te zenden, ten einde mondeling en schriftelijk de bezwaren kenbaar te maken. In de brief werden de argumenten van KOELMAN hoofdzakelijk gememoreerd. Wat moest de Classis nu doen? Eerst besloot men te Middelburg nog eens een brief aan H. M. te zenden, maar toen die, gelezen zijnde, werd afgekeurd, bleef het hierbij. Maar wat gebeurde! In Sluis had men de bedreiging «op poene van wederhoorigheid» ook wel gelezen en was er niets gerust op, zodat er langzamerhand een neiging openbaar werd om toe te geven en te beroepen. 1) Mocht men alles op het spel zetten? Rechtvaardigde een middelmatige zaak als deze hun aller uitzetting uit het ambt? In dien geest schreef men ook KOELMAN, hem vragende hoe hij er over dacht?

Het antwoord daarop liet zich niet lang wachten. In een krachtig schrijven spoorde hij hen aan tot standvastigheid, hen vermanende toch niet bevreesd te zijn voor H. M., en Magistraat. «Buygt 11 niet na de wille der Overheid, die inder daadt tot uw ziel zegt: buigt U neder, dat wij over IJ gaan; legt u rug niet neder als aarde, en als een straate, deegenen, die daar over gaan.» 2) Hoe zoudt gij zelf het vinden, vraagt hij, indien men, nadat Ds. MONTANUS en gij op zulk een wijze uit uw ambt gezet waart, terstond tot een nieuw beroep overging.

Dit schrijven hielp echter niet. Weinige dagen na dit antwoord op de missive van de Kerkeraad, vernam KOELMAN, dat men 7 Februari in het «Collegio Qualificato» besloten had tot het doen van een beroep. Ja, kort daarna ontving

85

hij zelfs een «burgerlijke visite» te Rotterdam van de deputaten of hoorders, en vernam tevens, dat enkele leden van de kerkeraad het advies hadden ingewonnen van de Heren LODENSTEIN, BARENTZONIUS en VAN DORDT, vroegere leraars der gemeente Sluis. LODENSTEIN adviseerde: 1) beroep een vierden predikant, een supernumerarius, beklaag U bij de 1-1. M. over deze usurpatie van de rechten der Kerk, en zo meer in dien geest. De plaats van KOELMAN blijft dan open. Velen vonden dit te kras. Ds. VAN DORDT ried aan om KOELMAN eerst kerkelijk te deporteren, indien hij zich binnen een bepaalden tijd niet geconformeerd had, en dan een beroep te doen. BARENTZONIUS eindelijk wilde, - en die raad beviel het best, - dat men een ander predikant zou beroepen, terwijl KOELMAN in werkelijkheid predikant bleef, omdat hij voor de Gemeente onbruikbaar was gemaakt.

KOELMAN beviel dit advies evenwel niet. Hij zette dit ook in een breedvoerig schrijven uiteen, en gaf als zijn mening te kennen, dat men op die manier de gaten, door de O verheid geslagen, wel gemakkelijk kon stoppen, maar dan ook haar recht en macht in dezen erkende. En daarom, zijt gewaarschuwd! 2)

Zijn schrijven had echter niet de minsten invloed. De Kerkeraad ging beroepen. Wel kwam er een uitvoerig schrijven van vele gemeenteleden in, die meenden te moeten opponeren; ook heeft een zekere GIDEON NEMEGHEER een meer principiëel verweer gevoerd, - maar dit alles deed de Kerkeraad niet van besluit veranderen, en de 17 April 1676 werd een beroep uitgebracht op Ds. DOELMAN van Dirksland. Niet dadelijk evenwel werd dit KOELMAN medegedeeld, maar eerst 6 weken daarna, daar men bespeurd had, dat Ds. DOELMAN met hem over het beroep correspondeerde. Eindelijk zonden

1) Idem, blz. 440.

2) Idem, blz. 448-470.

1) Idem, blz. 493. 2) Idem, blz. 495.

86

zij hem dan de missive van hun aanvraag om approbatie van de Classis, opdat hij bemerken mocht, dat men niet in zijn plaats beroepen had. KOELMAN vond (lat echter bespottelijk, antwoordde niet, maar wachtte DOELMAN'S decisie af.

Enige dagen daarna, de 22 Juni 1676, werd KOELMAN gesommeerd op het Stadhuis te Rotterdam te verschijnen. 1) De Overheid toch wilde hem onderhouden over het houden van conventikelen, daar dit in strijd was met de stedelijke verordeningen en de predikanten zich daarover bij haar beklaagd hadden. Toen de Heren hem evenwel een poosje gesproken hadden, en hun van ter zijde ter ore was gekomen, dat hij een man was, gezond in de leer en vijand van alle Separatisme, besloot men hem te verdragen, daar er nog zoveel andere secten en partijen geduld en gedragen werden binnen de veste. Men liet hem echter niet lang met rust, daar de wens der Heren predikanten niet vervuld was. Toen toch ook hier de Overheid «vermaakt» was, werd de zaak andermaal voor de rechter gebracht, en nu met geheel anderen uitslag. Men begon hem te verwijten, dat hij door de Ho. M. uit de Generaliteits-landen en uit Sluis verdreven was en deelde hem mede, dat hij dus ook hier ter stede de Heren Staten niet aangenaam was, weshalve men besloot hem nog 8 dagen de tijd te geven om zich te verwijderen. Wel trachtte KOELMAN de Heren beter in te lichten, ook door een

langen brief, dien hij tot dien einde reeds van te voren had opgesteld, doch het mocht niet baten, daar zij hem niet eens wilden lezen.

Dit vonnis wekte vreugde en smart. Deels waren de predikanten verblijd, deels vonden zij het met de Schotse leraren te hard, doch er werd in 't geheel geen poging in het werk gesteld om revisie van het vonnis te verkrijgen.

1) Idem, blz. 540. 87

KOELMAN ging, om geweld te voorkomen, de achtsten dag vrijwillig de poort uit, doch keerde spoedig terug, daar hij elders geen huis kon huren. Tegelijkertijd besloot hij voor een paar maanden enige vrienden in Utrecht, Holland, Friesland en elders te gaan bezoeken. Dit gebeurde, en toen hij na 8 weken in Rotterdam terugkwam, ging hij evenals vroeger weer aan de arbeid, en verwachtte, (lat de gemoederen in dien tijd wel gekalmeerd zouden zijn.

Voordat de man evenwel in Rotterdam terugkeerde, was er op de Synode te Utrecht ook al een besluit tegen hem genomen. 1) Wat had er plaats gehad? De Kerkeraad van Utrecht had in Oct. 1675, toen het gerucht ging, dat twee predikanten KOELMAN wilden laten preken, reeds een besluit genomen, dat men hem niet zou laten optreden, daar men bang was, dat hij de Formulieren niet zou gebruiken, dat de Heren Staten het kwalijk zouden nemen, en dat het een vlek zou werpen op de goeden naam der Academie. Dit besluit, genomen in den. Kerkeraad van Utrecht, schijnt invloed uitgeoefend te hebben op de besluiten, die op de Synode van 1676 te Utrecht werden genomen.

Toen althans in die hoge vergadering door de correspondent van Friesland, Ds. CERCO JOHANNIS, pred. te Harlingen gezegd werd, dat KOELMAN in Augustus van dat jaar publiek gesproken had te Harlingen en te Leeuwarden, besloot men, ongetwijfeld in navolging van het besluit van de Kerkeraad van Utrecht, dat KOELMAN nergens in de provincie zou mogen preken.

Onderwijl had DOELMAN het bercep naar Sluis aangenomen en was *den 6 Sept. reeds bevestigd geworden. 2) Dit gaf onzen KOELMAN aanleiding tot het schrijven van een drietal brieven. Eén aan DOELMAN, waarin hij hem nogmaals op het hart drukte toch te bedenken, dat hij gezondigd had

1) Idem, blz. 512.

2) Idem, blz. 530.

88

met zijn plaats te Sluis aldus in te nemen en de door Jezus hem toevertrouwde kudde te verlaten. Een aan zijn collega's MONTANUS en MAENHOUDT, waarin hij zijn smart uitdrukte over vele hunner daden, die onbroederlijk geweest waren, en hen medeopriep tot verootmoediging over het vele verkeerde, dat hen aangekleefd had in hunne vroegere bediening. En eindelijk één aan de vromen van Sluis. Dit schrijven is gezond, «beweeglijk» en hartelijk. Hunne brieven, verklaart hij, hadden hem zeer verkwikt in zijn ballingschap; zij waren rechte bronnen van vertroosting voor hem geweest in donkere uren. Dat zij nu maar getrouw mochten blijven in 's Heren wegen. Dit wenst hij, weshalve hij hen zegt, hoe zij moesten staan tegenover de Formulieren en Feestdagen, hoe zij zich te gedragen hadden jegens de nieuwen leraar, om te eindigen met «tien regels om in de weg der heiligheid wel te vorderen» .

Weinige dagen daarna begonnen de broeders van Rotterdam hunne vervolging van KOELMAN opnieuw. 1) Twee predikanten en een ouderling verschenen andermaal op het Stadhuis met klachten over het houden van vergaderingen in KOELMAN'S huis. Zoals te verwachten was, vonden zij een geopend oor bij de Overheid, die kort

daarop KOELMAN voor zich ontbood.

't Was 11 uur van de eersten Kerstdag 1676, dat de gedeporteerde predikant voor de Heren verscheen. Eerst werd hem gevraagd, hoe hij weer in de stad was gekomen, daar hem immers het verblijf te dier stede ontzegd was, waarop KOELMAN antwoordde, dat hij elders geen huis kon huren en hier nog geruimen tijd huur had, maar voornamelijk, omdat hij zich bewust was, tegen geen wet, welke dan ook, ooit gezondigd te hebben. En dit was hem te meer gebleken, daar hij op zijn aanvraag om een afschrift van het vonnis, dat tegen hem lag, ten

89

antwoord had gekregen, dat men hem dat niet kon geven, daar er geen sententie ten zijnen laste lag. Toen hij hierop buiten gestaan had, is hem de Resolutie van 4 Juli andermaal voorgelezen, terwijl er bijgevoegd werd, dat hij voor Maandag a. s. De stad moest verlaten hebben.

Hierop het woord nemende, vroeg hij met verheffing van stem: «Mijne Heren, is dit vonnis naar de Wet? en na welcke Wet? Is er enighe Wet, waartegen ick gezondicht hebt? Laet het mij worden aangewezen.» Toen hij een korten tijd also voortging, werd hem door een der Schepenen toegebeten: «Wat Wet? als wij het soo goetvinden zoo

hebt ghij ons na geen Wet te vraeghen.» 1) KOELMAN, ziende dat er niets meer aan te doen was, verliet daarop de zaal, en kort daarna ook de stad.

Alzo is het geschied, dat er midden in de winter, terwijl alle wateren bevroren waren, een eerwaardig predikant de poorten van Rotterdam uittoog, als een arme banneling. In plaats van met innerlijke ontferming over hem bewogen te zijn, hebben de predikanten dit vuurtje gestookt en de Overheid tot spoed aangezet. Geen wonder, dat de auteur van het «Verhael van de Proceduren» een warm vriend van KOELMAN, uitroept dat de barbaren van Milete in de dag des oordeels tegen deze broeders zullen getuigen, daar zij ten minste voor Paulus en de zijnen een groot vuur hebben ontstoken. 2) En eindelijk, terwijl KOELMAN, verkleumd van lichaam en bedroefd van hart, zijn schreden naar de Haag richtte, trachtte men te Rotterdam zijn handen in onschuld te wassen door te verzekeren, dat het besluit van de Synode van Schoonhoven, 1669, het eiste en noodzakelijk maakte.

Van nu af wordt het leven van dezen verdrevene, dat

1) Idem, blz. 631.

1) Idem, blz. 629.

2) Idem, blz, 633.

90

toch al niet rustig geweest was, geheel het leven van een balling. Men kan bijna geen notulen van provinciale Synoden dier dagen lezen, of er komt een artikel in voor, dat een waarschuwing bevat voor JACOBUS KOELMAN. En wat hem het meest tegen de borst stuitte, was, dat hij telkens in de notulen en de acta voorkwam in gezelschap van de Labadisten of van een man ais de Herder, personen, die hij juist telkens bestreed. Of hij al die reizen en tochten maakte en rusteloos rondzwierf, enkel en alleen om door het houden van conventikelen en vergaderingen geestelijk leven te wekken of te onderhouden? Ongetwijfeld was dat de begeerte zijns harten, maar soms was zulk een reis ook wel noodzaak en had zij veel van een vlucht. Wij lezen althans in een voorrede¹⁾ van een zijner werken, dat hij, wilde hij in Amsterdam blijven wonen, enige maanden per jaar de stad moest verlaten, daar predikanten en burgemeesters zijn private samenkomsten niet konden dulden.

In plaats van hem op al zijn zwerftochten te volgen, willen wij in korte trekken zijn verleren levensloop schetsen, om bij enkele bijzonderheden stil te staan, ten einde hem en zijn vijanden beter te leren kennen.

Zoals boven gezegd is, ging hij, Rotterdam verlatende, naar de Haag. 2) Hij heeft evenwel hier niet gewoond, daar hij elders meedeelt, dat hij zich te Amsterdam metterwoon vestigde. 3) In deze stad heeft hij geruime tijd verblijf gehouden, daar wij in een stuk van een stadsbode, dat beneden nog besproken zal worden, lezen, dat hij in Juli 1691 de stad verliet om naar Utrecht te gaan. Dit wonen in Amsterdam en te Utrecht wordt bovendien

91

bevestigd door de ondertekening zijner vele werken, die hij in die jaren geschreven heeft.

Hoe de man voor het schrijven van zoveel boeken nog tijd vond, bij dat gestadig heen- en weertrekken, blijft een raadsel en pleit voor zijn grote werkkraft. Om een denkbeeld te krijgen van zijn arbeid en zijn ervaringen, in één woord van zijn leven, na zijn verbanning uit Rotterdam, zal het noodzakelijk zijn te wijzen op allerlei Synodale besluiten, die tegen hem genomen werden, hem te volgen op enkele zijner reizen, en nota te nemen van de vele boeken, die hij in die jaren schreef. 1)

Dat er nauwkeurig op hem gelet werd en de Kerkelijken niet enkel in Zeeland voor hem waarschuwd, blijkt wel wanneer wij lezen wat hij dienaangaande in één zijner boeken mededeelt. 2) Hij somt daar o.a. De volgende lange lijst. van provinciale synoden op. die tegen hem ageerden: Utrecht '76, Dordt '76, Delft '77, Leiden '78, Gouda '79, Edam '79, Rotterdam '80, Alkmaar '80, Gorichem '81, Haarlem '81, Nijmegen '81, Brief '82, Amsterdam '82, Leeuwarden '82, Zutphen '82, Hoorn '83 en Arnhem '83. En dat de collega's dit geen droevig maar een Godewelgevallig werk vonden, blijkt o. a. wel uit de woorden, die wij lezen in Art. 43 en 44 der synodale acta van Delft in den jare 1677. 3) Nadat men bericht had, dat hem het verblijf te Rotterdam niet alleen ontzegd, maar dat hij ook al uit die stad vertrokken was, en de Correspondent van Utrecht er aan toe had gevoegd, dat hem eveneens verboden was in de provincie Utrecht te spreken, - heeft de Synode zich daarin ten hoogste verheugd, ziende Gods hand daarin. 4) Ja, de Heren Gedeputeerden werden ten zeerste bedankt voor hunne mede-

1) Voorrede van // Het dispuyt en de historie, mitsgaders de praktijk van 1) Bibliogr. Overzicht; I3ijlagen, /, Volledige lijst van boeken/.

van de Sabbath en 's Heren dage, blz. 10. 2) Formele Protestatie, 4 blz. 32--33.

2) Verh. van de Proced., blz. 632. 3) Acta van Synode, 1677, Delft art. 43-44.

3) Voorrede blz. 10. //Het dispuyt etc. 4) Voorrede blz. 11, /Sabbath/J.

92

delingen, terwijl allen op het hart werd gedrukt dit werk tegen KOELMAN toch te continueren, een iegelijk op zijn plaats. En was dit de éénige maal maar geweest, maar helaas, wij lezen dit telkens, Overal in het land schuwde men zijn conventikelen en zag men in zijnen arbeid veelal een separatistisch streven.

Ofschoon hij schier overal kwam, zo schijnen toch Noord-Holland, Friesland en Zeeland het meest, Groningen het minst door hem bezocht te zijn. Op de synode van Alkmaar van 1680 althans werd meegedeeld, dat hij op verscheidene plaatsen zich vertoond had; op die te Edam van 1679 klaagde men, dat hij niet alleen op verscheidene plaatsen zijn conventikelen hield, maar dat hij zelf in de vacante

Gemeente te Middelie 1) tweemaal geprekeert had, terwijl men te Haarlem in 1681. niet een zucht van verlichting meende te kunnen constateren, dat hij nog wel hier en daar optrad, «maar met zeer weinig gevolg.» Dat hij weinig in Groningen, en daarentegen veel' in Friesland en Zeeland gereisd heeft, is gemakkelijk te bewijzen. Immers, toen men op de Synode van de Briel in 1682 tot aller droefheid moest constateren, dat KOELMAN weer veel in het openbaar sprak, had alleen de Correspondent van Groningen daarover niets «in actis.»²⁾

Hoe geheel anders die van Friesland en Zeeland Telkens vinden wij hem in Leeuwarden bij zijn vriend en beschermer BRAKEL of ergens anders; ja, dit viel zo in het oog, dat de correspondent van Friesland in 1675, op de Synode te Utrecht berichtte, dat hij in zijn provincie was komen wonen. 3) Dit was wel onwaar, maar dat hij er telkens kwam, blijkt uit alles. In 1676 sprak hij te Harlingen en te Leeuwarden, in 1677 bevond hij zich te Leeuwarden op de Synode, 4) terwijl op die van

1) Formele Protestatie" blz. 33.

2) Idem, blz 34.

3) Verh. van de Proced., blz. 528

4) Labad-dwaling ontdekt', etc, blz. 190. 93

1.682 BRAKEL voor hem in de bres sprong tegen de correspondent van Holland, die op conformatie met andere provinciën in zake KOELMAN aandrong. Misschien is het dan ook niet te veel gewaagd, wanneer wij veronderstellen, dat hij de persoon is, die bedoeld wordt in de Acta der synoden van Bolsward en Franeker in de jaren '1678 en 1679.¹⁾ Wij lezen daar, Artikel. 34: «De leden uit de Classis Sevenwouden verhalen: de enorme acte van een gedeputeerd predicaant uit een andere Provintie, dewelke hem niet alleen onderwonden hadde het woort des Heeren te prediken, maar zelfs de H. doop te bedienen aan een kind, in het vacante Oosterhoule c. a.; synode gelast Classis daartegen te waken, eerst bij de officier der plaats en als die nalatig is, bij de Staten.»

En dan, Artikel 25 2): «Classis Sevenwouden heeft haar plicht in zake van de afgezetten predicaant bij de officier te Oosterhoule gedaan; en 't blijkt, dat hij daarna zo iets niet weer heeft ondernomen.»³⁾

Hieruit blijkt, dat hij zich in Friesland, indien althans de hypothese opgaat, niet tot de steden beperkte maar zelfs de kleinste dorpjes bezocht.

En wat Zeeland betreft, het trok hem bijzonder aan. Aan de Resoluties van Ed.-M en H M. stoorde hij zich al heel weinig, ja hij dreef het zelfs zover, dat hij in 1684 niet alleen te Middelburg, te Vlissingen en andere plaatsen kwam, maar ook vier dagen te Middelburg logeerde gedurende een Statenvergadering. 1) Op dit laatste verblijf en vooral op de gebeurtenissen van dit jaar moeten wij nog terugkomen, maar eerst willen wij uit de vorige jaren nog iets mededelen.

Dat KOELMAN in al dien tijd in geen der provincies be-

1) Acta Synodalia van Bolsward, 28 Mei 1678.

2) Acta Synodalia van Franeker, '17 Juni 1679.

3) Zie ook: Vrije Fries, 1875. Artikel uflenser en Coleruso, door Prof. J. REITSIVIA.

4) Voorrede "Het disputu etc., blz. 17.

94

roepen is, trekt wel de aandacht, doch hierover later. Toch heeft hij een beroep gehad, en wel in 1679, naar Herford in Duitsland. 1) Reeds had hij het aangenomen (altijd behoudens zijn recht en verbinding aan de Kerk te Sluis, tot welke hij op 's Heren tijd

zou willen terugkeren), toen op het laatste ogenblik de prinses, aan wier hof hij preken zou, bezwaren maakte hem als predikant te ontvangen, daal zij van zijn opinie in zake de Formulieren en Feestdagen gehoord had. Door Hare Doorluchtigheid gevraagd, of hij op de Feestdagen zou willen preken en of hij zich wilde reguleren naar de orde van de Hoog-Duitse-Gereformeerde Kerken, en dus op de Feestdagen het H. Avondmaal zou willen bedienen met lezing van het Formulier, - antwoordde hij, dat hij dan zijn geliefde Gemeente niet had behoeven te verlaten. Ofschoon het een teleurstelling was voor de van ijver blakende man, was hij toch tevreden met een verblijf hier te lande; blijven, ja hij troostte zich met de gedachte, dat er nu meer kans was om zijn vrienden te Sluis terug te zien.

Dit verlangen werd te sterker, daar de banden kort te voren weer nauwer toegehaald waren. Hij vermeldt n.l. in diezelfde voorrede «dat hij voor enigen tijd zulk een' «gewensten» en gezegenden dag gehad had, waarop hij tweemaal uit Gal. 2: 19-20 tot hen gesproken had, op een plaats buiten de stad Sluis. een plaats, die wel ongeschikt en ongelegen was, maar die door 's Heren tegenwoordigheid tot een Bethel geworden was. En wel hadden zij toen hunne liefde getoond, door in zo grote getale daar te komen. 2)

En waarlijk, dat was niet de enige keer, dat hij in Zeeland zou terugkeren. Maar van al die tochten naar en door

1) Voorrede dl. II Rhuterfort's brieven, blz. 8-9. 2) Idem, blz. 6,
95

Zeeland, dat verboden territoir, was er geen, die zulk een ellende na zich sleepte, als die van 1684. Wij willen enkele voorvallen noemen. Het eerst trekt zijn ontmoeting en bejegening te Sas van Gent onze aandacht. Toen hij, op zijn reis door die provincie, aldaar 's avonds in een burgerhuis een vergadering leidde, werd de Baljuw dier gemeente tegen hem opgehitst door de twee collega's SWANKE en KOUSSEMAKER, met het doel hem onschadelijk te maken, en zelf een beloning te krijgen, uit kracht van placcaten weleer tegen de conventikelen der Arminianen geëmaneerde. 1) Ofschoon dit mislukte, bleven de gevolgen niet uit. Immers toen een jaar later een petitie uitging van de Magistraat en van de Kerkeraad te Sluis om KOELMAN in zijn ambt te herstellen, - hebben de H. M. De 18 Dec. '1685, op een aanklacht van een zekeren CHRISTOFFEL DEN CORNE, Baljuw van Sas van Gent, tegen KOELMAN besloten, dat hem zou worden gelast niet in Sluis of in enige plaats der Generaliteitslanden te komen op straffe van duizend gulden. En die aanklacht behelsde niet anders, dan dat hij nu zestien maanden geleden die Vergadering te Sas v. Gent geleid had. 2)

Maar er is in dat jaar meer geschied. Niet alleen collega's of kerkelijken, ook de politieken hebben zich geroerd. Wat gebeurde! Toen KOELMAN op diezelfde reis te Vlissingen kwam, na zelfs in Middelburg een private oefening geleid te hebben, werd hij door twee predikanten, POTS en VAN DEYNSSEN uitgenodigd voor ieder een beurt waar te nemen. Beide Heren deden dat 3) omdat zij hein gaarne weer in zijn dienst hersteld zagen; zij meenden, dat dit zijn optreden daarvoor bevorderlijk kon zijn, daar meerdere collega's licht hun voorbeeld zouden volgen, en de weg tot rehabilitatie

1) Voorrede gilet dispuyt 4 blz. 15b
2) Voorrede dl. III Rhet.-brieven, blz. 10.
3) Voorrede ij Het dispuyt etc. ri, blz. '16.

96

aldus gemakkelijk zou worden. Maar wien kwam dit ter ore! de ouden tegenstander, Raadpensionaris PIETER DE HUYBERT. Uit Holland terugkerende, hoorde hij het, en meende hier «occasie gevonden te hebben, om zijn haat tegen het Ministeriurn, en zijn heerszucht over de Kerk en leraars, meer dan ooit voor dezen uit te drukken.» En het gevolg was, dat de 23 September een Resolutie genomen werd, wier wederga in Nederland nooit is gevonden. Op de adem des winds verspreidde de inhoud dezer Resolutie zich door het ganse land. Meermalen werd zij gedrukt en herdrukt, en als iets bijzonders te Amsterdam in bijna alle straten te koop aangeboden en weken lang met luider stemme uitgeroepen. En had die Resolutie alleen KOELMAN nog maar gegolden en getroffen, maar neen, fiolen van toorn werden uitgegoten over allerlei kerkelijke personen en dingen.

Het eerst kwamen de Heren POTS en VAN DEYNSSEN aan de beurt. 1) Aangaande hen werd goedgevonden hen voor de tijd van drie maanden te suspenderen met verlies van traktement, zo ordinair als extra-ordinair, hetwelk gedurende dien tijd aan de armen, van Vlissingen zou worden gegeven, terwijl de Classis van Walcheren geordonneerd werd zorg

te dragen, dat er te Vlissingen geregeld gepreekt werd,

zonder dat voor die diensten iets betaald werd. Hoe de Heren predikanten zich ook verontschuldigten en zeiden het besluit van Ed.-Mog. van 21 Sept. '1674 niet te kennen, dat alles hielp niets en haalde de Classis van Walcheren nog een boos verwijt op de hals. Zij had moeten maken, dat die Resolutien zóó in de Acta geïnserieerd werden, dat ze leesbaar waren, en ook dat de predikanten ze kenden. Typisch zijn de woorden, waarmede Ds. POTS zijn collega overhaalde om KOELMAN ook in zijn beurt te laten optreden. O. a. zeide hij: «KOELMAN is een vreemde koe, maar als die op

1) Idem, blz, 17. 97

een stal komt, is men gewoon haar uit te melken en dan weer te laten gaan.» En als VAN DEYNSSEN daarop de opmerking maakte, dat het voor KOELMAN te veel zou zijn voor hen beiden te preëken, antwoordde POTS: Och neen, KOELMAN is een vol vat, hij moet zich ontlasten, en men heeft er de kraan maar in te steken.» 1)

Nadat de Classis, zoals boven gezegd is, op haar plaats was gezet, kwam KOELMAN zelf aan de beurt. Zij meenden, dat hij voorbeeldig gestraft moest worden, en dat het met het houden van conventikelen nu uit moest zijn. Geen wonder dus dat de Heren geboden, «dat KOELMAN uit de Provincie zal vertrekken, en daar niet weder in komen, op de verbeurte van 100 en 25 voor dengenen, die hem huisvesting zal verschaffen, of zijn oefeningen bijwonen.» 2) Zo was het hem dus ontzegd ergens in Zeeland te komen, vroeger door Heren fr. M. in het territoir der Generaliteitslanden, nu door de Ed.-Mog. in het overige gedeelte van de Provincie.

Nu bleef de Heren nog over hunne pijlen te richten tegen de private bijeenkomsten. Welnu, ook dit gebeurde in dezelfde Resolutie. Het einde toch luidde, dat die conventikelen, in hunne ogen broeinesten van dangereuse opinies tegen de gezonde leer, werden verboden. Wie ze toch bleef frequenteren beliep een boete van «vijf pond Vlaams en twintig gelijke ponden, die zijn huis daartoe mocht leen.» 3)

Zoals gebleken is, hadden wij het volle recht te spreken van ellende en wee, welke deze tocht na zich sleepte. Het was duidelijker dan ooit, dat zijn oude vijanden, de Heren Ed-Mog. nog dezelfde waren gebleven in hunne verhouding tot KOELMAN.

1) Zie: " Vliss. Kerkhemel d. G. Vrolijkheit blz. 136-137.

2) Idem, blz. '137.

1) Voorrede //Het dispuyt etc.//, blz. 19.

98

Het zou nog duidelijker blijken in het volgende jaar, 1685. Zoals wij weten, was de Kerkeraad te Sluis wel tot een beroep gekomen in de plaats van KOELMAN, maar dit sloot waarlijk de liefde tot hem niet uit. De gemeente gaf hiervan een treffende proeve. Ds. DOELMAN, KOELMAN'S opvolger te Sluis, was gestorven en opgevolgd door Dr. CASPARUS ALARDIN. Maar, toen deze in 1685 het beroep naar Wesel had aangenomen 1) en dus de plaats van de vroegere en beminden predikant weer was opengevallen, kon men het niet nalaten nog eens een poging te wagen «zijn dienst weer te genieten», daar de hartstochten wellicht tot rust waren gekomen. Ja, niet alleen de broeders van de Kerkeraad, maar ook de leden van de Magistraat richtten zich met een rekwes tot de Hoogm. Heren en de Prins, teneinde dat te bewerken. Welk een verandering dus bij de Heren Raadsleden te Sluis!

Maar helaas, ook nu wisten de Heren Ed.-Mog. evenals vroeger, hunnen invloed te doen gelden en dit pogen te verijdelen. Wij lezen toch, dat niet enkel de Prins en de meeste leden der Algemene . Staten er niet op tegen hadden, dat de voor tien jaren gedeporteerde predikant in zijn ambt hersteld zou worden, maar zelfs was nu de grote opposant van vroeger, de Raadpensionaris FAGEL op KOELMAN'S hand. De Heren afgevaardigden van Zeeland dachten er echter anders over. Zou men niet dezelfde moeilijkheden krijgen van vroeger? Was het niet juist een tijd, waarin men zeer voorzichtig moest zijn met mensen als KOELMAN? En eindelijk, en dit woog wel het zwaarst, waar bleef op die wijze het prestige der Ed.-Mog., die juist een jaar te voren de bovengenoemde besluiten hadden genomen., En het einde was, dat ook nu alle arbeid van Kerkeraad en Magistraat ijdel was.

Idem, blz. 35.

99

Of de ervaringen der laatste jaren en vooral het mislukken van dit laatste pogen, misschien wat deprimerend op de gemeenteleden te Sluis gewerkt hebben, is niet met zekerheid uit te maken maar wel staat vast, dat de correspondentie tussen KOELMAN en zijn geliefd Sluis begon te verslappen. Hij beklaagt zich althans in een voorrede, 1) dat hij helaas door het «durend geweld en inbinding op hem gelegd door de machtigen des lands, weinig toegang tot hen heeft», en dat het zeker ook daaraan toe te schrijven is, dat hij in de laatsten tijd «van zeer weinigen een schrijven heeft ontvangen.» Wat dit voor hem geweest moet zijn, laat zich denken; want mocht het waar zijn, dat van dien kant het liefdevuur verkoeld is, hij is tot de dood toe zijn Gemeente Sluis getrouw gebleven. Toen hij in 1695 zijn boek «Schriftmatige Leer der Geesten» uitgaf, noemde hij zich in de ondertekening nog altijd «Leraar van de Gemeente tot Sluis,» terwijl boeken van stichtelijke aard altijd aan de oude Gemeente werden opgedragen.

Uit die uitdrukking over «dat durend geweld van de machtigen des lands,» en uit andere uitlatingen, maken wij op, dat er in de laatste jaren van zijn verblijf te Amsterdam aanhoudend en sterk tegen hem geageerd is geworden: Overal waar hij kwam, hield hij oefeningen, en het gevolg was, dat hij overal de Heren predikanten tegen zich kreeg. Hoe de zaak zich in Amsterdam in bijzonderheden heeft, toegedragen, is ons niet duidelijk geworden. Wel moest hij, zoals boven gemeld is, om niet uit de stad gebannen te worden, enige maanden in 't jaar de veste verlaten, 2) maar of de predikanten ook hier, evenals vroeger te Rotterdam, de hulp der Overheid tegen hem

1) Voorrede dl. III uRhet. brieven '.

2) Zie over de protectie, die hij van // VAN BEUNINGEN,' aldaar genoot: Dr. O. B. HYLKEMA /Reformateurs etc.,/ Acad. proefschrift blz. 208. Het jaartal 1650 aan de voet van die bladzijde in een noot zal 1657 moeten zijn, daar hij in dat jaar en niet eerder predikant werd.

100

ingeroepen hebben, is ons niet gebleken. Wel kwam de Magistraat er bij te pas, en dat zijn heengaan veel van een vlucht had, komt ons zeer waarschijnlijk voor, als wij letten op het bericht van een Stadsbode, door ons in het Stedelijk Archief van Amsterdam gevonden. De brief van de bode luidt aldus: «Door order van de Edelaagbare Heren Burgemeesteren geweest in de Kalverstraat ten huize van Jr de Nig", en gevraegt off Ds. COELMAN daer was, geven tot antwoord dat hij naer Uytter was vertrocken. Maer heeft een kamer op de Spiegelgragt, daar hij gewoont heeft. Vandaer gegaen op de Spiegelgragt en aen huys gevraegt off Ds. JOHANNES 1) COELMAN tehuys was, aan de vrouw die daer in huys woont. En de vrouw, die daer in huys woont gesprocken hebbende geeft tot antwoord: dat Hr. COELMAN voorleden Vrijdag naer Uytregt was vertrocken, en daer een kamer heeft gehuurt om te wonen. Maer dat hier nog enige boecken van hem waeren. Actum Amst. 15 Juli 1691 D. HOUTKOPER bode.»

Uit dit stuk, op zegel geschreven, blijkt, dat de Magistraat tegen hem opgetreden is, en dat het verblijf in 's lands eerste stad al even onvriendelijk eindigde als dat te Rotterdam.

Zoals blijkt uit bovengenoemd stuk en uit vele andere boeken, heeft hij aan de avond van zijn leven zijn tenten te Utrecht opgeslagen. Zou de balling binnen de muren zijner geboortestad ruste vinden? Gelukkig wel. Niet, dat hij hier openlijk kon optreden; dit had hij eens gedaan in LODENSTEIN'S plaats, maar daaraan was later door een Synodaal besluit voorgoed een einde gemaakt, - maar, wat de lust zijns levens was, dat kon hij hier, oefeningen of huispredikatiën, catechisaties en Bijbellezingen houden.

101

De verhouding tot de predikanten schijnt hier ook uitstekend geweest te zijn; zij lieten KOELMAN zijn gang gaan en hij bevond zich veel onder hun gehoor, zodat in de Kerkeraad niet het allermiste tegen hem is ingebracht gedurende al dien tijd. Ja, het ging zover,, dat men, toen in de Classis de vraag gesteld werd, of men wel genoegzaam tegen KOELMAN waakte, éénparig voor hem opkwam en verklaarde «dat men over zijn bedrijf gans niet te klagen had» . 1) En wat bovenal veel bijdroeg tot het bewaren van de vrede was het feit, dat de mensen, die hem aanhingen, zich niet onttrokken aan hun eigen leraren en zelfs met hem in 't geheel niet meegingen in het stuk van Formulieren en Feestdagen.

Terwijl hij dus naar hartelust praktisch bezig was, schreef hij in die dagen bovendien zeer vele geleerde en ook stichtelijke werken. Wie een blik in de volledige lijst zijner geschriften slaat, kan zich daarvan spoedig overtuigen.

Nu rijst nog een geheel andere vraag, maar die zich onwillekeurig aan ons opdringt, n.l. Deze: hoe leefde KOELMAN al dien tijd en waarvan leefde hij toch, daar wij nergens iets van zijn fortuin lezen. In geen enkele zijner geschriften of voorredenen spreekt hij hierover; gelukkig dus dat een ander het deed.

In de voorrede van het bovengenoemde werk «Schriftmatige Lere der Geesten», die door zekeren H. B geschreven werd, wordt gezegd, dat dit voor allen een raadsel was.

De werken, die hij uitgaf: brachten zeker niet voldoende op, ja wij lezen daar, dat hij dikwijls enige sommen spendeerde* om ze «aan de gang te helpen» . En verder wist men niet welke inkomsten hij kon hebben, daar hij sinds zijn bannissement geen tractement hoegenaamd ontving. En toch, vertelt de schrijver, leefde hij naar de stand der

1) Natuurlijk foutief. L) Zie voor dit alles q Voorrede van de Schriftmatige Lere der Geesten u.

102

geleerden, hield wijd en zijd correspondentie, ook met buitenlandse vrienden, had een welvoorzienige bibliotheek, en deed bovendien heel veel goed, i) terwijl niemand iets te vorderen had. Het gevolg was, dat men het er algemeen voor hield, «dat er iets van belang moet geweest zijn, van trouwer hand toegekomen, waaruit hij heeft bestaan», omdat hij ook nooit enig geld voor zijn gehouden oefeningen aannam.

Dit alles meende de auteur dier voorrede te moeten mededelen, daar er terstond na zijn overlijden een vuil lasterschrift werd uitgegeven, waarin met grote bitterheid gezegd werd, dat hij tot een zware last voor weduwen en wezen geweest zou zijn.

Eindelijk daalde ook de avond des levens voor dezen onvermoeider strijder. De 6. Februari 1695 stierf JACOBUS KOELMAN op 63jarigen leeftijd. De ochtend van de 5n Febr. had hij zich nog zeer wel gevoeld en ook nog een brief geschreven, toen hij tegen de avond zich minder wel gevoelde. Later gevraagd zijnde «hoe het met hem was», antwoordde hij «al wel», en toen 'men daarop meende, dat hij sliep, bleek het, dat hij de laatsten adem reeds had uitgeblazen. 2)

Meldt de auteur ons, dat het in «de statelijke begraafing van zijn lijk op een bijzondere wijze gebleken is, hoe groot de achting, die geleerden en ongeleerden hem toedroegen, was», uit hetgeen wij vonden in het «Overlijdens-register der stad Utrecht» blijkt, dat die begrafenis zeer deftig is geweest. Wij lezen in dat Register nl. «dat de heer JACOBUS KOELMAN, overleden in de Stroosteeg, begraven is in de Catharina-Kerk met 16 dragers, 2 knechts, een zwarte houten kist na 12 uur in de Kerk» . 3) 6 Febr. 1695,

1) Zie ook Voorwoord //Des Zondaars Heiligdom/J, Mr. H. BINNING.

2) Elders vonden wij, dat hij gestorven is tengevolge van een hevige aanval van koliek. uHet Verbond der genade,/ de Voorrede, blz. 8.

3) 16 dragers en 2 knechts gold in dien tijd voor zeer deftig. 103

Zo had dan de moede pelgrim eindelijk rust gevonden. Aangezien hem bij zijn leven zoveel boze woorden naar het hoofd geslingerd waren, doet het goed, de woorden te lezen, die vriendenhanden schreven bij zijn overlijden.

Hier volgen enige:

„ Gij vraagt, wie hier begraven leid?"

„ Wel aan, 't zij U met een gezeid"

„ 't Is KOELMANS Rif en kil gebeent"

„ Van al de vromen zeer beweent. "

„ Hier ligt hij zoetlijk in zijn rust"

„ Die lijf en ziele, dog met lust"

„ In 's Heren werk heeft afgesloovt "

„ Van Leven, dog geen heil beroovt. "

„ t' Groot verlies voor Christi Kerk "

„ Betraan zijn lijk op desen zerk. "

Ita ex petitione Piorum, non ut voluit, sed ut prae maerore potuit, maestus et raptim fudit.

CORNELIUS DE WIT

Predikant tot Sluys in Vlaanderen. 1)

Elders heet het:

„Te setten op de Serck."

„Vraegt gij Leser wie hier leyd?

„'t Kan van niemand sijn geseyd

„Sijn exemplaer, leer en leeven

„Heeft alleen hem maer beschreven

„d'Aerd heeft 't aerdtse vat nu weer

„Maar de ziel rust bij de Heer." 2)

1) Zie naschrift //De praktijk der Sabbatha.

2) Zie verder Bijlagen.

105

TWEEDE HOOFDSTUK.

Koelman als polemicus.

Wat er ook aan het beeld van JACOBUS KOELMAN, door ons op de eerste bladzijden van dit boek ontworpen, moge ontbreken, hoeveel trekken op dat gelaat misschien met meer liefde hadden behoren uitgewerkt te worden, - één ding is zeker wel gebleken, nl. dat hij een man was, bezield met onverdroten ijver en toegerust met veel werkkraft en werklust. Nooit immers was het hem te veel, hetzij hij de lijdende mensheid de behulpzame hand moest bieden, hetzij hij het schild moest opheffen ter verdediging van de rechten der Kerk, hetzij hij, als balling zwervende, nu eens hier dan daar, ja aan alle plaatsen in ons vaderland het leven der Gemeente van Christus meende te kunnen voeden en sterken door het houden van bijéénkomsten.

Maar niet alleen was KOELMAN een praktisch man, maar ook school in de practicus een geleerde; de herder en leraar der Gemeente was en bleef ook de philosophiae doctor. Nooit heeft KOELMAN zijn liefde voor de wetenschap verloren. Had hij te Sluis zijnde, dikwijls allerlei locale fouten en zonden bestreden, over ruimer veld dwaalde het oog van de geleerde, en het duurde niet lang of hij, de principiele man, was in strijd gewikkeld met allerlei geesten van anderen slag dan hij. En moge men het betreuren, dat door zijn vroegtijdig bannissement zulk een werkkraft aan de arbeid in de Gemeente onttrokken werd, hier staat tegenover, dat hij zich nu meer nog dan anders wellicht, ook al reisde hij veel, aan de studie kon wijden en wachter kon zijn op de kerkelijke muren. Welnu een blik op de lijst zijner geschriften kan ons daarvan overtuigen - waarlijk hij heeft zich de tijd ten nutte gemaakt.

Hoe kon het anders of een man van zijn aanleg en studie, van zoveel werkkraft en kennis moest wel in botsing komen met allerlei personen en richtingen. Er was veel ketterij in onze gewesten. Een man als KOELMAN, die de strijd tegen Formulierdienst en Feestdagen zo krachtig had aangeboden, omdat het, naar hem voorkwam, terugvoerde naar Rome en afvoerde van God, een man als hij moest dus wel spoedig in strijd gewikkeld worden met een Labadie, die een geheel onschriftuurlijk en ongezond kerkbegrip had, met de Sabbatsmannen, die in zake het vierde gebod dwaalden, met een DESCARTES en BALTHASAR BEKKER, die het Protestantisme in zijn hartader aantastten. Wij kunnen ons onzen vriend niet anders denken dan ten strijde trekkende Vegen de veelvuldige dwaalbegrippen, die de bloei en groei van het geestelijk leven in die dagen ondermijnden en tegenhielden. Daartoe achtte hij zich van God geroepen. Dat was zijn plicht. De liefde tot zijn Kerk en bovenal tot het Evangelie vorderde dit van hem. Moest het geestelijk en kerkelijk leven gevoed worden door prediking en lectuur, ter anderer zijde diende men de vijand ook op wetenschappelijk terrein het hoofd te kunnen bieden, en te tonera, dat men de studie niet verwaarloosd had.

Het opschrift van dit hoofdstuk is dus wel gemotiveerd. KOELMAN was een militante natuur. Ook had hij pijlen in zijn koker. Dit alles zal het best blijken, wanneer wij hem leren kennen in zijn strijd met de zooeven genoemde personen en geestesstromingen. De volgorde, die wij aangaven Labadie. Sabbatsmannen en Descartes-Bekker komt ons

106

voor chronologisch de meest juiste te zijn. Wel ageerde KOELMAN, te Sluis wonende, reeds tegen het Cartesianisme, in zijn in 1669 uitgegeven werk: «Examen libelli Ludovici Wolzogen: de scripturarum interprete.» Maar daar wij dit boek niet konden machtig worden en wij alleen het meest principiële werk tegen DESCARTES

«Het vergift van de Cartesiaansche Filosofie grondig ontdekt» bestudeerden, dat in 1692 verscheen, meenden wij de polemieek tegen DESCARTES het laatst te moeten behandelen. En hiertoe drong te meer het feit, dat zijn werk tegen BEKKER «Schriftmatige lere der geesten,» dat eigenlijk in de grond der zaak ook een bestrijding is van het Cartesianisme, eerst in 1695 verscheen.

Koelman tegen de Labadie en de Labadisten.

Wij hebben uit de beschrijving van KOELMAN'S leven en werken te Sluis ook dit kunnen leren, dat de toestand van Nederland in geestelijk opzicht nu juist niet gunstig kon heten en dat het aangezicht der Kerk zeer vervallen was. Eindeloze klachten werden gehoord in de kringen van mannen als KOELMAN C. s. over het diep zedelijk verval, dat viel op te merken, ofschoon het niet te ontkennen viel, dat er nog een kern waarachtig vrome mensen was, die uitzag naar verandering en verbetering.

Had die langgewenste ure dan eindelijk geslagen? Had men nu misschien de waren man voor dat werk gevonden? Velen meenden dat in de jaren 1666, toen JEAN DE LABADIE, vroeger vurig voorstander der Jezuiten, later tot het Protestantisme overgegaan door het bestuderen van CALVIJN'S werken, zijn intrede deed te Middelburg. Met hoeveel warmte en geestdrift werd de man niet ontvangen en begroet, die als predikant van Genève reeds zoveel blijken had 107

gegeven van zijn grote, allesmeeslepemde welsprekendheid en in meer dan één opzicht getoond had heerlijke talenten te bezitten.

Op aanwijzing en aanbeveling van VOETIUS ESSENIUS e a. hier te lande beroepen, behoorden zij dan ook tot degenen, die hem het meest toejuichten bij zijn komst, en in hem de man meenden te zien, die de Kerk uit haren diepgezonken toestand zonde opheffen. 1)

Dat men zich in deze verwachting bedrogen heeft, leert de historie. En KOELMAN, die eerst behoorde tot de meest vurige bewonderaars, is zelf een der eersten geweest, die de Labadisten bestreden heeft in twee zeer belangrijke werken. 2)

Wat dreef KOELMAN om tegen DE LABADIE C. S. op te treden? Hij vermeldt dit in beide geschriften. In de Voorrede van het laatste werk zegt hij o.a.: mijn doel met het schrijven van het eerste werk was wankelende zielen te behouden. Het land toch werd als overstroomd met allerlei gezanten, die propaganda zochten te maken voor het Labadisme, terwijl men ter anderer zijde hem overstelpde met allerlei vragen, die betrekking hadden op hun dwaalleer. Het kwam hem daarom goed voor, hun historie te beschrijven met aanwijzing van hun velerlei dwalingen en valse begrippen, terwijl dan natuurlijk een bestrijding niet achterwege kon blijven.

Hij heeft dan ook, zoals gezegd is, tot dien einde twee werken geschreven, waarvan het eerste ons de historie der Labadisten geeft met een opsomming van de dwalingen en opmerkelijke zonden, waartoe zij vervielen, om er dan ten slotte nog enige schriftuurlijke redenen tegen de scheiding aan toe te voegen, - terwijl in het tweede werk meer in het bijzonder hun dwalingen blootgelegd en bestreden

1) Hist. Verh. nopens der Labadisten-scheuring" 1682, blz. 8.

1) Het eerste zie noot 1) het tweede: der Labadistendwaling grondig ontdekt en wederlegt 16844.

worden. Vooraf waarschuwt hij evenwel twee soorten van lezers. 1) Daar zullen er zijn, zegt de auteur, die dit boek zullen lezen en het gelezen hebbende met een zucht van verlichting terzijde leggen onder de uitroep: «gelukkig; zo zijn dan die

Labadistische dwalingen ook weer weerlegd; dat geeft rust.» Dat zijn van die mensen, die begeren, dat men toch maar nooit spreekt van de gebreken der Kerk, die ieder, die Reformatie wil, een Labadist of scheurmaker noemen: «Tegen hen protesteer ik», zegt KOELMAN. «Ik wil juist reformatie en geen scheurmaker zijn», zoals ik reeds genoemd ben in «synodale canones.» Gaarne erken ik ook bij dezen, 2) dat het werk «Pointen van nodige Reformatie» 1678, van mijne hand is.³⁾ Maar ik stel mij voor, dat er ook nog andere lezers zullen zijn, zegt de schrijver. Namelijk «zielen vol scrupel en bezorgdheid», die geheel onder de indruk van de kraken staat der Kerk zo vurig reformatie verlangen, en nu waarschijnlijk gaan denken, daar ik de Kerk in bescherming neem tegenover de Labadisten dat ik alles bij het oude wil laten. Dat ook zij gerust zijn. Ik raad hun te doen wat zij kunnen doen, «nl. zich te oefenen in de waarheid, opdat zij reformerende geen fouten maken als de Labadie, verder onwetenden te onderwijzen, de censure te handhaven waar ze kunnen», terwijl hij allen, die hem vragen «mogen wij dan geene Kerk vergaderen, waar men de zuivere ordinantiën handhaaft», antwoordt, «dat is het werk der Independ enten en schaadt de Kerk».4) Dit laatste herhaalt hij telkens. «Wel heb ik gedurende vele jaren, zegt hij elders, 5) veel verdrukking geleden van Politieken en Kerkelijken, maar toch acht ik

1) Voorrede 'Der Labadisten-dwalingh etc.

2) Zie yHist Verhaal, blz 4.

3) De Pointen van nodige Reformatie omtrent de Kerk en Kerkelijke, en belijders der Gereformeerde Kerk van Nederland. Christophilus Eubulus 1678. I) Voorrede: 'Der Lab.-dwaling etc4.

5) Hist -Verhaal, blz. 4.

109

het ongeoorloofd onze Kerk, hoeveel gebreken haar ook aankleven, te verlaten en tot enige scheurkerk over te gaan».

Het is ons in dezen natuurlijk niet zozeer om de historie van het Labadisme te doen als wel om KOELMAN'S bestrijding van hetzelfde. Toch ga een enkele opmerking uit het historisch deel van zijn eerste werk vooraf.

Na eerst de komst van DE LABADIE hier te lande als een zeer luisterrijke beschreven te hebben, laat KOELMAN daarop volgen, dat die bewondering niet lang duurde. Hij vermeldt o. a. dat hij dikwijls gelegenheid had de Middelburg- schen predikant te horen en te ontmoeten, daar Sluys niet zover van Middelburg verwijderd is.) Maar ach, die nadere kennismaking verhoogde zijn dunk over de groten man niet. Hij bespeurde al heel spoedig eigenschappen in DE LABADIE, die in vierkanten strijd waren met ware vroomheid. Wel trachtte ANNA MARIA VAN SCHURMAN, die aller- vurigste bewonderaarster al die bezwaren weg te redeneergin, maar KOELMAN vond hem «te eigenzinnig, te oplopend, te korzel en grammoedig», terwijl de nederigheid te vergeefs gezocht werd bij een man, die steeds met over- k Ruimende woorden van zich-zelfen sprak. 2)

Het duurde verder niet lang, merkt KOELMAN op, of het werd duidelijk, dat deze man geen hervorming van de Kerk in de Kerk wilde, maar neiging had tot Separatie. En daar hij van de besluiten, die te Dordrecht op de Waalse Synode genomen zouden worden voor zijn persoon het beste niet verwachtte, schreef hij in der haast een «Declaration Chretienne», waarin hij verklaarde geen gemeenschap met die vergadering te kunnen hebben. Wel dacht een man als 1, onENsTFIN toen nog dat hij, uitgestoten zijnde met zijn drie helpers YVON, Du LIGNON en MENURET, door de Waalse

1), blz. 8. 2) Idem, blz 10

Synode, al zijn krachten zou stellen in de dienst der Hervormde Kerk, maar helaas, weldra bleek het, dat men in hem een zuiveren separatist had te zien.

Ja, het kwam zelfs zo ver, zegt de auteur, dat VOETIUS zich genoodzaakt zag in twee academische redevoeringen 1) (31 Oct. en 13 Nov. 1669) krachtig te protesteren tegen de Labadistische dwaalleer. Dwaas en zondig achtte deze grote geleerde het, de Kerk om enkele schurftige schapen te verlaten, waarop DE LABADIE telkens aanhield, opdat men zich zelf rein zou houden, zoals hij het uitdrukte, terwijl hij die samenkomsten van mannen en vrouwen in één huis op zijn minst genomen, voor zeer twijfelachtig hield.

Wat zich denken liet, voegt KOELMAN er aan toe, gebeurde. Fiolen van toorn werden over het hoofd van de eerwaarden VOETIUS uitgegoten in een nieuw geschrift van de Labadie, genaamd: «Nouvelle conviction manifeste des Calomnies» 2) maar dat werk bracht dan ook duidelijk aan de dag hoe weinig «gegroeide genade» deze man bezat.

Dit alles deed natuurlijk geen goed aan zijn zaak. Maar het meest werd hem afbreuk gedaan door twee hoeren, die in zijn huis waren opgenomen, nl. een zekere Ds. HOBURG, en nog meer door een proponent SCIILUTER, die, ongeëvenaard brutaal, met de meest onbekookte stellingen optrad. Ja, niet alleen bestreden geleerden van naam de dwaalleer van deze secte, maar God zelf openbaarde zijn toorn. tegen dat gezelschap door een der huisgenoten, Menuret, met «dolheid en razernije» 3) te slaan. Zo deelde dit separatisme het lot van alle vorige scheidingen naar de voorspelling van VOETIUS.

Wat dan volgt is de bekende historie, die niets karakteristieks bevat. Alleen slaakt KOELMAN nog een verzuchting

1) Idem, blz. 29.

2) Idem, blz 31.

2) Idem blz. 64.

111

over de boeken van DE LABADIE en zijn vrienden. Eerstens, zegt hij, vindt men daarin geen geregelde uitéénzetting van een zuivere theologie; integendeel zij handelen alle over strijdvrage of bewegen zich op het gebied der praktijk, terwijl men geheel tevergeefs zoekt naar een wederlegging van hetgeen tegen hem is ingebracht. Maar een tweede bezwaar, waarop de bestrijder van het Labadisme stuit, is, dat men eigenlijk nooit goed weet, waaraan men zich te houden heeft bij de bestrijding der dwaalbegrippen. Over veel punten toch hebben zij zich nooit duidelijk uitgelaten, met opzet zelfs hun mening of verduisterd of verzwegen, terwijl zij op andere punten met de dag veranderen, zodat men nooit weet, of zij nu nog erkennen wat gisteren door hun voorgangers is geschreven. 1)

Zo is dan nu de weg gebaad tot de beschrijving van KOELIVIAN'S bestrijding van het Labadisme. Het ligt voor de hand dat niet alle verschilpunten kunnen worden behandeld, maar dit zal ook niet nodig zijn, daar men, de hoofddwalingen besprekende, de lijnen gemakkelijk kan doortrekken.

Vooruit grijpen op een ideale Kerk, die hier op aarde nooit zal worden bereikt, n.l. een zuivere Kerk van ware wedergeborenen, is niet alleen de fout geweest van Donatisten en Novatianen, maar ook die van JEAN DE LABADIE. Van de beginne aan was het reeds duidelijk, dat de toestand der Kerk hem niet aanstond, maar de halve kennis van de Schriftuurlijke beginselen en het overgebleven zuurdeeg van. De Rooms-

Katholieke Kerk deden hem een weg inslaan, die eindigde in de engen bergpas van secte en huis-gemeente.

Welk kerkbegrip DE LABADIE dan had?

Kortelijk kunnen wij het aldus samenvatten: alleen weder geborenen kunnen leden der Kerk zijn, zodat bij de aan-

) Idem blz. 123.

112

neming der leden door de Kerkeraad moet worden beoordeeld of iemand al of niet personele, zaligmakende genade heeft. Ontbreekt deze, dan mag een zodanige niet worden toegelaten, daar men anders spoedig een Kerk zou krijgen, die meer onherboren leden bevatte dan bekeerde en dus ophouden zou een Kerk van Christus te zijn. 1)

Dat deze opvatting van die zaak lijnrecht indruiste tegen de opinie van een man als KOELMAN, die in vele opzichten een waardig leerling was van VOETIUS, is duidelijk Om met die laatste bewering te beginnen.

Men neme geen onherborenen aan tot leden der Kerk, daar anders het aantal onbekeerden spoedig groter zal zijn dan dat der herborenen en de Kerk weldra geen Kerk van Christus meer is. Trad het hierin niet reeds duidelijk aan de dag, dat DE LABADIE c. s. geen juist inzicht hadden in het wezen der Kerk? Wel trachtte hij zijn bewering duidelijk te maken en te staven door een beeld, maar juist dat beeld was onjuist en foutief. LABADIE, vraagt toch «wordt een geheel, dat uit een verzameling van vele bestaat, niet naar het meeste gedeelte 'genoemd, in vergelijking van dewelke de rest weinig is». En wil men dan nog van een Kerk van Christus spreken, wanneer het merendeel bestaat uit onherborenen en onheiligen. Men spreekt toch ook niet van een kudde schapen, als het op enkele na zwijnen zijn. - Pas op uw beelden en gelijkenissen, roept KOELMAN hem toe. Ge hebt volkomen gelijk, als ge zegt, dat een geheel genoemd wordt naar het grootste deel. Maar wat is toch de Kerk? De Kerk is een «hoop geroepen belijdende mensen.» Of daar nu veel of weinig bekeerden onder zijn, doet niets af van het feit, dat het een hoop belijders is en blijft. Of, om het duidelijker te maken door een beeld, dat juister is

1) Idem, blz. 131.

2) Idem blz. 130.

113

dan het uwe. Een hoop steen blijft een hoop steen, onverschillig of er veel of weinig edele en kostbare onder zijn. 1) En heeft CALVIJN niet dikwijls gezegd, dat de vromen nooit de meerderheid zullen vormen. 2)

Maar nu de hoofdstelling die tevens een hoofddwaling is:

Alleen wedergeborenen kunnen lidmaten der Kerk worden. 3) Kent DE LABADIE dan de H. S. niet en heeft hij in het geheel geen studie gemaakt van hetgene de Godgeleerden van alle eeuwen dienaangaande geleerd hebben? Te allen tijde toch is er onderscheid gemaakt tussen de onzichtbare Kerk der uitverkorenen en wedergeborenen en de zichtbare Kerk der geroepenen en belijders. Kunnen immers niet allen leden der zichtbare Kerk worden, die belijdenis des geloofs afleggen en zich met morelen ernst onderwerpen aan Christus' instellingen? 4) Ongetwijfeld - en KOELMAN adstrueert die stelling krachtig. Laat de Schrift zelf de Labadisten overtuigen. Gaat zij in dezen niet voor, door het woord «Kerk» te gebruiken in de zin

van de menigte dergenen, die uiterlijk belijdenis der waarheid doen b.v. Hand. 8: 3 en 9: 2. Gal. 1: 13? Wordt de Kerk niet beschreven als een akker, dragende koren en onkruid, als een huis met vaten ter ere en onere, als een visnet met goede en kwade vis? 5) Heeft de Apostel Paulus ooit gezegd, dat de Kerken te Rome, te Corinthe, in Galatië en in Azië, die toch veel kwade belijders onder hare leden telden, niet tot de eigenlijke Kerken gerekend mochten worden? 6) Of heeft Christus niet juist tot dat einde aan zijn Kerk zijn woord en heilige instellingen gegeven, opdat

1) Idem blz. 132.

2) CALVYN, Institutie, 4 Boek. Cap. I. V. 19.

3) Idem, blz. 312-329 en verder Alwalingen wederlegt dl. Cap. 7.

4) Idem, blz. 313. n) Idem, blz. 314. ti) Idem, blz. 315.

114

door de werking derzelve de uitverkorenen vergaderd zouden worden, van de veronderstelling uitgaande, dat die gekenden getrokken en toegebracht moesten worden uit de massa der belijders? 1) En wat dan te denken van de handelwijze van Johannes de .Doper en van de Christus zelf? Zij stonden toch met hun prediking midden in de van alle kanten toegestroomde scharen, en doopten, en namen mitsdien op allen die geloofden in hun woord, zonder nader onderzoek en beproeving, terwijl wij onder de door de Apostelen in de Kerk opgenomenen namen vinden als Ananias en Sapphyra, Simon de Toveraar en andere. 2) Maar toch, al hadden wij ook deze getuigenissen der Schriften niet, had God niet, indien Hij wilde wat DE LABADIE leraarde, de Opzieners der Gemeente een toetssteen of maatstaf in de hand moeten stellen, die hen in staat stelde de, vernieuwden van de onherborenen te onderscheiden? 3) En dan, - voor welke ongerijmdheden komt men te staan, indien men zich op Labadistisch standpunt plaatst! Niet enkel zouden allen herdoopt moeten worden, wier ouders onherboren waren en dus feitelijk buiten de Kerk stonden ten dage, dat zij hun kinderen ten doop hielden; maar ook al de andere mensen, die volwassen wedergeboren worden, daar hun eerste doop toch geen waarde of betekenis had. 4) En een ongerijmdheid, die ook niet noodwendige consequentie uit deze stelling volgt, is deze, dat in dat geval de zichtbare en onzichtbare Kerk even breed zouden zijn, hetgeen toch in strijd is met het woord «velen zijn geroepen en weinigen uitverkoren», 5) terwijl de prediking der bekering en het woord tot ontdekking uit de doodsstaat als overbodig geheel vervallen.

1) Idem, blz. 316.

2, Idem, blz. 317-318.

3) Idem, blz. 319.

4) Idem, blz. 321-322,

1) Idem, blz. 323

115

Neen, deze leer moet met beslistheid van de hand gewezen worden, daar te allen tijde door alle rechtzinnigen geleerd is, dat onherborenen leden der Kerk kunnen zijn, daar immers kinderen als zodanig worden opgenomen op grond van hun relatieve verbondsheiligheid, terwijl de Schrift geen personele genade als kenmerk van de leden der Christelijke Kerk eist. 1) En bovendien. Uit het weder opnemen der Poenitenten zonder herdoop kan worden afgeleid, dat men nooit van mening is geweest, dat die mensen, hoe goddeloos zij ook mochten geworden zijn na hun doop, daardoor van de Kerk vervallen waren en dus door een herdoop in dezelve moesten opgenomen worden Ja zelfs de Independenten, o. a. Mr. HOOKED, veroordeelden in dit stuk alle

Separatisten, daar zij zeggen: «diegenen zijn uitwendig binnen 't verbond (en bijgevolg binnen de Kerk), die hun bekering met hun belijdenis der waarheid uitdrukken, zich verbinden om in de wegen Gods te wandelen, al hebben zij voor het tegenwoordige dat gezonde werk des geloofs in hun harten niet, en, misschien het nooit door de Geest Gods in zich zullen gewrocht krijgen». 2)

Dat de handhaving van dit onschriftuurlijk kerkbegrip de vruchtbare moeder van vele andere, daarmee samenhangende dwalingen werd, behoeft nauwelijks opgemerkt te worden. Hoe zou men immers voor een reine Kerk van Christus kunnen aanzien, een Kerk, waarin de leer zuiver verkondigd en de Sacramenten naar de Schrift bediend worden, indien men wedergeboorte stelde als eis van toelating. Moest men er niet toe komen, zoals wij reeds opmerkten, de kinderloop af te schaffen, waar men de doop eerst meende te kunnen toedienen na blijken van «genade en toebrengring?»

1) Idem, blz. 327.

2) Idem, blz. 328; Mr. HOOKER Survei of Church Discipline, pag. 36.

116

Maar zij hadden nog vele andere redenen en gronden, die hen op de duur tot Separatisme moesten brengen. Onder meer beweerden zij, dat men zich van het H. Avondmaal onthouden en dus eigenlijk de Kerk verlaten moest, omdat ieder onwaardige, die aanzat, anderen verontreinigde. een mening voorzeker, die niet alleen bij de Labadisten en ook niet alleen in die dagen ingang gevonden heeft. Laat ons horen hoe krachtig KOELMAN zulk een bewering bestreed. 1) Hoe geheel anders, merkt hij op, leerde de Apostel Paulus, als hij de Corinthiers op het hart drukte, dat de mens zich zelf beproeven moet en alzo eten van het brood en drinken van de drinkbeker. Op zelfbeproeving komt het dus aan, opdat men «bekwame geschiktheid tot het «Avondmaal in opzicht van eigen gestalte» verkregen hebbende, toetrede en aanzitte. Juist daarom waren er zoveel zieken en zieken in de Gemeente te Corinthe, omdat men de zelfbeproeving verwaarloosde. 2) En verder, zou de onheiligheid van anderen zich dan wel mededelen, waar de «heiligheid en welbereidheid der vromen» de onheiligen niet schuldeloos kon stellen? Een vroom mens zou dan in het geheel niet met zichzelf kunnen communiceren. Wel zoekt hij uitdelging en vergeving van die zonden in Christus' bloed, zeker, maar dit alles zoekt hij ook voor de zonden van anderen, waaraan hij deel heeft. 3)

Welnu wij weten, dat een vrome mag aanzitten en Avondmaal vieren, niettegenstaande zijn eigene verdorvenheid, en zouden dan de zonden van anderen hem terughouden? En zo kunnen wij doorgaan, zegt KOELMAN, met talloze dwaasheden en ongerijmdheden op te noemen, die uit deze stelling voortvloeien. Treedt op die manier niet ieder lid der Gemeente

1) Idem, blz. 303-313.

2) Idem, blz. 300

3) idem, blz. 308,

117

in het werk des Kerkerads; 1) zou men ooit het H. Avondmaal kunnen vieren in een vreemde Gemeente, waar de communicanten ons allen persoonlijk onbekend zijn; 2) zou een vrome, die niet wèl-ingelicht is, niet met veel meer vrijmoedigheid ten Avondmaal gaan, dan een ander, die veel meer weet en beter ingelicht is, ofschoon hem al die dingen van harte leed zijn? 3) Ja, talloze vragen rijzen daar voor een ernstig en nadenkend mens. Vragen als deze. Besmetten allerlei zonden of slechts enkele zeer bepaalde ongerechtigheden? Zijn het alleen publieke of ook verborgene, die dat

uitwerken? Eindelijk ook die, welke men alleen weet van een ander, en waarover men meent te moeten zwijgen uit de aard der liefde? Na nog veel meer argumenten tegen die stelling aangevoerd te hebben, vraagt de schrijver: blijkt uit dit alles niet klaar genoeg, dat die grond van afscheiding van de Kerk en van afzondering van het H. Avondmaal, los en onschrijftmatig is? 4)

Over de kinderdoop spraken wij reeds een en andermaal. Toch loont het de moeite bij K.OELMAN'S bestrijding een ogenblik stil te staan. Wij weten, zegt KOELMAN,») hoe DE LABADIE ontkent, dat een kind uit kracht van geboorte tot het genade-verbond behoort. 6) Is dat waar, dan valt daarmee natuurlijk de kinderdoop, en behoeft het ons niet te verwonderen, dat hij niet eerder tot de doop overgaat, dan nadat blijken van genade en toebrenging zich openbaren in het leven van een mens. Maar heeft hij hierin gelijk? Hoe kan men het ook maar een ogenblik aannemen, als men de H. Schrift kent? Immers integendeel. Als de kinderen tot dat verbond niet behoren, dan moeten zij bepaaldelijk

1,2) Idem, blz. 309.

3) Idem, blz. 310.

4) Idem, blz. 312. "Der Labadisten-dwaling wederlegt/ blz. 557.

5) Idem, blz. 85, 256, 61.

118

uitgesloten zijn, maar God sluit niemand uit en Christus ook niet en het Nieuwe Verbond overtreft bovendien nog alle Verbonden. Welnu, onder het Oude Verbond werden de kinderen geacht ook tot het genade-verbond te behoren. Of is er niet telkens sprake van, dat God een verbond sluit met de «huize Israëls», en zouden daartoe de kinderen dan niet behoren? Leert Gen. 17: 7 en 8 iets anders op dit punt? En, om het daarbij te laten, ging een Israëliet er dan niet op achteruit, als hij tot het Christendom overging? Zeker is dat de kinderen tot dat verbond niet behoren krachtens inwendige heiligheid. Hoe zou het kunnen? Zij is het werk Gods en niet van mensen, en kan onmogelijk van ouders op kinderen worden overgeplant door natuurlijke generatie.1) Men bedenke echter, dat men volgens de H. Schrift op velerlei wijze heilig kan zijn, o. a. door belijdenis, door afzondering of door roeping. En men behoeft slechts Rom. 11: 16 en 1 Cor. 7: 11 te lezen, om in te zien, dat de kinderen van Christelijke ouders wel degelijk tot het verbond der genade behoren. Zou anders het Oude Verbond niet superieur zijn aan het Nieuwe Verbond?

Maar er is meer.

De eerste, die onder de naam van Gereformeerde de kinderdoop bestreed, is YVON, zegt KOELMAN. 2) En aangezien zulk eerre dwaalleer allicht hier of daar ingang vindt en wortel schiet, meent hij bij dit onderwerp wat langer te moeten stilstaan. Hij klaagt er over, dat YVON het punt in geschil niet juister stelt. KOELMAN veronderstelt, dat hij zulks doet f omdat zijn consciëntie hem dit niet toelaat, W. omdat daardoor meerderen voor zijn standpunt zullen gewonnen worden. Hoe het ook zij het einde is, dat YVON de kinderdoop niet noodzakelijk acht, ja dat hij het beter

119

oordeelt de doop tot later uit te stellen. Hiertegen nu komt de vurige KOELMAN op. Hij bewijst, dat de doop niet alleen mag, maar ook moet bediend worden: ja, hij betoogt voornamelijk twee punten: de noodzakelijkheid en de wettigheid van de doop, om te eindigen met een beroep op de historie.1)

Moeten niet alle volkeren tot zijn discipelen gemaakt worden, zo vraagt KOELMAN, en zouden dan tot die volkeren de kinderen niet behoren? Heeft Jezus niet de doop

ingesteld als voorwaarde tot toelating. Welnu, moeten dan, daar deze voorwaarde immers nooit is ingetrokken, de kinderen niet gedoopt worden? Want dat zij toegelaten moeten worden, was buiten allen twijfel; immers, indien het dezelfde Kerk is, waarvan de Joden zijn afgebroken en waarin wij en de heidenen zijn ingeënt, dan hebben wij ook dezelfde voorrechten als zij. Welnu, zij werden besneden, wij dus gedoopt. En dan: wilde Christus niet geheel Jeruzalem, d. i. geheel Israël onder zijn vleugelen vergaderen en zouden daarbij dan de kleine kuikentjes niet gerekend worden, die het meest behoefte hebben aan schut en weer? En eindelijk, opdat men toch wel wete, dat het mag en moet: gingen niet alle kinderen van Israël, ofschoon zij ook niet konden spreken of het beseffen, mede onder de wolk en door de Rode Zee, en zouden dan de kinderen onder het Nieuwe Verbond geen aanspraak hebben op het Sacrament van de H. doop?

Ja, de kinderdoop is niet alleen geoorloofd maar ook nodig en wettig met het oog op onderscheiden punten. Hoe moeten anders de heidenen wel gaan denken over de nieuwen dag, indien het ' hun onder het Oude Verbond wel, onder het Nieuwe Verbond niet mogelijk was met hun kinderen over te gaan? En dan de beloften Gods. God belooft barmhartigheid te doen aan kinderen en kinds-kinderen, welnu dan wroeten

1) Idem, blz. 573.

2) Idem, Cap. XIII etc.

1) Idem, Cap. XIV.

120

zij ook door de doop opgenomen worden in het verbond der genade, want buiten dat verbond verleent God die barmhartigheid niet. En ook, indien het waar is, wat wij boven betoogden, dat kinderen heilig zijn uit kracht hunner geboorte uit Christen-ouders, dan moeten zij ook door de doop in dat verbond opgenomen worden en mogen zij niet buiten hetzelfde blijven omzwerven. Ja, dit uitstellen (immers alle praktijk in strijd met Jezus gebod en exempel is af te keuren) is onschriftuurlijk en zou licht tot allerlei twisting aanleiding geven.

En eindelijk, vraagt hij: wat leert de historie? Zeker, dat er in de loop der eeuwen heel wat onschriftuurlijke meningen verdedigd zijn geworden en allerlei vreemde praktijken ingang gevonden hebben, maar nooit niet kerkelijke approbatie. Zo zijn er geweest, die de bediening van dit Sacrament uitstelden, omdat de priesters zo duur waren; men heeft mensen gehad, die op driejarigen leeftijd hun kinderen lieten dopen, omdat Samuël op dien leeftijd tot God geleid werd; de geschiedenis vertelt van anderen, die voor de doops-bediening waren op 30-jarige leeftijd, omdat Jezus toen gedoopt werd, terwijl weer anderen niet zozeer letten op de leeftijd waarop, als wel op het water waarmee gedoopt werd, en dan aan Jordaanwater de voorkeur gaven boven elk ander water, maar wat kracht van bewijs bezitten al die aberraties tegenover zoveel andere getuigenissen der historie? Neen, twee dingen staan vast aldus besluit onze defensor, primo, dat in de oude Kerk en wel in de eerste tijden de kinderdoop in zwang was, zodat JUSTIJN de Martelaar, IRENEUS, TERTULLIANUS, ORIGENES, LACTANTIUS, CHRYSOSTOMUS hem kenden en in 137 na Chr. reeds te Rome een besluit kon genomen worden om peters en meters af te schaffen, en secundo, dat de rechtzinnigen van alle tijden hebben geleerd, dat de doop het Verbond verzegelt, waarin vergeving en wedergeboorte beloofd

121

worden, en dat de doop geen subjectieve genade veronderstelt. Alleen, wanneer men

dat laatste belijdt en gelooft, kan men als leraar met een gerust geweten dit Sacrament bedienen, terwijl men anders altijd in twijfel is, of men het koninklijke zegel ook aan onwaardigen uitreikt. 1)

Een andere vraag, die natuurlijk ook aan de orde, kwam, was deze: of men nog in een Kerk mag blijven, waarin de tucht niet of slechts zeer ten dele gehandhaafd wordt? Het antwoord van DE LABADIE laat zich raden. Hij raadde: verlaat elke zodanige Kerk en sticht een nieuwe. Maar hoe, roept KOELMAN uit, zal men zulk een raad Schriftuurlijke bewijzen? Hebben de vromen der Joodse Kerk zich dan ook afgescheiden, toen de zonen Eli's alles verdierven en des Heeren instellingen verachtelijk maakten door hun gedragingen? Is er ooit zulk een taal gekomen over de lippen van mannen als Elia, Jesaja, Jeremia, Ezechiël in die incest verdorvene van alle tijden? Heeft Christus niet door zijn exempel en woord verboden, zich af te scheiden van een Kerk, waarin toch de wet krachteloos werd gemaakt door de voorgangers, de dienst des Weren besmet door superstitie en eigenwillige daden, ja in welke het ambt van H. Priester jaarlijks voor geld verkocht werd en dat tegen het nadrukkelijk bevel van God? Neen; wel riep de Heer de getrouwen op om zich te wachten voor het zuurdeeg der Farizeeën, voor de verdorven leer en praktijk van de Kerk; wel werden de kinderen Gods altijd vermaand om toch heiliglijk te twisten in zulk een geval met hun moeder, maar door alle eeuwen heen werd ter anderer zijde ook altijd dit hun opgelegd: «blijf in de Kerk,» opdat zij bloeie en groeie.

Zeker, zegt KOELMAN, het is veel gemakkelijker in zulke dagen van verval en tuchteloosheid de Kerk de rug toe te keren, om haar dan over te laten aan bandeloosheid en verderf, maar het is de vraag

1) Idem, Cap. XVI en Cap. XVII.

123

niet, wat het gemakkelijkst is. De vraag is, wat kanen mag ik voor mijne Kerk doen, opdat zij weldra weer sta en ga in de weg der geboden Gods. Terwijl hij eindelijk een iegelijk, die het wèl meent met zijn Kerk, op het harte drukt, toch wel te bedenken, dat het rechte gebruik der tucht nodig is tot het wèlwezen der Kerk, maar dat zij niet behoort tot haar wezen, en ook, dat «de laatste trap van de plicht der geërgerde Lidmaten, en als hun volle ontlasting in opzicht van de ergernissen in de Kerk, is, dat zij het der Gemeente zeggen.» 2) Heeft men dit gedaan, dan kan men, wat anderen ook beweren, en ook al geven de Opzieners aan de stem der vermaning geen gehoor, toch in ieder opzicht vrij uitgaan.

De tot dusver genoemde dwalingen zou men hoofddwalingen kunnen noemen, die op hare beurt de vruchtbare moeders zijn geworden van vele andere onscriptuurlijke stellingen en beweringen. Toch mogen wij het hierbij niet laten. Wij zullen wel niet uit verschillende boeken van DE LABADIE c. s. een «ruiker van bloemkens zaambinden, die alle zeer stinken in de neusgaten der rechtzinnigen», maar toch is het nodig tot recht verstand der zaak, en om de felheid en uitvoerigheid van KOELMAN te rechtvaardigen, nog enkele dingen te noemen.

Enige malen toch herhaalt KOELMAN, 3) dat ook eerre moederdwaling genoemd zou kunnen worden de bewering van YVON en DE LABADIE, dat het Oude en Nieuwe Verbond essentieel verschillen, daar het Oude Verbond geen genade-verbond geweest is. Dat Oude Verbond was immers maar een vleselijk en letterlijk verbond. Het eiste maar uitwendige dingen en was met een grof penseel geleverd. Had het misschien eens dienst kunnen doen, nu had het

1) Idem, blz. 381.

2) Idem, blz. 335. 3) Dwalingen wederlegt, II dl. begin en Historisch Verhaal, blz.

192.

geheel zijn waarde verloren; men leefde immers nu onder de genade
 Dat dit alles KOELMAN prikkelde en tot de strijd dwong, is natuurlijk. Hij verwijt YVON dan ook, dat hij eenvoudig niets van deze dingen weet, en dat hij godtergend oppervlakkig is. 1) Heeft men wel ooit gelezen, wat er boven de Wet der 10 geboden staat: «11 ben de Here uw God, die u uit Egypteland uitgeleid heb?» Ziet men daar niet, dat de verlossing voorafgaat en de betrachting der Wet dankbaarheid is voor ontvangen genade? Dan wijst hij er op, hoe de ganse ceremoniële Wet éne grote veelkleurige heerwijzing is op Christus, door wiens bloed genezing is. Was het bloed der stieren geen voorafschaduw van hetzelfde? Hoe de Sacramenten, hangende aan het Verbond met Israel, Sacramenten van het genade-verbond waren en dezelfde goederen betekenden en verzegelden; immers was niet de besnijdenis een zegel van de gerechtigheid des geloofs en van de geestelijke besnijdenis, en was het Pascha geen heen- wijzing op Christus? Welnu, wanneer de Sacramenten dezelfde dingen betekenen en verzegelen, dan moeten ook de Verbonden in wezen één zijn. En ook, wordt dat Verbond geen Testament genoemd? Welnu in een Testament worden de goederen tot de erfgenamen gebracht absoluutelijk, en uit gunst en genade, niet uit verdienste gegeven, en uit kracht van de dood des Testamentmakers, dewelke alleen Christus is. En zo zou ik kunnen doorgaan, zegt KOELMAN, niet het opsommen van allerlei argumenten om te bewijzen dat het Oude Verbond evengoed als het Nieuwe Verbond (Wit verbond der genade is, en niet enkel een vleselijk verbond. Worden immers niet dezelfde dingen door God in beide beloofd en toegezegd, de aanneming tot kinderen en vergeving der zonden door Christus, de Middelaar? Zouden

1) Dwalingen weerlegt, Cap. 4.

124

de Profeten en Apostelen anders kunnen zeggen op één en hetzelfde fundament te staan? In één woord, niets is (luide-lijker dan dit, dat het Oude Verbond, evenals het Nieuwe, een Verbond der genade is, en dat die twee in wezen één, maar in bediening onderscheiden zijn.

Dat deze beschouwing van het Oude Verbond een minder juiste waardering van vele andere punten in het leven riep, ligt voor de hand. Wij zullen goed doen KOELMAN in zijn bestrijding van deze nog een ogenblik te volgen. Hoe kwamen b. v. De LABADIE c. s. te staan tegenover de morele wet en de Sabbats-rust, om slechts die twee punten te noemen?

Wat de wet der 10 geboden of de morele wet betreft! Zij werd eigenlijk op éne lijn gesteld met de politieke en cerernomele wetten en dus geacht niet meer van kracht en afgeschaft te zijn. Ja, eens had die morele wet gegolden, maar nu in dit tijdperk van genade en vervulling had zij geen betekenis meer; zij drukte immers geen inwendige liefde uit, maar bedwong daarentegen slechts de uitwendige mens. En wat daarvan 't gevolg was? Hoort A. M. VAN SCHURMAN: r)« de Christenen betaamt Christus' geest voor de volmaakste Wet als de ziel van Gods wetten te omhelzen en te volgen, en derhalve op dien verse en zekerste weg te gaan.» En denkt YVON niet evenzo, als hij zegt: 2) «De wet, die het Evangelie erkent, is de wet des Geestes, de Heilige en Goddelijke Geest zelf?» Ja, A. M. VAN SCHUURMAN gaat zelfs zo ver, dat zij uitroept: 3) «de liefde is zekerder leidsvrouw dan de Wet, want de liefde zondigt niet, en de Christenen zijn aan de Wet gestorven, opdat zij Gode leven zouden.»

Dat KOELMAN zulk een taal moest bestrijden, is duidelijk; en geen wonder, dat hij voor hen waarschuwt als voor

Antinomianen. De Wet, roept hij uit, blijft norm. Nergens lozen wij, dat de Geest als regel gegeven is. Wij hebben te leven naar de Wet; al het andere is te subjectief, riekt te veel naar de leer der Quakers, eindigt in geestdrijverij. Wij hebben als redelijke wezens te gehoorzamen aan een gebod, en mogen nooit verwarren de helpende oorzaak en de uitwendige regel. Zeker, ik zeg niet, dat zij reeds geestdrijvers zijn, maar wel, dat zij veel kans hebben in geestdrijverij te vervallen, als men zegt, wij hebben niet te luisteren naar het woord der Wet, maar naar de Geest en zijn inspraak. 1) Spreekt die Geest altijd verstaanbaar; geeft hij ons een duidelijk omschreven levensprogram? En is het altijd de stem des Geestes, die wij voor dezelve houden? Integendeel; veelal zouden wij verlegen zitten, niet wetende wat te doen, en altijd hebben wij die inspraken, Om te weten of zij uit God zijn, te toetsen aan Gods uiterlijke Wet Neen, het is verkeerd te zeggen, dat voor de gelovigen (Ie Geest in de plaats der Wet is gekomen, terwijl het de ervaring der Wet zal zijn, dat de Geest nooit tot andere dingen aanspoort, dan die conform de Wet des Heeren zijn. Zeggen zij, ja, maar Paulus zegt toch Gal. 2: 29, dat. wij der Wet gestorven zijn, dan moeten wij het verband nader onderzoeken, waarin die woorden voorkomen, en het zal hun duidelijk worden, dat de Apostel de Wet in het geheel niet ter zijde stelt als norm des levens, maar dat hij de onmogelijkheid poneert om door haar behouden te worden. Wijzen zij op Rom. 6:1/4, waar staat, dat wij niet sneer onder de Wet, maar onder de genade zijn, dan is het duidelijk, dat de Apostel niets anders bedoelt, dan dat de Wet geen verdoemende kracht meer heeft, als een verbond der werken. 2)

Wat er bij die waardering der morele Wet van de

1) Historisch Verhaal, blz. 238. Enkleria, pag. 68.

2) Idem, Essentia Religionis patefacta, pag. 153, 154.

1) Historisch Verhaal, blz. 240.

2) hielt, blz. 241-242.

3) Idem, blz. 239; Eukleria, pag. 63.

126

Sabbats-viering terecht kwam, laat zich denken. Dat gebod achtten zij ten enenmale ceremonieel en Joods en had dus niet langer bindende kracht») Mocht men onder het Oude Verbond, niet arbeiden op dien dag, nu moesten alle dagen gelijk zijn en mag men geen bepaalde dagen vieren. KOELMAN kon dit in het begin niet geloven, maar door ooggetuigen en geschriften daarvan overtuigd zijnde, heeft hij deze materie uitvoerig behandeld in zijn werk over de Sabbat en komt er dus hier niet uitvoerig op terug. Maar wat hem bovenmate bedroefd heeft,2) is, dat men zelfs zo ver gaat, dat men naait en breit en werkt onder de prediking des Woords. Zeker mag dat, zeggen zij; indien men op die manier beter de aandacht kan concentreren, men doe het gerust. Hoe, vraagt KOELMAN, moeten wij geen afstand doen van eiken anderen arbeid, wanneer God ons roept tot zijn solemnelen dienst, alle krachten beschikbaar stellende? Waren de ogen van allen niet op Christus geslagen, als hij predikte? Ja, zelfs een heidens Koning EGLON 3) stond op van zijn zetel, toen men tot hem zeide, «ik heb Gods Woord aan U». Uit alles blijkt dus, hoezeer het licht van hen geweken is, en hoe zij geen onderscheid tussen een middellijken en onmiddellijke dienst des Heeren kenden.

Wij willen ten slotte nog enkele bijzonderheden mededelen, die betrekking hebben op hun mening omtrent het bidden, het dragen van sieradiën en het huwelijk.

Achtten zij zich, onder de nieuwe bedoeling levende, van het Sabbats-gebod geheel ontslagen en zich dus niet gebonden aan de Zondag als rustdag, evenmin wilden zij zich in zake het gebed aan enigen regel binden. Eens, verklaart A. M. VAN SCHURMAN, had ik de gewoonte op geregelde tijden te bidden;

1) Idem, blz. 225.

2) Idem, blz. 227.

3) Idem, blz. 228. 127

nu ben ik gelukkig wijzer geworden in dezen, en bid alleen dan, wanneer de Geest mij te bidden geeft. Beschouwde zij dit als een vooruitgang in geestelijk leven; de anderen dachten evenzo. Ja, zij leren niet enkel,¹⁾ dat het niet nodig is voor en na het eten te bidden, maar houden het zelfs voor schadelijk en Gode mishagende. KOELMAN vindt dit zeer droevig en zegt, dat die opvatting thuis behoort in de kring van Quakers en Familisten. De bron, waaruit dit alles vloeit, is natuurlijk weer geen andere, zegt hij, dan de dwaling, dat wij niet geroepen zijn iets te doen dan wanneer de Geest ons impuseert, alsof wij geen Held kennen, bij wien hulp besteld is, en geen God hebben, die in ons werkt, beide het willen en werken. 2)

Maar, waar komt men met die bewering uit? Indien wij onze geestelijke plichten niet hebben te vervullen, dan na daartoe door de Geest gedreven te zijn, dan volgt daaruit, dat wij ook geen andere natuurlijke en burgerlijke plichten, als eten, drinken, reizen, ploegen enz. hebben na te komen, tenzij de Geest ons drijft, want ook dit kunnen wij niet naar waarheid doen, tenzij de Geest ons helper En hoe staat het dan met elk vermanend woord om onzen plicht te doen? Verliest dit zijn kracht niet, indien de Geest het is, die alles moet doen? Zullen wij zo geen stokken en blokken worden, die niet arbeiden als redelijke schepselen onder zedelijke verbintenissen, maar die gehoorzamen aan de trekking des Geestes, zoals zon en maan, winden en zeeën gehoor geven aan de trekking van de almachtige eerste oorzaak? 3) Moeten bij deze opvatting van het gebed niet alle publieke en solemnele godsdienstige bijeenkomsten opgeheven en afgeschaft worden, daar men immers wel de tijd bepaalt wanneer, maar geen waarborg heeft voor de invloeden des H. Geestes? In één woord, men

1) Historisch-Verhaal, blz. 242.

2) Idem, blz. 243.

3) Idem, blz. 245.

128

zij op zijn hoede voor die geringschatting van regel en woord, daar het zo licht een hoofdpeluw voor de luiheid wordt, en men op die wijze zo licht de werkende en helpende oorzaak met de uitwendige regel verwart, en er een deur voor de bedriegerijen des Satans door geopend wordt.

Even onschriftuurlijk was hun mening in zake het dragen van sieradiën. Neen, dat was natuurlijk niet geoorloofd onder het Nieuwe Verbond, bij het licht van het Evangelie.

1) Wel stond God dat toe onder dat oude uiterlijke Verbond, of verdroeg het zonder het goed te keuren, maar nu in geen dele, daar de morele Wet nu strakker gespannen was dan weleer, een mening, die geheel op de lijn ligt der Wederdopers en Socinianen. Wij nemen het op voor het tegenovergestelde, zegt KOELMAN. Zeker, ook wij raden tot eenvoud en nederigheid; ook wij strijden evenzeer tegen het misbruik van die dingen, maar breken gaarne op grond van het Woord Gods een lans voor het gebruik. Hadden de Aartsvaders niet allerlei kostbare zaken, en liet bijvoorbeeld een Abraham door Eliëzer niet kunstvoorwerpen aanbieden aan Rebekka? Is de Geest dei'. H. Schrift niet juist een geest der wijsheid en der kennis, en

weten wij niet, dat de Heerode kunstvaardigheid der vromen zeer prijst. (Spreuken 31: 10, 18, 22)? Wie is het, die diamanten en paarden doet ontstaan, en die de H. Priester als bezaaid met smaragden en edelgesteenten liet wonen onder Israël, zijn glorie afschaduwende? Raadt de Schrift, Pred. 9: 7-8, van de H. Geest ingegeven, niet aan, die zaken te gebruiken tot onderscheiding van burgerlijke ambten en standen? Neen; één ding is zeker wie dit alles voor ongeoorloofd houdt, hij bindt de goedertierenheid in van dien God, die niet alleen het nodige gaf tot het wezen, maar zelfs het schone er aan toevoegde tot het welwezen der mensen.

129

En eindelijk uit het vele nog dit, betreffende huwelijk en echtscheiding, om te tonen, waar men op deze lijn voortgaande terecht komt. De Labadisten stellen de volgende eisen aan iemand, die wil gaan trouwen. 1) In de eerste plaats behoort een zodanige wedergeboren te zijn; vervolgens mag hij niet letten op stand, geld, adel of iets dergelijks; en eindelijk is hij geroepen iedere vleeselijke lust te bedwingen, opdat het vlees verre zij van het huwelijk.

Dat KOELMAN dit met kracht tegengaat, spreekt vanzelf. Hij zegt n.l., indien iemand, onwedergeboren zijnde, de gave der onthouding niet heeft, dat hij dan trouwe naar het bevel en de raad van de Apostel Paulus. Wat de eisen betreft, die men aan zijn aanstaande mag stellen, dit: indien genade het eerste en voornaamste blijft, wat men in elkander zoekt, dan is het andere alleszins geoorloofd en mag wel degelijk gelet worden op bijkomstige dingen. En dan, wie onder de begeerlijkheden des vlees ligt, dat hij juist trouwe, opdat men allerlei schande en schade voorkome.

Een dwaling, die in hare strekking nog veel gevaarlijker bleek, was deze, dat het wedergeborenen geoorloofd was te trouwen zonder inachtneming der burgerlijke ceremoniën, daar zij aan elkander verbonden zijn door de wet der liefde en des geestes. Wat, repliceert KOELMAN, moeten Christenen niet juist toonbeelden van orde en tucht zijn, zich onderwerpende aan de burgerlijke wetten? Hoe licht kan die geestelijke harmonie verbroken worden, en wat zal dan het gevolg zijn en voor de ouders en voor de kinderen? Hij huivert voor zulke beweringen. Want dat zij een scheiding niet voor onmogelijk hielden, ja zelfs bij éénig verschil gewent achtten en gemakkelijk wilden maken, kan bijna met Zekerheid afgeleid worden uit hun pogingen

1) Idem, blz. 258-261.1) Dwalingen wederlegt, Cap. 19, 1 dl.

130

om de betekenis van Math. 19: 5 en 6 te ontzenuwen. Als Christus daar zegt, dat man en vrouw, vader en moeder verlaten hebbende, één vlees zijn, en dat het door God saamgevoegde niet door een mens gescheiden mag worden, dan trachten zij aan die woorden hun kracht te ontnemen door te zeggen, dat Jezus niet van alle huwelijken sprak, daar hij anders Ezra's handeling ook moest veroordelen. Men vergete evenwel niet, zegt KOELMAN, dat Christus sprak van huwelijken tussen Joden en Jodinnen, dat is tussen leden van hetzelfde Verbond, van welke bij voorbeeld een onbekeerd en de ander bekeerd was.

Ziet daar allemaal leringen en dwalingen van zeer gevaarlijk karakter, die, indien zij gerealiseerd werden, een zee van ellende over de Gemeente zouden brengen. Kon en mocht een man als KOELMAN anders dan hier tegen te velde trekken, opdat de Gemeentelieden niet zouden afdwalen op allerlei individualistische zijpaden, maar de oude welbeproefde wegen mochten blijven bewandelen. Was er iets anders voor hem mogelijk? Neen, nogmaals neen, betuigt hij. Zelf legt hij immers dienaangaande een

treffend getuigenis af in het tweede deel van het Historisch Verhaal. Wat hebben zij gedaan en hadden zij moeten doen? 1) In de eerste plaats maakten zij zich schuldig aan scheurmakerij in strijd met het woord 1 Cor. 1: 10. En waar bleven zij met hun plichtsbetrachting? Kwamen zij het voorschrift des Heeren na Matt. 18: 15-17? Integendeel, de strijdleus was dadelijk uit Babel naar Sion, weinig lankmoedigheid hebbende met een Kerk, die in zo diepe ongestalte lag. Hoezeer werd er gezondigd door velen, die, om der scheiding, wille, allerlei bloedbanden braken, allerlei beroepen van God gegeven vaarwel zeiden, of hun goederen vermaakten aan het gezelschap om later in armoede ter neer te zitten.

1) Historisch- Verhaal, blz. 272, v. v. 131

En dan, hoe onwaar en onschriftuurlijk was hun doen en spreken! Of riekt het niet naar het klooster, als hij beweert, 1) dat men, indien men zijn maximen volgt, allerlei bijzondere mededelingen des Geestes ontvangt. Hoge stortzeeën van genade en geestelijk leven komen dan over ons, die ons voor een tijd aan het gewone doen ontrukken. Ja, men geniet dan dingen, die anders alleen voor de hemel bewaard blijven; o. a. beweert hij, dat men boven alle verrukking komt en dus geen dorst meer heeft naar betere dingen. En dat niet voor een wijle, zoals wij opmerkten; integendeel, die hoogste bevindingen duren lang, zeer lang, dagen lang soms, in vierkanten strijd met het schone woord van BERNARD VAN CLAIRVEAUX: «rara hora, brevis mora», en evenzeer met hetgeen de II. Schrift belooft en de ervaring der heiligen is. Is het wonder, dat KOELMAN zegt, dat het leidt tot een bedrogen worden van de duivel en tot geestelijke brooddronkenheid.

Ja, zij dwaalden steeds verder af. Eens was er nog enige waardering mogelijk voor anderer arbeid, terwijl genade en bekering in andere Kerken nog mogelijk geacht werden, 2) maar nu is het altijd dat kleine kringetje en hun eigen volkje. Zonderling kortte plotseling het kleed der nederigheid in; jonge mensen, die nauwelijks uit de blindheid en duisternis kwamen, ziende de mensen nog als bomen wandelen, spraken met grote assurantheid datgene tegen, wat door geheiligden en beproefden gesproken werd. Die vroeger vaders in Christus genoemd werden, worden nu nauwelijks broeders genoemd. En spreekt men over eigen leraars, dan is het met complimenteuse en overklimmende woorden terwijl bij ons alles zo nietig en klein is. Ja, onze vromen zijn wereldse vromen, die enige goede aanraking gehad hebben,

1) Dwalingen wederlegt, H dl., Cap. XI.

2) Verhaal: blz. 292.

132

en duidelijk tonen, dat zij nog niet geleerd hebben zichzelf te verloochenen.

Wie had gedacht, dat KOELMAN dit alles nog zou schrijven over en tegen de man, dien hij eerst zo vurig bewonderde. Aller gedachte was, dat DE LABADJE de man zou zijn, die door de warmte van zijn hart, de gloed van zijn woord, en de kracht zijns geloofs alle koude van onverschilligheid en dogmatisme zou verdrijven, om als met herculische geestes- en geloofskracht de Kerk op te beuren uit de diepte, waarin zij terneêr lag. En ziet nu, daar wordt aller hope beschaamd en is het einde van de arbeid van dien man, toegerust met onmiskenbare talenten, een kleine huisgemeente, die met moeite haar leven een tijdlang rekte.

Koelman tegen de Sabbat-bestrijders.

Dat KOELMAN aan de strijd over de «Sabbat en 's Heeren dag» zou deel nemen, was haast natuurlijk. Men zou bijna kunnen vragen, welk theoloog van naam heeft aan de strijd van die dagen over die materie geen deel genomen?

En ook hier, als altijd. Het is op zijn gewone, degelijke en principiele wijze, dat hij die stof behandelt. 't Zijn geen losse opmerkingen, die hij geeft: geen raadgevingen slechts, hoe men dezen dag des Heeren op het best kan doorbrengen; neen, 't is een doordringen tot de wortel der zaak; 't is een systematisch-synthetische studie.

KOELMAN heeft aan dit onderwerp twee werken gewijd. Het eerste verscheen in de jaren 1683 en heet: «Methode en Bestieringen, om klaar te overtuigen degenen, die des Sabbaths en 's Heeren dags goddelijke verbindtenis nu bestrijden;» het tweede, reeds aangekondigd op de laatste bladzijde van het eerste werk, verscheen in 1685 en draagt 133

ten titel: «Het dispuyt en de historie, mitsgaders de praktijk van de Sabbath en 's Heeren dag.» Denkelyk is dit laatste een der grootste werken, die ooit over dit onderwerp geschreven zijn.

Dat onze auteur dezen arbeid met animo begon en voltooide, is te begrijpen. Hoe toch stond hij, de balling en gedeporteerde predikant van Sluis bekend? Hij vermeldt het op bladzijde drie 1) van de «Aanspraak aan de Gereformeerde Kerken van 't Verenigde Nederland.» Velen menen nog, dat ik een «eenzinnig hoofd, een Labadist, een dwaalgeest, een scheurmaker, een verachter van de orders der Kerk en een ongehoorzame aan mijne hoge Overigheden» ben. Welnu, kan hij ooit schoner gelegenheid aangrijpen om eens vooral al die beschuldigingen te logenstraffen? Zou men, deze werken lezende, de grote kloof niet zien, die er op dit belangrijke punt gaapte tussen hem en DE LABADIE; zou niet elke bladzijde hem doen kennen als een geheel ander man, dan zij in hem zagen? Maar ook, er was voor de bestrijder der Feestdagen een reden te meer, om deze stof nauwkeurig te behandelen. Hoevele waren er, die, zich ergerende over zijn bestrijding der Feestdagen, nu ook maar voor vast hielden, dat hij het ook met de «dag des Heeren» niet zo nauw zou nemen. En juist het tegendeel was waar. Opdat de «dag des Heeren» tot zijn recht zou komen, wilde hij immers al die andere dagen afgeschaft hebben. Rome mocht zulke dagen in groten getale viere, wie zich gebonden acht aan het woord Gods diende juist den. Zondag, als de van God ingestelde rustdag, hogelyk te eren en met die inzettingen der mensen te breken. En daarom was dezen wakkeren strijder geen moeite te veel om deze stof eens nauwkeurig te behandelen en klaar uiteen te zetten.

1) Voorrede: Het dispuytu etc.

135

Laten wij hier iets van de indeling van die geschriften mogen mededelen. Zijn grote werk bestaat eigenlijk uit drie delen, te zamen ruim 1100 bladzijden beslaande, waarbij dan nog de zeer uitvoerige registers komen. De titel wijst de stof, die behandeld wordt, reeds aan. Het leeuwendeel wordt besteed aan het «Dispuyt aangaande de Sabbath en 's Heeren dag.» Het heet dan ook een «volkomen dispuyt.» Dit stuk valt weer in twee deelen. In het eerste deel bespreekt hij zeer nauwkeurig de moraliteit van het Ode gebod, of wel de altoosdurende verbinding, terwijl het tweede deel gewijd is aan de bewering, dat «'s Heeren dag» van goddelyk recht en autoriteit is, wyl hij van Christus is ingesteld.

Het tweede deel van het boek geeft ons een breedvoerige beschrijving van de historie

van de Sabbat, 1) «vertonende, hoe de algemene Christenheid de 's Heeren-dag altijd voor een rustdag heeft gehouden, ten anderen, hoedanige Twisten en Disputen onder de Gereformeerde leraars, in Engeland en Néerland, over de Sabbath en 's Heeren dag zijn gevallen. En met wat uitslag.» Terwijl het derde deel de «praktijk des Sabbath's of dadelijke heiliging van de Christelijken Sabbath» bespreekt. Dit laatste, dat slechts 46 bladzijden omvat, is ook afzonderlijk uitgegeven, terwijl men het ook gewoonlijk achter zijn eerste werk «Methode en Bestieringen» vindt.

Welk nu het verband is tussen zijn eerste en tweede werk? Eigenlijk behandelen beide hetzelfde, alleen met dit verschil, dat in het grote elke stelling breder geadstrueerd en toegelicht wordt. Zijn doel, met dat grote werk vooral, was niet om iets nieuws te zeggen, maar enkel om in beknopte vorm alle pro's en contra's bijeen te hebben, opdat een ieder, ook al kent men de grondtalen niet, de stof kon bestuderen en nazien.

1) Zie titel.

Aan de behandeling der strijdvragen gaan in zijn eerste werkje enkele raadgevingen en wenken vooraf. KOELMAN stelt eigenlijk de waarheid nog eens in het licht van het: «leringen wekken, voorbeelden trekken.» Hij begint althans met op te merken, 1) dat men niet al te spoedig en niet te veel over dit onderwerp moet discussieeren, maar dat hij het meest Gods eer bedoelt en de beste defensor van de Sabbat is, die zelf, overtuigd van de heerlijkheid en zoetheid van de Sabbats-rust, dien dag teder onderhoudt. Verder raadt hij aan, om, voordat men dit onderwerp in discussie brengt, eerst tot klaarheid te komen in zake de punten van verschil. Men moet weten op welke punten en in hoeverre men verschilt, terwijl hij er zeer tegen is, te discussieren met hen; die het in hoofdzaak met ons eens zijn, die b. v. erkennen, dat men op grond van het Ode gebod de Sabbat moet houden en wel de gehele dag. Maar, zegt hij, moet er gestreden worden, zie dan toe, dat gij vier punten duidelijk kunt uiteenzetten en verdedigen, 2) nl. 1 dat de wee van de Sabbath nog verbindt en niet is afgeschaft, en dus niet ceremonieel, maar moreel is; 2 dat des Heeren dag van een goddelijk recht, autoriteit en instelling is; 3 dat de onderhouding van des Heeren dag niet is een kerkelijke instelling, als hebbende alleen haar autoriteit ontvangen "Vn de Kerk, en dat ze ook niet haar oorsprong heeft van een enkele gewoonte, zonder instelling; 4 dat 's Heeren dag geheel in godsdienstige oefeningen, uit kracht van Gods gebod moet gevierd worden. /Terwijl men verder ook overtuigd behoort te zijn van het feit, dat het Ode gebod niet verplicht tot Zaterdag's-rust, maar tot de rust na 6 dagen arbeids. - Het punt, dat het eerst aan de orde gesteld wordt in beide geschriften is de vraag naar de moraliteit van het gebod.

1) /Methode en Bestieringen 4 blz. '1, v. v.

2) Idem, blz. 4.

136

Vooraf op dat punt dient men, volgens KOELMAN, tot klaarheid van inzicht en gedachten te komen, te meer daar velen onder de indruk van de argumenten der tegenpartij verkeren. Hij begint met de vraag te stellen: wanneer is de Sabbat ingesteld? 1) Immers, kon bewezen worden, dat de instelling van de Sabbat valt vóór Gen. III, de zondeval, dan kan het 4de gebod onmogelijk ceremonieel zijn, daar de ceremoniën schaduwen zijn, ziende op Jezus, die natuurlijk voor de val geen zin hadden, dewijl de Christus nog niet beloofd was.

Welnu, dit tracht KOELMAN te bewijzen. Het eerste argument wordt ontleend aan Gen. 2: 3. Wat lezen wij daar, vraagt hij? Dit, dat God reeds van de beginne de 7den dag gezegend en geheiligd, dien afgezonderd heeft tot een dag, waarop men zich

geheel tot de onmiddellijke dienst des Heeren zou begeben. De Heer- verdeelde toen de tijd reeds door een gedurig wederkerenden cirkel van een week. Hij toonde toen door zijn voorbeeld dat van de 7 dagen één moest worden doorgebracht in heilige rust. Maar het is niet enkel die tekst, welke dit, naar hij meent, duidelijk bewijst. Let op Exodus 16. 2) Wordt daar niet gesproken over de onderhouding van de Sabbat, als van een gebod, dat lang te voren ingesteld was? Het wordt Israël verboden op de 7den dag uit te gaan om manna te verzamelen, omdat die dag heilig was. Geheel het verband leert duidelijk, dat dit gebod bekend was; en de manna- verzameling een dag te voren en de rust op de 7den dag en de naam van overtreder, die gegeven werd aan allen, die toch manna gingen lezen op dien dag, zijn zoveel bewijzen, dat het gebod reeds te voren bekend was. In de woestijn is toch de Sabbat niet ingesteld, welnu, concludeert KOELMAN, dan in het Paradijs, omdat wij dat

1) Idem, blz. 6 en Dispuyt etc., Cap. 12, blz. 106.

2) Idem, blz. 7; idem, blz. 112.

137

wel lezen, en er nergens elders over gesproken wordt. Ook blijkt uit de woorden van Exodus 20, dat het Sabbatsgebod van het begin der wereld was ingesteld. 1) Want aldus luidt de Schrift «Gedenkt de Sabbatdag». Men kan toch niet iets gedenken, wat van te voren niet gezegd is of tot onze kennis niet kwam. Neen, Israël moest gedenken het gebod, hetwelk het kende, maar dat in Egypte totaal verwaarloosd was. En als de reden waarom wordt opgegeven dan heet het: want immers God rustte ook op denzelve, ja heiligde en zegende dien dag, m. a. w. dan wordt Israël ook verwezen naar het Paradijs, waar hij werd ingesteld. En evenzo kan gewezen worden op Hebr. 4: 3-10, waar gesproken wordt over drieërlei rust. De rust, die daar bedoeld wordt, is de rust van het Paradijs; de rust, die Kanaän bood na de zwerftochten in de woestijn; en de ware rust, die voor de gelovigen is weggelegd.

Maar hierover genoeg. Alleen nog dit. De tegenstanders hebben gezegd, neen, dat kan niet waar zijn, dat Mozes de Sabbat hersteld heeft. Integendeel, hij heeft hem voor 't eerst afgekondigd; anders hadden de Patriarchen er wel iets van geweten, en dat lezen wij nergens. 2) Maar, repliceert KOELMAN, weet wel, dat lang niet alles ons is meegedeeld van het tijdperk der aartsvaders, en in de tweede plaats, dat dan ook in al de tijd der Richteren nooit een Sabbat gevierd is, daar er in geheel dat boek niet met één woord over gesproken wordt. En dan, de Patriarchen offerden, maar waar werd dit hun geboden? En ook vraag ik dan, herhaalt hij, zouden de Patriarchen wel ooit enig moreel gebod geoefend hebben, daar wij ook niets dienaangaande lezen. Ook is gezegd, 3) Adam had geen Sabbat nodig in den

1) Idem, blz. 7; idem, blz. 114.

2) Dispuyt etc.4 Cap. 16, blz. 163. 2) Idem, blz. 168.

138

staat der rechtheid. Waarvan zou hij rusten, van de lof des Heeren? - neen; van de zonde? - zij was er niet; van de bearbeiding van de hof? - neen, want de vloek rustte er nog niet op. KOELMAN wijst hen, die aldus redeneren, op Christus, die ook moe was na de arbeid en dan ook sliep. Aldus Adam. Hij merkt verder op, dat alle arbeid van God en het hemelse afleidt, zodat Adam dus een aparte tijd nodig had voor de solemnelen dienst van God. En dan is het niet moreel een bepaalden tijd te hebben voor de godsdienst? Hoe zou nu iets moreels kunnen strijden tegen de staat der rechtheid.

Maar behalve dit eerste argument voor de moraliteit van het Ode gebod, dat een wat

lange bewijsvoering nodig had, heeft KOELMAN nog vele andere. Hij trekt o. a. uit ons Sabbat-vieren 1) de volgende conclusie. De wet des Sabbats kan niet ceremonieel zijn, daar het anders ongeoorloofd zou zijn om nu nog de Rustdag te onderhouden. Het is toch duidelijk, dat men onder het Nieuwe Verbond de oude ceremoniën, die God afschafte, niet weer mag herstellen, als daar zijn de besnijdenis, de onderscheiding der spijsen enz. Welnu als het Sabbats-gebod dan waarlijk een ceremonieel gebod is, dan heeft de Kerk gedurende vele eeuwen gedwaald, de schaduwen aanhoudende, nadat de eervulling gekomen was. En dan, vraagt KOELMAN, is niet ieder gebod, dat alle eeuwen door even nuttig is, uit de aard der zaak een moreel gebod? 2) En zo dit van enig gebod geldt, dan zeker wel van dit Gods eer te bevorderen en ons lichaam rust te verschaffen is immers aan te bevelen al de eeuwen door. Ook is ieder gebod moreel, dat in overeenstemming is met de eigenschappen Gods en met zijn navolgbare werken. Dat is hier eveneens het geval. God rustte

1) /Methode en Bestieringen,/, blz. 8.

2) /Methode en Bestieringen, II blz. 8, en Dispuyt, / Cap. 20. 139

ook. Verder ieder gebod, dat in zich, en niet enkel, omdat het geboden is, overeenkomt met de natuur. Welnu, dat doet het 2e gebod. Is er iets billijker dan een deel van het leven Gode te wijden? En zo gaat hij door, allerlei argumenten bij te brengen voor de moraliteit van het 4de gebod, terwijl hij in het grote werk allerlei tegenwerpingen ontzenuwt, die tegen dezelve in de loop der tijden zijn ingebracht.

Hiertoe behoort zeker ook wel het argument, dat de partijen ontleen aan Col. 2: 16 en 17. 1) Ziet, zeggen zij: Paulus zelf noemt die Sabbatten een schaduw, omtrent welke men onder het Nieuwe Testament niemand mag oordelen, of stelt hij de Sabbatten hier niet op éne lijn met het feest der Nieuwe Maan, met spijsen en dranken?

Wat KOELMAN daarop antwoordt? In de eerste plaats, dat onder dat pluralis Sabbatten verstaan kunnen worden de plechtige rustdagen van enige Joodse Feesten, als daar waren «de solemnele dag der verzoening, de Iste, 110de en 15de dag der zevende maand; de Iste en 7de dag van het Paasfeest en andere». Maar ook zou het best mogelijk kunnen zijn, dat de Apostel hier het oog heeft op de Sabbatjaren, om de 7 en om de 50 jaar te vieren te meer daar de Apostel in de gelijkkluidende plaats Gal. 4: 10 de Galatiërs bestrafte, dat zij de jaren d. i. De Sabbat-jaren onderhielden.

Nog onwaarschijnlijker wordt het, dat de Apostel hier het oog heeft op de wekelijkschen Sabbat, als men bedenkt, dat hij hier de valse leraren bestrijdt, die voor dip onderhouding van alle ceremoniën en ceremoniële dagen ijverden. En toch, zegt KOELMAN, ook al spreekt de Apostel hier onbepaald en absoluut van de Sabbat, zo moet Paulus toch 'verstaan worden, «nadat zijn oogmerk is, en naar de kontekst, uit de analogie en overeenkomst met de Heilige

I) Dispuyt,/, blz. 190. /Methode en Bestieringen, blz. 53-54.

140

Schrift in andere plaatsen. Als wij dan uit andere Schriftuur- plaatsen bewijzen, dat de Sabbat moreel is, zo volgt vanzelf, dat de woorden hier met onderscheiding moeten verstaan en uitgelegd worden». 1) En ten overvloede, ook al gaf men toe, eindigt KOELMAN, dat Paulus hier niet sprak over Jaar-sabbatten, of over ceremoniele-sabbatten, maar ook over de wekelijkse Sabbat, dan zou daar nog in 't geheel niet uit volgen, dat die dag geheel ceremonieel was. Want, men kan dien dag tweeërlei beschouwen, n.l. op zichzelf, en dan is hij geen schaduw van komende dingen, maar ook in opzicht van de Oud Testamentische huishouding, waarin hij voorkomt, en dan,

ja, heeft alle ding in het Oude Verbond iets ceremonieels, zodat de kanttekenaren terecht over deze plaats zeggen: «dat hier ook verstaan worden de wekelijksche Sabbatten, voor zoveel zij ceremonieel waren». 2)

Moest Col. 2:16-17 dienst doen om de moraliteit van het vierde gebod te bestrijden, gewoonlijk werd ook CALVYN in het vuur gebracht tegen de verdedigers derzelve. En geen wonder, bleek het toch; dat die grote man het ceremonieel karakter van de Sabbat bepleit had, dan meende men, was de zaak daarmee uitgemaakt.

Dat KOELMAN er zo niet over dacht, blijkt uit alles. Hij vatte het kalmer op en zegt: «indien zulks bleek (n.l. dat CALVIJN niet zuiverlijk geleerd had), men kon hem daar laten, als hebbende in dezen een misslag gehad, dewijl het menselijk is te dwalen, en God wel pleegt in grote mannen, van welke hij het meeste gebruik maakt, iets te laten, waardoor de mensen zouden zien, dat zij ook mensen en feilbaren waren, en dat derhalve al hun schrijven aan Gods

1) Methode en Bestieringen, blz. 54.

Voor de verdere bestrijding en verdediging dezer argumenten, zie men Dispuyt, u blz. 190.

141

Woord moet beproefd worden». 1) Waaruit blijkt, dat het KOELMAN niet zou schokken in zijn opinie, ook al had CALVYN niet zuiver geleerd, maar dat was het geval niet. De loei, welke men gewoonlijk citeert, zijn volstrekt niet gericht tegen de moraliteit van het vierde gebod, maar worden dikwijls verkeerd verstaan, ook al moet hij toestemmen, dat CALVYN soms «wat te ruim» heeft gesproken. Dit alles wordt bewezen door te citeren, wat CALVYN o. a. heeft geschreven over Gen. '2, Exodus, in zijn predicaties over Deuteronomium, in zijn Institutio 2 B, C 3, § 9, bij de exegese van 1 Cor. 16: 2 etc. etc., en nauwkeurig na te gaan, wat CALVYN in al die plaatsen werkelijk leerde. Om dan tot de tegenovergestelde conclusie te komen, «dat wij alle deze plaatsen kunnen zien, dat wij naar CALVYN'S gevoelens, nu onder het Nieuwe Testament volgens het vierde gebod een Sabbat moeten onderhouden, rustende van al ons werk, en verledigende ons tot heilige betrachtingen en meditatieën, op zekeren dag, en dat wekelijks, en in het bijzonder op des Heeren dag, van de Apostelen ingesteld, ja ook, dat de Sabbat van de Schepping af is ingesteld geweest, en derhalve gedurende moraliteit heeft; ook dat men noodzakelijk moet onderscheid maken tussen de morele gedurende Sabbat, en dezelve als hebbende in het Oude Testament enige ceremoniën en voor beelden aan zich geknoopt». 2)

Valt also volgens KOELMAN aan de moraliteit van het 4de gebod niet meer te twijfelen, dan komt in de tweede plaats de vraag aan de orde: is de dag des Heeren van menselijk of goddelijk recht en autoriteit? Wie stelde dien dag in de Heere of een mens of ene vereniging van mensen? 3) Het pleidooi voor het goddelijk recht van

1) /De Historie van de Christelijken Sabbath-dage He dl van het grote werk Dispuyt, blz. 51.

2) Methode en Bestieringen, 4 blz. 100.

3) Dispuyt etc. Cap. 3, blz. 477.

142

's Heeren dag, dat nu volgt, bevat wel allerlei gewone argumenten, maar is belangrijk om de oplossing van allerlei tegenwerpingen en vanwege de nauwkeurigheid, waarmee het gevoerd wordt.

Het eerste en meest bekende argument wordt ontleend aan de opstanding van Christus uit de doden op de eersten dag der week. Door zijn opstanding uit de doden, die de

ingang in zijn rust was, heeft Christus dien dag ingesteld, en zouden wij hem dan niet als zodanig onderhouden? Hoe duidelijk toch is de parallel, die getrokken kan worden tussen Gods arbeid en dien van Christus! God consacreerde de zevenden dag door te rusten van de scheppingsarbeid; also deed Christus het de eersten dag der week; of ving die rust- van de zware arbeid zijner ziel niet aan op dien dag? Neen, de opstanding was op dien dag niet toevallig; integendeel, juist naar de raad des Heeren. De Heerstond geheel vrijwillig op, Hij die zijn leven geheel vrijwillig had afgelegd; ja wat meer is, wij moeten wel aannemen, dat hij de zevenden dag, d. i, de Joodse Sabbat, met opzet in de macht des doods' geweest is, om te verrijzen en tot zijn rust in te gaan op de eersten dag der, week.

Maar heeft men gezegd, dan zou men b. v. evengoed de Hemelvaartsdag of andere dagen kunnen houden. Dit is echter niet juist, daar Christus op de Hemelvaartsdag niet voor 't eerst rustte van de arbeid der tweede Schepping, maar juist op de Paas-morgen.

1)

Zeker, zeggen anderen, de Opstanding van Christus is een heerlijk feit, maar de verlossing is toch eigenlijk aangebracht door het kruislijden en niet door de verrijzenis des Heeren. Wel zou de toepassing van dat lijden plaats hebben, maar die voleindigde zich toch in Opstanding, Hemelvaart, Voorbedding enz. dus niet in de Opstanding alleen. Men vergeet

1) Idem, blz. 490-91.

143

evenwel, zegt KOELMAN, bij deze redenering, dat de staat des doods nog bij de vernedering des Heeren behoort en dat Hij alleen van de arbeid der ziel rustte na de dood bij de Opstanding. Op dezelfde lijn ligt de volgende tegenwerping: de dag der Opstanding heeft geen waarde boven Pinksteren, Hemelvaart en het lijden, ja zelfs minder dan Pinksteren. Met betrekking tot de Hemelvaartsdag antwoordt KOELMAN hetzelfde als boven en wat Pinksteren betreft, zeker, toen begon wel de toepassing der weldaden, maar die duurt nog altijd door; alleen op Pasen rustte Hij. Dit laatste heeft men ook in twijfel getrokken en gevraagd, rustte Christus eigenlijk wel? Hij reisde naar Emmaüs, onderwees de discipelen en stortte de H. Geest over hen uit. 1) Hiertegen merkt KOELMAN echter op: zeker God rustte van de Scheppings-arbeid, maar werkte in anderen zin door. Op dezelfde wijze Christus. Hij rustte van zijn Herscheppings-arbeid, maar ging door met onderwijs en lering. En behoren bovendien prediken en het reizen, daartoe nodig,, niet tot de Sabbats-werkzaamheid?

Als tweede argument voor het goddelijk recht van de dag des Heeren worden de verschijningen des Heeren op dien dag aangevoerd. 2) De dag toch moest onderhouden worden, dien. Christus zelf met zijn discipelen onderhouden heeft. Welnu, zulk een dag is de eerste dag der week. Of, vraagt KOELMAN, zeggen die verschijningen niet genoeg? De discipelen waren op dien dag vergaderd, en drukte nu de Heelt door zijn verschijning juist op dien dag op die bijeenkomsten niet zijn goddelijk stempel? Wel kan niet met zekerheid Uitgemaakt *orden of Christus gedurende de 40 dagen na Pasen geregeld op de eersten dag der week verscheen, maar één ding is zeker, dat Hij op geen anderen dag der

1) Idem, blz. 488.

2) Idem, Cap. 4, blz 492 v. v.

week twee of meermalen verschenen is, gelijk Hij deed op de dag zijner verrijzenis. 1) Wel heeft PRIMEROSE 2) de «onbeschaamdheid gehad te vragen» is Jezus wel op de eersten dag der week verschenen, daar voor de Joden immers de dag eindigde met de

avond, en Jezus, zoals wij toch lezen, in de avond verscheen. Maar, wordt gevraagd, was Hij dan niet voor de avond reeds meermalen verschenen? Ook al was dus die avondverschijning twijfelachtig, wat zij niet is, zo blijven toch die andere nog. Anderen vragen of elke verschijning des Heeren een dag tot een Sabbat maakt, zo ja, dan moesten wij meer dagen onderhouden, aangezien Jezus bij zijn ten hemel varen zijnen jongeren ook verschenen is, en ook eens terwijl zij visten, in de week dus. 3) KOELMAN antwoordt hierop. Het is zeker, dat de Heer ook buiten de Sabbat verschenen is, maar op welken dag wordt niet gemeld, terwijl juist met nadruk van de eersten dag gewag gemaakt wordt. Wat dunkt U, zou de accentuering van de eersten dag dan niets te zeggen hebben? Ook hielden, voegt hij er aan toe, de discipelen op Donderdag geen vergadering, zoals die plaats had op de eersten dag der week, zodat zij meer waarde gehecht zullen hebben aan de verschijning op dien dag. Ja, wat meer is, Jezus verscheen de derde maal juist op een werkdag, daar de discipelen reeds door de dubbele verschijning op de eersten dag aangaande deszelfs autoriteit en solemniteit genoeg verzekerd waren, - juist om te tonen, dat niet iedere dag een Sabbat is en dat Hij hun werkzaamheden goedkeurt.

Als derde argument wordt genoemd, dat Christus dien dag op Pinksteren zo hogelijk eerde. 11) Stortte hij immers

I, Idem, blz. 495.

2) Primerose Van de Sabbath en 's Heerendag" III dl., Cap. 4, 2 en 18.

3) uDispuyt, u blz. 497. 4) Idem, Cap. 4, blz. 500.

op dien dag de beloofden Geest niet uit, terwijl de discipelen weer hun bijeenkomsten hielden? Trad Petrus op dien dag niet met het woord der prediking op, waardoor duizenden toegebracht werden? Op grond hiervan meent KOELMAN, dat Christus dien dag hogelijk eerde en hem hooggehouden wilde hebben. En kan het ook niet als een bewijs van het goddelijk recht van dien dag gelden, dat de Apostelen en de door hen gestichte Kerken dien dag als een plechtige dag geheiligd en onderhouden hebben? 1) Of is, wat de Apostelen deden in hun ambt en waartoe zij «zonderling» geroepen werden, niet van goddelijk recht? Welnu uit alles blijkt, dat de eerste dag der week voortaan voor hen een heilige dag was. In Hand. 20: 7 lezen wij, dat Paulus op dien dag niet wilde vertrekken, terwijl hij wel sprak en leerde. Natuurlijk had Paulus in die acht dagen meer vergaderingen gehouden, maar die éne op de eersten dag der week wordt met opzet genoemd. Ook lezen wij niet, dat zij expres opgeroepen waren; veeleer komen wij, het verband lezende, tot de conclusie, dat zij volgens gewoonte vergaderd waren, terwijl zij tevens het Heilig Avondmaal vierden. 2)

Verder betoogt KOELMAN nog, dat de verandering van de laatsten dag der week in de eerste mogelijk, voorzegt en nuttig is. 3)

Die verandering is mogelijk, omdat hierdoor geen noemenswaard nadeel wordt aangebracht. De religie lijdt immers geen schade; noch Gods eer, noch ons geestelijk goed komen er bij te kort. Deze verordening strijdt bovendien niet met de wet der natuur, noch met het 4de gebod, daar 't morele daarvan hierin bestaat, dat van de 7 dagen één Gode gewijd

Idem, Cap. 6, blz. 508.

2) 3Dispuyt", blz. 518.

a) Idem, 1Ple boek, Cap. I.

146

moet worden. 't Is dus zeer wel mogelijk, daar er hoegenaamd geen schade door wordt

veroorzaakt.

Ja, deze verandering is niet enkel mogelijk, maar zij is zelfs voorzegd en vooraf afgebeeld. Sla b. v. Ezechiël 43: 26-27 op. Wat lezen wij daar. Dit, dat het Loofhuttenfeest, in allerlei opzicht gelijkende op de andere feesten, zich van die andere onderscheidde juist door de 8sten dag, die een Sabbat is. Zou dit toevallig zijn, vraagt KOELMAN; mogen wij niet vrijelijk bij dien 8ste dag aan de Evangelischen feestdag, hier voorspeld, denken? En nog waarschijnlijker wordt dit, wanneer men dan Zacharia 14:16-19 leest») Die profeet spreekt daar immers van een tijd, waarin de vromen op bevel van de Koning, de Heer der Heirscharen d. i. De Messias, dit feest zullen vieren; ja, van een tijd, dat, de scheidsmuren der heidenen weggevalen zijnde, deze dat feest zullen mede vieren. Nu is toch zeker, dat dit Loofhuttenfeest onder de nieuwen dag niet meer gevierd zal worden, zodat hier dus het Evangelisch feest, dat dit vervangt, bedoeld moet zijn. En als men hieraan nog bijvoegt, dat Christus op de laatste d. i. 8sten dag van het Loofhuttenfeest juist een bijzondere openbaring van zichzelf heeft gegeven, dan kan het geen twijfel meer lijden, of deze dag wordt reeds in Ezechiël 43 aangezegd en voorspeld. Een tekst, die nog duidelijker dan deze die verordening voorspelt, is Ps. 118: 22-24. 2) De steen toch is Christus, van de Farizeën en leidslieden des volks verworpen. Hij werd tot een hoofd des hoeks, toen hij krachtig bewezen is Gods Zoon te zijn door de opstanding uit de doden. De dag, hier bedoeld, is dus de dag der opstanding, of de dag, waarop hij ten hoofd des hoeks geworden is; de dag, waarop hij na de strijd rustte en met heerlijkheid
Idem, blz. 451 2) Idem, blz. 452.

147

gekroond werd. En verder is dit de dag, dien de Heer gemaakt heeft, waarvan de Heer de auteur is, d. i. dien hij vastgesteld heeft tot een bijzonder doeleinde, hem heiligende door dat wonderlijk werk. En eindelijk, wij lezen het, is dat de dag, waarop wij ons moeten verheugen, waarop wij verblijd moeten zijn, d. i. op een solemnele wijze onze vreugde in God openbaren, m. a. w. een feestdag vieren. Om kort te gaan, wij leren hieruit, dat deze dag de dag des Heeren zou zijn voor de volgende eeuwen. Welnu, die dag der opstanding is niet de zevende maar de eerste dag der week geweest, zodat hier duidelijk een verandering wordt aangekondigd.

Ja, KOELMAN gaat verder en beweert, dat die verandering niet enkel mogelijk en voorspeld, maar zelfs nuttig is. t) Immers, de oude wereld had een Sabbat, gegrond op de schepping der wereld, maar moet dan de Sabbat der nieuwe wereld niet gefundeerd zijn in de herschepping of verlossing der wereld? Dit kan echter door de Sabbat van de zevenden niet «zo bekwamelijk geschieden» als door de Sabbat van de eersten dag der week. En verder, moge het werk der schepping heerlijk zijn, zodat een vierdag onder het Oude Testament, daaraan alleen gewijd, ten volle gerechtvaardigd was, niet minder stof tot dank geeft het werk der verlossing. Waar nu de oude Sabbat minder geschikt is om ons het werk der herschepping te herinneren, daar is de verordening van de nieuwen dag zeer nuttig. Ook is er nog een andere reden waarom die verandering zeer nuttig is. Het werk der schepping is misvormd geworden door de zonde; herschepping en herstelling. was nodig; - zou het nu billijk zijn, dat de oude dag der rust, herinnerende aan het oude werk, altijd zou blijven?

Alles samenvattende kunnen wij zeggen: eèn ding stond

1) Idem, blz. 453.

148

voor KOELMAN vast, n.l. dat de eerste dag der week door Jezus ingesteld was in de

plaats van de Sabbat des Ouden Verbonds. Niet allen dachten echter als hij. Sommigen bestreden dit goddelijk recht en autoriteit en beweerden, dat de onderhouding van 's Heeren dag vrucht was van een menselijke instelling of voortsproot uit een blote gewoonte. Ook hen antwoordt hij in beide geschriften. 1)

Wel, vraagt hij spottend, wie stelde dan dien dag in, een bijzondere Kerk of de algemene Kerk; particulieren of de apostelen? Van de laatstgenoemden lezen wij nergens iets zodanigs, terwijl, indien de eersten het deden, de bepaling niet van algemeen bindende kracht zou zijn. 2) En ook, indien die dag een menselijke instelling is, dan komt de Sabbat op éne lijn te staan met de Feestdagen, die dat ook zijn. Maar de laatsten zijn niet noodzakelijk, kunnen zonder schade afgeschaft worden, - is dit misschien ook het geval met de dag des Heeren? En verder, is het waar, dat de dag des Heeren een kerkelijke instelling is, dan behoren de Feestdagen, die dat ook zijn, tot het 4de gebod gebracht te worden. Maar, vraagt hij, zou het dan ook niet beter zijn, dat de kerk, in plaats van Jezus, «Heer van de Sabbat» genoemd werd? 3) En is het dan niet billijker, dat men de kerk bij name noemt, die de dag het eerst heeft ingesteld? En zo gaat KOELMAN voort met allerlei vragen te stellen, die duidelijk doen uitkomen, dat wij de viering van dien dag niet te danken hebben aan kerkelijke instructies of besluiten van synoden en conventen, - evenmin, dat de viering van dien dag zou voortspruiten uit een blote gewoonte.

Uit een blote gewoonte, - zij zijn er, die het beweren.

1) /Methode en Bestieringen, Cap. 4, Cap. 6, /Dispuyt/ Cap. 13-Cap. 14.

2) /Methode en Bestieringen, blz 30, Dispuyt,/ blz 598.

3) Idem, blz. 33. 149

Maar hoe onwaarschijnlijk! Wie toch verklaart mij dan, vraagt hij, waaraan wij het te danken hebben, dat die gewoonte in alle landen en plaatsen tegelijkertijd is aangenomen? Hoe, is er dan nooit gediscussieerd over de «dag des Heeren» 1) als over het Paasfeest, zo die van éne origine zijn? Lieten de martelaren zich dan martelen, terwille van de onderhouding eener menselijke instelling of gewoonte? En bestaat dan niet de mogelijkheid of het gevaar, dat die gewoonte, daar zij de consciëntie natuurlijk niet bindt, op zekeren dag door de een of andere synode wordt afgeschaft? Men zou er immers toe kunnen komen, om de 5de dag tot een rustdag te maken of anders om de 10 of 12 dagen een rustdag te nemen. Neen, concludeert KOELMAN, de dag des Heeren wordt noch uit kracht van een menselijke instelling, noch uit hoofde van een gewoonte gevierd, maar enkel en alleen, omdat Jezus hem instelde en wij uit kracht van het Ode gebod des Heeren dag moeten heiligen.

Dit laatste wordt nog een weinig nader toegelicht. Hoe kan het anders, vraagt hij? Het Ode gebod is moreel en dus van blijvende kracht. De Zaterdag-Sabbat werd afgeschaft; dient dan de door Jezus aangewezen Sabbat niet als zodanig gevierd te worden? Ja, heeft men gezegd, maar die dag was toch nog niet ingesteld, toen op de Sinaï het vierde gebod gegeven werd; 3) hoe kan dat gebod ons dan binden aan dien dag? KOELMAN antwoordde daarop: het is met dit gebod als met het 2de en 5de gebod. Het tweede gebod roept ons om God te dienen, ook nu nog, ook al is het niet meer door offers, wassingen en verscheidene andere dingen van voorheen. Het vijfde gebod vraagt onderwerping aan de Overheid, ook al is die Overheid nu anders dan weleer. Zo ook ten opzichte van het Ode

1) Idem, blz. 35.

2) Idem, blz. 39.

150

gebod. De zaak blijft, de *modus quo* verandert. En wat het hoofdargument aangaat, dat men aanvoert, om te bewijzen, dat de «dag des Heeren» niet uit kracht van het 4de gebod behoeft onderhouden te worden, dat is zeer zwak. Men beweert nl., dat het Ode gebod de 7den dag in orde en niet in getal gebiedt. 't Moet dus de 7de en niet de eerste dag der week zijn. Hiertegen heeft KOELMAN heel wat aan te voeren. Eerst bewijst hij, dat de «dikwijligheid» van groot belang is nl. iedere week één dag, maar dat het «wanneer» niets substantieel is, en zonder schade kan veranderd worden. 1) 't Zou onder het Oude en Nieuwe Testament dezelfde dag kunnen zijn. Maar verder zegt hij, dat God met het Ode gebod niet bedoelde de volgorde maar het getal op te geven. Daarom, aldus zegt hij, staat er: «zes dagen zult gij arbeiden». Dit getal «zes» wordt geaccentueerd, omdat wij duidelijk moesten weten hoeveel achtereenvolgende dagen wij aan de arbeid mochten geven, en om de hoeveel dagen één Gode moet gewijd worden; niet doelende dus op de volgorde, maar op het getal. En om dezelfde reden lezen wij die andere bepaling «want in 6 dagen heeft God hemel en aarde gemaakt». De kracht van deze reden bestaat niet hierin, dat God eerst 6 dagen arbeidde en toen rustte, zodat wij die volgorde ook zouden moeten volgen; neen, het wil zeggen: 0-od deed er met opzet 6 dagen over, terwijl Hij het in een ondeelbaar ogenblik had kunnen doen. Uit dit alles blijkt, dat wij nog onder *vigueur* van het Ode gebod leven. Staan deze dingen aldus vast, dan behoort nog het 4de punt toegelicht te worden, nl., dat 's Heeren dag geheel in godsdienstige oefeningen, uit kracht van Gods gebod, moet doorgebracht worden. 2)

1) /Dispuyt, Iste dl., Cap. 5, blz. 53.

2) Dispuyt Iste dl. Cap. 37, blz. 418, v. v. Methode en Bestieringen Cap. 8, blz. 39-41. 151

Ik verwijs, zegt KOELMAN, mijne partijen in de eerste plaats naar de woorden van het gebod. Zij luiden: «Gedenk de Sabbat-dag, dat gij dien heiligt». Hier wordt dus geboden een dag te heiligen, een dag, die, daar hij staat tegenover onze werkdagen, wel een gehele dag moet zijn, daar toch in onze gemene taal, als wij spreken van een dag in enig werk door te brengen, niet bedoeld wordt, dat wij een halve dag of slechts enige uren van de dag daaraan besteden.

Zou er verder voor ons Christenen, merkt hij op, minder stof tot aanbidding en verheerlijking des Heeren bestaan dan voor de Joden, zodat wij, waar zij vier en twintig uur d. i. een natuurlijke dag in godsdienstige oefeningen doorbrachten, met minder zouden toekunnen? Integendeel. Hebben wij niet te gedenken de werken der Schepping en die der Herschepping? En - mogen wij ons laten beschamen door de heidenen. Lezen wij niet, dat zij hun nacht- en dagplichten hadden, terwijl de flamines er op aandrongen, dat niemand op de Feestdagen zou werken, gelijk MACROBIOS ons zegt. Waar zij gehele dagen aan hun afgoden gaven, mogen wij daar het stellig gebod onzes Gods, dat één dag voorschrijft, trachten krachteloos te maken? Ook heeft men wel gezegd, dat God een burgerlijken dag bedoelde, de tijd dus, die verloopt tussen morgen en avond, m. a. w. zolang het licht is, maar dit stuit op onoverkomelijke bezwaren, daar die dag dan niet altijd even lang is, terwijl het in de noordelijke landen maanden lang geen dag is. 1) Neen, accentueert KOELMAN, de Heer bedoelt de heiliging van een gehelen, natuurlijke dag behalve natuurlijk de uren, die wij nodig hebben voor slapen en eten en drinken. Ja, indien men zegt, dat dit gebod niet de onderhouding van de gehelen dag gebiedt, dan bepaalt het ook niets ten opzichte

1) Dispuyt, blz. 424.

van de duur van de tijd, die Gode achtereenvolgens gewijd moet worden, zodat hij, die slechts een uur of een half uurtje in heilige oefening doorbrengt, niet geacht kan worden het gebod overtreden te hebben. Is het daarentegen waar, wat anderen beweren, dat men alleen het deel van des Heeren dag moet heilig houden, dat tot de publieke eredienst verordeneerd is, dan komt men voor het feit te staan, dat het op die plaatsen, waar geen officiële godsdienstoefening gehouden wordt, ook geen rustdag is, terwijl de Sabbat dan gelijk is aan alle andere dagen, daar immers eiken dag een deel van de dag in gebed en lezing der H. Schrift Gode gewijd wordt. En vraagt hij, zal er iemand zijn, het consciëntieus nemende met de heilige plichten, die op dien dag te vervullen zijn, die beweert, dat een deel van de dag voldoende is? 1) Het is wat anders, wat profane mensen zeggen, wie Gods eer en de eeuwige zaligheid niet ter harte gaan, - maar wie denkt aan personeel en gemeenschappelijk gebed, aan het leven der H. Schrift en het zingen van Psalmen, aan heilige en hemelse meditaties, en wie dat alles «niet slordig, terloops en om welstaans wil, maar ernstig en met het gehele hart wil doen», hij zal een deel van de dag zeer onvoldoende vinden. Om kort te gaan. Dat het ten hoogste nodig is, een gehelen dag in godsdienst door te brengen, blijkt uit deze vier dingen: «1. hoe waardig onze ziel is boven het lichaam; 2. hoe oneindig de eeuwige dingen, welke op dien dag te zoeken zijn, overtreffen de vergankelijke dingen van deze wereld; 3. hoeveel en hoe grote hinderpalen daar zijn, die onzen geestelijken koers kunnen verachten; 4. hoe zelfs de besten traag zijn in het voortgaan, wegens de overblijvende verdorvenheid, zodat men hiertegen niet zou disputeren.» 2)

153

Na de behandeling van deze vier hoofdpunten, waarom het naar K OELMAN'S eigen getuigenis gaat in de strijd over de Sabbat, moeten wij nog een ogenblik stil staan bij het derde deel van het «Dispuyt» n.l. bij de «praktijk of dadelijke heiliging van de Christelijke Sabbath». Het historisch deel, waaruit wij iets mededeelden, leent zich minder tot een verslag. Alleen zij gezegd, dat in dat deel schier ieder, die over deze materie schreef, besproken en beoordeeld wordt. Of het derde deel, de behandeling van de «praktijk of dadelijke heiliging van de Christelijken Sabbath» onder het hoofd «polemie van KOELMAN» op zijn plaats is, kan natuurlijk betwijfeld worden, daar het niet zo zeer polemie behelst, als wel een beknopte beschrijving van de wijze, waarop KOELMAN de Sabbat wil geheiligd en onderhouden hebben. Dit deel echter van het grote geheel af te snijden en afzonderlijk te behandelen in Hoofdstuk 3 achten wij minder gewenst. Nadat elders 1) uitvoerig is uiteengezet, dat rust middel, noodzakelijk vereiste en geen doel van de Sabbat is, wordt hier het oog alleen op de praktijk gericht, en een antwoord gegeven op de vragen: welke dingen op de «dag des Heeren geoorloofd en niet-geoorloofd, zijn, en hoe een Christen dien dag behoort door te brengen.

KOELMAN is voor een consciëntieuze en ernstige Sabbatsviering. De rust, zegt hij, behoort zich uit te strekken over de gansen dag en over allen en alles in ons huis en leven, terwijl alle arbeid, die maar enigszins storend of ontheiligend kan werken, gemedend moet worden. Nooit drijve men dit evenwel zover,, waarschuwt hij tegelijkertijd, dat de dag ons een last wordt en wij verlangend uitzien naar de Maandag; neen, dit zou in strijd zijn met de wil van

1) Methode en Bestieringene, blz. 40.

2) Methode en Bestieringem, blz. 41.

1) Zie /Dispuyt/, dl. I, Cap. 34. Zie voor de volgende citaten de /Praktijk en dadelijke heiliging etc.n Voor mij ligt /Methode en Bestieringen/ waaraan toegevoegd is ode

Praktijk etc' De paginatuur loopt door.
154

God, «die ons zijn dag en zijn dienst niet wilde maken tot een vermoeidheid en last, maar om de mens tot een verkwikking te zijn». 1) Zo zijn volgens hem zonder twijfel alle plichten van godsdienst geoorloofd. Ja . men mag die niet alleen, maar moet ze vervullen, daar zij tot de dienst en de eer Gods behoren. Of moesten de priesters onder het Oude Verbond niet allerlei offers brengen en werd de besnijdenis niet voltrokken op de Sabbat? KOELMAN trekt de cirkel wijder, en beweert, dat alle hulpmiddelen tot vervulling van die plichten, als reizen en rijden, alle werken van noodzakelijkheid en eerbaarheid en barmhartigheid geoorloofd zijn. Alleen dit, men hebbe geen heimelijk genoegen in zijn hart, dat deze noodzakelijkheden op de Sabbat vallen; integendeel men ga aan dien arbeid met een zekere droefheid, hoewel nochtans met klaarheid en vrede der consciëntie, en men bestede niet al te veel tijd b.v. aan het gereedmaken van het eten, aan het opruimen van de kamer, aan het toilet. 2) Vooral wenst hij er op gewezen te hebben, dat allerlei werken, die ons voordeel bedoelen en in de week kunnen gedaan worden, uitgesteld behoren te worden. Zeker, zegt hij, de lijn valt moeilijk te trekken tussen het geoorloofde en het ongeoorloofde op dit terrein, maar wanneer Christelijke voorzichtigheid voorziet, zal veel zonde kunnen voorkomen worden. Achten velen het b.v. geoorloofd op een regenachtige Zondag in de oogsttijd te hooien en te zaaien, hij keurt dit ten sterkste af, en wel omdat regen een algemene plaag is op zulk een dag en tijd. Breekt daarentegen een dijk door of geschiedt er een wolkbreuk, die aan een bepaalde plaats schade veroorzaakt, dan, meent hij, mag dit op een lijn gesteld worden met een brand, en is arbeid, om de daardoor veroorzaakte schade te herstellen, zonder

1) Methode en Bestieringen, blz. 402.

2) Idem, blz. 103.

155

twijfel geoorloofd, «ook al omdat er geen waarschijnlijkheid is, om dit op een ordinaire weg weder te krijgen.» Verder komt hij met kracht op tegen het afleggen van allerlei bezoeken, die ons-zelf en anderen ophouden en gewoonlijk geen geestelijk doel hebben, als tegen het maken van lange wandelingen, die op de «dag des Heeren» gemaakt werden, om in de week tijd uit te sparen. 1)

Behalve deze raadgevingen van algemeen aard, geeft hij ook aanwijzingen voor de bijzondere heiliging van de dag des Heeren. 't Is duidelijk, zegt KOELMAN, dat men iedere dag heilig moet leven, maar de «dag des Heeren» moet in bijzondere zin Gode geheilgd worden. Die heiliging bestaat in het nalaten van vele dingen, die anders geoorloofd, ja gebodene dingen zijn. 2) Wij moeten op dien dag God meer onmiddellijk dienen en genieten, dat wil niet zeggen, dat wij met geen middelen of uiterlijke oefeningen iets van doen willen hebben, maar dat is zo te verstaan, dat wij veel wereldse dingen die in de week afleiden en hinderen, terzijde stellen. De geestelijke genegenheden moeten gespannen zijn, zal deze dag de Heer een heiligheid zijn, en waar God vermenigvuldigde eer vraagt, daar zij heilige devotie en hemelse stemming geheel de dag door eis. Eigenlijk behoort de rustdag een praeludium te zijn van het eeuwige leven en moeten wij steeds meer door de heiliging van dezen dag God huldigen als de Souverein. Dat wij dan doen als God zelf, die rustte en zich verheugde in het werk zijner handen, door onze aandacht te bepalen bij zijn werken in de Schepping en Verlossing beide. Kortlijk saamgevat, kunnen wij zeggen, wij behoren in de geest te zijn, dat wil niet zeggen in een verrukking van zinnen, maar in

een geestelijke en goddelijke dispositie

1) Idem, blz. 105. 2) Idem, blz. 107.

156

des gemoeds, 1) en wij hebben ons als bij alle plichten, ook in deze dingen te wachten voor een wettische geest, en naar deze dingen te staan in nieuwigheid des geestes en niet in oudheid der letter.

Maar hierbij laat KOELMAN het niet. Hij tekent ons niet alleen het karakter van de Sabbats-viering, maar geeft ook een meer gedetailleerd levens-program voor dien dag. De dag, die in zijn geheel Gode gewijd moet zijn, kan niet beter begonnen worden dan met lofverheffing en gebed, en vooral met een gebed om de bekwaam makende genade des H. Geestes. Heeft men dit gedaan en daalt de dauw des Geestes neer in het hart, waartoe is men dan geschikter dan tot lectuur der H. Schrift of stichtelijke meditaties over de werken der Schepping en Voorzienigheid. 2)

Ja, hij gaat eerst nog iets terug en wijst er op, hoe schadelijk het is, als men des Zaterdags-avonds de arbeid te laat eindigt. Deed men anders, men had tijd om zijn zonden te overdenken, daarmee tot het bloed der verzoening te gaan, en, in dien weg verzoend met God, tot de Sabbat te komen. Zal men een goeden dag hebben, dan is het niet enkel genoeg de dag met gebed te beginnen, maar men zij reeds onder het kleden op zijn hoede, dat het hart niet reeds te veel verstrikt raakt in het net der ijdelheid en de ziel zich niet te zeer opheffe tot het nietige. Wat de dag zelf betreft! Deze worde, -- behoudens de uren van publieke godsdienstoefening - zoveel mogelijk binnenshuis doorgebracht. Binnenshuis, omdat er niets nuttiger is voor al de huisgenoten, dan dat men in Christus verenigd worde, te zamen voedsel trekke uit het geestelijk manna en zo geheel het gezin toeneme in genade.

En eindelijk, om met te meer kracht de mensen de onderhouding van dezen dag op de consciëntie te binden,

1) Idem, blz. 109. 1) Idem, blz. 111.

157

voegt KOELMAN er nog tal van verzwarende van zonde van Sabbats-schennis aan toe. Och, dat men in Christus gemeente toch meer bedacht, dat men, dit gebod met voeten tredende, rechtstreeks tegen God zondigt en niet tegen de mensen. God heeft juist dit gebod met nadruk willen handhaven en het tot dien einde met zoveel nadruk aangedrongen. En drijft de consciëntie niet tot de onderhouding van dezelve; zullen niet vele heidenen in de dag des oordeels tegen ons opstaan, daar zij met stiptheid en nauwgezetheid hun feestdagen hielden, zich onthoudende van allen arbeid? Eigenlijk spreekt zich in de verwaarlozing en geringschatting van de «dag des Heeren» dit beginsel uit, dat men de opstanding en hare betekenis verwerpt en de gemeenschap met God niet begeert en zoekt. Dat men ogen had om alles te zien, wat tot de heiliging van dien dag drong. Terwijl men door de onderhouding van dezen dag de deur tot allerlei profaniteit en atheïsterij wijd openzet, daar doet deze «dag des Heeren», gehouden en geheiligd, ons de hemelse rust in aard en wezen kennen, terwijl hij weldadige rust aan het lichaam schenkt. Gewis, indien men deze gave Gods kende, men zou haar dankbaar aanvaarden, en erkennen, dat deze dag de bloei der natiën ophoudt, de volkeren vrijwaart voor grove onkunde in zake God en zijn' dienst; men zou ervaren, dat de zegen des Allerhoogsten aan de naleving van dit gebod zeer nauw verbonden, dat deze dag des Heeren de geestelijke marktdag der ziel is, de koopdag der schoonste parelen, die niet vergaan. 1)

Koelman tegen Descartes en B. Bekker.

Had KOELMAN pal gestaan tegen de independentisch-separatistische leringen der Labadisten; was hij met warmte

1) Idem, blz. 125.

158

opgekomen voor de moraliteit van het vierde gebod, voor Sabbats-rust en Sabbats-heiliging, - nog meer scherpte hij zijn vaardige pen, toen het de bestrijding van DESCARTES en B. BEKKER gold. En geen wonder; hierbij ging het om de autoriteit van de H. Schrift. Men had God gedankt, dat het juk van Rome's hiërarchie verbroken was, en zou men dan nu weer gaan buigen voor de independentistische neigingen van een DE LABADIE, de H. Schrift verwerpen in zake het vierde gebod om naar menselijke inzichten te leven in zake de Sabbat, en bovenal zou men zich dan nu laten binden aan de rede door DESCARTES en BEKKER? Neen, plicht was het volgens KOELMAN, dat ieder, die kon, in het geweer kwam om pal te staan tegenover die twee', die de autoriteit der H. Schrift in haar hartader aantastten. Met zijn «de omnibus dubitandum» woude DESCARTES al de grondslagen van religie en filosofie los, om in plaats van de« geopenbaarde waarheid» Gods slechts de verzekeringen van een dwalend verstand te geven. «Klaarheid, bewijs van waarheid», als men het aanvaardde, zou dan de H. Schrift niet geaccrediteerd moeten worden door de rede en het verstand?

Wel verzekerde Descartes telkens, dat, wanneer de resultaten van zijn onderzoek op wijsgerig terrein in strijd kwamen met de uitspraken der H. Schrift, dan de rede moest buigen voor het Woord Gods; ook zeide hij bij herhaling, dat de eindige geest moest bukken voor de Oneindige, maar KOELMAN zag wel in, waar dit alles moest uitkomen, als men de lijnen doortrok. De meester mocht dit nog trachten te bedekken, de leerlingen, gewoonlijk driester en minder bezadigd dan de meester, zouden het wel openlijk gaan leren. De rede zou kenbron en toetssteen der waarheid worden, en de H. Schrift slechts geaccepteerd voor zover zij in harmonie was met de rede. Men zou, deze consequenties aanvaardende, geheel bukken voor de rede d. i.

159

voor de mens, en terecht komen in de wateren van het zuiverste rationalisme. En waar waren dan de hooggeroemde vruchten en zegeningen der Hervorming, die immers het knellend juk van het menselijk gezag verbroken had.

Dat hier geen eerstbeginnende aan de arbeid toog, vertelt hij ons zelf en leert ons de historie. Hij deelt nl. mede, 1) dat hij sinds de dag der promotie 25 Mei 1655 altijd een open oog had gehad voor de schadelijke gevolgen, die deze filosofie had voor de Kerk. Uit die fontein konden niet anders dan dodelijke en bittere wateren tot Gods heiligdom gevoerd worden. 2)

Later, predikant zijnde in Sluis, had hij te midden van velerlei arbeid en allerlei beslomming dien aartsvijand niet uit het oog verloren In 1669 toch schreef hij een werk «de interprete scripturarum»,») waarin hij WOLZOGEN aan de tand voelde, terwijl hij in 1673 zitting nam in een commissie van 5 leden, die zich ten doel stelde een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de schadelijke dingen uit de geschriften van DESCARTES en COCCEJUS en de middelen, die ter bestrijding konden dienen.

4) Tot zijn spijt heeft die commissie haren arbeid niet tot een goed einde kunnen brengen, tengevolge van zijn verbanning uit de Generaliteitslanden en Zeeland. En nu eindelijk kwam hij met dit werk voor de dag. 4) Aanleiding tot het schrijven van dit boek, bood hem het lezen van BEKKER'S «Betoverde wereld».

Dit werk toch wilde hij aan een grondige kritiek onderwerpen. Maar, nauwelijks was hij daarmee begonnen, of hij zag wel in, dat de bron van al die afdwalingen van BEKKER gelegen was in de «Cartesianerij», zodat aan de beoordeling van de «Betoverde Wereld» een grondige bespreking en

1) /Het vergift van de Cartesiaansche filosofie grondig ontdekt etc./ Amsterdam 1692., blz. 27.

2) Idem, voorwoord aan de Lezer.⁴

3) Dit werk kwam mij helaas niet ter hand.

4) Idem, Opdracht van de Classis van Walcheren.,/ 160

kritiek van het Cartesianisme moest voorafgaan. Ofschoon hij ons vertelt, 1) dat dit werk 2) eigenlijk het tweede, zelfstandig deel van een groot werk is, en het eerste, reeds ter perse, spoedig hierop zou volgen, is mij het eerste niet onder de ogen gekomen.

Wat is de inhoud van dit bekende werk tegen DESCARTES? Het is natuurlijk onmogelijk geheel de inhoud terug te geven en KOELMAN op de langen weg van argumentatie en betoging te volgen, maar toch meen wij de hoofdlijnen gemakkelijk te kunnen trekken, en te kunnen aangeven, waarom het in dezen KOELMAN te doen was en waarom- het eigenlijk ging.

Aan het principieel betoog gaan in dit werk echter enige andere opmerkingen en beschouwingen vooraf. In Cap I b.v. spreekt KOELMAN over B. BEKKER en zijn overgang tot het Cartesianisme; ja, hij tracht uit acht stellingen van BEKKER te bewijzen, dat hij Cartesiaan is, en komt dan, zoals wij boven reeds opmerkten, tot de conclusie, dat het nodig is, principieel te werk gaande, eerst het Cartesianisme te bespreken. In het tweede hoofdstuk tekent hij het portret van zijn groten tegenstander, licht zijn doopceel, en stelt allerlei gebreken in het licht. Hij deelt o. a. mede, dat DESCARTES een «hoerachtig» mens is, ja, hij citeert woorden van de beschuldigde zelf, die maar al te duidelijk ons de opvatting welke DESCARTES had van moraliteit doen kennen. 3) Hij vertelt, dat DESCARTES «walglijk» hoogmoedig is 4) en met laatdunkendheid op anderen neerziet, terwijl de hoogmoedige allen karakteradel mist, daar hij immers plotseling de boeg wendt, wanneer hij bemerkt, dat zijn leer in

1) Het Vergift van de Cartesiaansche Filosofie grondig ontdekt etc. Amsterdam, 1692.

2) Idem, / Voorrede. /

3) n. 1. "Het Vergift etc. /4 1.) Idem, blz 33.

161

strijd is met die der moederkerk. Ja, ook het derde hoofdstuk moet nog dienst doen om DESCARTES van een minder aangename zijde te doen kennen, nl. als te zijn een lasteraar, een tegenstrever van het licht, een atheïst.

Met Cap. IV begint evenwel iets anders. De persoon van DESCARTES is genoeg ten toon gesteld. De auteur wil nu eerst, zoals hij het zelf noemt, «een vertoning van de natuur van de ware en valse wijsbegeerte geven», 1) om tevens de schadelijke nieuwigheden en het giftige der nieuwe Cartesiaansche filosofie te «ontdekken».

«Filosofie», zo begint hij, «betekent liefde tot wijsheid». Raar oorsprong vindt zij als zodanig in God, de Vader der lichten zelf. Hij verleende ze aan de eerste mensen; zij hadden een klaar begrip en doordringend verstand van de hele natuur, van natuurlijke en boven-natuurlijke dingen. Tot bewijs daarvan gaf Adam aan alle de dieren namen naar hunnen aard; hij kende alle de verborgen krachten, eigenschappen en werkingen

van beesten, bomen, kruiden, bergstoffen, de invloed der hemel-lichamen, de loop van zon, en maan en sterren, het hele werk der Schepping. De zonde heeft hem wel veel daarvan ontnomen, doch hem niet zo verduisterd, dat hij niet een grote mate van de filosofie behield. Door middel van hem is die wetenschap omtrent de natuur der dingen zonderling voortgezet tot zijn nakomelingen, bijzonder de Hoofd-leden der ware Kerk. Want het is meer dan waarschijnlijk, dat Seth, Enoch, Methusalem zeer in de filosofie ervaren waren en in hun huisgezinnen die voortzetten. 2) «Zodat wij op goede gronden bevestigen en besluiten, dat de heidense volkeren, die buiten Gods verbond waren, en die misten Gods Woord en Geest, en de overleveringen van de wetenschappen, welke

1) Idem, blz. 92. 2) Idem, blz. 94.

162

van hand tot hand waren onder de Hebreëen, hun vrijheid en kennis van de filosofie van de Hebreëen en Joden hebben gederiveerd en afgehaald, 't welk vele grote schrijvers hebben aangetoond.» 1)

Hierop volgt een historisch overzicht. Allerlei personen en scholen passeren de revue, waarop dan een critiek volgt op de heidense filosofie. 2) Hij merkt o. a. op, dat de heidenen ijdele eerstanden hebben, dat hun verstand verduisterd is (Rom. 1.: 21., 22) en zij dus een zondig gebruik daarvan maakten; hoe zij het weinige licht, dat zij van de Joden hadden, vermengden en bijvoegden; ja, hoe zij, vol geestelijken hoogmoed zijnde, eigen eer zochten, vol twisting waren, en meenden dat hun «2.4100) hen wel leiden kon. 3) Vooral wijst hij er op, dat er voor het leven zo weinig heiligende kracht uitging van de filosofie, dat zelfs het private leven van een Socrates beneden alle critiek moet geweest zijn.

Dit waren generale fouten, maar er waren ook zichtbare en bijzondere fouten uit die filosofie voortgevloeid. Hoeveel wrange en verderfelijke vruchten had zij in de wereld van Heidenen, Joden en Christenen niet nagelaten. De Heidenen kwamen daardoor tot afgoderij en superstitie, daar zij, de waren oorsprong der wereld niet kennende, de natuurkrachten waren gaan aanbidden. 4) De Joden werden door de filosofie tot afval van God gebracht, kwamen tot de aanbidding van de BaMs, die de demonen of middengoden der heidenen waren. Zodat het niemand behoeft te verwonderen, dat de Makkabeën de Griekse filosofie «schuwden als de pest.» b) En onder de Christenen open-

1) Idem, blz. 95.

2) Idem, blz. 96-131.

3) Idem, blz. 124. `1) Idem, blz. 126.

5) Idem; blz. 128.

163

baarde zich dat gift in de vervalsing en verdraaiing des Evangelies. Telkens treedt Paulus tegen die valselyk genaamde wetenschap op. De leer der Gnostieken, der Patres, der Alexandrijnsche school was geheel van die filosofie doortrokken, zodat de schoonheid, de heerlijkheid en glans der allereerste Kerk er door verteerd werd. 1) Alzo doorgaande, toont KOELMAN de schadelijken invloed der heidense filosofie aan, al de eeuwen door, tot aan de Scholastieken, die, zwerende bij Aristoteles, dien zij zelf in het Grieks niet konden lezen, ware handhavers der kerkleer d. i. van de leer van Rome waren; mannen, wier grote fout was, dat zij in de theologie heidense filosofie en pelagianisme mengden. En wat deden de Reformatoren nu! Zij, ziende hoe bedorven die filosofie was en welken ellendigen invloed zij oefende op de theologie,

zijn deze geheel gaan zuiveren. 2)

Na dit alles op de voorgrond gesteld te hebben, komt hij tot de grote vraag: -waarom is de Cartesiaansche filosofie te verwerpen, en ook, welke filosofie moet onderwezen worden aan de Academies de oude of de nieuwe, de Aristotelische of de Cartesiaansche? Hij zegt dit met zoveel woorden. «Zo staat ons nu nader te spreken van die filosofie, welke in de gereformeerde Scholen en Academies geleerd wordt en dient geleerd te worden. De vraag is hier dan, of de Aristotelische filosofie daar behoort gebruikt en gehouden te worden, dan of de nieuwe Cartesiaansche filosofie, of die er de naam van heeft, met profijt en voorzichtigheid in onze Academiën zoude ingebracht worden.» 3)

Men neme dit echter niet in dien zin, alsof de Aristotelische filosofie het ideaal van wijsbegeerte voor KOELMAN zou zijn; alsof hij, als Gereformeerde, zo maar voetstoots filosofie van een heiden kon en wilde aannemen; integendeel,

2) Idem, blz. 133.

2) Idem, blz. 139-141.

3) Idem, blz. 141-142

164

wat hij eigenlijk wilde, was eklektisch te werk gaan Hij wilde uit alle stelsels het goede nemen, en dan met behoud van de logica van ARISTOTELES de Gereformeerde beginselen toepassen op dit terrein van wetenschap. Dit alles blijkt als hij zegt: «De vraag is eigenlijk niet, of de Aristotelische filosofie, zoals zij in zijn boeken ligt, of zoals de scholastieke doctoren onder het Pausdom die geleerd hebben, te houden of te leergin is - want met de Reformatie der religie is er ook reformatie in de filosofie gekomen, en zijn de misbruiken der Aristotelische filosofie weg genomen, -- maar of men in de hoge scholen de nieuwe filosofie, benevens of in de plaats der Aristotelische zou mogen indringen. Hier zeggen wij, dat gelijk de Reformatoren', nadat zij de misbruiken der Aristotelische filosofie hadden uitgezuiverd, hebben goed gevonden en voorgeschreven, dat men dezelve in de scholen zoude houden of volgen.» 1)

Wij bemerken dus, dat KOELMAN het niet voor ARISTOTELES als zodanig opneemt, maar hij verkiest diens wijsbegeerte, omdat zij door de Reformatoren pasklaar is gemaakt en gezuiverd. Hij geeft uitvoerig de reden op waarom hij ze prefereert: 't. omdat zij is gezuiverd van alle heterodoxie, zodat zij harmonieert met de rechtzinnige theologie; 2 omdat alle geleerden dien stijl van spreken gebruiken; 3 omdat de invoering. van een nieuwe wijsbegeerte heel wat twist, tweedracht en bitterheid tussen de Professoren en studenten zou te weeg brengen, daar men nu de andere zoveel jaren beproefd heeft, en bevonden, dat zij zo wel gezuiverd en gereformeerd is, dat zij zonderling nuttig is voor alle Faculteiten. 2) Iedere gedachte dus, dat KOELMAN de Aristotelische filosofie zo maar zou willen aannemen of dat hij zich juist bij die resultaten zou willen neerleggen, wordt

165

terzijde gesteld. Letten wij op hetgeen hij dienaangaande zegt. «Nochthans is dit niet zo te verstaan, dat of Professoren of studenten daardoor gehouden zijn de eigen gevoelens van ARISTOTELES over te nemen en op te volgen, alsof Men slaafsachtig aan hem gebonden was. Ook niet, dat daarmee de palen zouden gezet zijn, dat men niet zou mogen, ja moeten verder gaan in de kennis der wetenschappen, dan ARISTOTELES gekomen was; integendeel het is zeer prijselijk geoordeeld, dagelijks nog veel toe te brengen tot de wetenschappen.» 1)

« Eindelijk», zegt hij, «wordt hiermede niet te kennen gegeven, dat men

ARISTOTELES zonderling in zijn gevoelens beschermen moet, en voor hem als voor zijn meester te strijden heeft. Immers, het wordt aan de Academie vrijgelaten uit alle auteurs, die de filosofie beschrijven of de wetenschappen trachten te verklaren en uit te breiden, het beste te kiezen. Wij zijn zoverre daar af, dat wij in alles de Aristotelische gevoelens zouden willen staande houden, dat wij het veeleer zouden houden met de 10 bovengenoemde secte, 2) de Elective of verkiezende, om hetgeen uit alles ons best aanstaat te omhelzen.» 3) Het is dus, zoals wij boven zeiden, geen gebondenheid en slaafsch volgen; integendeel eklektisch uit alle goeds het beste nemen, getoetst aan Gods Woord.

Waarom is nu de Cartesiaansche filosofie niet te aanvaarden? In de eerste plaats, wil ik opmerken, zegt KOELMAN, dat deze filosofie niet de eer heeft te zijn, wat zij voorgeeft te wezen, nl. een nieuwe. Hetzelfde wordt in beginsel geYonden bij de Sceptici, Pythagoras, de Platonici en Epicureërs. Het mag nieuw schijnen, maar schijn bedriegt ook in dezen. «Doch hoewel», zegt hij, «deze en meer andere

1) Idem, blz. 145.

1) Idem, blz. 142. 2) Idem, blz. 119.

2', Idem, blz. 144-145. 2) Idem, blz. 146.

166

stellingen van CARTESIUS, welke hij gebruikt en vasthoudt in zijn filosofie, ons in 't eerste opzicht nieuw schijnen, zo zijn de meeste toch altemaal oud en van enige andere "philosophen.» 1)

Verder schimpt men op de termen en distincties in de Aristotelische filosofie, alsof zij niet anders deed dan eindeloze onderscheidingen maken, - maar ligt er dan geen waarheid in het: «qui bene distinguit, bene docet»?

Volgt in dit opzicht DESCARTES ons zelf niet, allerlei termen van ons overnemende, en zou het mogelijk zijn ooit een boek der ouden te kunnen lezen indien men hun terminologie niet kende. Maar dit zijn bijkomstige dingen en voorlopige opmerkingen. Neen, er zijn principiële bezwaren tegen deze nieuwigheden voor allen, «die de H. Schrift liefhebben, hun zaligheid zoeken en bij de waarheid willen blijven; ja zij is alleszins te haten, te verfoeien, te verwerpen door wie rechtzinnig wil zijn en heten».

2)

Het eerste principiële bezwaar is dat DESCARTES het gezag der H. Schrift aantast.

De strijd tegen Rome 'liep in de diepste grond der zaak over de vraag: zullen wij buigen voor goddelijk of menselijk gezag? Bij Rome beslist de Paus d. i. De mens, bij ons de H. Schrift. De zegen der Hervorming is hierin gelegen, dat de autoriteit der H. Schrift weer op de voorgrond geplaatst is.

Dit zag KOELMAN heel goed in. Geen wonder dan ook, dat hij het ernstig en nauw neemt met het gezag der H. Schrift. De H. Schrift is de veste, die tegen allen en alles verdedigd moet worden. Aan haar alle normatief karakter te ontfeggen, haren inhoud te laten verifiëren door de rede, is, consequent doorgedacht, aan het Protestantisme de nekslag te geven.

1) Idem, blz. 150.

2) Idem, blz. 157.

167

Stelt men dit op de voorgrond dan kan men KOELMAN begrijpen in zijn heilig toornen tegen de filosofie van DESCARTES en zich ook voorstellen, dat hij als op een adder trapt, als hij stellingen leest als deze: dat de zon stilstaat en de aarde draait, terwijl de H. Schrift het anders leert; dat de maan een donker lichaam is, waar Gen. I

16 ons leert, dat God haar tot een licht voor ons gesteld heeft; dat er misschien wel miljoenen werelden zijn, en Gods Woord toch leert, dat alle mensen uit énen bloede zijn en wij slechts van één Christus lezen. 1) Ja, geen wonder dat hij donkere tijden ziet naderen, als men de onschriftuurlijke leer in zake de natuur en werking, plaats en bewegingen der Engelen volgens DESCARTES accepteert. Het wezen der engelen zou volgens hem enkel bestaan in het denken; zij zijn dus lokaal nergens en kunnen niet fysiek optreden. 2) Maar hoe dan te denken over het verhaal van de engel des verderfs in Egypte; over dat van de 185,000 Assyriërs, verslagen door een engel, hoe die te verklaren, wanneer de engelen geen invloed kunnen uitoefenen op een mens? Breng dit nu eens over, overlegt KOELMAN, op God en op uw ziel, en gij krijgt dat God potentieel overal tegenwoordig is, maar in opzicht van zijn wezen nergens; dat hemel en hel geen plaatsen, maar staten van vreugd en rouw zijn, zodat de zielen der afgestorvenen niet gezegd kunnen worden in hemel of hel te zijn. 3)

Dit gelezen hebbende, vragen wij, waarom ging het KOELMAN in dezen? Waarom anders, dan om het gezag van het Woord van God. Het blijkt immers duidelijk, dat wie het bovenstaande leerde, niet langer buigt voor het Woord van God, maar aan het getuigenis der rede boven de H. Schrift vertrouwen schenkt. En wie dit doet, - hoe zou een man als KOELMAN het niet

1) Idem, blz. 224 v. v.

2) Idem, blz. 183 en 283. 3) Idem, blz. 289.

168

tasten en voelen, - wie met DESCARTES in deze meegaat, mag misschien meen evengoed rechtzinnig te kunnen blijven, weldra zal het blijken, dat dit een illusie is. Hier scheiden de wegen; niets is duidelijker dan dit; men mag misschien meen met een dualisme te doen te hebben, in het wezen der zaak is de rede kenbron der waarheid geworden en heeft men aan de H. Schrift de rug toegekeerd.

Kwam dit bij DESCARTES reeds onomwonden uit? Neen, bij hem was het, wat de vorm betrof dualisme, maar wat het wezen aanging was het dit niet meer. Ja, hij verklaarde eerst, dat er zelfs geen dualisme bestond en dat zijn conclusiën en resultaten ganselijk niet in strijd waren met de H. Schrift en de theologie. Hoor hem verzekeren. «Ik wil U hier bijzonderlijk verwittigen, dat er zoveel 't mijne aangaat, van die zijde niets te vrezen is; omdat ik stof heb van God te danken, omdat de gevoelens, die mij door aanmerking van de natuurlijke zaken, in de Physica de waarachtigste hebben geschieden, altijd zijn degene geweest, die best van allen met de verborgenheden van de Godsdienst overeenkomen, gelijk ik bij gelegenheid hoop te tonen». 1) En even vroeger: «wat de godgeleerdheid aangaat, dewijl d' een waarheid nooit tegen de andere kan strijden, zo zou het goddeloos zijn, te vrezen, dat de waarheden in de filosofie gevonden, tegen degene, die 't geloof betreffen, strijden». 2)

Welk een geruststelling dus! Het duurde echter niet lang, of hij accepteerde het dualisme, erkende tweërlei waarheid, en inziende, dat zijn resultaten niet in overeenstemming te brengen waren met de uitspraken der H. Schrift, zeide hij dat bij verschil de filosofie moest bukken voor de theologie. 3) «Bedenk toch, dat God Oneindig

169

is en wij eindig zijn», voegde hij er aan toe, ja, «druk als de hoogste regel in uw memorie, dat 't geen MIS van God geopenbaard is, als het zekerste van alles te geloven staat; en hoewel misschien het licht der rede ten uiterste klaar en baarblijklijk ons iets anders scheen in te geven, dat men nochtans liever alleen Gods

autoriteit, dan zijn eigen oordeel. geloof geven moet». 1)

Alles samenvattende, kunnen wij dus zeggen: hij wilde geen toepassing van de filosofie op de theologie, als men dan maar erkende, dat de rede autonoom is op haar gebied. Zij zou hare mening mogen zeggen, op conditie, dat zij zwijgen zou, als de H. Schrift sprak. Zuiver dualisme, in de vorm, niet in het wezen. Als de lijnen doorgetrokken worden, niemand zag dit beter in dan KOELMAN, kwam men tot gelijkwaardigheid van beide, van H. Schrift en van rede, ja meer consequent, tot de suprematie van de rede over de H. Schrift. Op dien weg werd de rede of filosofie «*interpres scripturarum*».

Dat dit niet overdreven is, leert de historie. De leerlingen kwamen hiertoe. Hen kenmerkt niet de tweeslachtigheid van de meester. Zij begeerden niet, dat de filosofie de nederige dienstmaagd der theologie zou zijn. WOLZOGEN staat schijnbaar nog up de lijn van de meester. 2) Hij verklaarde althans met nadruk, dat DESCARTES nooit een vermenging van Theologie en Filosofie, van goddelijke en menselijke rede gewild had. «DESCARTES heeft op meer dan een plaats geschreven, dat de filosofie niet moet invallen in het kwartier, dat de theologie beheerst; en zeer dikwijls heeft hij gezegd gelijk zijn vrienden gedenken, dat zulks een geestelijk overspel is, indien de menselijke rede en goddelijke wijsheid ondereen gemengd worden.» VELTHUYZEN

1) Idem, blz. 386.

2) Idem, blz. 385. 3) Idem, blz. 387.

1) Idem, blz. 388.

2) Idem, blz. 388.

170

ging reeds verder: «Objectief beschouwd zijn beide in haar geslacht volmaakt, volkomen zeker en onfeilbaar, en in dien zin is de een niet lager dan de andere; beide zijn het waarheden van God afkomstig, op zekere en onfeilbare fundamente steunende.» 1) 't Duidelijkst kwam de dwaling aan de dag bij SMALCIUS. «Wij gevoelen, dat de filosofie wel niet moet even gelijk gesteld worden met de theologie; maar van gelijken houden wij, dat die theologie vals is, die iets bevestigt, dat tegen de ware filosofie strijdig is.» 2)

Ziedaar dus het gif en de vijand. Was dat reeds geen zuiver rationalisme! Op die lijn doorgaande verliest de H. Schrift al haar gezag, heel haar normatief karakter. De rede is hier reeds kenbron en toetssteen der waarheid. Doch hierover later.

Mocht dit? Tot geen prijs. De H. Schrift moest norm voor geloof, leven en wetenschap blijven. Hij voegde er dan ook aan toe: «hoe vaak zij ook het tegendeel beweren, ik zeg, dat zij hun theologie telkens met Cartesiaansche bloemkens opsmukken, die lelijk stinken in gezonde theologische neusgaten.» 3) En dat een GROENEWEGEN in zijn «catechismus», een B. BEKKER in zijn «Vaste Spijze» en d'OuTaEIN in zijn «Schetsen» den volke dit gif druppelsgewijze toedienden, deed hem innig leed. 4)

Het tweede principiele bezwaar van KOELMAN betrof het «de omnibus dubitandum» van DESCARTES. KOELMAN had geen KOELMAN moeten zijn, om niet terstond het gevaar te bemerken, dat bestond, indien men de leerling van LA FLÈCHE op dien weg volgde. Zou hij, die geloofde in de geopenbaarde waarheid, voor wiep de

1) idem.

2) Idem, blz. 389-390.

3) Idem, blz. 390.

4) Idem, blz. 392.

171

H. Schrift de kenbron van waarheid was met DESCARTES het uitgangspunt van alle zekere kennis willen leggen in het «ik denk, derhalve ben ik», derhalve in de mens?

Wat leerde DESCARTES? Hij stelde, dat men in dit leven niet tot enige zekere kennis kan komen, tenzij men de moed heeft eens voor altijd alle praejudicia of vooroordelen terzijde te stellen. Wij lezen immers: «Wij kunnen van verkeerde oordelen niet verlicht worden, zo wij niet aanvangen eens in ons leven aan alle dingen te twijfelen, in dewelke wij 't minste vermoeden van onzekerheid vinden». 1) En dat zich dit niet over enkele, maar over alle dingen uitstrekke, bleek. Eerst werden de zinnen gewantrouwd: «wij zullen vooreerst twijfelen, of er van alle dingen, die voor onze zinnen zijn gekomen, of die wij ons ooit ingebeeld hebben, enige waarlijk in de wereld zijn». 2) Dan eiste hij, dat men de mathematische demonstratiën in twijfel zou gaan trekken: «wij zullen ook van alle de andere dingen twijfelen, die eertijds zeer zeker aan ons hebben geschieden, ook van de mathematische demonstratiën, en ook van die beginselen, die wij tot nog toe gemeend hebben, dat door zich zelven bekend zijn». 3) Ja, hij deinsde er niet voor terug, ook achter het bestaan van God een vraagteken te stellen.

Maar nu was het, alsof dit de radicalen twijfelaar zelf haast te kras werd, en hij voor eigen voorschriften en consequentiën terugdeinsde, althans hij wilde niet allen aan de arbeid stellen, en zeide dan ook «ik wil echter niemand raden, mijn voorbeeld te volgen. Ik vrees, dat 't geen ik ondernomen heb, zo zwaar en zo moeilijk is, dat het zeer weinigen zonde nuttig zijn, het na te doen, want zelfs dat ene, dat wij alle de meningen afleggen, die wij weleer

1) Idem, blz. 402.

2) Idem.

3) idem, blz. 403

172

ingedronken hebben, moet niet van een ieder getenteerd worden.» 1) Ja, er kwam nog een verontschuldiging bij. Niet alleen moest niet de eerste de beste aan dit werk gaan, maar die het deed, behoorde nog wel degelijk toe te zien, hoe hij het deed, onderscheid makende tussen middel en doel. «Wat de wil aangaat,» lezen wij duidelijk, «men moet ook onderscheid maken tussen de twijfeling, die het einde betreft, en degene, die op de middelen ziet. Die het twijfelen aan God zich tot zijn oogmerk stelt, die zondigt zwaarlijk, omdat hij in een zaak van zo groot belang onzeker wil blijven; maar indien iemand zich die twijfeling voorstelt als een middel, om tot een klaarder kennis van de waarheid te geraken, zo doet hij een werk, dat ten hoogste godvruchtig en eerlijk is, omdat niemand het einde kan willen, of hij wil ook de middelen, en degene doet ook niet kwalijk, die tot datzelfde einde al de kennis, die hij van God kan hebben, voor een tijd uit zijn geest wegdoet.» 2)

Dat was in het kort, wat DESCARTES wilde. Zinnen, mathematische demonstratiën, het bestaan van God, alles moest in twijfel getrokken worden, wel niet door allen, ook niet als doel, slechts als middel; toch was het uitgangspunt om tot zekerheid te komen het («le omnibus dubitandum»; de grond van absolute zekerheid werd gezocht in de mens. 3)

Hoe stond KOELMAN tegenover die stelling? Dit laat zich denken. Schuwde hij misschien allen twijfel? Wilde hij als wetenschappelijk man alles aannemen wat zich als waarheid aandiende? Integendeel. Hij handhaafde het goed recht van de twijfel en heeft zich op dit punt zeer beslist en duidelijk uitgesproken. «Het ware wat anders», k) zoo

1) Idem, blz. 404.

2) Idem, blz. 407.

3) Dit is duidelijk uiteengezet door Dr. P. J. HOEDEMAKER, in: Op het fundament der Apostelen en Profeten, 1ste jaargang.

4) Idem, blz. 161.

173

heet het, «indien zij wilden, hetgeen ARISTOTELES' en zijn navolgers, ja, alle wijze lieden zeggen, en toestemmen, dat men, over twijfelachtige en recht disputabele zaken in de natuur zijn oordeel zou schorten en ophouden, totdat men de redenen wel terdege overwogen, en met aandacht op alles gelet heeft, ook dat men zijn vooroordelen, dat is ongefondeerde, uit de kinderjaren, en opvoeding, zonder en tegen reden en schriftuur, opgevatte oordelen moet afleggen; want, dat zeggen wij, moet men niet eens, maar altijd doen, - maar neen, CARTES vereist, dat men eens zal in twijfel trekken, en voor vals houden, al hetgeen men te voren voor waarachtig heeft gehouden.» Hoe duidelijk dus, dat hij het «onderzoekt alle dingen» in dezen beslist handhaafde. Maar welke bezwaren hij dan tegen het «de omnibus dubitandum» had? Hij zeide het niet met zoveel woorden, maar het was natuurlijk dit, dat wie de stelling van CARTESIUS aanvaardde, daarmee alle objectieve kennis Gods terzijde stelde, om op louter, subjectieve gronden het gebouw der kennis te doen verrijzen. Hier werd de rede d i. De mens zelf de bron van alle kennis en verviel alle geloof in de geopenbaarde waarheid Gods, alle gezag der H. Schrift.

En dan eindelijk zouden wij nog als derde principiële bezwaar willen noemen «het verschil van inzicht in de faculteiten, grenzen en rechten der rede».

Eigenlijk is dit implicite reeds behandeld. Natuurlijk. Hoe zou -men kunnen handelen over het gezag der H. Schrift, zonder te spreken over de verhouding van H. Schrift en van geloof en wetenschap. En ook, als het «de omnibus dubitandum» aan de orde komt, dan is het juist de rede, die op de voorgrond treedt als bron van absolute zekerheid en wetenschap. Maar toch meen wij nog een ogenblik te moeten stilstaan bij de bezwaren, die KOELMAN had tegen de Cartesiaansche beschouwing en waardering der rede. «Waarom verwerp ik de Cartesiaansche filosofie», vroeg

174

KOELMAN, en het antwoord luidde: «omdat in en na deze filosofie de natuurlijke rede der mensen en de natuurlijke filosofie zodanig verhoogd wordt, dat zij niet onder, maar naast de Schriften staat, als even zeker en onfeilbaar» ; - «dat ze alzo zeker als de H. Schrift is», - «dat het aan de rede staat, alle dingen ter beproeving te roepen en te zien of iets van hetgeen wij meen in de schrift te zijn, tegen de klare bevattings der rede strijdig is». 1)

Zo wordt bevestigd, wat wij boven zeiden. KOELMAN zag heel goed in welk het eindstation op die lijn van redenering zou zijn. Eerst een bereidwilligheid om te buigen voor de Schriften, wanneer de resultaten van het denken in strijd mochten zijn met de uitspraken der H. Schrift. Daarop volgde reeds een gelijkstelling van rede en Woord Gods, zoals wij hier lezen: «alzo zeker als de H. Schrift». Om te eindigen met de suprematie der rede en de stoute pretentie derzelve, dat het aan haar staat om «alle dingen ter beproeving te roepen», om al wat met haar strijdig is als onwaarheid ter zijde te stellen.

En waarom kon KOELMAN dit alles niet aanvaarden? Omdat hij geen Pelagiaan was; omdat hij met alle kracht vasthield aan de val en deszelfs gevolgen, ook met betrekking tot de menselijke geest. Onmogelijk kon de rede voor KOELMAN gezond, helder en klaar zijn op 't gebied der seculaire wetenschap, om plotseling te zwijgen op

't terrein der Theologie en geheel te buigen voor de uitspraken der Schrift. Nog veel minder kon hij aanvaarden, dat zij beide op 't gebied der natuur en schriftuur heerseres zou zijn. Hij zeide o. a.: «Zulk een filosofie, die de rede des mensen, na zijn' val zo verheft, dat zijtin haar bevattingen, wanneer die naar des mensen verzekerde oordeel klaar en distinct zijn, alto hoog, alto zeker, alto onfeilbaar is als de Schrift,

1) Idem, blz 162-163. 175

ja nog daarenboven een rechter is van al wat in de Schrift is, om het te verwerpen en niet voor waarheid aan te nemen, als het tegen de klare en onderscheidene bevatting is, of het een anderen zin te geven. Zulk een filosofie, zeg ik, is alleszins te verwerpen, als vloeiende van een laat-dunkigen en niet verootmoedigden geest, die de krankheid en verdorvenheid en verblindheid der natuurlijke rede niet behoorlijk erkent noch gelooft.» 1)

Hij wilde in het boek der natuur en der Schriftuur lezen bij het licht van Gods Geest en niet enkel bij dat der rede. Die rede was een heerlijke gave Gods, maar verduisterd als zij was door de zonde, had zij goddelijke verlichting nodig. Geen wonder dus, dat hij in 't jaar 1669 reeds was opgekomen, tegen de beweringen van een man als WOLZOGEN, die regels als deze liet drukken en daarop nog wel kerkelijke approbatie verkreeg. 2) «Ik meen, dat wanneer over de uitlegging kwestie is, men geenszins moet horen naar de Schrift, die niets bewijzen kan, omdat over haar het dispuut is, alleen de rede moet hier gehoord worden, en moet de hele kwestie decideren.» 3) En verder, «de Schrift is geheel op een menselijke wijze geschreven .., waaruit volgt, dat men in de uitlegging derzelve niet anders moet verkeren dan in de uitlegging van andere boeken.. De vorm en soort van de Heilige en gemene rede is een en dezelfde.. Indien ik al de Wetten van uitlegging gebruikt hebbende. die de natuur van de text medebrengt, na dezelve een zin der Schrift vinde, óf dat is de ware zin, of de Schrift is niet van een volmaakt goed God.» 4) Ook nog. «Nu God ons alleen woorden voorstelt die' door de wetten van uitlegging verklaard worden, en die wetten menselijk ingesteld zijn, zo zie ik niet in,

1) Idem, blz. 16313.

2) Idem, blz 473.

3) Idem, blz. 479.

4) Idem, blz 480-481.

176

waarom wij het geloof van doen hebben, opdat ik na die menselijke wetten mocht oordelen, dat deze zin op die sententie past; en hoewel de H. Geest ons in dit oordeel te maken enige hulp geeft, die is nochtans zodanig niet, dat zij de natuur der verklaring veranderen kan». 1)

Summa summarum kunnen wij zeggen, KOELMAN hield zich aan de Conf.-Belgica, art. 5: «wij geloven zonder enige twijfel, alles wat in dezelve (t. w. De Kanonieke boeken) begrepen is, niet omdat de kerk ze aanneemt en daarvoor houdt, maar inzonderheid, omdat de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat ze van God zijn, dewijl zij ook het bewijs daarvan bij zichzelf hebben», - en wilde tegen geen prijs de rede toelaten noch als uitlegster der Schrift, noch als toetssteen der waarheid. Hij zag door de waterspiegel heen op de bodem der dingen, maar dan zag hij ook, dat de beginselen der Hervorming en van DESCARTES lijnrecht tegenover elkander stonden. Heette het, dat de filosofie van slavin der theologie een vrije zou worden naast haar, voor het oog zijns geestes rees een geheel ander beeld, nl. De theologie geknecht door de filosofie; de uitspraken der 1-1. Schrift geaccepteerd voor zoverre

zij konden bestaan voor de rechtbank der rede.

Lokte de filosofie van DESCARTES zulk een krachtige bestrijding uit van de kant van KOELMAN, ja, van geheel de Kerk; meenden de meeste Classes gravamina te moeten indienen, teneinde politieke en kerkelijke maatregelen te nemen tegen de ongehoord stoute en schadelijke nieuwigheden van dien Fransman; niet minder hevig was de storm van verontwaardiging, die alom in de Kerk opstak, toen B. BEKKER de partij van DESCARTES koos en zijn vruchtbare pen allerlei boeken schreef, doortrokken van

1) Idem, blz. 481-482. 177

diens «geest en gift». 1) Geleerden van allerlei naam grepen naar de pen; gravamina werden opnieuw ingediend; artikelen «tot detestatie van die leer» opgesteld; ja, het kwam zelfs zover,, dat hij in 1693, in weerwil van de protectie van Amsterdam's Magistraat, door de Synode te Alkmaar werd afgezet en tot zijn dood in 1698 ambteloos bleef. 2)

Tot de leden van dien geestelijken veldtocht tegen B. BEKKER schijnt ook onze KOELMAN behoord te hebben. Wij meen dit althans uit allerlei gegevens te mogen afleiden. In de eerste plaats stond hij aan het hoofd van een adres-beweging tegen de Magistraat van Amsterdam, die de schuldige te lang en te krachtig steunde; ook schreef hij twee nog al lijvige werken tegen Dr. BEKKER; 3) terwijl het misschien nog het duidelijkste blijkt uit het feit, dat, toen ERICUS WALTEN een spotpenning vervaardigde op de tegenstanders van BEKKER, hij KOELMAN, als «pars pro toto», daarop afbeeldde. 4)

Hebben wij ons over dit verzet van KOELMAN tegen BEKKER te verwonderen? In geen dele. Aan een scherpzinnig man als KOELMAN kon het niet ontgaan, dat beiden, DESCARTES en BEKKER, mannen ééns geestes waren, hetzelfde geestelijk cachet droegen en dat hun leer uit éne en dezelfde bron vloeide. Ja, KOELMAN zag, zoals wij boven reeds vermeldde, zo goed het verband tussen beider denken en schrijven in, dat hij van mening was, niet tot de bestrijding van BEKKER'S dwalingen te kunnen overgaan voor en aler hij het «Vergift der Cartesiaansche Filosofie» had ontdekt.

1). O.a. *Admonitio sincera et candida de phil. Cartesu. 'Vaste Spijze der Volmaakten. ,Betoverde Wereld.*

2) REITSMA, *Gesch. V.d. Hervorming etc.*, 1e druk, blz. 271.

3) "Wederlegging van BEKKER'S *Betoverde Wereld* vermeld op blz. I van het tweede werk, dat getiteld is: '*Schriftmatige Lere der Geesten*'. Volledige- titel. Bijlagen.

4) Zie Bijlagen, en Dr. KNUTTEL'S keurige verhandeling over ERIKUS WALTEN. 178

Viel het ene, dan viel vanzelf het andere. Had DESCARTES algemene beginselen gegeven, BEKKER paste ze toe o.a. op het gebied der engelen en geesten.

Wij achten het daarom ook onnodig, na de nog al breedvoerige bespreking van KOELMAN'S bestrijding van het Cartesianisme, een breed overzicht van dezen pennenstrijd te geven. De beginselen zijn dezelfde; beide geleerden ademen in dezelfde atmosfeer, en gaan dus in het oog van hunnen gemeenschappelijke antagonist aan hetzelfde euvel mank.

Tot recht verstand der zaak volge hier eerst een korte inhouds-opgave van BEKKER'S «*Betoverde Wereld*». 1)

Het werk bestaat uit vier boeken. In het eerste vinden wij een opgave van de meningen

der Ouden omtrent Goden en geesten. Tot de vroegste tijden opklimmende, bespreekt BEKKER al de overblijfselen van superstitie en toverij, bij de heidense volkeren te vinden; beschrijft vervolgens, hoe die begrippen bij Joden, Mohammedanen en Christenen ontstonden; om eindelijk de PATRES te laten berichten, hoe die heidense denkbeelden allengs in de Christelijke kringen inslopen en ingang vonden. In het 'tweede boek tracht hij alle plaatsen der H. Schrift, waarin van de invloed van engelen en duivelen, op mensen uitgeoefend, sprake is, in harmonie te brengen met zijn maximen; terwijl hij er telkens op wijst, dat die Bijbelplaatsen allegorisch verklaard moeten worden. In het derde boek wordt in het algemeen gehandeld over de omgang van de duivel met de mensen, terwijl hij meer in het bijzonder stilstaat bij de toverij. Handelen dus de drie eerste boeken over de, door hem aldus genoemde, «quaestiones juris» het vierde boek is aan de «quarrestiones facti», d.i. aan de feiten op dit terrein gewijd.

1) Voll. titel: "De betoverde Wereld, synde een grondig onderzoek van 't gemeen gevoelen aangaande de geesten, derselver aart en vermogen, bewind en bedrijf, alsook van 't geen de mensen door derselver kracht en gemeenschap doener. 1691.

179

Hebben wij nu de inhoud van BEKKER'S hoofdwerk leren kennen, wij meen niet beter te kunnen doen, dan hierop een inhouds-opgave van KOELMANS beide geschriften te laten volgen. Gelukkig, dat KOELMAN in zijn tweede werk: de «Schriftmatige Lere der Geesten», de inhoud van het eerste «Wederlegging van BEKKERS Betoverde Wereld» geeft, daar het ons niet mocht gelukken dit boek in handen te krijgen.

In dit laatstgenoemde werk nu behandelt KOELMAN het volgende: 1 toont hij aan, dat BEKKER op 95 punten «onbeschaamdelyk, stoutelyk en regelrecht» tegen de H. Schrift ingaat; 2" dat hij op 15 punten «smadelijk spot, lacht, railjeert en scherst» met hetgeen de H. Schrift zegt; 3 dat hij omtrent geesten, duivelen enz. zodanige dingen leert als HOBBS, SPINOZA, KOERBACH, e. a.; 4 dat BEKKER de spot drijft met de overzetters en de overzetting der H. Schrift in het Nederlands, terwijl juist die vertaling door geen andere overtroffen wordt; 5" dat hij door het schrijven van dit zijn werk onberekenbare schade aan de prediking heeft toegebracht; 6 dat hij op vele punten in strijd komt met de inhoud der Formulieren van Enigheid onzer Kerk; 7 dat hij door dergelijke geschriften aan vele leden der Gemeente aanstoot geeft; 8 dat hij de Autoriteit der H. Schrift aantast en de rede tot leidsvrouw kiest, en 9 dat hij het volk bedriegt en misleidt, wanneer hij leert, dat de grondtalen geheel iets anders bedoelen, wanneer zij spreken over duivelen, boze geesten enz. dan 't geen de overzetters daaronder verstaan. 1)

Is dit de rijke inhoud van zijn eerste grote werk tegen Dr. BEKKER, die van het tweede uitvoerige geschrift staat in belangrijkheid bij dien van het eerste niet achter. De inhoudt is de volgende. 2) In het eerste boek toont de auteur aan, dat de goede engelen op aarde verschenen zijn, gesproken

1) 'Schriftmatige Lere der Geesten,/ blz. 4-5.

2) Dit werk bevat 6 boeken.

180

en invloed uitgeoefend hebben op de lichamen en zielen van de mensen; in het tweede werkt hij het laatstgenoemde punt nader uit, terwijl tevens allerlei uitvluchten van BEKKER «opgelost» worden; in het derde boek tracht KOELMAN te bewijzen, dat er

volgens de H. Schrift inderdaad waarzeggerijen, toverijen, spookvertoningen geweest zijn; in het vierde brengt hij verschillende gronden, ontleend aan de rede, voor al deze beweringen bij, en somt enkele wel- bewezen geschiedenissen op; in het vijfde boek volgen nog meer welbeproefde exempelen; terwijl hij in het zesde boek bewijst, dat al wat BEKKER tot zijn verdediging geschreven heeft onnut, krachteloos en redeloos is.

1)

Kunnen wij, na de mededeling dezer inhoudsopgaven, ons een denkbeeld vormen van de wijze, waarop KOELMAN BEKKER heeft bestreden, het zij ons vergund op enkele punten nog de aandacht te vestigen. De zaak waarom alles draaide, dit zag KOELMAN duidelijk, was de verschillende omschrijving, die zij gaven van de natuur der geesten. Het kwam op iedere bladzijde van BEKKER'S boek uit, dat hij bij zijn redeneringen van de Cartesiaansche stelling uitging, «dat een geest een denkende en een lichaam een uitgestrekte zelfstandigheid is», waarop hij dan zijn gevoelen grondde, «dat geen denkende geest in een staat van afgescheidenheid, hetzij goede of kwade, op uitgestrekte stoffelijke lichamen, inzonderheid op die der mensen, werken kan». Dat KOELMAN het daarmede niet eens was, zagen wij reeds boven, bij de behandeling van zijn bestrijding van het Cartesianisme. Niet alleen het denken en willen mogen aan een geest worden toegeschreven, maar ook wel degelijk krachten. «De natuur», zegt hij, «van een geest bestaat daarin, dat het is een geestelijk wezen, begaafd met verstand, wil en krachten. BEKKER erkent niet anders in een geest dan denken

1) /Schriftmatige Lere der Geesten,/ blz. 54. 181

en wil, en dat haar werking naar buiten alleen geschied door willen; zo stellen het de Cartesianen, waar tegen ik geschreven heb, . . . bewijzende, dat behalven wille ook in haar een kracht om na buiten te werken, bevonden word; gelijk de ervarenheid ons leert in onze ziel, die een geest is; en de H. Schrift spreekt van de kracht en sterkte der Engelen». 2)

Ging Dr. BEKKER van de stelling uit, dat een geest als bloot denkende zelfstandigheid geen invloed op andere geesten en lichamen kon uitoefenen, dan volgde daaruit met onverbiddelijke consequentie, dat allerlei Bijbelse uitspraken en wonderen allegorisch moeten verklaard worden. En welk een inspanning het hem kostte om die Bijbelplaatsen in overeenstemming te brengen met zijn maximen, weet ieder, die zijn boek heeft gelezen.

Tegen die Schrift-verdraaiing, waarbij de Cartesiaan telkens om de hoek kijkt, kwam KOELMAN dan ook in het ganse boek op. Welk «een grouwzame verachting en smaad omtrent Gods Woord en desselfs onfeilbare zekerheid».3) Immers wanneer BEKKER als zijn mening durfde uitspreken, «dat Christus zich in Zijn doen en spreekgin zo gevoegt heeft na het dwalend gevoelen des volks», 4) antwoordde KOELMAN daarop, dat, al was Christus niet gekomen om Zijn volk «de natuurlijke oorzaken van enige zaken te leren en om te verbeteren de dwalingen omtrent de bevattingen der zaken», dat Hij hetzelfde echter nooit in zijn dwalingen gestijfd heeft. 5) Het was duidelijk meende hij, dat de Bijbel voor BEKKER niet dan «een opgeschikt Fabel-boek en Roman was», 6) waaruit

1) /Vergift der Cart Filosofie/, blz. 281, 282, 288, 321.

2) Schriftmatige Lere der Geesten,/ blz. 54.

3) Idem, blz. 87.

4) Idem, blz. 110.

5) Idem, blz. 110-111.

6) Idem, blz. 86-S7.
182

de Rede moest ziften, wat waar was en waar kon zijn. Boze geesten waren slechts ziekten; van de duivel bezetenen, mensen, die behept waren met de «geest der krankheid».1) Deden de Engelen Gods iets, dan was dat enkel een wijze van beschrijving van de macht en van de daden Gods. En zo heel de H. Schrift door. Tegenover dit alles handhaafde KOELMAN de autoriteit der H. Schrift. Beweerde BEKKER, dat «de Duivel zo in de hel opgesloten was, dat hij op aarde niet was, noch werken kon», dan wees KOELMAN hem terstond op allerlei inconsequenties en poneerde tegenover zijn subjectieve meningen het gezag der H. Schrift, die toch duidelijk van de werking van de duivel spreekt.?) Lachte BEKKER om het geloof van toverijen, duivelse waarzeggerijen, spooksels, bezetenheden, aanvechtingen en droomen», 3) dan verklaarde KOELMAN, dat hij er wel degelijk aan geloofde en op grond der H. Schrift, en op grond der rede, ofschoon de «schriftuurlijke bewijzen steeds het fundament blijven, waarop zijn gevoelens principaal gebouwd was».

Wat was dit anders dan 'de toepassing van het Cartesianisme! Gods Woord van zijn gezag beroofd, de rede norm en kenbron der waarheid! KOELMAN zegt dit met zoveel woorden: «Doch ik verzeker mij, dat hij bezeten en verblind zijnde door zijn voor-ingenomene voor-oordelen, op zijn Sociniaansch stoutelijk en hardnekkiglijk, de reden in dezen heeft gesteld tot een regel en richt-snoer van zijn geloof, en van zijn verklaring der Schrift, en dat hij daarop bestaan heeft Gods Heilig en onfeilbaar Woord te buigen en te verdraaien, met veel moeite, en krenking van 't licht van zijn Consciëntie, en van Gods Geest in hem.» 4) Ja, wilde men de «oorzaken, aanleidingen

1) Idem, blz. 117.

2) Idem, blz. 123-134.

3) Idem, blz. 443.

4) Idem, blz. 48. 183

en sourcen» weten, waardoor BEKKER tot die dwaling gekomen was, dan meende KOELMAN het volgende te kunnen constateren, «1 dat hij nooit een devoot en Christelijk beseffen en begrip had gehad van de Engelen, die de Heere tot zijn dienst voortgebracht had; 2 dat hij nimmer een behoorlijke, en buigzaame onderwerping gehad had voor het Woord des levenden Gods, als onfeilbaar, en majestueus en Godlijk; 3 dat hij de natuur der Geesten niet wel verstaan had, haar hele werkingen stellende in denken, of in kennen en willen; en eindelijk 4 dat hij tot zijn verderf de Cartesiaansche Filosofie had omhelst.» 1)

Aan het einde van KOELMAN'S bestrijding van Dr. BEKKER'S «Betoverde Wereld» gekomen, meen wij nog eens duidelijk te moeten in het licht stellen, dat het KOELMAN in BEKKER niet hinderde, dat hij de strijd had aangebonden tegen «een chaos van volkssprookjes, vertelsels van vroed- moeren en bakerwijven, oude wijvenpraatjes, monnikenverhalen, mededelingen en schurkachtige bedriegerijen;» integendeel, niemand liever dan hijzelf wilde die giftige plant des bijgeloofs, die zo diep haar wortelen in de harten van het merendeel der hoorders had geslagen, met ganse hand uitrukken, 2) maar wat hem tegenstond, was het Cartesiaansche beginsel, waarvan BEKKER uitging, en dat hem er toe bracht zich boven de Schrift te plaatsen. Waar dit moest eindigen, zag hij heel goed in; hij zinspeelde er op, toen hij schreef: Ja ik vreze waarlijk, dat hij of inderdaad niet en gelooft, dat er Engelen in de wereld zijn, goede en kwade, wat hij er ook van zij, of dat hij immers zeer na bij is, om met de

Atheïsten en Schriftbestrijders te geloven dat het al maar Heydensche fabelen en vercierselen zijn de dingen, die nopen de Geesten van de mensen geloof

1) Idem, blz. 37.

2) Idem, blz. 478, 496, 497.

184

en gesproken, en in de H. Schrift verhaalt worden.» 1) Welnu, als KOELMAN zo over BEKKER dacht, wekt het dan nog verwondering, dat deze strijdvaardige man de pen tegen zoveel ongeloof en tegen zulk een verderfelijk beginsel opnam?

DERDE HOOFDSTUK. **Koelman als Reformator.**

Bij de rossen gloed der martelvuren geboren, stond de Republiek daar in het midden der 17e eeuw als een bekoorlijke gestalte, de overwinning dragende op het gelaat. Zij zou geroepen worden tot grote daden en grootse dingen, maar 't zou blijken, dat zij hiertoe gestaald en bekrachtigd was. Uit een grote verdrukking komende en de palm der overwinning zwaaiende, heeft zij een keur van talenten ontplooid, als nooit te voren. In de levenskrachtige periode der jeugd verkerende, deed zij Europa verbaasd staan door hare machtsontwikkeling.

Wie de historie des lands kent, weet wat onze handel, visserij, vrachtvaart, nijverheid en landbouw in die jaren betekende. Waren onze vroede vaderen de vrachtaarders der gehele wereld, ons Vaderland kon toen ter tijde, bij eventueel gebrek de voorraadschuur van geheel ons werelddeel genoemd worden. En dan, wat vond men hier te lande op intellectueel terrein, en op dat van de kunst. Denkers, dichters, schilders bij de gratie Gods. Nog ziet geheel de wereld met verbazing tot de Oud-Hollandse schilderstukken op. REMBRANDT dwingt aan een ieder bewondering af. ELZEVIER'S boeken werden overal geprezen, zodat geleerden

1) Idem, blz. 48-49.

186

van alle landen hun geschriften bij hem lieten drukken. Alom schitterden de diamanten, door kunstvaardige hand te Amsterdam geslepen. En wat het maatschappelijk en godsdienstig leven betreft, «enkele afdwalingen uitgezonderd, waren werkzaamheid, goede trouw, ingetogenheid, eenvoudigheid, weldadigheid volksdeugden. Het Calvinisme had op de opvoeding des volks zijn stempel gedrukt. 1) Of dit omstreeks het merkwaardige jaar 1672 nog zo was? Helaas neen! Uit de vreemde mocht men schatten goud hebben gehaald, het gif van velerlei zedelijk bederf en kwaad werd eveneens geïmporteerd. De oude glans van vroeger ging verloren. In de maalstroom van verderf ging veel ten onder, wat vroeger stand gehouden had te midden van veel verleiding. De spankracht der religie verminderde. 't Is niet te ontkennen, dat de ethische zijde van het Christendom verwaarloosd werd. Op ieder terrein deed dit zich gelden. Wel is het waar, dat de politieke omstandigheden in 1672 voor een ogenblik hierin verbetering brachten, maar nauwelijks was die verdrukking voorbijgegaan, of Franse invloeden deden zich opnieuw gelden. «De oude eenvoudigheid, degelijkheid, huiselijkheid verdwenen langzamerhand en maakten plaats voor overdaad, uithuizigheid, verkwisting en losbandigheid. De zucht naar genot en de uitwendige glans des levens werd meer en meer de drijfveer der maatschappij. De Franse wapenen had men kunnen bedwingen, maar de Franse geest sloeg ons volk in andere, verderfelijke banden. Het volkskarakter, waarvan godsvrucht een der hoofdtrekken geweest was, wijzigde zich in ongunstige zin. De Kerk, waarop in de eerste plaats de plicht rustte, de godsdienstige zin te onderhouden, bleek haar taak niet meer naar eis te kunnen vervullen. Zij was verbasterd, werelds geworden; uit de langwijlige voordrachten der

187

predikanten sprak niet meer de overtuiging, die zo groten indruk op de schare maakte; steeds minder werd in Kerk en maatschappij het Evangelie betracht, steeds meer verdween het voorvaderlijk geloof, en nieuwe denkbeelden op godsdienstig en tevens op staatkundig gebied schoten, in het bijzonder bij de hogere standen, wortel.» 1)

Zoals wij hoorden, openbaarde zich de krankheid ook op kerkelijk godsdienstig terrein. Wie de predicaties van die dagen leest, bemerkt, dat zij over het algemeen zuiver rechtzinnig waren, maar wie dan daarnaast de acta en notulen van Kerkeraad, Classis en Synoden openslaat, zal bemerken, dat leer en leven der voorgangers dikwijls op zeer gespannen voet stonden. Waar het de leraren veelal aan de ware geestdrift ontbrak, daar kon het niet uitblijven, of geheel de dienst des Allerhoogsten werd een «sleur of slenderdienst». De Zondag werd ontheiligd en deze verwaarlozing van de «marktdag der ziel» deed haren invloed gelden op geheel het organisme van Staat en Kerk.

Geen wonder dus, dat KOELMAN hier tegen opkwam. Hij achtte zich een geroepene Gods; hij moest protesteren en profeteren van betere dingen. Dikwijls doet hij ons denken aan de groten profeet des Ouden Verbonds, aan Jeremia. Ook hij meende van God gesteld te zijn, in deze dure tijden, «tot een versterkte stad, een ijzeren zuil, en een koperen muur», en toch, bij al die kracht en flinkheid, was hij een teder man. Dikwijls hief hij dreigend de geselkoorde omhoog, maar als zij striemend neerdaalde, was er altijd ontferming in de slaande hand. Dat tedere openbaarde hij overal en altijd. Reformerer was zijn roeping geweest, zijn leven lang. Als student wekte hij zijn commilitones reeds op tot heiligheid en reinheid; als predikant van Sluis

1) Zie /Geschiedenis van ons Vaderland', door F. VAN RIJSENS" blz. 234.

2) Zie idem, blz. 304-305.

188

leerden wij hem kennen als strijder voor de rechten der Kerk en de heiligheid van het Sacrament; nu willen we hem tekenen als reformator.

Wat heeft hij willen reformeren? Alles. Hij meende van de grond af te moeten beginnen. KOELMAN toch was een te scherpzinnig en principieel man, dan dat hij zou gemeend hebben, dat een deugdelijke en blijvende verbetering door grote woorden en algemene maatregelen tot stand kon gebracht worden. Integendeel, hij toonde door zijn voorbeeld, dat wie daaraan wilde medearbeiden bij het begin moet beginnen. Zag hij op de verwildering van vele huisgezinnen, dan was het hem duidelijk, dat, zou de naaste toekomst beter worden, de kinderen anders dan veelal geschiedde moesten worden opgevoed. Rustte zijn blik op het vervallen aangezicht der Kerk, dan toonde hij heel goed in te zien, dat een Nationale Synode, hoezeer door hem ook gewenst, daarin plotseling geen verandering kon aanbrengen, maar dat de Reformatie beginnen moest bij de studenten en bij de diakenen, ouderlingen en predikanten zelf. En het is daarom dan ook, dat hij zijn manlijk woord tot hen allen richtte.

Ik had bij de bespreking zijner reformatorische geschriften tweeërlei methode kunnen volgen. Ik kon nl. historisch- genetisch te werk gaan., en dus die werken bespreken in de volgorde, waarin zij vervaardigd zijn, maar wat zich nog meer aanbeveelt, is, naar wij meen, deze wijze van bewerking, dat wij opklimmen van het mindere tot het meerdere. Was het nu zo gesteld, dat men kon aantonen, dat het een werk met noodzakelijkheid op het andere moest volgen, dat het tweede het eerste, en het derde het tweede en zo voort, veronderstelde, dan was er geen sprake van keuze, dan diende de historisch- genetische methode gevolgd te worden. Maar nu dit in geen dele het geval is, meen wij een veel beter overzicht te

189

krijgen over geheel zijn arbeid en een juister beeld daarvan te kunnen ontvangen, wanneer wij de tweede methode volgen, en van lager tot hoger opklimmen. Wij zullen

dan hebben te spreken aan de hand zijner werken en toespraken over 1 de plichten der Ouders in zake de Opvoeding hunner kinderen; 2 de studenten in de Godgeleerdheid; 3 het ambt van Ouderlingen en Diakenen; 4" de Leraren; 5 de toestand van Kerk en Staat in Nederland; 6 het «Geestelijk leven».

Opvoeding der kinderen.

Zal het gebouw vaststaan, dan moet het fundament goed zijn. Zo dacht KOELMAN er ook over. En het was zeker die gedachte, die hem leidde, toen hij een practisch boek over de plichten der Ouders in zake de opvoeding hunner kinderen schreef. 1 Wat getuigt dit geschrift van veel mensenkennis! Hij draagt het op aan de ouders en schoolmeesters. Immers, beiden behoren doordrongen te zijn van de heilige en hoge roeping van hun leven, en beiden hebben zo veelvuldige gelegenheid en zoveel middelen om in te werken op het kind. De ouders toch hebben zich wel te herinneren, dat de kinderen de zonde van hen erfdn, die erger is dan «graveel, steen of melaatschheid» 2), en dat zij dus ook hebben te arbeiden voor hun tweede geboorte; terwijl de Meesters er naar hebben te streven, dat de verheerlijking van Gods naam worde bevorderd, door de kleinen voor de Heer op te voeden. Wie heeft bijkans beter gelegenheid dan zij, die ze nog «weinig gegroeid in zonde» reeds op school

1) 'De plichten der Ouders, in Kinderen voor God op te voeden, nevens drieërlei Catechismus enz.,' Zie de vollediger) titel in de lijst der Geschriften. Amst. 1679. 21 Zie idem Voorwoord.

190

krijgen en iedere dag zolang onder hun beademing hebben?

Na dit woord van opdracht komen wij tot het eigenlijke boek. Ook hier dringt hij door tot de wortel. Wil men komen tot betere toestanden, tot een beter opgevoede jeugd, i. e. w. tot meer Christelijke huisgezinnen, dan moet de taak der opvoeding zich uitstrekken tot reeds vóór de geboorte. Ja, de keuze van een vrouw behoort reeds een zaak des gebeds te zijn, daar er zoveel van afhangt, dat men een «troostelijke en bekwame partuur» 1) krijgt.

Dient men daarbij reeds ten zeerste op de religie te letten, nog meer behoort dit het geval te zijn bij de keuze van een tweede vrouw, daar de liefde van een stiefmoeder voor kinderen uit een eerste huwelijk nooit zo groot kan zijn. En dan, wanneer de vrouw later in blijde verwachting is, zij er een gebed om «goede verlossing en heiligmaking voor het kind», 2) en dat niet alleen, maar er worde ook bij de moeder alle voorzorg gevonden in zake spijs en drank en passies, 3) opdat reeds de dracht Godes zij. En is het kindeke geboren, dan lette men op allerlei ding. In de eerste plaats raadt hij de moeder aan, om, indien zij kan, het kindeke te zogen, daar dit immers naar Gods bestel is; verder om het kind, dat haar geboren werd, zo spoedig mogelijk tot het Verbond der genade te brengen door de Doop, daar kinderen immers, evenzeer als voor de zonde, voor het nieuwe levensbeginsel vatbaar zijn; ja; hij voegt er zelfs aan toe, dat men voorzichtig dient te zijn in zake de keuze van de naam, dien men geeft. Komt het toch niet dikwerf voor, dat men aan de kinderen allerlei dierennamen geeft als Duifje, Zwaantje enz. Men zij daarmede voorzichtig als ook met

1) Idem, blz. 3. 2) Idem, blz. 5. 3) Idem, blz. 6.

191

namen van God en Engelen; men zij er veel meer op uit om zulke te bedenken, die vrome mensen voor onzen geest roepen en prikkelen tot navolging. Of zal het later

niet een kweuling voor de kinderen zijn, indien zij bemerken, «dat zij door hun Ouders met die beestennamen in de rol van Christus' soldaten en huisgenoten zijn ingeschreven.» 1)

Is er dus tedere zorg, door de Ouders aan te wenden voor en terstond na de geboorte van hun kind, niet gemakkelijker wordt het daarna. Wat lezen wij toch! Zijn de kinderen nog te klein om zelf te bidden, Ouders, doet gij het dan voor uw kind, en tracht, bedenkende dat zij klein zijnde reeds zo scherp opmerken, hen ten goede te onderrichten door «gebaren en manieren». 2) Worden zij wat ouder, dan moeten de Ouders reeds beginnen met hen te bidden, niet met vaste of Formulier-gebeden, maar, naar omstandigheden, «naarstiglijk en bewegelijk».

Ja, KOELMAN is er zelf voor, om met kinderen, beneden de zes jaar, reeds enkele vragen te behandelen, en ze vooral spoedig mede te nemen naar de publieke catechisaties en de vergaderingen der gelovigen, ten einde hen te gewennen aan orde, eerbied en oplettendheid. Wil men ze belonen, voegt hij er aan toe, 't is goed, maar dan nooit in, maar na de Kerk.

Met de jaren klimmen de eisen. Zijn de kinderen tussen de 6-12 jaar, dan, meent de schrijver, moeten reeds bredere en vastere grondslagen voor het gebouw hunner geestelijke kennis gelegd worden. Hij wenst dan de 10 Geboden en 12 Artikelen behandeld te zien op zodanige wijze, dat zij niet gekend, maar ook begrepen worden, terwijl de ouders zullen goed doen de Catechismus-predikatie thuis te «herkauwen».

Ja, opdat zij beter in staat zullen zijn om later

1) Idem, blz. 9. 2) Idem blz. 13.

192

staande te blijven te midden van al de geestesstromingen hunner dagen, dringt hij er bij de ouders op aan, dat zij hun kinderen zullen spreken over de Bijbelse historie en die der Kerk; ook wil hij hen gewaarschuwd zien voor de dwaalbegrippen van Quakers, Socinianen en Arminianen. 1)

Immers, wanneer zij alzo goed onderwezen zijn in de gereformeerde leer, gewapend tegen de wolven, die de schaapskooi binnendringen, en verder toegerust met de gave van zingen en de kennis der Psalmen, dan, en dan alleen zal de Kerk iets hebben aan zulke leden.

Na deze korte bespreking van de «gronden der waarheid», handelt hij over de «plichten der godzaligheid» van de kinderen tegenover de ouders, en daarna over de wijze, waarop de ouders de zonde vroegtijdig in hun kroost moeten bestrijden. Zullen de huisgezinnen worden en zijn, wat zij behoren te wezen, «klein huisgemeenten, dan moet de kinderen van de prilste jeugd de naleving van het 5de gebod ingeprent worden. Immers, van de naleving van dat gebod hangt in velerlei opzicht het geluk des gezins af. En daarom Ouders, zegt hij, eist van uw kinderen «inwendig respect, achting en liefde,» 2) zodat het hun een oorzaak van vreugde is in uw gezelschap te mogen zijn, en eveneens «uitwendige eerbiedenis», zodat zij opstaan van hun zitplaats en hun hoofden ontbloten wanneer Vader of Moeder nadert; er staat toch: «voor de grauwe haren zult gij opstaan en het aangezicht des ouden vereren.»

Maar, wanneer de Ouders dat willen bereiken, moeten zij hun kinderen niet altoos «flauwelijk hun zin geven»; «overdwars denzelve» 3) zegt hij, en leer hen buigen. Waakt er dan voor, voegt hij er aan toe, dat gij niet te familiaar met hen wordt, en laat het in geheel uw leven blijken, dat gij respect hebt voor het Woord Gods, veel uw bevelen, met gronden daaraan ontleend, aandringerende. En dan, zijt niet gierig als een Laban jegens uw kinderen, hen slechts als uw slaven gebruikende, want dit «baart vreemding des harten en doet de kinderen vlieden.» Integendeel; hebben zij een

goeden raad, neem dien blijmoedig en dankbaar aan; «dat zal immers hun harten inwinnen tot een gehoorzame onderwerping aan uw billijke geboden». En als dan verder in uw huis gevonden worden, vaders en moeders, vrede en eensgezindheid, en gij u bewaart voor de overijling van een Jefta, dan zal de weg gebaad zijn tot een blijmoedige naleving van het 5de gebod.

Moeten dus de ouders voor allerlei zonde zich wachten, niet minder dient zij door hen in de kinderen vroegtijdig bestreden te worden, zal het doel niet gemist worden. Over de wijze waarop dit geschieden moet, nog een enkel woord.

KOELMAN begint met de opmerking, dat de Ouders wel moeten bedenken, dat kinderen de kracht der zonde en verleiding niet kennen, en dus ook niet weten, dat de eerste zonden als «rankjes, scheutjens en takjens komen», 2) om spoedig vaste en stijve takken te worden, die zeer bezwaarlijk door hen of anderen afgebroken kunnen worden. Dat de Ouders dus te meer waken. Verder zijn daar allerlei schijnbaar onschuldige spelen in zwang, waarvan een Christen zich dient te onthouden, om de passies die ze wekken efi om vele andere redenen. Daar hebt ge, zegt hij, het spelen met het lot of kaart, of op het ganzenbord. 3) Verbiedt het de kinderen, «dewijl de dobbelsteen daartoe

1) Idem, blz. 28.

2) Idem, blz. 33. 3) Idem, blz. 35.

1) Idem, blz. 41.

2) Idem, blz. 47.

3) Idem, blz. 51.

194

gebruikt moeten worden». «Toont, zegt hij, dat het lot Gode heilig is, en het met aanbidding van Hem, en niet in spel gebruikt wil hebben, dewijl Hij zijn voorzienigheid daarover alleen heeft». Daar hebt ge b.v. het kaartspel, merkt hij op. Op zichzelf is in kaartspel wel kunst, en in zover zou het geoorloofd zijn, maar de uitdeling der bladen is van het lot. Past er verder op, vermaant hij, dat uw kinderen niet door jaloersheid verteerd worden, want zij is een verrotting der beenderen, en tevens hierop, dat uw kinderen nooit onder elkander minachtend spreken over hun Ouders; ja, hij gaat zelfs zover, dat hij, als het hoog gaat, een ongehoorzaam en «rebellig» kind zou willen laten doden door de Overheid») En wat verder tegen eiken prijs tegengegaan moet worden, is het lezen van vuile, amoureuse boeken en het spreken van lage taal, «want daardoor wordt vuilheid en onkuischheid al vroeg in hen geplant, en als met sulpherpriemen aangestoken». 2)

Ook late men de kinderen geen dansles geven of bals bijwonen, aangezien de daar heersende atmosfeer bedorven is en het gezelschap, «ijdel en dertel». 3) En dient een moeder niet evenzeer het oog te houden op de kleding van haar kind? Waartoe dient al dat opsmukken anders dan om de ziel tot hovaardij op te voeren, terwijl juist eenvoud zulk een heerlijk sieraad is? 4) Is het verder, dat gierigheid haar netten spant om de ziel der kinderen, verbreekt ze, Ouders; en vertonen zij aanleg tot luiheid, houdt hun Salomo's spreuk voor en vertelt hen, dat het leven kort en de taak groot is. 5) Maar bovenal, tracht uw kind te overtuigen van het recht der Ouders om hun kinderen

1) Idem, blz. 51

2) Idem, blz. 55.

3) Idem, blz. 56.

4) Idem, blz. 57.

5) Idem, blz. 59. 195

te kastijden, ja wijst hen op Eli, die van God gestraft werd, omdat hij de tucht niet handhaafde. 1) En indien ge kastijdt, ziet toe, dat er orde en maat in uw kastijdingen zij. Kastijdt niet te weinig, opdat zij niet zonder vreze zullen zijn; niet te veel, opdat zij niet moedeloos worden; niet te laat, opdat er nog hoop op beterschap zij; en niet te onmatig, want dat zou toorn wekken. 2) En laat uw kind nooit de indruk krijgen, dat gij het in passie kastijdt, maar wacht er mede, totdat gij weer tot kalmte gekomen zijt, want anders zullen zij denken, dat niet uw rede, maar uw toorn de oorzaak hunner kastijding is». Neen, «de kastijding is een bittere pil, die men in wijsheid dient te vergulden, in liefde te geven, opdat zij niet uitgebraakt worde». 3)

En bovenal dient op èen zaak gelet te worden, nl. hierop, dat niets TJ gaat boven de overtreding van een gebod des Heeren. Wordt uw welstand benadeeld, breekt uw kind enig vaatwerk, vaar dan niet uit, alsof alles op 't spel stond, om niet of weinig ontsteld te zijn, wanneer God straks onteerd wordt. En dan, van welken aard de kastijding ook wezen moge, er zij altijd tederheid in de hand, die slaat.

Hebben de Ouders dus de tuchtroede te gebruiken en allerlei zonde uit te roeien, ook rust er een meer positieve taak op hun schouders.

KOELMAN meent althans aan het voorgaande enkele regelen te moeten toevoegen, opdat de kinderen zouden leren bidden uit de Geest en de godzaligheid hun zou ingeplant worden door gemeenzame aanspraak.

Het gebed behoort volgens dezen prediker een centrale plaats in te nemen in het leven van een Christen. Telkens heeft hij het in zijn boeken over het gebed.

Geen wonder dus, dat hij de Ouders ook op dit punt

1) Idem, blz. 64.

2) Idem, blz. 64. 3) Idem, blz. 65.

196

vermaant. Zullen de dingen in Staat en Kerk beter worden, dan moet het gebedsleven geen uitzondering blijven. Leert uw kinderen toch, zegt hij, de natuur van het gebed, opdat zij weten, dat het niet bestaat in woorden, maar in een uitbrengen van de begeerten des harten tot God. 1) Gaat hen er in voor en laat uw bidden geen Formulier-gebed zijn, dat u koud en dor laat, maar zij uw hart daaronder «smeltend, teder en schreiend», 2) terwijl gij hen tracht te doordringen van Gods majesteit en hoogheerlijkheid, want «kinderen zijn van nature atheïsten, omdat zij God niet zien.» 3) Vraagt gij, zegt KOELMAN, wat de hoofdinhoud van zulk een gebed moet zijn, ik antwoord U, dat het «magma pars» moet bestaan in dankzegging en belijdenis, 4) terwijl 's morgens de verzoeken breder op de voorgrond behoren te staan, en er 's avonds meer belijdenis van zonde gevonden worde. Zal dit alles evenwel gevonden worden, dan behoort de bidder bekend gemaakt te worden met de «hoegrootheid» van zijn eigen zonde, dan moet hij hebben leren bukken voor de Majesteit Gods, en mag hij geen vreemdeling zijn in de beloften des Heeren.

En, voegt hij er aan toe, wilt gij, Ouders, uwen kinderen de godzaligheid door gemeenzame aanspraak in het harte planten, let dan op de volgende raadgevingen. Spreekt in de eerste plaats nooit minachtend of zonder eerbied over de dingen van Gods Koninkrijk, of in presentie uwer kinderen zonder respect over de leraren, 5) maar, zo volgt er dan, «spreekt met veel misprijzing, minachting en walging van de zonde en van de goddeloze mensen.» 6) Ja, hij geeft

1) Idem, blz. 68.

2) Idem, blz 69. 3) Idem, blz. 71.

4) Idem, blz. 72.

5) Idem, blz. 113.

6) Idem, blz. 115,
197

ook de raad, dat de Ouders veel met hun kinderen zullen spreken over het nuttige en niet enkel over het nodige der godzaligheid. Doet hen begrijpen, zegt hij, dat alleen de vromen eerlijk zijn, en alle anderen dieven, daar zij immers Gode de ere roven; 1) dat de rechtvaardigen waarlijk rijk zijn, en alle goddelozen arm, ook al heten zij rijk; dat zij, die God verwerpen, wreed zijn, omdat zij vijanden Godes zijn; trouweloos, omdat zij het doopverbond verbreken; moordenaars, aangezien zij hun ziel doden; bedriegers, wijl zij zichzelf en anderen wijs maken, dat zij zalig worden. Maar laat hen ook veel Gods Woord lezen, en spreekt met hen over het gelezene. Tekent hun verder Christus als gekruisigd voor ogen, ja spreekt hen vooral veel van de Man van Smarten en de Heer der heerlijkheid. 2) Neemt hen veel mede naar de zieken en de sponden der stervenden, opdat het «memento mori» niet uit hun memorie gewist worde. Denkende aan het verkondigen van de schrik des Heeren, zegt hij, vertelt uwen kinderen, dat er een hel is, en hoedanig zij is. Hoe zij, als zij stervende daarheen gaan, een storm zullen voelen vanwege de wind van Gods toorn, hoe zij zwaarder straffen zullen moeten dragen, «dan indien gesmolten lood of pek in hun ingewanden gegoten werd, of hun lichaam door wilde paarden in stukken gescheurd werd, of hun borst opengerukt, en hun hart en vlees met brandende tangen uit hun lijf getrokken wierd; ja, groter en extremer pijnen, dan indien zij tegelijk alle ziekten en pijnen hadden, die hier in dit leven verdragen worden van hoofdpijn, tandpijn, koliek, steen, graveel, jicht, brandende koorts, zwerende gezwellen enz.» 3) Houdt hun dit voor,

1) Idem, blz. 116.

2) Idem, blz. 126-127.

3) idem blz. 136.

198

vermaant hij, opdat zij de toekomstigen toorn mogen ontvlieden en zalig worden. Is KOELMAN begonnen met allerlei raadgevingen voor het lichamelijk heil van het kind, hij eindigt eveneens met allerlei wenken aan de Ouders te geven, die betrekking hebben op de uiterlijker en lichamelijken staat der kinderen. Na eerst nog een weinig gehandeld te hebben over de natuur, de werkingen en kentekenen van het ware geloof, van wedergeboorte en bekering, eindigt hij met allerlei practische raadgevingen. i) Zo raadt hij o. a. De Ouders, dat zij hunnen kinderen een dag-verdeling zullen geven, opdat zij uit alles winst zullen leren trekken; en verder, om in dagen van krankheid niet eindeloos te klagen, maar liever te spreken over het doel Gods met die ziekte, en er op te wijzen wat het einde zou kunnen zijn. Ja, gedachtig aan hun eeuwig heil, zegt KOELMAN, moeten jonge mensen niet veel in de vreemde reizen, vooral niet in Paapse landen, althans niet voor zij gefundeerd zijn in kennis der waarheid en godzaligheid. 2) En dan, accentueert hij, draagt toch zorg voor het lichaam uwer geliefde kinderen. 3) Zoekt niet éézijdig het geestelijk heil, maar ook het welzijn des lichaams. Het tegenovergestelde is een terging Gods en een wreedheid jegens uw kinderen. Ziet verder toe, dat de spijsen, die gij ze voorzet, goed zijn, maar tevens matig, daar uit bedorven magen allerlei boze humeuren geboren worden. Is de tijd gekomen om naar een beroep voor uw kinderen uit te zien, stelt dan niet alleen tijdelijk en financieel voordeel op de voorgrond, maar kiest toch een betrekking, die niet te veel tijd in beslag neemt, maar gelegenheid overlaat voor meditatie en religie.

4) Zijt

1) Idem, blz. 140-149.

- 2) Idem, blz. 166.
- 3) Idem, blz. 168.
- 4) Idem, blz. 171. 199

niet te zeer gezet en genegen, Ouders, om uwen kinderen veel goed na te laten, want is het kwalijk gewonnen goed, dan baat het niet, en vergeet gijlieden er de armen om, dan bezoekt God U.1) En weet dit, dat uw kinderen veel genade nodig hebben om de nagelaten schatten wel te besteden. Dat geldt verzamelen dus nooit éézijdig uw streven zij, want als een schip meer zeil dan ballast heeft, kan elke wind het omverwaaien. «Veel goeds en weinig of geen heiligheid is sterk vergift.» En eindelijk, huwt uw kinderen niet ondoordacht, maar ook niet te laat uit. Niet te laat, want dit is tegen het woord der Schrift, hetwelk zegt, dat zij, die de gave der onthouding niet hebben, trouwen; en niet ondoordacht, opdat zij geen «partuur» van andere religie krijgen, althans nooit een Papist. Immers een Gereformeerde, die een Papist trouwt, moet een Atheïst zijn» 2)

De Studenten in de Godgeleerdheid.

Lag het heil der kinderen KOELMAN na aan liet hart, nog meer gevoelde hij zich, naar ons voorkomt, aangetrokken tot de Studenten in de Theologie, d. i. tot de aanstaande leraren en voorgangers der Gemeente. Driemaal in zijn leven heeft hij het woord tot hen gericht; telkenmale toch, als hij een boek vond, dat voor hen geschikt was, vertaalde hij het en droeg het hun op met een voorrede. Op het eerste zodanige werk, dat hij, student zijnde, voor zijn medestudenten vertaalde en hun opdroeg, hebben wij reeds in Hoofdstuk I gewezen. Wij herinneren ons, hoe hij de Nazireërs. Gods waarschuwde tegen allerlei klippen en verzandingen, die in het leven aan de Academie zo talloze zijn, en waarop helaas reeds zoveel verzeilden en strandden. Niet minder ernstig is de toon, dien hij aanslaat in het

- 1) Idem, blz. 173,
- 2) Idem, blz. 176.

200

voorwoord der twee later vertaalde werken 1) Maar hoe kon het ook anders! Als hij zag op de desolate toestand der Kerk, wat -kon hij dan vuriger begeren, dan dat er mannen in dien verwoesten wijngaard mochten uitgestoten worden, vol des geloofs en des Heiligen Geestes, en ach, wat was er te verwachten van de aanstaande predikanten! Stonden zij werkelijk naar vernieuwing des harten en geestelijke kracht? Het tegendeel was waar. Als men maar enige systema's in 't hoofd had, enige pro's en contra's kende, achtte men zich reeds geschikt voor de Bediening. Dit was juist het treurige van de toestand, dat de meeste kandidaten zich tevreden stelden met enige hersenkennis. 2) Ach, dat zij zich niet langer tevreden stelden met enige uiterlijke kennis, maar gingen zitten aan de voeten van Jezus, opdat Hij hen mocht leiden in alle waarheid. Meen niet, voegt hij er dadelijk aan toe, dat ik de academische geleerdheid gering acht; integendeel. Jezus zegt een iegelijk Schriftgeleerde in het koninkrijk der hemelen onderwezen, is gelijk aan een heer des huizes. die uit zijnen schat nieuwe en oude dingen voortbrengt. (Matt. 13: 52).

Wat dat zeggen wil? Dit. Men lere de oude wereld kennen; de wereld en hare kennis, talen, filosofie, kundigheden van allerlei aard. En waarom? Om daardoor en daarmee alles op te klaren en op te helderen. Dat maakte juist Jezus' onderwijs zo rijk. Daarom was Paulus' invloed zo groot, omdat hij de Joden een Jood, de Grieken een

1) /Ettelijke Gronden van de Chr. religie, door H. BINNING.

Het binnenste van Gods Koninkrijk door FRANCISCUS RULS.

Zie de volledige titels in de lijst der vertaalde geschriften.

Zie ook "Geschichte des Pietismus,/ v. A RITSCHL I deel, blz. 130.

Hij vermeldt KOELMAN als vertaler van de Academia coelestis.

Ook kan men omtrent de zaken, waarin hij verandering en reformatie wilde vergelijken, zijn: De Pointen van nodige Reformatie omtrent De Kerk, en Kerkelijke, en Belijders der Geref. Kerke van Neerlandt Rott. 1678.

2) Zie Voorrede van Het binnenste van G. K./

201

Griek was. «Zulke oude dingen zijn aardsche naalden, die hemelse waarheden kunnen intrekken.» 1)

Maar, en dat moest beter verstaan worden, die kennis der lagere dingen is niet genoeg voor een dienaar des Woords. Echter, hoe zouden de mensen het verstaan en begrijpen? Het grootste deel der jongelingen is «windig, verwaand en trots» en wij bevinden, dat «de pest van hoogmoed alle hare edele partijen dodelijk geïnfecteerd heeft.» 2) Paulus roept wel uit, als hij spreekt over dat heerlijke ambt en deszelfs bediening, «wie is tot deze dingen bekwaam», maar wat voelen de meesten er van? En toch, wie zulks niet ondervonden heeft, behoorde dit gewichtige ambt niet te aanvaarden.

Beproeft Uzelven, roept KOELMAN hen toe. «Vindt gijlieden, elk afzonderlijk, dat gij zijt in de hand van Christus en zijn Geest, en dat gij inwendig en geestelijk bereid wordt tot die hoge bediening? Wordt gij door de Here ingeleid in de verborgenheden van het Koninkrijk? Toont God U de liefelijkheid van het dierbaar Evangelie, zodat gij de kracht daarvan smaakt? Kunt gij met waarheid zeggen, dat de goddelijke waarheid in haar luister en heerlijkheid tot uw zielen komt, zodat gij de kracht daarvan ondervindt tot vernedering, levendmaking en vertroosting? Heeft het lieflijk aangezicht van dat zielverzadigend voorwerp, God, de wereld met zichzelf verzoenende, uw hartenzóó aangedaan en ingenomen, dat alles, wat in de wereld buiten Hem is, als nietig, dood en ijdel U voorkomt? Kunt gij uw wedergeboorte aantonen en het nieuwe schepsel vinden? Is het U blijkbaar, dat gij uit de dood der zonden ten leven zijt gebracht? Hebt gij uw zondigheid des harten ooit gezien tot krankwordens toe? Hebt gij ooit de goddelijke kracht en het gezag van het Woord Gods gevoeld? Kunt gij voor den

1) Zie 'Hemelse Academie,/ Cap. 1.

2) Zie Voorrede 'Het Binnenste v. G. K.4

202

Heere antwoorden: «het is nu meer dan het horen met het oor»? 1) Kunt gij deze vragen beantwoorden met «ja»? O, ziet toe, wat gij zegt, zegt KOELMAN. Wie een oog heeft om te zien, bemerkt heel spoedig dat het tegendeel waar is. Hij zal tot de droeve ontdekking komen, dat «het grootste deel van de studenten, zelfs in de Theologie, los en onheilig van

hart en leven is, afkerig, vijandig en haatdragend tegen

de ware heiligheid en geestelijkheid, en missende de eerste rechte gronden van de oprechte godsdienstigheid en Christelijkheid». 2)

Zeker, er had beter gewaakt moeten worden, dat zulke dingen niet voorkwamen, want

zij zijn immers de oorzaak van de droeven staat der Kerk in Nederland, maar helaas, wij weten allen hoe het gaat. «Jongelingen zijn tot het leraars- ambt verhoogd, die niet geleerd waren, hoewel zij godgeleerd wilden genaamd zijn vanwege een gedaante van kennis in de Wet; losse gezellen, die op de hogeschool zichzelf en elkander hadden verdorven en ijdel gemaakt, die, proponenten zullende worden, de huichelaar hebben gespeeld om

een haren mantel te ontvangen en te profeteren». 3)

En waren de leermeesters op hun post? Ware het zo geweest, het zou er anders uitgezien hebben. De goeden uitgezonderd, waren zij niet beter dan de leerlingen. Hoor wat KOELMAN zegt: «de Professoren hebben meestal geen acht genomen op de studenten, om hen tot de inwendige godzaligheid en heiligheid aan te sporen, alsof het hun genoeg ware, als zij hun enige kennis, zoowel in de filosofie als in de talen en theologie mededeelden, al waren zij inderdaad atheïstisch en verwoest van gemoed, niet door ondervinding kennende de wijze, hoe dien God te dienen, wiens dienaren in zijn huis zij zouden worden. De ellendige

1) Zie Voorrede /Ettelijke Gronden blz. 6-7.

2) Idem, blz. 8.

3) Idem blz. 9.

203

jeugd is met letterkennis, dat is inderdaad met drek en draf, gespijsd, in plaats dat hun de woorden des levens áls het merg en wijnen die gezuiverd zijn, op een geestelijke en tedere wijze zouden toegediend zijn; ik spreek niet van allen, de Heere zij gedankt, daar zijn er nog enigen, zoowel professoren als studenten, die de Heere in het oog en zijn genade in het hart hebben». 1)

En nu kon men wel zeggen, ja, maar als die jongemannen eerst maar eens in de bediening en in de gemeente zijn, dan zal dat wel beter worden. Ik vraag U, is dat een manier van spreken? Zullen de vruchten rijpen, wil KOELMAN zeggen, als de boom niet aanwezig is? Neen, zegt hij, uw prediken zal ook ijdel en zondig zijn, jonge mensen. Het zal der Gemeente niet ontgaan, integendeel, zij zal het spoedig bemerken, dat het U ontbreekt aan twee grote dingen, te weten aan eerbied voor Gods Majesteit en Glorie en aan 't besef van het gewicht der eeuwige dingen, zodat bij U niet wordt gevonden een drang om anderen te vermanen en te waarschuwen. uw predikaties zullen nooit rieken naar de gekruisigden Christus, maar zij zullen nieuwe verklaringen bevatten van onbekende en duistere profeten. Gij moogt nu misschien om mij lachen, maar in de praktijk zal het aan de dag komen, dat uw preekgin niet zullen dienen tot verklaring van Gods woord, maar tot «bewolking en verdonkering» van die zaak. Ja, gij zult blijken «idioten en weetnieten» te zijn, als de zonen van Eli, die de Heere niet kenden ofschoon zij priesters waren. O, meen niet, dat de Gemeente het niet bemerkt. Zij heeft geestelijke voelhorens; zij onderkent terstond de letterdienaar, Zij gevoelt, dat het maar «een hoop ijdele woorden en een stormig geluid zonder geest is». Wat zal dat een ontdekking zijn, jeugdige

1) Idem, blz. 9-10.

204

vrienden, als gij eens tot zelfkennis komt en de Heere leert kennen. 1)

Zo was het. Maar was er hoop op betere tijden? Lichtte er een dageraad van een beteren dag aan de kimmen? Wie de tekenen der tijden kende, schudde het hoofd. Kon men maar op de professoren wijzen en zeggen, ziet daar «enige heerlijke werktuigen», bereid en geschikt om dit zorgeloos volk uit hun zondenslaap te doen ontwaken, maar

ach, van dien kant verwachtte KOELMAN geen uitkomst. Integendeel. «De Fonteynen zijn verdorven en vergiftigd; de kweekhoven zijn verwilderd; de jeugd is verbasterd.»

2)

Neen, men verwachtte niet langer hulp van Assur of Egypte, maar van de Heer zelf. Hij alleen kan alle dingen weer herstellen. Wendt u tot Hem, dierbare jongelingen. «Hij zal uwen mond maken als een scherpzwaard en zal u stellen tot een zuiveren pijl». 3)

Verwachtte hij dus in dezen alles van de Heer, toch was KOELMAN er de man niet naar, om zelf eigen roeping uit het oog te verliezen en de weg der middelen te verwaarlozen. Tot dien einde, vertaalde hij twee werken.

Hij wilde op de dorre heide nieuw leven uitgestort zien. Was het hoofd der jonge mensen veelal gevuld met dorre systematiek, met pro's en contra's, hij wilde dat zij zouden komen tot de kennis van het geestelijk leven, en tot de ervaring van de zieleweelde, die het hart der gelovigen smaakt in en door de geloofsgemeenschap met Jezus Christus. En met het oog daarop heeft hij zeker voornamelijk het werkje van FRANCISCUS Rous vertaald. 4) Welk cachet die twee tractaten dragen, behoeft wel niet nader uiteéengezet

1) Zie Voorrede: 'Het binnenste van G. K.4

2) Zie Voorrede Ettelijke Gronden blz. 10.

3) Idem, blz 10.

5) Zie volledige titel. Het bestaat uit twee tractaten Het verborgen Huwelijk en De hemelse Academie.

205

te worden, indien men de titels gelezen heeft. Het is een doorlopende aanprijzing en beschrijving van de mystieke ervaring ener gelovige ziel. Christus Jezus, door het geloof opgenomen in de ziel, wordt beschreven als de bron van alle geestelijke leven, doordat Hij, de eeuwige Geest, zich in vruchtbare relatie stelt met de menselijke eindigen geest. Met Hem moet de ziel een huwelijk aangaan. Van nature sluit zij een huwelijk met de begeerlijkheid, maar aangezien men toch slechts één huwelijk tegelijk kan aangaan, moet het eerste huwelijk ontbonden worden, zal de ziel met Christus in innige gemeenschap leven. 1) Wel komt die begeerlijkheid telkens terug, immers de kop van de slang is wel verbrijzeld, «doch de staart derzelve beweegt zich nog geduriglijk», maar die uren zijn meestal heel goed, omdat ontvangen genade dikwijls opgeblazen maakt. 2) Door de dood komt men ook hier tot het leven. Eerst als Nabal dood is, komt Abigaïl tot David, alzo komt de ziel eerst geheel tot de Zone Davids, als de begeerlijkheid gestorven is. In één woord de nauwe band tussen man en vrouw wordt hier als symbool gekozen van de innige vereniging, van Christus en de zijnen; de huwelijkstrouw als eis gesteld aan de ziel, die met Christus in geestelijke relatie treedt; terwijl de vruchten der huwelijksgemeenschap afbeeldingen zijn van de vruchten des Geestes.

En eindelijk. Wordt in het «Verborgen Huwelijk» Christus als de bron van alle geestelijke leven voorgesteld, in de «Hemelse Academie», waarop alle studenten moeten gaan, alvorens zij hun ambt gaan bekleden, wordt Hij beschreven als de boon van de ware, goddelijke wijsheid. Zeker, aardse wetenschap is niet te versmaden, maar hier wordt een geheel andere geleerd. Jezus alleen geeft nieuw licht

1) Zie, Het verborgen Huwelijke Cap. II.

2) Zie idem Cap. V.

206

en gezicht 1) Godgeleerdheid is een bovennatuurlijke wetenschap. Zit, als Maria van Bethanië aan zijn voeten neder, geliefde jongelingen, want daar geworden u zegeningen der hoogste natuur. Maar wilt gij dien berg Gods beklimmen, laat dan als Abraham de ezel, d.i. het natuurlijk verstand aan de voet achter. Alleen dan zal de Kerk van Ulieden gediend zijn, wanneer gij als van God geleerden komt tot uwen arbeid. Daarom ziet te komen tot dat huwelijk met Christus Jezus en laat het zitten aan de voeten van de grootste Professor de begeerte uwer harten zijn.

Het ambt van Ouderlingen en Diakenen.

Had KOELMAN dus kloekmoedig zijn woord gericht tot Ouders en Studenten in de Godgeleerdheid, niet minder nodig heeft hij het geacht zich te richten tot de broeders Ouderlingen en Diakenen. Zou het droeve gevolgen hebben, indien een Gemeente een leer kreeg, die niet van God geleerd is, niet minder schadelijk was de invloed, dien een ongeestelijke, voor 't ambt ongeschikte Kerkeraad uitoefende. Het was daarom, dat KOELMAN besloot een nauwkeurige beschrijving te geven van het heerlijk en goddelijk ambt van Ouderlingen en Diakenen, opdat daardoor veel, dat nu mank ging en verkeerd was, gereformeerd mocht worden naar het Woord Gods.

Maar zou het wel vertrouwen wekken, wanneer hij het schreef, hij, de gedeporteerde predikant? Met het oog daarop schreef hij in de opdracht: ik hoop twee dingen, 2) 1" dat deze mijn arbeid iets moge bijgedragen hebben tot

1) Zie Hemelse Acad. Cap. 11.

2) Zie opdracht "Het Ambt en de plichten der Ouderlingen en Diakenen, blz. 7 en 15.
207

de rechte kennis van het ambt van Ouderlingen en Diakenen; 2 dat er nu geen andere leraars mogen opstaan, die zullen trachten mijn werk in discrediet te brengen door te wijzen op mijne afzetting. Velen toch kunnen, anderen willen dit werk niet doen; dat men zich dan nu niet tegen mij kante. En wat de inhoud betrof, kon men gerust zijn. Tot tweemaal toe verzekert hij ook, dat al wat hij schreef in overeenstemming was met de Synodale Resolutiën en de Kerkenorde. Hier werden de lezers dus geen fantasiën aangeboden, die in zijn brein ontsproten; integendeel al wat hij memoreerde, was in harmonie met hetgeen «gehele Synoden en Classes volgens Gods Woord hebben vastgesteld, met toestemming van Schotse en Engelse Godgeleerden» 1)

En hoe nodig was een Reformatie in de kring van Ouderlingen en Diakenen! Hoe weinigen hadden oog voor het geestelijk karakter van hun ambt. 1)

Het is natuurlijk onmogelijk om geheel de inhoud van dit lijvig werk te refereren, maar het zou ook onnodig zijn. Waarom toch is het ons te doen? Om KOELMAN in zijn reformatorsch streven ook op dit terrein te loeren kennen. Wat hij zegt van het ambt, de aard, het karakter en de omvang der werkzaamheden en verplichtingen van Ouderlingen en Diakenen kan men overal elders vinden; het werk is in dit opzicht een getrouwe reproductie van al wat besloten werd op Synoden en Classen, - maar waar het ons om te doen is, is, wat hij ter verandering voordraagt of wat hij refereert van andere reformaties en reformatoren op dit gebied, waarbij hij zich dan aansluit.

Men klaagt dikwijls, zegt KOELMAN, dat het aangezicht der Gemeente zo vervallen is, maar hoe zou een Kerk

1) Idem, blz. 10 -11

2) Idem, blz. 8.

208

ook kunnen bloeien, wanneer de geboden Gods zo met voeten getreden worden, en men de Gemeente dikwijls geregeerd ziet door een Kerkeraad, die niet ten halve verstaat, waartoe hij geroepen is en ook niet weet waar de bron van zijn kracht schuilt. Ik weet wel, zegt hij, dat men allerlei dingen «bagatelliseert» en zegt, dat het kleinigheden zijn, maar voor mij bestaan die geboden niet, die ongestraft overtreden kunnen worden. Men zou b. v. kunnen vragen, wie zijn het, die gemeenlijk tot Ouderlingen gekozen worden, dezulken, die in «godzaligheid, voorzichtigheid en deftigheid het meest uitstekende zijn», 1) of de voornaamsten in de wereld, maar dit daargelaten, hoe heeft de bevestiging der gekozenen plaats? Niet «plechtiglijk» met vasten en bidden, maar slechts met een kort formulier-gebed. 2) Naar mij voorkomt, vervolgt hij, hebben wij eenvoudig terug te keren tot de praktijk der Apostelen en der Apostolische Kerk. Het behoort weer te geschieden met vasten en bidden, d. i. «met uitgebreide en vermenigvuldigde ernstige gebeden, met vasten en verootmoediging gepaard». Zo werd er immers gedaan ten aanzien van Paulus en Barnabas; zo deden Paulus en Barnabas zelf in elke Gemeente. Nu weet ik wel, merkt KOELMAN op, dat velen zelfs de plechtige bevestiging der predikanten willen afgeschaft zien, 3) doch ik kan niet zien, herhaalt hij, dat het ons vrij staat het voorbeeld der Apostelen en hun bevel in dezen voorbij te gaan, en acht het een zonde te zijn, die haar duisternis voor het leven der Gemeente medebrengt.

Wordt het voorbeeld der Apostelen in dit opzicht verwaarloosd, er is nog iets anders, dat evenzeer ter zijde

1) Het ambt en de plichten der Ouderlingen en Diakenen blz. 50.

2) Idem, blz. 52.

3) Idem, blz. 53.

200

geschoven wordt, en zeker niet, dan tot grote schade van het geestelijk leven. Ik heb het oog op de duur der verkiezing van de Ouderlingen, zegt de auteur») De vraag is toch, of de Ouderlingen gekozen mogen worden voor een of twee jaar, dan of zij gedurig Ouderlingen behoren te blijven, tenware zij onbekwaam of onwaardig bevonden worden. Hoe wordt die vraag beantwoord.?

Onschriftuurlijk. Zelfs mannen als VOETIUS en ESSENIUS trachten deze handelwijze te «rechtvaardigen en te verschonen.» 2) Wij daarentegen oordelen, dat het weer anders moet en wijzen er op dat de praktijk der eerste Gemeente niet alzo was. Niemand werd tot een kerkelijke bediening geroepen dan voor zijn leven, tenzij dat hij tot een hoger ambt billijk verhoogd werd. Welnu, waar wij nergens anders lezen, daar past het nu niet in het Kerkelijke de Schriften voorbij te gaan en ons eigen «hoofd» te volgen. De geleerde CALDERWOOD zeide terecht, dat het ongeluk dezer tijden was, dat de Ouderlingen niet altijd blijvende waren. 3) Was dat telkens aftreden der Ouderlingen in KOELMAN'S oog zo schadelijk voor de rechte behartiging van de Gemeente-belangen, er was nog iets, dat hij trachtte te verkrijgen, nl. De bezoldiging der Ouderlingen. 4) Nu is en blijft het bijwerk, schrijft hij, ook al blijven zij hun gehele leven aan, daar de meesten zich toch niet ten volle kunnen geven, en al te veel tijd moeten wijden aan de verzorging van hun gezin. Dit ineen ik, herhaalde hij, moet anders worden. Wat VOETIUS hiervan ook moge zeggen, het komt mij voor, dat hierin verandering moet worden gebracht, èn omdat de bloei en welstand der Gemeente het vorderen, èn omdat de billijkheid

1) Idem, blz. 55.

2) Idem, blz. 56. ESSENIUS: System. Theol. part 3, tit. 20, pag. 569. VOETIUS: Pok.

Ecclesiast. part. 2, lib. 2, pag. 466.

3) Idem, blz. 57. CALDERWOOD: Altare Danaascenum. pag. 927.

4) Idem, blz. 57-58.

210

en de wet van Christus het vereisen. Of zouden wij niet vele mannen krijgen, die, gefundeerd in de kennis der waarheid, zich geheel konden geven aan de Gemeente, en geldt hier niet de algemene regel, «de arbeider is zijn loon waardig, en die onderwezen wordt dele mede» (1 Tim. V:17-18)?

Zeker, de verwaarlozing van al deze geboden Gods werkte schadelijk, maar dit was het enige niet. Er was meer. Wat had de Kerk zich op verschillende Synoden laten binden en knechten door de Overheid, opdat zij de burgerlijke approbatie van hare kerkorde zou mogen erlangen. Neen, zegt KOELMAN, «die burgerlijke goedkeuring van de ordeningen der Kerk is niet noodzakelijk tot het wezen van de Kerkordening, maar zij dient tot het welwezen». 1) Wel kan het veel goeds uitwerken, dat de Overheid ze goedkeurde, daar dan lichter de deur gesloten werd voor ketters, scheurmakers, profane en vleselijke mensen, maar nodig was zij niet. En toch, om ze te verkrijgen, heeft de Kerk zich allerlei zware lasten laten opleggen. 2) Daar hebben wij in de eerste plaats Artikel 4, «dat men de verkiezing niet zal doen zonder goede correspondentie met de Christelijke Overheid der plaatse respectivelijk».

Wat heeft de naleving van die belofte al een kwaad gebracht in onze Kerk, zucht de strijder voor de rechten der Kerk. Is het niet duidelijk, dat het in vierkanten strijd is met het Woord Gods, en men daardoor altijd de vriendjes van de Overheid zich ziet opgedrongen? «Deze bepaling», zegt KOELMAN, «acht ik de naaste weg te zijn om verhinderd te worden in het doen van een keuze, zoals de Heere in Zijn Woord gebiedt». Bovendien; het is toch het recht der Gemeente haar eigen leraar te beroepen.

1) Idem, blz. 133.

2) Idem, blz. 138. 211

Had de Kerk dit laatste meer voor ogen gehouden, dan zou men zeker nooit tot de aanneming van Artikel 5 gekomen zijn, merkt hij op, tot de approbatie van het «Jus Patronatus». Men verstond daaronder «een recht en een macht om te mogen benoemen en voor te stellen een persoon om predikant te wezen in een vacerende Kerk, wegens dat zijn voorouders of degenen van wie dit recht afgekomen, en daarna overgeërfd, verwisseld, verkocht is, een uitnemende weldaad aan de Kerk hebben toegebracht, waarop hun dan tot vergelding dat recht als een loon en weldaad geschonken was». 1) Wilde men weten, waarom dit «jus patronatus te verwerpen was, KOELMAN zal het wel zeggen. In de eerste plaats was het geheel buiten de Schrift, daar nooit bewezen kan worden, dat kerkelijke verkiezingen op een lidmaat van de Kerk zouden overgebracht worden op grond van het stichten en begiftigen van de uiterlijke tempel. Vervolgens mocht dat recht nooit verdedigd worden, omdat het simonie, kerkroof en anti-christische tirannie in zich bevat. En eindelijk moest men het van de hand wijzen, omdat daardoor de verkiezing van leraren overgebracht werd bij «onwetenden, kinderen, vrouwen, atheïsten, ketters en afgodendienaars». 2)

En ten slotte werd een onberekenbare schade aan de Kerk toegebracht door de aanvaarding van Artikel 37 der «Kerkordening», hetwelk de vrijheid aan de Overheid liet, dat haar Gecommitteerden in de Kerkeraad zouden zitting nemen. 3) In de eerste plaats kleefde er iets beledigends aan. Ketterers immers mochten in eigen kring vergaderen en bijeenzijn, en waarom dan de gemeente van Christus niet? 4) Maar dit was niet alles. Hoe schadelijk moest dit

- 1) Idem, blz: 143.
 - 2) Idem, blz. 144.
 - 3) Idem, blz. 150.
 - 4) Idem, blz. 151.
- 212

inwerken op de afdoening van vele zaken! Hoe kon er nu ooit vrijmoedig gesproken worden over dingen, die de geheimen der consciëntiën en der huisgezinnen belangden! Wat kwam er op die wijze terecht van de handhaving der censuur over allerlei slag van mensen en velerlei voorvallen. «Ik kan niet anders zien, zegt KOELMAN, of de Heere Jezus neemt dit kwalijk van zijn dienstknechten».

Was de Kerk dus in dezen schuldig; had zij, verleid door de lokstem der beloften, allerlei concessies aan de Overheid gedaan, die ze niet vrij deed uit gaan, ook in eigen boezem was het in vele andere opzichten niet in orde. Daar had men het punt van de «regeer-macht». Wat leert de Schrift in dezen, en wie droeg de Kerk ze op. «Deze vraag, zegt KOELMAN, «moet beantwoord worden, daar ik van oordeel ben, dat allerlei waanwijze veranderingen en zogenaamde verbeteringen onze Kerk bederven en te gronde richten». Wat leert de Schrift in dezen? Zij draagt alleen aan de leer- en regeer-ouderlingen de regering der Gemeente op, en aan niemand anders of meer. 1) En wat doet de Kerk? Zij draagt diezelfde taak ook aan de Diakenen op. Wij lezen immers: «waar 't getal van de Ouderlingen zeer klein is, dat de Diakenen ook mede tot de Kerkeraad zullen mogen genomen worden». Ja hierbij bleef het niet; er waren Gemeenten, waar men èn Diakenen èn Oud-Diakenen, ja zelfs alle manspersonen oproept tot een samenkomst om een predikant te verkiezen.2) Hoe hierover te oordelen? «Ik meen», zegt hij, «dit beslist te moeten afkeuren».

VOETIUS, 3) en hier treedt KOELMAN'S zelfstandigheid opnieuw aan de dag, mocht dit trachten «goed te praten», door te zeggen, dat het niet veilig zou zijn, indien aan zeer weinigen zulk een grote macht toevertrouwd wierd, «wij zijn van een geheel

- 1) Idem, blz 200.
- 2) Idem, blz. 901.
- 3) Polit. Ecoles. part. 2, pag. 506.

213

ander gevoelen en meen, dat Christus en de Apostelen heel goed geweten hebben, wat het meest dienstbaar zou zijn om de welstand en de vrijheid der Kerk, nochtans hebben zij niet de Diakenen een Ouderlings-regering geheel of ten dele opgelegd.» Neen; «die menselijke of liever vleselijke voorzichtigheid en waanwijsheid bederven onze Kerk; men meent zekerder te gaan, met Apostolische inzettingen in de Kerk wat te veranderen, te verbuigen en te voegen naar tijden en personen» 1) Men mocht misschien allerlei vrome wensen voor de Kerk en haren bloei in het hart hebben, indien men deze dingen niet reformeerde zouden het ijdele verwachtingen zijn.

Behalve in deze punten wenste KOELMAN nog reformatie van verscheidene anderen zaken. O. a. kwam hij met kracht op tegen de onschriftuurlijke wijze, waarop men in Friesland en Groningen de predikanten beriep. Werd in laatstgenoemde provincie het «jus patronatus» zeer veel gevonden en uitgeoefend, in Friesland maakte het grondbezit iemand kiezer, daar het recht van benoeming berustte bij de Floreenplichtigen. 2) Ook zou hij willen, dat men er toe overging om verschillende attestaties af te geven, daar een gelijkkluidend Formulier niet voldoende was, waar het verschil in kennis zo groot bleek. Ook was het hem een doorn in het oog, dat de attestaties werden afgegeven zonder onderzoek naar leer en leven. 3) Eveneens wijdde hij enige

regels aan de vraag naar het nut der getuigen bij de H. Doop. Op de vraag, of men ze mag stellen, antwoordt hij, «ja», maar hij was er geen voorstander van. Getuigen waren veelal «tuig»; terwijl in een zuiver gereformeerde omgeving het «raison d'être» eigenlijk verviel 4).

1) Idem, blz. 202.

2) Idem, blz. 204.

3) Idem, blz. 210.

4) Idem, blz. 218

214

Kwam de vraag aan de orde, of de H. Doop buiten de vergadering mocht bediend worden, dan maande hij tot de grootst mogelijke voorzichtigheid. «Bedenk», zegt hij, «dat de Sacramenten hun betekenis ontleen aan het gepredikte woord, omdat het zegelen zijn van het gepredikte woord». Allerlei redenen verder wijzen de Kerk als de juiste plaats aan. Maar als de nood drong, ja dan mocht het. Men behoorde dan echter nooit te vergeten, dat het geschieden moest met voorweten en in tegenwoordigheid van de Kerkeraad. 1)

Dat ook zaken en aangelegenheden van minder ingrijpende aard KOELMAN'S aandacht getrokken hebben, blijkt wel hieruit, dat hij er zeer tegen was, dat in de Kerk het Woord Gods voorgelezen werd door een meester of huurling. «Neen», zegt hij, «die «praelectie» behoort tot de dienst en moet geschieden door de Herder en Leraar, of door hen, die naar de dienst des Woords staan». Gaarne zag hij ook tot dien einde een artikel uit de Kerkorde van Engeland, Schotland en Ierland ingevoerd, dat het boven voorgestelde bepaalde. 2)

Heeft hij zo breedvoerig stil gestaan bij de beschrijving van het ambt en de plichten der Ouderlingen, minder uitvoerig handelde hij over het ambt der Diakenen. Eerst refereert hij de meningen dienaangaande van twee beroemde Schotsche leraren, Mr. JAMES GUTHRY en Dr. JOHN OWEN, om daarna zelf allerlei wenken te geven, die van een scherpe blik en van veel ervaring getuigen. Het was bij de Diakenen als bij de Ouderlingen. Allerlei misbruiken waren ingeslopen en allerlei Bijbelse gebruiken afgeschaft. Ook de Diakenen werden niet meer met oplegging der handen bevestigd, hetgeen toch conform de H. Schrift zou zijn. 3) En waarom

1) Idem, blz. 222.

2) Idem, blz. 235.

3) Idem, blz. 366.

215

werd dat denkkelijk niet meer gedaan, omdat, - en ziedaar een tweede fout, - zij slechts voor de tijd van twee of drie jaar tot uitvoering van die bediening geroepen worden. Dit wilde hij, evenals bij de Ouderlingen, veranderd hebben. Waarlijk men verliet niet straffeloos de weg Gods in dit opzicht. En zou waren er meer zaken, die hij gereformeerd zou willen zien. Zo hadden b. v. wel twee Nationale Synoden, die van Dordrecht in 1578, en die van Middelburg in 1581 om verschillende redenen tegen de verkiezing van diakonessen geadviseerd, maar KOELMAN zou er voor zijn, daar zij volgens de Schriften (Rom. 16: 1) verkozen mochten worden en met het oog op de vele noden der grote steden behoorden gekozen te worden. 1) Wat hij o. a. afgeschaft wilde zien, was collecteren gedurende de godsdienstoefeningen met zakjes. Hij vond, dat dit de aandacht te veel afleidde en de Diakenen van de vrucht der prediking beroofde. 2) Daarom was het een goede regel in de Kerkorde van Engeland, Schotland en Ierland: «De collecte voor de armen zal zo aangesteld worden, dat geen gedeelte

van de openbaren dienst daardoor verhinderd worde».

Op deze wijze legde hij de vinger op meerdere kranke punten in het diaconale leven, het bovenal betreurende, dat er te weinig geestelijk leven was onder de broeders, en hun handreiking dikwijls weinig verschilde van die der burgerlijke armverzorger, daar meestal de troostelijke redenen uit het Woord van God achterwege bleven. En toch, als hij op deze manier allerlei wonden openlegde, beide in het leven en de praktijk Van Ouderlingen en Diakenen, dan vloede dat waarlijk niet voort uit zucht tot klagen en lust om te critiseren, maar was het de daad van een arts, die het

1) Idem, blz. 367.

2) Idem, blz. 378.

216

lancet in de wonde brengt, opdat genezing volge. Als een Jeremia weende hij over de staat der Kerk, evenals deze tot zijn volk en bovenal tot de leidlieden komende met het woord der vermaning: «Staat op de wegen en ziet toe; en vraagt naar de oude paden, waar toch de goede wegen zijn, en wandelt daarin, zo zult gij rust vinden voor uw ziel». Hoe dikwijls helaas riep ook dit volk: «wij zullen daarin niet wandelen».1)

De Leraren.

Als er geen vuur in de haard is, hoe zal er warmte zijn; als de profeten zwijgen, wat kan men van het volk verwachten? Die gedachten vermenigvuldigden zich in het hoofd en het hart van KOELMAN, als hij lette op de leraren in Nederland. Zelf predikant zijnde, had hij zijn collega's leren kennen in al hun zwakheden en gebreken. Hoe dikwijls had hij reeds de hand aan de ploeg geslagen; hoe vaak reeds zijn stem op Classicale vergaderingen verheven tegen allerlei zonden, maar wie hadden hem altijd bemoeielijkt, - de leraren zelf. Gelukkig had dit zijn ijver niet doen verslappen. Kon hij langs dien weg geen luisterend oor verkrijgen, hij wilde het op een andere manier beproeven, nl. door middel van een boekje, dat in de weg van Gods bijzondere Voorzienigheid hem ter hand was gekomen. 2) De naam van de auteur mag niet bekend zijn, het doet er weinig toe; het geschrift spreekt voor hem. KOELMAN kort niet nalaten het uit het Engels te vertalen onder de titel van «Wekker der Leraren», daar hij moest getuigen tegen eigen ambtgenoten. Wat

1) Jeremia 6: 16.

2) Zie: De wekker der Leraren" blz. 1. 217

toch was het geval? hun zonden waren bekend bij klein en groot. Maar wat deed men? Men dreef er onder elkander de spot mede en lachte er om, zich zelf gemakkelijk vergevende, ziende op het voorbeeld der leraren. En dan, en dat woog onzen leraar ook zwaar «het is ongetwijfeld, dat de zonden der leraren grote stokebranden van Gods toorn tegen Nederland zijn geweest, en nog zijn, alzo wel als de fouten der Overheden en gemene belijders; want van Jeruzalems profeten is de huichelarij uitgegaan in het ganse land, en gelijk de priesters zijn, zo is het volk, want hun zonden zijn leraars van zonden; zo moeten dan hun zonden, die daar meest hebben toegebracht om Gods oordelen en plagen over ons land te brengen, - op het ergst worden tegengegaan, publiekelijk gestraft en dadelijk verbeterd; te meer alzo hun uitbrekende fouten de kracht en ingang van 't woord der prediking op de harten der gemeente niet weinig verhinderen en terugzetten; en dat door hun misdragingen de getrouwe leraren in de lande te min geacht werden, en te min tot reformatie kunnen uitwerken». 1)

Geleid door die overwegingen vertaalde hij, predikant te Sluis zijnde, dit Engelse werkje, en voegde er een uitgebreide inleiding aan toe, waarin hij zijn bevindingen omtrent de toestand der kerken in Nederland mededeelde. Men kon zich immers anders gemakkelijk van de zaak afmaken, door te zeggen, dat de inhoud van dat geschrift meer op Engelse dan op Nederlandse toestanden sloeg, en om dat te voorkomen, tekende hij in die voorrede het beeld van 'de toestand der vaderlandse Kerk. Meen niet waarschuwde hij met nadruk, dat ik deze dingen van horen zeggen heb; integendeel, «ik wil bekennen, dat ik enigermate vlijtig ben geweest, om naar de gestaltenis van de gerefor-

1) Idem, blz. 11. Zie ook: 'Sleutel der Openbaring', Voorrede blz. 6.

218

meerde Kerk in de zeven provinciën te vernemen, en dan wel bijzonder naar de wandel, werkzaamheid en wijzen van prediken van de leraren; ik heb het zelf in de dorpen en steden, en ettelijke provinciën met eigen ogen gezien en met mijn oren gehoord, hoe het er toeling, óf door naarstige ondervraging van getrouwe leraars, die in vergelegen steden thuis hoorden, nagevorst, óf door brieven aan vrienden en bekenden, welke kennis van zaken hebben, naar de omgang, godzaligheid, ijver en arbeidzaamheid van de leraars en naar de constitutie der gemeenten in 't stuk van kennis en praktijk onderzocht, behalve 't geen ik heb kunnen vernemen uit de professoren en bijzonder uit de boeken van G. VOETIUS, TELINGH en anderen». 1) Hier was dus een man aan 't woord, die niet op geruchten afging, maar die deze harde waarheden niet publiceerde uit lust of vermaak in 't ontdekken van de fouten der leraren, maar die naar waarheid kon neerschrijven: «ik schrijf dit als gedrongen en met veel smart des harten, ziende steeds op de grote uiteinden en gevolgen, welke der leraren ijver of ijverloosheid, heiligheid of onheiligheid gewoon zijn mede te brengen». 2)

Nog eens, gaarne had hij dit alles in de pen gehouden, en hetgeen hij te zeggen had, gezegd door particuliere aanspraak, of door Kerkelijke of Classicale behandeling, maar zoals ieder wist, dat gaf niets 3) Och, dat dit woord dan ingang vond bij leraren en anderen, opdat elk zijn best mocht doen, om der leraren fouten «gebeterd te krijgen».

« Een land, dor en mat en zonder water», daarop geleeke Nederland in geestelijk opzicht in KOELMAN'S dagen, althans

1) Idem, blz. 9.

2) Idem, blz. 10.

3) Idem, blz. 10.

219

zo klaagt hij dikwijls. Maar kon het wel anders, waar zij, die dien hof moesten bevochtigen, zelf dor waren; kon men het anders verwachten, waar velen van hen, die gewag zouden maken van Christus' naam, «geen schellekens noch granaatappelen», d. i. geen geluid of geur hadden? 1) Het was inderdaad droevig. Waar vond men de «conditien, hoedanigheden, betrachtingen», die billijk geëist mochten worden in het leven van een prediker? 2) Helaas de meesten hadden een ongeestelijk verleden, en vertoonde zich in enigen nog enig waar zaad der genade, dan bleek het toch terstond, dat zij nog kinderen in genade en nieuwelingen in de rechte «Christelijkheid» waren, en dat het heden nog altijd leed onder de last van het verleden. 3) Een krachtig getuigenis moest er uitgaan van de kansels in Nederland, maar hoe zou het kunnen, daar men toch niet getuigen kan van hetgeen men niet zelf gezien heeft. En hoe

jammer. Zo stond het geschapen met de meeste leraren in Nederland. Was het geestelijk leven der leraren» dun en mager», dit zou nog anders kunnen worden, indien zij zich genegen vertoonden, om de gemeenschap der heiligen voorbeeldelijk te oefenen. 4) Maar wat leerde de praktijk.? Dit, dat de meesten het gezelschap der gegroeiden in genade verfoeiden en ontvluhtten, dat bijna allen met kracht ageerden tegen de Christelijke gezelschappen, die toch reeds zo vervallen en in onbruik geraakt waren, en dat de vromen, indien zij een stichtelijke samenspreking wensden te hebben, bij de leraars «geen weergalm kregen». 5) Ja, in plaats van altijd en overal door hun gesprekken het vuur, dat toch reeds zoo

1) Idem, blz. 134.

2) Idem, blz. 13.

3) Idem, blz. 14.

4) Idem, blz. 15.

5) Idem, blz. 17.

220

flauw brandde, bij (le Ouderlingen aan te wakkeren en te stoken, ergerden zij veelal op classicale maaltijden hun broeders door hun «walchelijke discoursen». En waar waren de Christelijke deugden? De leraren jokten en boertten veelal, terwijl velen zelfs zeer los in de mond waren. 1) Over 't algemeen lagen zij als onder hun hartstochten en konden «trotsch, onvriendelijk, hartstochtelijk, knibbelachtig, genegen tot wijn» genoemd worden. Ja, op dat terrein waren de heren thuis. De meesten waren uitnemende proevers en gastronomen, hetgeen niemand behoefde te verwonderen, als men bedacht, dat zij weinig met de armen verkeerden, maar meest met de rijken, die hen te gast nodigden en tracteerden. 2) Neen, der wereld niet gekruisigd zijnde, vertoonden zij zich echte wereldlingen, zich geheel naar de wijze van doen der wereld schikkende, «de hoogten derzelve vertonende in hun harten». 3)

Waren zij zó buitenshuis, hoe mocht het dan daar binnen wel zijn. Hun huishouding ontstichtte. In plaats van kleine huisgemeenten te zijn, werden de dagelijkse huisoefeningen verwaarloosd, groeiden de kinderen op als verwilderden, behoorden de dienstmaagden tot de meest onwetenden van de Gemeente. Was de kerkgang der huisgenoten zeer ongeregeld, wanneer men er kwam, zo was het met de kennelijke bedoeling om te pronken met hun kleren en dan nog de Gemeente te ergeren door hun lusteloosheid en slaperigheid terwijl zij de leraar alle vrijmoedigheid ontnamen om te prediken tegen «hoogmoed, wereldse gezindheid, gierigheid, kijfachtigheid en andere gebreken, dewijl hun eigene vrouwen en kinderen daaraan voorbeeldelijk vast waren».

4) Ontroofde

1) Idem, blz. 18.

2) Idem, blz. 15.

3) Idem, blz. 21.

4) Idem, blz. 22.

221

dit velen dikwijls de vrijmoedigheid om krachtig te getuigen, anderen gevoelden zich noch door uit- noch door inwendige roeping gesterkt in deze boze tijd. 1) Wat was helaas dikwijls het geval? Dat men zichzelf opdrong, dat men geheel tegen de zin der Gemeente door «vriendjes» in een Gemeente geschoven werd, zodat alle gedachte van door de Heer der Gemeente aan die plaats te zijn geroepen verviel, terwijl de slappe en ijverloze manier van optreden genoeg verried aangaande de inwendige roeping. Hoe zou er warmte zijn, als er geen vuur in de haard was.

Dat er geen ijver in het binnenste was, bleek terstond wanneer men hen hoorde. Men bemerkte dan spoedig dat vele leraars «gans slaperig, flauw, ijverloos en ongevoelig 't Woord prediken, zodat de woorden schijnen te versterven op de lippen». Was de «modus quo» dikwerf droog, men moest ook maar niet op de uitwerking der leerrede letten, want ach, het viel terstond in het oog, dat de leraars meestal in 't geheel geen rekening hielden met de behoeften der Gemeente, die zij niet kenden, of niet de geestelijke omstandigheden., die zij niet verstonden. 2) Meestal namen zij, het middelpunt nl. Christus voorbijgaande, wat hun 't gemakkelijkste viel. En was het dan nog maar altijd eenvoudig, en een onderwijzing in de eerste en zuivere gronden der waarheid, maar ach, aan brede Latijnse, Griekse en Hebreeuwse citaten ontbrak het gewoonlijk niet, terwijl zij in Gemeenten bestaande uit de meest eenvoudige leden, allerlei geschilpunten behandelden «tussen ons en de Joden, Mennisten, Papisten, Remonstranten en Socinianen». 3) Zo waren het «opgesmukte en hoogdravende redenen», welke men der Gemeente voorzette, terwijl bijna altijd de

1) Idem, blz. 23.

2) Mem blz. 24.

3) Idem, blz. 25.

222

toepassing, de ziel van elke prediking, ontbrak. En wanneer zij nog met een toepassing eindigden, was deze dikwijls zo bedenkelijk ruim, dat zij de vromen angstig maakte en de bozen goddeloos deed blijven. 1) En - was de preek afgelopen, dan werd met de toga gemeenlijk al de ernst afgelegd. Gelaat, stem, taal, alles veranderde plotseling. Men had de rol, waarin men zich had ingewerkt, gespeeld; - de gewone boert kon weer beginnen. 2)

Verwondert het U, vervolgt KOELMAN, dat deze heren met al de kracht, die in hen is, opkomen voor de Formulier- gebeden? Uit de borst bidden, vermochten zij niet, en achtten zij dus schadelijk voor de Gemeente. Neen, dan maakten hunne, met allerlei bloemkens versierde en bij alle gelegenheden herhaalde gebeden beteren indruk. Wat meen die andere leraars wel? Het moest verboden worden, beweerden zij. En het was daaraan te danken, dat zij op Classicale en Synodale vergaderingen zo krachtig tegen het vrije gebed ageerden. 3)

Wat er bij die gemoedsgesteldheid en op dien trap van geestelijk leven van de catechisatie en het huisbezoek terecht kwam, laat zich denken. Droevoer kon het niet. Zelfs kwam het voor, dat de Heren Staten van Holland en West-Friesland de predikant moesten opwekken tot betoon van meerderen ijver in dezen. 4) Eigenlijk achtten de heren het beneden zich; deden het dus weinig en troffen liefst niet te grote kennis bij de leerlingen aan. En of de herder zijn schapen van aangezichte kende? Gewoonlijk niet, en kwamen zij nog aan k rankbedden of bij stervenden, ach, hoe onbetekenend was dan gewoonlijk hun optreden! Altijd dezelfde gebeden; immer dezelfde troostgronden. Nooit onderzochten zij de

1) Idem, blz. 26.

2) Idem, blz. 27.

3) Idem, blz. 28.

4) Idem, blz. 29.

228

persoonlijke behoeften Niet wetende te onderscheiden tussen de ontsteltenis van het geweten en ware verslagenheid des gemoeds, begonnen zij bij de oppervlakkigste

belijdenis van zonde allerlei troostgronden aan te voeren, zodat de omstanders, die de zieke in zijn zonde kenden, er zich over verwonderden, dat de leraar zulk een onvermengde beker van vertroosting op de hand des stervenden durfde stellen. 1)

Was het werk der vertroosting «zeer kreupel», niet beter was het met de bestraffing gesteld. Hoe dikwijls ontbrak helaas alle vrijmoedigheid, bij zoveel schuld in eigen boezem! Vermeden zij dus de zonde, waaraan zij zelf schuldig stonden, er was nog een groot verschil in de manier, waarop zij de tuchtroede hanteerden tegenover verschillende leden der Gemeente. Gold het de rijke, ach hoeveel fluweel was er dan om de roede; moest een arme berispt worden, dan was er dikwijls geen plaats voor ontferming in het hart. En werden zij geroepen de hoge Overheid terecht te zetten, met welk een vaardigheid wisten zij de bestraffing in loftuigen in te vlechten. 2)

Lezen wij in de H. Schrift van een ijver voor het huis des Heeren, die de dienaar verslindt, dit vuur brandde in die dagen zeer schaars. Had men gepreekt, dan was het voornaamste in veler oog gepasseerd. En deed men dit nog maar altoos zelf! Zeer dikwijls traden echter, in grote steden zelfs, jonge proponenten op; «doch hetwelk ik opmerkelijk heb gevonden, dat de proponenten in hun afwezen zouden catechiseren, of zieken bezoeken, of iets dergelijks doen, dat vinden zij niet geraten, en zouden 't ook niet willen toelaten». 3)

Van deze heren grote reformatie-plannen te verwachten,

1) Idem, blz. 32 en 55.

2) Idem, blz. 33. 3) Idem, blz. 35.

224

zou te veel en ijdel zijn, maar wat schadelijker gevolgen had, was, dat zij altijd ageerden tegen hen die verandering in de toestanden wilden brengen. 1) Zij kastijdden de zodanigen gewoonlijk door hun onvriendelijkheid, hen tot het mikpunt hunner scherts makende, en wisten verder te bewerken, dat er geen heilzame kerkelijke of classicale besluiten konden genomen worden. «Dit bestelden zo de leraars». 2)

Geen wonder, aldus eindigt KOELMAN, «dat zulke herders geen werkelijken troost hebben in de ure huns verscheidens». 3) Laat ieder doen, wat hij vermag aan zijn plaats en «geve de Here, dat hij uit medelijden over zijn Kerk in Nederland eens leraars en herders onder ons geve naar Zijn hart, die Zijn volk weiden mogen met verstand en wetenschap, en dat Hij de trouwelozen, de huurlingen, de buikdienaars, bf bekere bf uitstote».

Staat en Kerk.

Alle terrein des levens voor de Heem, dat was de leuze van KOELMAN. Durfde, hij niet dien eis komen tot hen, die onder hem stonden of zijns gelijken waren, de moed ontbrak hem ook niet om met dienzelfden eis te komen tot de Overheden en Magistraatspersonen. Evenals hij de zonde en het gebrek in het leven der individuen bespeurde, zag hij ook hoe het gesteld was op het terrein der hoge Overheid en met de Kerk in haar geheel. In één woord, het oog van dezen censor omvatte alles en allen, en als van God geroepen, durfde hij het gezag Gods poneren aan alle plaats en handhaven tegenover een ieder, wie hij ook mocht zijn.

Ja, dat was de zenuw zijner kracht, dat hij zich van God

1) Idem, blz. 36

2) Idem, blz. 38.

3) Idem, blz. 39.

4) Idem, blz. 40.
225

geroepen achte. Bewaarde het hem ter enerzijde voor overmoed; hij was immers slechts een dienstknecht; de heer hem iedere dag heenzenden; aan de andere zijde putte hij daaruit altijd moed, wetende wie zijn hulpe was. «Alzo de Heere mij, hoewel zeer gering en onwaardig, nochtans door zijn vrije genade tot een wachter in dit land en deze kerk heeft aangesteld, en in de heilige bediening heeft gesteld, gevende mij het woord der verzoening in de mond, en mij toebetrouwende het Evangelie Zijner heerlijkheid, - zo vind ik mij genegen, om door een openlijke aanspraak als een prediker der boetvaardigheid en gerechtigheid de gemeente van Nederland op te wekken aangaande het nodige werk dezer dagen. Mij dunkt, indien ik nu, in zulk een gevaar, niet in mijn standplaats het uiterste deed en getrouwelijk waarschuwde, was ik waardig, dat mij de Here voortaan de tong aan mijn gehemelte deed kleven». 1)

En al mochten velen nu misschien smalend vragen, wat, zal die afgezette predikant dat doen, die man, die immers gedeporteerd en verlaagd is, dan zou hij tonen, dat hij, ook al had hij geen kansel tot zijn beschikking, een welversneden pen had, opdat Neerland zich niet zou verontschuldigen door te zeggen, dat het de stemme des vermaans niet, gehoord had. Hoor, wat hij dienaangaande zeide. «Hoewel ik niet met Ezra, de schriftgeleerde, kan staan op een hogen houten stoel, dien men tot prediken gemaakt heeft, vermits de heren Staten-Generaal, 't vermogen en 't geweld in handen hebbende, mij daarvan verstoten hebben; zo zal ik toch niet nalaten, door mijne pen des Heeren twist tegen Nederland te verkondigen, en tot het ganse volk te spreken, tot mannen en vrouwen, en bijzonder tot voorgangers

1) Zie Neerlands Ondergang, bedreigd en nabij', blz. 149. Dit werkje staat achter de Wekker der Leraren. De paginatuur loopt door.

226

in Staat en Kerk, wat mij de Heere gebiedt te spreken, zonder door vreesachtigheid of andere verkeerdheid daar een woord toe of af te doen.» 1)

Of mocht men misschien vrezen, dat al zijn protesteren en lust tot Reformatie voortvloeyde uit de onedele bron van gekrenkt eergevoel, men zou tot andere gedachten komen indien men las wat hij in zijn «Formele Protestatie» schreef. Nadat hij toch in dat boekje een stem van protest had doen horen tegen het feit, dat hij afgezet was door de Heren Hoog-Mogenden, dat de Edel-Mogenden van Zeeland hem 21 September 1674 verboden hadden ooit weer in enige plaats van Zeeland te spreken, en tegen de Synoden, die allerlei besluiten tegen hem namen, en 'de leraren, die schuldig stonden, wijl zij die besluiten goedkeurden, schreef hij eindelijk «doch 't geen mij in dezen door de leraars geschiedt boven 't geen mij van de Heren Staten is toegekomen, is niet 't voornaamste dat mij kwelt . . maar 't geen mij 't meest op 't harte ligt, en waartegen ik mijn getuigenis breed heb gegeven, is" der Leraren nalating en verzuim van het grote en nodige werk der Reformatie, van de veelvuldige ongestalten van onze Kerk, tegen welke zelfs leggen zo vele besluiten der Synoden en Classen, die ik tot overtuiging aangehaald heb». 2) Ook op dit punt kon men dus gerust zijn. 't Ging in dezen niet om zijn eer, maar om die van zijnen God, die zeggenschap heeft, beide op het terrein van de Staat en op dat van de Kerk.

Hebben wij reeds gehoord wat hij veranderd wilde hebben in de opvoeding der kinderen door de Ouders; heeft hij ons daarna allerlei wonde plekken aangewezen in het leven en in de opleiding der aanstaande predikanten; kwam hij daarna met een woord van vruchtbaar vermaan tot Opzieners der

1) Idem, blz. 150.

2) Zie Formele Protestatie" blz. 40.

Gemeente, om eindelijk zijn eigen Collega's op hun ongeestelijk leven en dikwijls zondigen wandel te wijzen, nu vinden wij hem gereed om zijn woord van protest te doen horen in de Raadzaal des lands en in geheel de Vaderlandse Kerk. Nu zijn Staat en Kerk het onderwerp zijner beschouwing.

Zoals wij in de aanvang dezer paragraaf reeds zeiden, was er met het goud uit verre landen ook allerlei zedelijke smetstof naar ons land overgebracht. De tijden van bloei en vooruitgang op stoffelijk gebied werkten demoraliserend op ons volk in. Het uiterlijk van Staat en Kerk verviel.

Dit deed de man zeer, die beide, Vaderland en Kerk, zou liefhad. En het was daarom, dat hij met alle kracht naar de riemen greep, om het scheepke van Staat en Kerk in een andere richting te sturen.

Hoe was het gesteld op het gebied van Staat en Kerk en huisgezin? Uitermate slecht.

1) Neêrland wilde niet luisteren naar Gods stemme. Het oordeel Gods over de volkszonden van dit land was losgebroken in de vorm van oorlog, 2) ziekte, gruwelijke orkanen, 3) overstroming, 4) maar 't had niet geholpen. God had ons Vaderland bezocht met zijn gesel, het gekastijd met schorpioenen, nochtans had het zich niet bekeerd. Kon God zijn oog zegenend laten rusten op een natie, die ten enenmale verzuimde het dierbaar Evangelie te brengen tot de heidenen, van wie zij het goud en goed in allerlei vormen medenamen? 5) Mocht men rekenen op de gunste Gods, terwijl men de «paapsche stoutigheden») niet tegenging, de poorten des lands open zette voor de Jezuïeten, «die uit grond van hun

1) «Sleutel ter opening der donkerste kapittelen in de Openbaring". J. KOELMAN 1688. Voorrede blz. 5.

2) "Neerlands Ondergang bedreigd en nabij" blz. 172.

3) Idem, blz. 173.

4) Idem, blz. 174 1) Idem, blz. 176.

228

geloof snode vijanden en verraders van Gereformeerde politie, rechte adders, bloedzuigers en pesten in onze republiek waren»? 1) Was het geen schande, dat zij, die het hoge bewind der politie in handen hadden, zich veeltijds het recht der Kerk en de macht van Koning Jezus aanmatigden, zodat zo menig beroep op een rechtzinnig predikant vernietigd werd; zodat tegen de zin van Kerk en Classis leraars uitgestoten werden, ja het «Jus Patronatus», dat schandelijke «kerkrotingsrecht», aan jonkers heren, vrouwen gegeven werd? 2) Schreide het niet ten hemel, dat de macht der Kerk in die mate geïsurpeerd werd, dat alom in de lande Gemeenten waren, waar de Commissarissen der burgerlijke Overheid in de Kerkeraad verschenen en in de Classis zitting hadden? Waren het niet die heren, die het houden van een Nationale Synode tegenhielden, ja, zelfs in Zeeland het houden van een Provinciale Synode niet wilden toestaan? 3)

En wat deed men van Overheidswege om de verordeningen tegen de Sabbat-schenders uit te voeren; trad men op enige wijze op tegen de grote zonde van vloeken, zweren, lasteren en spotten met Gods Woord? Ja, het ging zelfs zover,, dat zij de alineëring van kerkelijke goederen tot private gebruiken oogluikend toestonden; 4) dat men het houden van kerkmissen niet enkel toeliet, maar zelfs begunstigde, alsook het spelen der komedianten te Amsterdam. En wat deed men tegen hoererij, overspel en andere

onkuisheden, die zo overvloedig in het land in zwang zijn? . . . niet met al. 5) Zo gaat KOELMAN voort met een bonte staalkaart van zonden Overheid en volk voor ogen te stellen, opdat er meer zelfkennis en zondenrouw mocht

1) Idem, blz. 176.

2) Idem, blz. 177.

3) Wem, blz. 178.

4) Idem, blz. 179.

5) idem, blz. '180. 229

komen en Neêrland als natie mocht terugkeren tot de «inzettingen des Heeren». Weet, roept hij uit, dat ons land een crisis doorleeft. 't Gaat nm leven of dood. God heeft ons reeds meermalen in de smeltkroes en de oven van de oorlog gebracht, maar wij zijn nog niet gelouterd te voorschijn gekomen. 1)

En was het beter gesteld met de Kerk? Wie zal hare overtredingen en zonden tellen? Welk een breed veld van allerlei ellende! Wil men een juiste indruk krijgen van alwat KOELMAN in dezen hervormd wilde hebben, dan sla men zijn beroemd werk «Nodige Pointen van Reformatie» op. Het zou de moeite lonen alleen van dat boek een uittreksel te geven, ten einde een indruk te ontvangen van de toestand onzer Kerk voor ruim twee honderd jaar'. Veel noemden wij reeds bij de bespreking van de vorige onderdelen dezer paragraaf. Wij willen ons nu nog bepalen tot het opnoemen der voornaamste bedorvenheden, de stof ook aan een ander werk ontleende.

Sprekende over de algemeen toestand der Kerk in die dagen, kan men deze generale aanklacht tegen haar indienen «de godsdienst was slenterwerk, vleselijk, uiterlijk geworden» ! 2) Met benijdenswaardige ijver joeg men de dingen der wereld na; maar men was koel en lauw in zake de dingen van het Koninkrijk Gods.3) Alles ging op zijn Laodiceesch.

Wat waren de Provinciale Synoden, vergeleken bij hetgeen zij behoorden te zijn? In de eerste plaats werden zij veel te weinig gehouden, in Zeeland b.v. in geen 40 jaar. Maar werden zij gehouden, dan waren het geen vrije gerichten onder Christus, de énigen Heer zijner

1) Idem, blz. 210.

2) Zie "Neêrlands Plicht en Voorbeeld van de Reformatie der Rerku, blz. 177. Gevoegd achter /Spiegel der Wet". De paginatuur loopt door.

3) Idem, blz. 178.

230

Kerk, maar als gesubordineerden onder de macht der Overheid; dan waren zij in allen dele beperkt en werden dikwijls belemmerd in de behandeling der Kerkelijke zaken. Lieten zij, saamgeroepen als zij waren door de Overheid, niet dikwerf de censura over de hoge Overheid na? Durfden zij kloekelijk opkomen tegen hen, die in 't stuk der censuur zich op de Overheid beriepen, of de censuur trachtten te ontkomen door protectie derzelfde Overheid? Kwam het niet dikwijls voor, dat de Synoden besluiten namen, die indruisten tegen Gods Woord? Het was verder van algemene bekendheid hoe zij optraden tegen allerlei samenkomsten, die uitnemend waren. En ijverden zij ooit om onwettig afgezette predikanten in hun ambt te herstellen? 1)

Was het beter gesteld met de Classicale-Vergaderingen? Hoe zou het mogelijk geweest zijn? Ook die Kerkelijke vergaderingen werden samengeroepen door de Overheden, die ook daar alles naar hun inzichten regelden. Wat men er hoorde was een formuliergebed aan 't begin en aan 't einde, en verder veel «ijdel gekout en

dispuyt» over wereldse dingen. En wanneer er nog predikanten waren, die andere dingen aan de orde wilden stellen, dan durfden velen bijkans niet, daar alwat zij voorstelden, uitlekte en rondgedragen werd, terwijl de notulen, in plaats van spiegelbeeld der debatten te zijn, valselijk opgesteld en dikwijls veranderd werden 2) Hoe het gesteld was met de arbeid van Leraren, Ouderlingen en .Diakenen hebben wij boven reeds uitvoerig gezien. Waren de Kerkeraden veelal saamgesteld uit ongeestelijke, meestal burgerlijk welgestelde mannen, de prediking des Woords geschiedde gewoonlijk zonder vuur en

1) Zie "Nodige Pointen van Reformatie".

2) Idem.

warmte, terwijl de Predikanten de genade en de vertroosting bedenkelijk algemeen voorstelden. 1) En hoe zou men verder enig geestelijk leven kunnen verwachten, waar een formulier- gebed werd voorgelezen, het zingen der Psalmen meestal zonder eerbied aangehoord, een Psalmberijming als die van Datheen zó onbekwaam en onstichtelijk gebruikt, en bovendien gezangen gezongen en op een orgel gespeeld werd. 2) En dan, vraagt KOELMAN, wat komt er op die manier terecht van de H. Doop, dat grote sacrament van de inlijving in de Kerk? Het werd zeer «geesteloos, onbewogen, met weinig vrucht, troost en kracht» voor de Gemeente bediend, niet alleen, omdat er niet in eigen woorden over de Doop gesproken werd, maar ook omdat men de H. Doop bediende aan allerlei kinderen, hoe goddeloos, onwetend en werelds de Ouders ook mochten zijn. Eveneens werd het H. Avondmaal door de voorlezing van het Formulier grotendeels van zijn luister en troost beroofd. Ja, er waren zelfs zaken, schijnbaar van minder belang " maar welke volgens KOELMAN'S mening de kleine vossen waren, die de wijngaard des Heeren kaal hielden en van geestelijke vrucht beroofden. 0. a. De gewoonte, die bijna alom in zwang was, om na de viering van het H. Avondmaal en na bediening van de H. Doop, ja zelfs bij de begrafenis der doden in een open schaal een aalmoes als een offerande te leggen, om niet te spreken van de gewoonte om de viering des H. Avondmaals, op zijn paiapsch, te binden aan de feestdagen. 3) Ja, KOELMAN keurde zelfs af, dat men in de kerk komende privaat bad. Dit behoorde daar niet thuis. het was de plaats van gemeenschappelijk gebed. Het was Rooms. Het werkte het

1) "Neèrland Plicht en Voorbeeld" blz. 178-179.

2) Idem, blz. 180.

3) Idem, blz. 182.

232

Farizeïsme in de hand. Hij zou willen, dat leraar en gemeente het thuis deden. Ach, het ganse hoofd was krank en het ganse hart mat. 't Waren altermaal wonden en striemen en etterbuilen, die niet uitgedrukt noch verbonden waren, en geen derzelve was met olie verzacht. Het ganse organisme van Staat en Kerk was bedorven. Zou er nog uitkomst komen?

Men mocht dien zeker niet verwachten, indien hij en allen, die met hem de ernst der toestanden inzagen, de hand niet flink aan de ploeg sloegen. En hoe hij daarbij zou te werk gaan? Zou hij zijn lezers misschien met aangename welsprekendheid en geestigheid der Nederlandse taalkunde vermeien? Wie dit meende, vergiste zich. Integendeel hij was van mening, dat een «lage, klare en duidelijke stijl zich moest paren met ernst en nadruk in de spreekwijze. Zou men zich anders niet licht aan dat sieraad der welsprekendheid vergapen, terwijl men alleen op de aangedrongen raad en

op de argumenten acht moest geven». Of ik vraag u, zegt hij, «komt het te pas, dat men, ziende enig volk in 't water drijven en nabij het -zinken een opgesierde welsprekendheid zoude in het werk stellen, om toch die lieden met gepronkte strelende redenen te dwingen, om naar de stok, plank of roede te grijpen, die men hun aanwijst». «Neen», voegde hij er aan toe, «ik zou het best voegende achten, zo deze mijne predikatie enig goed bewijs gaf, dat ze met angstige zuchtingen en kroppende snikkingen geschreven was, en dat mijn inkt onder 't schrijven met brakke tranen, liever dan met olievert van blinkende aardigheid gemengd was geweest». 2) Ja, dat was beter, want wie was niet nalatig om 't werk der reformatie ter hand te nemen? De grote menigte hield vast aan de

1) Zie "Neêrlands Ondergangs, blz. 196-197. 2) Idem, t. z. p. 233

zonde, zonder zich te willen bekeren, terwijl een andere categorie de ijdele hoop voedde, dat alles wel goed zou gaan, ook al kwam er geen verandering. 1) Zelfs leraren hielden het volk met iets anders bezig, terwijl over Reformatie niet gesproken werd. Zeker, er waren onder de laatstgenoemden, die niet durfden, maar er waren er ook, die het werk der Reformatie wel ter hand zouden willen nemen, maar het moest niet de minste moeite kosten, terwijl anderen van oordeel waren, dat men zo iets nooit individueel moest beginnen, en alleen deelnemen, indien Overheden, Kerkeraden, Classen en Synoden daarin voorgingen. 2) Is het wonder, vragen wij, dat de ziel van een man als KOELMAN op storm stond bij zoveel halfheid en lauwheid, dat het kookte en schuimde in zijn binnenste, en dat hij het den volke en der Kerk nog eens in 't oor riep: «Volk, volk, vertrouw niet op ijdele dingen», bedenk dat dit in uw krankheid de kritieke dagen zijn. Ach, wat rekende men dan toch op Engeland's machtigen Koning; Assur zou verbroken worden en Egypte te niet gedaan. 3) Eén zaak kon redding brengen. Dat was een generale bekering, daar ook de zonde algemeen was. Niet alleen gruwelijke zondaren hadden zich tot de Heer te wenden, maar ook zij, «die een gedaante van godzaligheid vertoonden», moesten toenemen in heerlijkheid, vruchtbaarheid, geloof en liefde.

Bedenk, vermaande hij, dat vele Kerken, als die van Hongarije, van Frankrijk, van de Paltz en van Piemont als met wortel en al uitgerukt zijn. 4) Nog staan natie en Kerk. Tot hoelang? Weet, dat de tegenwoordige droeve toestanden de voorboden zijn, voordat de Heere in grimmigheid nederdaalt.

Was de diagnose gesteld, een algemene atrophie geconstateerd,

1) /"Neêrlands Plicht en Voorbeeld" blz. 185.

2) Idem, blz. 187,

3) Neerlands Ondergang, blz 207.

2) Neerlands Ondergang, blz. 209.

dan restte nog, dat hij de geneesheren aanwees en de middelen tot genezing. Dit bleef dan ook niet achterwege.

In de eerste plaats, zegt de schrijver, richt ik mijn woord tot U, «die in hoogheid zit en ons aller Overheden zijt, in de hoop, dat gij mijn vrijmoedig optreden niet kwalijk zult nemen en u niet gebelgd zult tonen als een Naman». 1) Wel hebt gij mij verjaagd, maar de Heere ontsloeg mij niet. «Hij zendt mij in commissie». 2) Weet dan, Heren Overheden, zegt hij, dat uw schuld groot is, uw plicht deze, dat gij U bekeert als mensen, Christenen en Overheden, maar bedenkt tot uw bemoediging, dat er van uw goed voorgaan grote kracht zal en kan uitgaan. 3) Zeker, 's. lands zonden zijn groot,

en geheel die zware schuldenlast rust voor een groot deel op uw schouders maar toch is er nog uitkomst mogelijk. Maar dan vraag ik u, wat baat het toch, «indien gij al belastingen heft, alliantien aangaat, een eminenten veldheer in Willem III hebt, zo de ban in 't leger blijft»?

Neen, wilt gij waarlijk uwen lande ten zegen zijn, en de bres geheel stoppen; dan moeten er van uwentwege bevelen tegen allerlei zonden uitgaan en tevens door IJ macht worden verleend om ze uit te voeren, «want de volkszonden zijn van diepe kleur». 4) Daar is b. v. een zondig en zeer ongepast ingrijpen van uwentwege in kerkelijke zaken, dat gij moet laten varen. Daar zijn allerlei belemmerende bepalingen door U gemaakt, die der Kerk in de weg staan om tot volle ontwikkeling en machtsontplooiing te komen, die als zo vele slagboomen opgeheven moeten worden. 5) Daar zijn zaken als commediespelen en kermissen, die God tergen in de hernel, en die door U niet worden tegengegaan. 6) En verder,

1) Neerlands Ondergang", blz. 2'26.

2) Idem, blz. 220.

3) Idem, blz. 224.

4) Neêrlands Plicht en Voorbeeld", blz. 189.

5) Idem, blz. 190.

6) Idem, blz. 191.

waakt er toch tegen, dat er geen meer «dertele mannen als Professoren aan de Academies door U worden aangesteld.», daar dat een bron van velerlei kwaad is, en tracht tevens te bewerkstelligen, dat de orgels uit de kerken verwijderd worden, «daar die dienen het goede te doen vergeten». 1) Om kort te gaan, weet gij, wat de kortste en zekerste weg is, - deze, dat er bekering en verbetering betracht worde, en dat spoedig en oprecht; 't is lang genoeg, en veel te lang gehuicheld met de vorige biddagen; 't is veel te lang de Heere getrotseerd en getergd met voort te gaan in de oude zondige wegen; de Heere wil bekering en verbetering zien, van Overheden zoowel als van onderdanen. 2) «Moge de Heere, aldus eindigde hij zijn woord van vermaan tot de HH. Overheden, uw ogen openen voor de lichtende voorbeelden in de historie, als een Hiskia, Asa en Josia». Dan zal uw land welvaren.

Had de Hoge Overheid dus in dezen een duren plicht te vervullen, niet minder zijn de Leraren en hun mederegeerders, de Ouderlingen de daartoe aangewezen personen, aangezien in hun handen de meest «principale middelen van bekering en verbetering» gelegd zijn. 3) Zijn zij niet «de ogen der gemeenten, de zieners en wachters, de herders en zielverzorgers, Gods boden en gezanten»? 4) Dienden van hen als van springaders en fonteynen geen verkwikkende wateren van boetvaardigheid en verbetering in enigen zin voort te vloeien? 5) Waarlijk het was toen geen tijd om de schippers en stuurlieden te laten slapen, terwijl het schip niet volk, met al, in 't grootste gevaar van schipbreuk was. «Daarom waakt op, o wachters van Nederland, hoe lang

1) Idem, blz. 192.

2) Neêrlands Ondergang, blz. 227.

3) Idem, blz. 231.

4) Idem, blz. 332. 5, Idem, blz. 233.

236

zult gij slapen in zorgeloosheid»? «Dringt nu niet alles van alle zijden»? Zeker alles moest hen aansporen tot de arbeid, indien zij maar ogen hadden om te zien. Luisterrijke voorbeelden in de historie van Israëel, de eer van God en van Christus, en

kwam daar niet bij, dat de Heer het van hen verwachtte, daar Hij zijn tuchtroede niet onthield? «Eén ding hoop ik nu maar, zuchtte KOELMAN, dat gij U nu niet gaat verschuilen achter uw gastvrijheid, betoond aan Gods verdrevenen, en beroemen op uw betoonde barmhartigheid». Alles wees er op, dat de Heer de kandelaar dreigde weg te nemen uit Nederland. Was de Heer al niet van de Kerk geweken? Wezen daarop niet reeds de grote twist en tweedracht in Staat en Kerk; het herhaaldelijk klagen van vele vromen over gemis aan licht des geestes, en eindelijk het feit, dat 's Heeren zegen en de tucht zozeer geweken waren?

En hebben wij nu boven reeds gehoord hoe de Leraren en Ouderlingen hun leven en gedrag persoonlijk hadden te reformeren, hier wees hij meer generale regelen aan, door de broeders in beoefening te brengen tot heil van de algemeen kerkstaat. Doet, raadde KOELMAN, zoals men in Schotland gedaan heeft. Stelt gemeenschappelijk, leraren en ouderlingen, te zamen gekomen in kerkeraden, classen en synoden, brede lijsten van zonden op, die Gods toorn gaande maken. 1) Zijn die lijsten opgesteld, dat ze dan uitgegeven worden met nadrukkelijke verklaring van leedwezen, terwijl de leraren met veel pleitredenen van de Heer vergeving en verzoening vragen van de langdurige tergingen, en ieder persoonlijk zijn leven reinige naar de eis van Gods Woord. 2) Verder hadden de leraren in de naam van de Kerk, voorgangers en anderen, in een plechtig openbaar verbond met de Heer te treden, heilige beloften te doen,

1) Neerlands Plicht en Voorbeeldig, blz. 205. 2) Idem, blz. 207.

237

zich te verbinden in des Heeren kracht, steunende op des Heeren beloften aan de oprechten, om elk in zijn stand naar vermogen te verbeteren, hetgeen waarover hun verootmoediging betoond en verzoening en genezing door gebeden verzocht was. En waar tot dusverre slechts «schielijke bezoeken» gebracht werden voor de viering des H. Avondmaals, daar dienden de predikanten van nu voortaan er hun werk van te maken om geregeld huisbezoek te doen, en door particuliere aanspraak aan te dringen op het houden van gezette, heilige huisoefeningen; 1) terwijl er meer geloof geoefend moest worden omtrent de beloften des Heeren, gedaan aan de oprechte, die gelooft. Men behoorde te geloven, dat de Heere met degenen zal zijn, die hun huis reinigen; men moest geloven om sterkte, voorspoed, beloning, kloekmoedigheid en lijdzaamheid te verkrijgen; zonder Christus kan men niets doen; maar geloof oefenende mocht men zeggen, «ik vermag alles door Christus, die mij kracht geeft».

2)

Eindelijk zij men hierbij bedacht, zegt KOELMAN, «dat er veel afhangt van de wijze, waarop de reformatische arbeid ter hand wordt genomen». In de eerste plaats moet die arbeid algemeen zijn. 3) Geen ding moet overgeslagen of verschoond worden. «Een weinig zuurdesem verzuurt het gehele deeg; een bekende verdorvenheid behouden, wordt tot een strik. Mozes wilde niet één klauw laten, zo nauwgezet was hij; Mórdechai wilde niet één knie buigen; Daniël niet van de afgodische spijs eten, noch nalaten zijn venster te openen; Paulus wilde niet één uur wijken, noch een schijn van kwaad toelaten, zulk een nauwgezetheid is prijzelijk». In de tweede plaats drong KOELMAN er op aan,

1) Idem, blz. 209.

2) Idem, blz. 210. 3) Idem, blz. 210-2'12.

238

dat de Reformatie moest geschieden naar al wat het bevel was van de God des hemels.

«Bedenkt zeide hij, niet het gebod van mensen, kerkelijken of politieken, niet de oude gebruiken, de oude canones, maar het gebod Gods is de regel van onze Reformatie. Immers, alle plant, die mijn Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden. Tot de Wet en tot de Getuigenis, zo zij niet spreken naar dit woord, het zal zijn, dat ze geen dageraad zullen hebben». Verder wilde hij dat alles «spoediglijk zou geschieden.» Alle grote reformatiën waren «spoediglijk» gedaan. De Heere verdraagt hier geen traagheid. «Gelijk edik de tanden, en gelijk rook de ogen is, zo is de luie dengenen, die hem uitzenden». En bovenal men behoorde schouder aan schouder te staan en eenpariglijk te handelen. «Elk moet het zijn toebrengen in zijn standplaats. Maar een enig zondaar verderft veel goeds».

Alzo schreef deze discipel, er van overtuigd zijnde, dat vele zijner collega's het moeilijk en verdrietig zouden vinden, en dat hun toorn ontsteken zou, indien zij bemerkten, dat dit gedrukt onder de ogen van het volk zou komen, maar wat deerde het hem, als de Kerk van Christus er maar mocht «uitzien als de dageraad, schoon als de maan, zuiver als de zon, liefelijk als Jeruzalem en schrikkelijk als slagorden met banieren. Ja, opdat de Kerk worde als een sierlijke kroon in de hand des Heeren, en een koninklijke hoed in de hand van haar God, en tegelijk de Heere der Heirscharen zij tot een sierlijken krans en heerlijke kroon de overgeblevenen Zijns volks», 1)

Geestelijk leven.

Hebben wij in de vorige bladzijden stil gestaan bij allerlei personen, in wier leven en arbeid KOELMAN Reformatie

1) "Neérlands Plicht en Voorbeeld"; blz 294. 239

wenste aangebracht te zien, wij willen dit hoofdstuk eindigen met de beschrijving van hetgeen hij gedaan heeft ter bevordering van het geestelijk leven. Veel en velerlei moest gereformeerd worden, wij bemerkten het, maar zou dit gerealiseerd worden, dan behoorde bovenal de geestelijke atmosfeer, waarin allen ademden, gezuiverd en verfrist te worden.

De arbeid, door hem tot dien einde verricht, draagt een negatief en positief, dus een tweeledig karakter. Er moesten toch, naar zijn mening, verkeerde gebruiken afgeschaft en nieuwe elementen ingeschoven worden, zou de frisse berglucht des 4 loofs Kerk en kerkelijken weer omwaaien. Tot die verkeerde gebruiken, die afgeschaft, en dat dode hout, dat uitgesneden moest worden, behoorden, zijns inziens, het gebruik van Formuliergebeden en Formulieren van onderricht en opwekking bij Doop, Avondmaal, Huwelijk enz., en het vieren van Feestdagen. De Formulieren toch waren slechts hinderpalen voor de vrije ontwikkeling van het geestelijk leven in 't algemeen en voor dat des gebeds in 't bijzonder, banden des doods dus; terwijl de Feestdagen, die producten van menselijke vinding, het gezag van des [beren dag ondermijnden, en, behalve bronnen van zonden en ellende, zoveel bruggen waren, die naar Rome terugleidden. Wilde hij dus beide, Formulieren en Feestdagen afgeschaft zien, positief heeft hij, van de beginne af, getracht het geestelijk leven op te wekken en te voeden door het aanprijzen en houden van «conventikelen», het schrijven van stichtelijke boeken en het vertalen van Engelse piëtistische litteratuur. Meende hij n.l., dat die bijeenkomsten van Gods volk in private woningen vruchtbare moeders zouden blijken te zijn van leven des geloofs en der liefde, hij wilde dan ook niet achterwege blijven met het schrijven of vertalen van boeken, wier inhoud het onderwerp van bespreking in die bijeenkomsten kon uitmaken. En dit deed

hij niet enkel in de laatste jaren of in een bepaalde periode zijns levens; dit doel stond hem de gansen weg klaar voor ogen, terwijl hij van de academiejaren af reeds voor geestelijk voedsel zorgde. Daarom achtten wij het goed aan dit zijn pogen een afzonderlijk gedeelte van dit hoofdstuk te wijden, terwijl wij meenden, dat de bespreking van zijnen strijd tegen Formulieren en Feestdagen in dit verband het best op hare plaats was.

Drieërlei zaken, en juist die, waardoor KOELMAN bekend is geworden en in veler herinnering voortleeft, zullen dus nu door ons behandeld moeten worden, willen wij hem tekenen als Reformator van het geestelijk leven van die dagen. En dat zijn: zijn strijd tegen de Formulieren en Feestdagen; zijn liefde voor conventikelen, en zijn eigen tot dien einde geschreven werken, benevens de door hem vertaalde boeken. Beginnen wij met het eerste:

Zijn strijd tegen Formulieren en Feestdagen.

Zoals bekend is en boven reeds meegedeeld, schreef KOELMAN, nog predikant zijnde te Sluis, de twee beroemd geworden boekjes over het genoemde onderwerp. 1) Dat wij nu niet opnieuw het historisch milieu tekenen, waarin zij ontstonden, en de naaste aanleiding beschrijven, waaraan zij hun verschijning te danken hadden, ligt voor de hand. 't Moge genoeg zijn te herinneren, dat hij meende ze te moeten schrijven, daar zijn rechters hem incompetent schenen in deze materie juist te oordelen, zonder zijn voorlichting. Met andere woorden het is ons hier, niet om de formele, maar om de materiële zijde der zaak te doen.

1) /Reformatie nodig omtrent het gebruik der Formulieren / 1673, en /Reformatie nodig omtrent de Feestdagen, 1675. De volledige titel vindt men in de lijst zijner werken. Bijlagen.

241

Waarom KOELMAN met zoveel kracht tegen het gebruik van Formulieren en het houden van Feestdagen meende te moeten opkomen? Om allerlei redenen, nader te ontwikkelen, maar vooral en bovenal, omdat hij, de man van de autoriteit der Heilige Schrift, daarin een nawerking van Paaps zuurdeeg zag, alsmede omdat hij meende, dat die twee gebruiken als twee bittere bronnen waren in onze Kerk, twee grote vijanden van het geestelijk leven der Gemeente. Laten wij horen hoe hij dit toelichtte, eerst niet betrekking tot de Formulier-gebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking, daarna in zake de Feestdagen.

Ik gevoel mij verplicht, schreef hij, een woord van protest te doen uitgaan tegen het veelvuldig gebruik van Formulier-gebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking, aangezien ik er ten zeerste van overtuigd ben, dat daardoor «een beklagelijke slappigheid, ijverloosheid en uiterlijkheid in de grote plicht van het bidden wordt bevorderd» ;1) dat daaruit alleen verklaard kan worden de grote «dodigheid, die in de Gemeente bespeurd wordt omtrent de bediening der Heilige Sacramenten», en eindelijk, omdat ik weet, dat het gebruik van die Formulier-gebeden «de Godzaligheid zeer verdooft, de Geest onderdrukt, bepaalt en uitblust, de mensen zeer in onkennis van zich-zelfen voedt, en in luiheid en vleselijke gemakkelijheid en onwetendheid stijft». 2) En waar men elders de leraren niet bond, en erkende, dat het geestelijk leven er door werd benadeeld, daar meende hij hier te lande te moeten voorgaan in het «bidden uit, de borst» en het bedienen van de Heilige Sacramenten niet eigen woorden. «Immers in 't goede en in 't nodige moet men geen exempelen verwachten maar geven». 3)

1) /Reformatie nodig omtrent het gebruik der Formulieren/, blz. 1 van het Woord aan de Lezer.

2) Idem, blz. 109.

3) Zie: Voorrede, blz. 4. 16

242

IJverloosheid en slappigheid in de groten plicht van het bidden. Wat is erger voor een Gemeente dan dat het gebedsleven achteruit gaat en kwijnt. Zo was het in die dagen, en kon het anders? Immers neen, want wat is bidden? De H. Schrift zegt, bidden is het uitstorten van het hart voor God, een zoeken van het aangezicht Gods, een samenspreken met God, een uitdrukken onzer begeerten. 1) En hoe moet dat geschieden? Paulus zegt, dat wij sterk moeten aanhouden in het gebed; Jacob leert ons in Pniël, dat men niet los moet laten; heel de Bijbel vermaant, dat wij, als Satan ons bespringt, door onze gebeden onder de schut van God moeten dringen. 2) En bovenal, ons bidden moet een bidden zijn uit en door de H. Geest. Hij dient te zijn de «causa movens».

En hoe bad men in zijn dagen? Met Formulieren, «met geleende en geschilderde woorden», 3) meer met het geheugen dan met het hart, 4) zonder de drang of de passie van een Hanna, daar de woordjes te voren reeds opgesteld waren. Ach, dat men die dwaling zag, zuchtte KOELMAN, en beter inzicht kreeg. in de aard en het wezen van het gebed, en begreep, dat het Formulier-bidden daarmee in strijd is. Wij lezen de uitroep van Paulus (2 Cor. 2: 16): «wie is tot deze dingen bekwaam»; kwam die ooit bij het Formulier-bidden te pas? Wij kennen de beloften «ik zal U bekwaammakende genade schenken», maar wie had daaraan op deze manier behoefte? En dan, er waren zoveel andere gevolgen, die grote schade toebrachten aan het geestelijk leven. In de eerste plaats doodde het alle devotie, denk aan het koude ritualisme der Oosterse Kerken en der Roomse Kerk; alle genegenheden en bewegingen des

1) Idem, blz. 36.

2) Idem, blz. 43.

3) Idem, blz. 101. 4) Idem, blz. 57.

243

gemoeds verslaptten. 1) Het bedroefde verder de vromen, die geen antwoord kregen op de «smeekestem hunner ziel, terwijl het de vleeselijken mens behaagde». 2) Wat kwam er vervolgens, bij 't gebruik der Formulier-gebeden, terecht van het dagelijksch zelf-onderzoek, 3) van een letten op de wegen Gods met ons gehouden, wat van een belijden van eigen zonden, daar er immers in algemene termen gesproken werd. 4) Wel vermaant Paulus ons, God in alles te danken, maar wie beantwoordde daaraan, Formulier-gebeden biddende, terwijl het noodwendig dit schadelijk gevolg medebracht, dat er weinig gebeden werd voor Kerk en Staat. Maar er was meer. Immers, hoe zou men op deze wijze biddende, ooit kunnen toenemen in gebeds-genade? 5) Kinderen van bedelaren leren spoedig met eigen woorden vragen, maar hier zag men mensen van 50 en 60 jaar op houten krukken. En ook, hoevelen zijn door het Formulier-bidden geheel af kerig geworden van het bidden uit de Geest, zodat zij in de Kerk eerst mede gingen bidden, wanneer de leraar tot het Onze Vader genaderd was. 6) Ook kleefde er dat gevaar aan, dat men gemakkelijk tot Superstitie verviel, en het Formulier-gebed op een lijn ging stellen met de H. Schrift. In één woord, zou er nieuw geestelijk leven gewekt worden bij groot en klein, bij de dienaren des Woords en de gemeenteleden, dan moesten die krukken weg en er gebeden worden uit de borst, d. i. uit de H. Geest.

Maar, merkte men op, heeft het Formulier-bidden ook niet veel voor? Indien men toch uit de geest niet kan

1) Idem, blz. 18 2) Idem, blz. 19. 11) Idem, blz. 46.

4) Idem, blz. 47. 6) Idem, blz. 52.

5) Idem, blz. 55.

244

bidden en ten enenmale de gave des gebeds mist. Hoe dan! Wel, antwoordde KOELMAN, het gaat hier niet zozeer om het kunnen, dan wel, om het willen loslaten derzelve. Gebruik ze desnoods in de kindse jaren van uw geestelijk leven. Maar weet dit, dat, indien gij ze te lang nodig hebt, dit niet pleit voor uw zelfkennis. «Immers, indien gij bij een dokter zijt met een lichamelijk malheur, wat weet gij dan uit uw bevinding te spreken, en duidelijk te zeggen, wat U schort en wat gij behoeft». 2) Maar hoe dan in dagen van geestelijke dorheid? 3) Dan was zulk een Formulier-gebed toch zo goed. Neen, juist niet, antwoordde KOELMAN, juist dan moeten wij leven uit het geloof, dat de Heere ons in onze zwakheden te hulp wil komen en krachtig is stommen te doen spreken. M. a. w. De onbekwaamheden en gebreken behoren ons, volgens hem, niet te brengen tot de Formulieren en af te leiden van de H. Geest, maar integendeel, zij behoren ons juist uit te drijven tot zijn invloeden.

En als men dan eindelijk nog opmerkte, dat die Formulier-gebeden toch gemeenlijk rijker van inhoud waren dan de vrije gebeden, 4) en daardoor in elk geval het gevaar werd weggenomen van te blijven steken in 't gebed of stamelend en haperend te spreken, 5) dan slaat de vlam uit bij onzen predikant, en het ietwat scherpe antwoord luidt, dat men geen geestelijk passe-partout kan maken, aangezien dagelijks de «behoeften, zonden, noden, weldaden en staten» veranderen, en men dus Formulier-gebeden gebruikende, dikwijls liegende zou spreken, maar ook, dat het in dezen niet aankwam op éénige aangename welsprekendheid, aan-

1) Idem, blz. 84.

2) Idem, blz. 86.

3) Idem, biz. 91.

4) Idem, blz. 94.

5) Idem, blz. 100. 245

gezien de ervaring leerde, dat dat gebed, «dat met een gladde tong uitvloeit, daarom 't beste niet is». 1)

Zo rezen verder allerlei vragen, die KOELMAN altemaal beantwoordde. Maar zou men zich daardoor laten overtuigen? Niet, voordat men had leren inzien, dat dit geen kleinigheid was, 2) zoals men het noemde, maar wel degelijk een der grootste plagen voor het geestelijk leven der Gemeente, omdat zij èn leraren èn gemeente trof. Neen, wanhopen aan een betere toekomst deed KOELMAN niet, maar dat die wel spoedig zou lichten, betwijfelde hij, aangezien vele leraren gaarne alles in de ouden trant hielden, en hij bevonden had, «dat de mensen wonderlijk daar op gezet en als aangebakken zijn». 3) Wat hij van zijnen God bad, was, dat Hij spoedig die krukken, waarop bijna geheel het volk leunde, mocht verbreken, en hetzelfde leren vertrouwen, dat het woord zijner belofte waar was, als Hij zegt, dat Hij door de H. Geest «gaven en bekwaamheden» mededeelt. Hoe heerlijk toch het voorrecht, indien men, boekjes terzijde stellende, geleerd had zijn hart voor de God des levens uit te storten, en ervoer, dat de tong van hem, in wie de H. Geest werkt, als de pen van een vaardigen schrijver wordt. 4) Maar ook, hoe groot de ellende van allen,

die dit niet leerden, zij waren in zijn oog «gelijk aan een man, die in een vijver ligt en die stom is en niet kan roepen». Uit de wortel van het gebed bloeit toch het leven der Gemeente op. Dat allen in de lande dan zich mochten wenden tot het bidden uit de H

Geest.

Oordeelde hij zo over de Formulier-gebeden, niet anders dacht hij over het gebruik van de Formulieren van Onderricht

1) idem, blz. 101.

2) Idem, blz. 109.

3) Idem, blz. 11.

4) Idem, blz. 3.

246

en Opwekking. Ook die krukken moesten weggenomen worden. Niet, dat hij de inhoud derzelve afkeurde; integendeel; hij was het in bijna allen dele daarmede eens, maar wat hem niet aanstond, was het feit, dat men er zo aan kleefde, als men alom deed, in plaats van ze als modellen te gebruiken. Wat toch was de vrucht van dat angstvallig vasthouden aan diezelfde woorden, deze, dat er een algemene dodigheid gevonden werd omtrent de bediening van de H. Sacramenten. Men zag het de mensen aan, dat zij er niet bij waren. De hoorders zaten neder als standbeelden. En daarom, ook dat diende gereformeerd. «Wij moeten toespraken houden, merkte KOELMAN op, geheel in overeenstemming met de omstandigheden en beantwoordende aan de behoeften der mensen». Het ten doop houden der kinderen moest een Elim zijn op de weg der Ouders, en niet langer een Mara. Zij moesten hun geestelijken dorst lesschen aan het frisse levenswater der Schrift, en niet geleid worden tot afgeleide en staande wateren.

Zo wilde hij het. Maar ook hiertegen rees natuurlijk verzet. Daar had men vooreerst het gevoelen van bijna alle Synoden. 1) Mocht men in dezen wel zo individueel optreden en eigen personele overtuiging zo krachtig poneren tegenover dit gemeen accoord? Wat die Synoden betreft, antwoordde KOELMAN, zij dit opgemerkt. «Zij bedoelden het summier der zaak, als zij ze gebruikt willen zien, en bedoelden volstrekt niet te waken tegen het gebruik van eigen woorden, indien die in harmonie waren met de inhoud der Formulieren». Wat zij niet duldden, waren toevoegingen in strijd met de inhoud. En verder, men wees wel op die Synodale uitspraken, maar men overdrijve de macht van die colleges ook niet. Wij handhaven tegenover Rome toch, zegt KOELMAN, dat hare conclusies dikwijls dwalen, en dat de kerkelijke canones de consciëntie niet

1) Idem, blz. 173-214.

binden. 1) Nooit toch mag door een Synode aan leraren hun macht en vrijheid ontnomen worden; «habent potestatem non privativam vel destructivam, sed cumulativam.» 2) Dit was echter het ongelukkige, dat men de Synoden verhief boven God en zijn Woord; immers, «men roept sterker tegen een schijnverbreking van een menselijke regel, dan over een ware verbreking van een goddelijke Wet».

Achtten sommigen dus de vrije toespraak in strijd te zijn met de Synodale besluiten en uitspraken; anderen meenden, dat vele predikanten die vrijheid niet zouden kunnen verdragen en dan ongezouten redenen en gedachten zouden te voorschijn brengen. Want, deden de bekwame leraren het zonder Formulier, de minder bekwamen zouden het ook proberen, daar het hun anders tot een verwijt zou zijn. 3) Maar vroeg KOELMAN hierop, mag men dan de bekwame mensen muilbanden terwille van de onbekwamen? Mag nu, omdat de een in het duister zit, de ander zijn licht ook niet laten schijnen? Neen, zijn die kreupelen eenmaal in de Kerk, laat hun die krukken dan, alleen binde men degenen, die wèl lopen dan toch niet. Of zou het billijk zijn, dat, omdat de een niet kan of niet wil lopen, de ander niet zou mogen lopen of

vooruitlopen? 4) Wilde VOETIUS zelfs, dat alle beproefde Leraren en Ouderlingen, die de Kerkeraden en Synoden maken, «zulke sucussen (onnutte leraren) als lui vee van de kribbe weren», KOELMAN eiste alleen de vrijheid voor bekwame leraren om een toespraak te houden uit de borst. Eindelijk, om nog een bezwaar tegen KOELMAN'S vrije toespraak te noemen, er waren er die in het lezen der Formulieren van Onderricht en Opwekking een waarborg meenden te zien voor «éénparigheid in de gods-

1) Idem, blz. 197.

2) Idem, blz. 202.

3) Idem, blz. 220.

4) Idem, blz. 222.

248

dienst» 1) Die Formulieren verbinden immers de gemoederen. 't Waren toch Formulieren van enigheid, die de gewenste vrede brachten. Indien dat waar was, merkte KOELMAN op, dan was iedere vrije prediking ook geoordeeld, en zouden wij moeten overgaan tot de gedrukte predikaties der Roomse Kerk. Maar wilde men eenheid, och dat men dan deed, zoals hij zo dikwijls geraden had, dat men zich dan hield aan het Woord Gods en de Geest daarvan. De ware eenheid toch wordt best behouden, als men zich naast bij Gods Woord en voorschrift houdt, als men op Gods weg blijft en niet afwijkt «tot mensen inbeeldingen». 2) Ja, «ik twijfel er niet aan», zeide hij, «indien het gebruik der Formulieren het grote en rechte middel was om verdeeldheid en scheuring en twist te voorkomen, of Christus en de Apostelen zouden het hebben voorgeschreven». 3) Maar, de historie leert juist

het tegendeel. Het gebruik der Formulieren is ingekomen met en door het verval der Kerk. 4) In plaats van het toen te werpen op de genade Gods en hare kracht, zocht men zijn toevlucht bij deze Formulieren van papier.

Neen, tot de wet en de getuigenis, heette het andermaal. Zou de Gemeente weer bloeien, dan moesten al die Formulieren, van welken aard ook, weg, of liever blijven als «Liturgia Directoria» geschikt naar de tijden, plaatsen, en

den staat van de Kerk. 5) Immers, in plaats van «eenparigheid

in de godsdienst» te brengen, leidden zij tot eentonigheid, en in stee van te verbinden, brachten zij verstrooiing der gedachten bij de hoorders en lusteloosheid bij de predikant te weeg. Wilde men vrede en eensgezindheid, men moest die dan niet dwazelijk zoeken in allerlei inzettingen van

1) idem, blz. 223.

2) Idem, blz. 234.

3) Idem, blz. 233.

4) Idem, blz. 150.

5) Idem, blz. 133.

249

mensen en Synoden, maar liever hierin, dat men zich in alles regelde naar Gods Woord. «Er mocht geen verschil, wel verscheidenheid in prediking, toespraak en gebed zijn». En wat men ook hier niet uit het oog mocht verliezen, was dit, dat de schadelijke gevolgen zich èn aan de gemeente èn aan de leraren, dus aan beiden mededeelden. Vond KOELMAN het heerlijk, indien men geleerd had zijn hart voor de God zijns levens uit te storten in vrije gebeden, een aanwinst scheen het hem voor gemeente en voorgangers, indien zij, niet langer gebonden aan vaste Formulieren, hun toespraak naar de behoeften van het ogenblik konden inrichten. Zou dan het

Sacrament van Doop en Avondmaal niet veel van vroegere luister herwinnen?
Feestdagen.

Had hij de strijd tegen de Formulier-gebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking aangeboden, er was nog een andere «schadelijke wortel van paapse afgoderij», 1) die uitgetrokken moest worden, nl. het gebruik om Feestdagen te vieren. KOELMAN begint dit boekje, dat een uitbreiding is van een door hem gehouden predikatie 2) over Galaten 4: 9-11, met de vraag: «hoe komt het toch gemeente, dat wij hier heden en in zo groten getale tegenwoordig zijn.» De reden daarvan kon niet schuilen in heilbegerigheid van de kant der Gemeente, of in liefde tot Gods Huis, daar zijn hoorders dan in weekbeurten ook in groter getale zouden opkomen. Maar waarin was die dan wel gelegen? 3) «Wil ik het U zeggen? uw voorliefde voor de Feestdagen is het, die U hier heden in zo groot een menigte en zo rijk uitgedost doet zijn». Hiertegen meende hij nu te

1) /Reformatie nodig omtrent de Feestdagen", blz. 15.

2) Idem. blz. 1, geh. 26 Dec. 1672,

3) Idem; blz. 1-2.

250

moeten protesteren. Of had Israël ooit in vrede en geluk kunnen leven, als daar gerookt werd op de hoogten en op de altaren der afgoden? Welnu, zulke paapse, afgodische hoogten en hoogtijden had men ook onder hen. 1) En wel die Feestdagen, waarvan zij sommige devotelijk, andere zuiver vleselijk vierden; of waren de Vastenavonden, de Kermissen, de St. Marten-, St. Nicolaas- en Drie-Koningen-avonden geen ware Bacchus-feesten? 2) Daarom, die hoogten moeten weg en de tempel van Jehova herbouwd d.i. De Feestdagen moeten begraven en afgeschaft, en de dag des Heeren weer in ere hersteld worden. Dat was de dag, dien de Heer zelf instelde; hij diende dus onderhouden en niet in de schaduw gesteld te worden door die half heidense en half-Joodse dagen, die inzettingen der mensen waren. Kon de Gemeente niet veel meer bloeien en groeien, indien zij geregeld op de Sabbat, die toch een oase in de woestijn is, terneer zat in Gods huis, in plaats van aldus de dag des Heeren te verwaarlozen, en allerlei andere dagen te onderhouden? Het bleek toch duidelijk uit alles, dat die koopdag van schone parelen geheel verwaarloosd werd.

Wij willen nu zien, welke pijlen hij ter bestrijding van die Feestdagen in zijn koker had. Het meest radicale argument zou zijn, indien hij kon bewijzen, dat God de Feestdagen had afgeschaft, als «behorende bij de Joodse kindertucht». 3) Welnu, dat was het geval. Hoe gemakkelijk was dat af te leiden uit zijn tekst Gal. 4: 9-11, alsmede uit Rom. 14: 5-6 en Col. 2: 15-17. Wel had men tegen het argument, ontleend aan Gal. 4: 9-11 aangevoerd, dat Paulus alleen de wijze van vieren afkeurde, hen slechts vermanende, dat zij op Joodse wijze en Joodse feesten vierden, maar dit ging niet op. De Apostel keurde de onder-

1) Idem, blz. 18.

2) Idem, blz. 14. 3) Idem, blz. 30.

251

houding van die dagen af, omdat zij behoorden tot de zwakke en eerste beginselen, eigen aan de Kerk, zolang zij nog een kind was, onder voogden, en omdat men zich op die wijze weder onder het juk der dienstbaarheid stelde en dus geen gebruik maakte van de vrijheid, waarmede Christus ons vrij maakte. 1) Neen, zeide VOETIUS o.a., naar aanleiding van Rom. 14, God stelde die dagen niet in, en wil dan ook niet van

onderhouding derzelve weten». Dan zou men, zegt hij verder, als er sprake is van het houden van die dagen op een andere wijze en tot een ander einde, - «dan zou men evengoed weer tot lampen, wij-water, wierook enz.» kunnen overgaan, indien men er slechts bijvoegde, dat men er een andere betekenis aan hechtte dan vroeger. 2) Evenzeer als de Apostel de onderscheiding der spijzen afkeurde en veroordeelde, kwam hij op tegen die dagen en tijden.

Een tweede argument tegen de Feestdagen was, dat zij van recente datum waren. Dat zij althans in de dagen der Apostelen en der Apostolische Kerk niet bekend waren, leerde de historie duidelijk, 3) hetgeen de Papisten zelfs erkenden. Wel was de Kerk niet lang maagd gebleven k) en in hare eerste eenvoudigheid blijven staan, immers het duurde niet lang of Heidendom en Jodendom triomfeerden op Christelijke bodem, daar men van het eerste het Kerstfeest _ en van het laatste het Paas- en Pinksterfeest overnam; maar toch de Apostelen zelf hadden nooit van Christelijke Feestdagen gesproken, integendeel er tegen geschreven, ofschoon het waar was, dat zij, ziende op de zwakheid der Joden, de Joodse Feestdagen enigszins gehouden hadden, totdat die ceremoniële dagen behoorlijk zouden begraven

1) Idem, blz. 32.

2) Idem, blz. 34.

3) Idem, blz. 39.

4) Idem, blz. 40.

252

zijn. 1) «En het is daarom», zegt VOETIUS, «dat wij besluiten, dat men aan die gezeide Feesten niet mag toeschrijven de Catholiciteit, Oudheid en gedurige Successie»; «anders mochten alle superstitiën in de Ceremoniën, alle ongeregelde heden in de Regering, alle dwalingen in de leerstukken de Catholiciteit genieten, 't welk ongerijmd is»; 2) Terwijl KOELMAN schreef, «zo besluit ik dan dat een ieder onder ons een afkeer moet hebben van de verdere onderhouding der genoemde Feestdagen, die zulk een' kwaden oorsprong hebben. Ik schaam mij, dat deze dingen bij de Gereformeerden nog zo lang geduld zijn; de Heidenen zelfs zouden geen Christelijken rustdag van ons overnemen, en zullen wij hun vuile Feestdagen overnemen, mits die wat reformerende» 3)

Maar het was niet alleen om bovengenoemde redenen, dat KOELMAN de onderhouding der Feestdagen afkeurde, hij ging zelfs zover,, dat hij ze niet eens middelmatig oordeelde, en hun ontstaan meende te moeten toeschrijven aan de nieuwsgierigheid der mensen. «Velen erkennen, schreef hij, dat ze zeer middelmatig zijn, ofschoon ik dat niet eens toestem, 4) maar stel, dat het zo is, dan ben ik van oordeel, dat men ze heel spoedig af moet schaffen, daar men zich van alle middelmatige dingen, die zeer besmet en misbruikt worden, moet onthouden. Of heeft Hiskia de kopere slang niet weggedaan, toen men voor dezelve ging roken, ofschoon die nog wel op Gods bestel door Mozes gemaakt was, Israël tot verlossing». En was het verder, «waar in de bijzondere voorzienigheid des Heeren de eigene dagen, op welke de geboorte van Christus, de besnijdenis, 't lijden, de opstanding enz. geschied is, voor ons verborgen

1) Idem, blz. 40.

2) Idem blz. 44.

3) Idem, blz. 50.

4) Idem, blz. 68-69. 253

zijn», geen ongepaste nieuwsgierigheid, wanneer men toch dien sluier, waarachter God die data verborgen heeft, trachtte op te lichten. 1) «God schijnt hier, aldus VOETIUS, tot nog toe iets dergelijks gedaan te hebben, als Hij deed in de begrafenis van Mozes, en in de destructie van de tempel te Jeruzalem, welken niemand tot nog toe heeft kunnen wederopbouwen, wat ook de Joden eertijds onder het beleid van Julianus gepoogd hebben. Want God wil de Wet der Ceremoniën met de Tempel begraven, niet weder opgegraven hebben». 2) Zodat KOELMAN besloot, nademaal het de Heere liefd had, met bijzonder opzet, om ons van het onderhouden van die dagen te houden, ze niet langer te vieren. 3)

Was men verder van mening, dat de feiten, als de geboorte, de opstanding enz. van Christus, van zo groot gewicht zijn, dat men daar jaarlijks wel een dag voor mocht afzonderen, dan antwoordde KOELMAN: «ongetwijfeld zijn die daden Gods in Christus groot, maar 't is juist tot dien einde dat Hij een wekelijks terugkerende rustdag heeft ingesteld», opdat men dan al die heilsfeiten zoude herdenken «en dankelijk roemen». Meende men nu echter, voegde hij er aan toe, dat die een dag niet voldoende was, en «men nog enige expresse dagen, tot vrolijke gedachtenis van Gods wonderen der genade begeert», 4) zo dwaalde men. Immers, men kon die feiten eiken Zondag herdenken, en was dat niet voldoende, dan moest men het elke dag doen. Eén ding evenwel diende vermeden, dat men daarvoor niet één enkelen dag in 't jaar vaststelde. 't Zou dan zijn, alsof men het slechts op dien énen dag deed, en ook, alsof men de macht had «heilige dagen» in te stellen. Wat Paus Alexander III eens zeer correct ten antwoord gaf op de

1) Idem, blz. 79.

2) Idem, blz. 82.

3) Idem, blz. 83.

4) Idem, blz. 83-84.

254

vraag, of men te Rome het feest der Heilige Drie-eenheid niet vierde, zou hier «mutatis mutandis» evenzeer kunnen gelden: «De Roomse Kerk heeft dat niet in gebruik, dat zij op enige tijd specialijk zulk een feest houdt, dewijl men eiken dag, het: Ere zij de Vader, de Zoon en de H. Geest zegt, behorende tot lof van de Drieëenheid». I) En bovendien moest men wel bedenken, wat men deed, als men de Sabbat daarvoor onvoldoende achtte. Vooreerst beschuldigt men daarmede Gods eigen instellingen van ongenoegzaamheid. Ten anderen, men beschuldigt de H. Schrift van onvolmaaktheid En eindelijk, gij stelt als Jerobeam op eigen hand een nieuwen dag in». 2)

Maar, ook die vraag rees bij zijn tegenstanders, «hoe denkt gij dan over Bid-, Dank- en Vasten-dagen of over jaarlijksche gedenkdagen, als 12 Juni te Sluis? Waren algemeen erkend Christelijke Feestdagen niet geoorloofd, dan vielen al die genoemde dagen toch zeker onder zijn oordeel. Integendeel, zegt KOELMAN. Men kan geen parallel trekken tussen die twee categorieën. De Christelijke Feestdagen maken aanspraak op het praedicaat «heilig», terwijl die andere extra-ordinaire blijven. Daar heeft men b.v. De Dank- en Vastendagen. Ik vind ze voortreffelijk. God zelf brengt er ons toe in de weg van harde ervaringen of trekkingen der liefde. Geen gehoor geven aan die stem en niet naar het bedehuis opgaan, zou zondig verzuim zijn. Maar, - en ziedaar de fout, - 't moeten extra-ordinaire dagen blijven, en niet als bij ons jaarlijks terugkerende dagen. Zeer juist heeft de West-Minstersche Synode dit uitgedrukt, zeggende: «De Schrift gebiedt niet, dat er een dag onder het Evangelie heilig zal gehouden worden als de Dag des Heeren, welke de Sabbat der Christenen is. De Feestdagen, gemeenlijk

- 1) Idem, blz. 84.
 2) Idem, blz. 85,
 255

heilige dagen genoemd, hebbende geen vastigheid in den Woorde Gods, moeten voortaan niet onderhouden worden. Desniettegenstaande is het geoorloofd en noodwendig in bijzondere voorvallende gelegenheden, dat men een dag of dagen tot openlijke Vasten en Dankzeggingen afzondere, als een uitmuntende en bovengewoonlijke beschikking van Gods voorzienigheid zijn volk oorzaak en gelegenheid geven zal».1) Summa summarum KOELMAN vindt al die bovengenoemde dagen uitnemend, op deze conditie echter, dat men ze niet voor heilige dagen aanzie, noch met devotie als zodanig gebruike, en men niet mene, dat de Kerk wel voor honderd jaar een Dank- of Biddag kan instellen. Verloor men dit uit het oog, dan zouden de Paapsche Feestdagen zo ongerijmd niet langer schijnen, 2) en sloop tevens een gevaarlijke leer de Kerk binnen.

Helaas, die was reeds overlang de Kerk van Christus hier te lande binnengedrongen. Had men eens slechts te strijden gehad tegen allerlei vijanden van buiten, als Socinianen, Mennisten, Papisten en Geestdrijvers, thans moest men het aanzien, dat de hoogleraren van eigen Academies de jeugd een nieuwe leer «indrukten» in zake het Ode gebod, 3) en met een vloed van giftige boeken het land overstroonden. Hoe ondermijnden mannen als HEIDANUS, COCCEJUS en BURMANNUS de moraliteit van het Sabbatsgebod. Leerden zij niet, dat het Ode gebod de Joden alleen gegeven was, dat het onderscheid van dagen zoowel als van spijsen en plaatsen geheel was weggenomen onder 't Nieuwe Testament, en dat men de Sabbat niet langer om des gebodswil onderhield, enkel om der wille van de godsdienst.

Hadden de geleerden en groten in de lande zo

- 1) Idem, blz. 186.
 2) Idem, blz. 188. 11) Idem, blz. 105.
 256

geleraard, het volk dronk zich de geestelijken dood aan de giftige wateren van die valse leer, en het duurde niet lang of de Dag des Heeren had al zijn wijding en heiligheid verloren. En wat opmerkelijk was, was dit, (lat juist de bestrijders van het Sabbats-gebod de voorstanders waren van de Feestdagen.

Moest KOELMAN bij dien stand van zaken niet opkomen tegen die onschriftuurlijke Feestdagen? Hadden de Formulier- gebeden alle gebedsgaven gebannen of doen insluimeren, deze Feestdagen hadden 's Heeren dag bijna verlaagd tot de rang van een werkdag. Het werd immers gezien, dat men op de Sabbat de schepen wel -wilde schutten, terwijl op de eersten Feestdag de sluizen gesloten bleven. Hoe kon Men geestelijk leven in de Gemeente verwachten, waar de marktdag der ziel zo verwaarloosd wierd? Geen wonder dat dit zijn «Carthago delenda» werd.

Alles samenvattende, kunnen wij zeggen, allerlei overwegingen dreven de ijverigen leraar van Sluis om de strijd aan te binden tegen (le Feestdagen.

Vooreerst hield hij rekening met het feit, dat men de schoot der Moederkerk betrekkelijk kort geleden verlaten had. Geen wonder dus, dat hij liefst alle paapsch zuurdeeg uitgezuiverd zag. Waren die Feestdagen geen bruggen naar Rome? Vervolgens wilde hij, naar de woorde Gods, de Sabbat in rang en ere hersteld zien, en vroeg hij, zullen de leraren ooit met vrucht op de heiligheid van des Heeren dag kunnen aandringen, voor en aleer het volk van die dagen af is? 1) En eindelijk, zou Gods zegen op de Kerk kunnen rusten, zou het hier te lande weer tot vroegere wasdom

komen, dan moest deze breuk hersteld worden. Werd het nu niet openbaar, dat een iegelijk, die tegen Gods gebod ingaat, het zwaard tegen zichzelf keert.

- 1) Idem, blz. 112.
- 2) 257

Conventikelen.

Zoals wij boven gezegd hebben, droeg KOELMAN'S reformatorische arbeid in zake het geestelijk leven een tweeledig karakter. Negatief was die arbeid, in zo verre hij tegen de Formulier-gebeden, Formulieren van Onderricht en Opwekking en Feestdagen gericht was, terwijl tot het positieve deel 's mans streven gerekend kan worden om conventikelen in het leven te roepen, te leiden en te bevorderen, en boeken voor die bijeenkomsten te schrijven of te vertalen. Wij willen nu trachten aan de hand zijner verschillende werken duidelijk te maken, hoe KOELMAN over die samenkomsten dacht en wat hij er mede bedoelde.

Zeër terecht zegt Dr. Vos, I) «dat samenspreking in de aard van het Christelijke leven ligt, dat de dienst van de leraar zeer gebrekkig de onderlinge vermaning der gelovigen vervangt, en dat het dus geen verwondering behoeft te baren, dat men al spoedig naast de openbare godsdienstoefeningen, samenkomsten van belangstellenden hield ter bespreking van het éne nodige». Had KOELMAN deze woorden kunnen lezen, hij zou er zeker zijn volle goedkeuring aan gehecht hebben. Wij treffen toch bij hem geheel dezelfde gedachten aan. Sprekende over de Conventikelen, zegt hij, dat die moeten gehouden worden, aangezien zij voortvloeien uit de natuur van de Christelijke gemeenschap der heiligen en geboren worden uit de nood der ziel.

Of, zo vraagt hij, vereist die gemeenschap der heiligen niet een gemeenzame mededeling der gaven en genaden. Vermaant de Catechismus niet zo terecht, dat ieder gelovige, uit kracht van die gemeenschap, zich moet schuldig weten, zijn gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten,

- 1) Geschiedenis der Vaderlandse Kerke, Ilse deel, blz. 55.
258

gewilliglijk en met vreugde aan te leggen. 1) En ook, komt de nood der ziel niet met de zelfden eis? Geen Christen toch kan op zichzelf staan. Telkens moet hij ondersteund worden door de mededeling van de bevindingen, uitreddingen en vertroosting van -anderen. Had Paulus niet evenzeer behoefte aan de vertroosting en versterking door het geloof der Romeinen, als aan hun voorbede. 2) (Rom. 15: 30)

Zo schreef KOELMAN, en dat die overtuiging waarlijk leefde in het hart, is gebleken. Onvermoeid is hij bezig geweest om die samenkomsten in het leven te roepen en te bevorderen. Was hij er mede begonnen in Sluis, gedurende al de tijd van zijn zwervend leven heeft hij zodanige aandacht aan die zaak gewijd, dat zijn naam als zodanig nog niet uit de herinnering is uitgewist in enkele deden des lands. Men herinnere zich nog, hoe hij, in de Haag zijnde om zijn zaak te bepleiten bij de Hoge Overheid, niet kon nalaten in zulk een private vergadering te spreken, terwijl hij te voren kon berekenen, dat hij zijn zaak daardoor benadeelde. 3) Men weet ook, dat hij, verdreven uit de Generaliteitslanden, te Rotterdam gekomen, al spoedig in Conventikelen optrad en deswege gedagvaard werd. Ja, het was zulk een drang in het hart van dezen man, dat hij overal heenreisde, her- en derwaarts gaande, om de zaak

zijns Heeren te dienen door het houden en leiden van Conventikelen.

En niet alleen door zijn reizen, maar ook door zijn schrijven trachtte hij de zaak der Conventikelen te bevorderen. In bijna elke voorrede van de door hem vertaalde werken, treffen wij enige regels aan, die het nut en de lof dier

1) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, Mr. J. Brown, vert. door J. KOELMAN, 1676. Inleiding blz. 7.

2) Idem, blz. 9.

3) Zie: blz. 71.

259

private vergaderingen moeten verkonden. 1) Telkens wekt hij de broeders en zusters op. Allerlei teksten worden aangehaald en utiliteits-gronden gememoreerd. Vermaant niet de Apostel in Hebr. 10: 25 tot het houden van onderlinge bijeenkomsten? Zeker, de Apostel sluit de publieke samenkomsten niet uit, maar toch, dat de schrijver nog meer het oog gehad heeft op de private toe- vergaderingen, komt hem waarschijnlijk voor, daar hij die menigmaal wil waargenomen hebben, opdat men elkander zonde vermanen, de een private Christen, de ander. 2) Spreekt de schrijver van de Hebreënbrieff aldus, niet anders is dit met Jacobus. Of lezen wij niet, dat Jacobus (5: 16) wil, dat wij elkander de zonden zullen belijden en voor elkander bidden? 3) Welnu, waar dit toch niet kan plaats hebben in publieke samenkomsten, daar moet de een bij de ander komen om te zamen te bidden en te spreken over de zaken der ziel. Ja, de Apostelen zijn het hier wel eens. Immers bij de twee genoemden voegt zich ook Petrus, als hij 1 Petr. 4: 10 zijn lezers opwekt om elkander te dienen met hun gaven. 4) Wilt ge het nog duidelijker, vraagt KOELMAN? Niemand mag zijn talenten als eigenaar en meester bezitten, men dient uitdeler te zijn, d. i. te woekeren met de panden hem toevertrouwd. Welnu, dit besteden der gaven naar de genade, die ons gegeven is, wat geeft het anders te kennen, dan dat het des Heeren wil is, dat de Christenen meermalen en bij alle gelegenheid onderlinge vergaderingen houden. Schrijven de Apostelen zoo,

1) Voorwoord van: RHETERFORT'S brieven 2 dl. blz. 14,

Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, J. BROWN.

De sleutel of verkl. van 't Hooglied, J. DURHAM, blz. 104.

Het Evangelie van Mattheus, D. DIKSON, blz. 8 en 17. Volledige titels, zie Bijlagen.

2) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, Voorwoord blz. 6.

3) Idem, blz. 8.

11) Idem, blz. 9.

260

zie, het vloeit eigenlijk uit de aard der zaak voort, dat die toe-vergaderingen gehouden worden. Boven wezen wij reeds op de nood der ziel en op de gemeenschap der heiligen, maar er is meer. Zijn wij, zo vraagt hij, in Christus geen nabestaanden, geen broeders en zusters? En behoort nu tot de natuur eener ware vriendschap niet dit, dat men elkander opzoekt en aanspreekt? 1) In de publieke vergaderingen zijn goddelozen en vromen onderengemengd, er dient dus een andere gelegenheid gezocht te worden, waar men als één van hart en één van ziel te zamen vriendschap zou kunnen oefenen? Bezocht ook de maagd Maria haar nicht Elizabet niet? Dat het onder ons alzo zij. Heeft de Heer verder geen heerlijke beloften verbonden aan zodanig een tezamen-zijn (Matt 16: 20) 2) en prijst God in zijn woord niet degenen (Mal. 3: 16), die met private

samensprekingen elkander stichten en sterken? Ja, KOELMAN komt er toe om te zeggen, dat het een «vlek en bestraffelijke fout» is, evenals onder de Hebreëen, dat men in deze dagen geen lust heeft in dezelve. Helaas, in plaats van practische tractaten met elkander te lezen, openbaren velen hun haat tegen het Christendom door de afkeer, dien zij hebben van die bijeenkomsten. Het moest ieder oprecht gelovige pijn doen te zien, dat zij, die deze vergaderingen gunstig gezind moesten zijn, juist haar haten en bestrijden. Ik vraag U, zegt hij, moest niet ieder onzer haar dienen met zijn gaven? Geloofst gij dan niet in de gemeenschap der heiligen? Moet er alleen op de preekstoel gepreekt worden? 3) Aan de huizen komen de predikanten niet meer met hun woord, behoren de vromen het dan niet in de huizen te doen? Ik herhaal het: «Mij aangaande, dewijl ik daarvan zo sterk overreed ben, zo kan ik 't niet anders aanzien, dan als een teken en

1) Idem, blz. 12.

2) klem, blz. 13.

3) Voorrede /Des Christens Groot Interest zie aanh. blz. 3.

261

vrucht van diepen haat tegen de godzaligheid, dat vele onder de naam-Christenen die christelijke ontmoetingen en 't samenhandelingen zo vijandig zijn, dat ze die voor schadelijke bijeenkomsten uitmaken, die in een goede Republiek en welgestelde Kerk niet te dulden zouden zijn. Maar als ik ook merk, dat zelfs sommige leraars in onze Kerk zich zo kanten tegen die heilige en onnozele bijeenkomsten, en die gaarne door allerlei zo kerkelijke als politieke middelen gedempt zagen, zo kan ik niet nalaten, met een heiligen toorn op dezelve te zien, en tegelijk over haar blindheid en verhard hart diep te zuchten, en bitterlijk tot de Heere te klagen over de desparate toestand van onze vervallen Kerk». 1)

En wat deed men nu? Omdat men zelf geen lust had aan die geestelijke oefeningen deel te nemen, kwam men met allerlei bezwaren aandragen en op allerhande gevaren, die er naar hun mening aan kleefden, wijzen. 't Leek wel of de Satan hier zonderling zijn hand in had en zelfs leraren gebruikte als Judassen om te klagen en te berispen over dat verlies en verkwisting van tijd. 2) Laat ons hun bezwaren horen.

Daar waren er, die zeiden, dat deze samenkomsten gehouden werden «uit geveinsdheid, uit hoogmoed, om voor de mensen devoot te zijn, om te versmaden degenen, die er niet komen en zich schuldig te maken van achterklap.» 3)

Maar nu vraag ik U, antwoordde hij, moeten nu deze samenkomsten, stel dat de beschuldigingen waar zijn, daarom gesloten worden? Was dit niet het kwade dat er bijkwam 'en zelfs kleefde aan het beste op aarde? Zou men er dan ook maar niet terstond toe moeten overgaan om de

1) Idem, blz. 2-3.

2) Idem, blz. 4. 3) Idem, blz. 6.

262

Kerk te sluiten en de prediking te doen eindigen, want hoe werd de kerk dikwijls misbruikt tot schandelijke doeleinden en hoe ongepast zaten velen onder de prediking. Wat wonder, dat deze heilige ontmoetingen zelfs door zodanige vlekken ontsierd werden, daar wij toch weten, dat de Satan juist aan de rechterhand staat van hen, die oprechtelijk «zich schikken om de Heer te zoeken.» 1) Men moest dan veeleer de andere samenkomsten, tot andere einden aangesteld, verbieden, want hoe moest het daar wel zijn, indien het hier reeds zo was.

Maar er waren nog andere bezwaren. Men had ook gezegd, dat die vergaderingen

daarom verboden moesten worden, omdat ze het verzuim van de openbare vergaderingen sterk in de hand werkten. Al die bij-kerken toch ondermijnden het gezag der Kerk. 2) Maar hoe durfde men zo iets zeggen, vraagt KOELMAN, Leerde de ervaring niet dagelijks, dat juist zij, die de oefeningen hielden, de meest getrouwe bezoekers waren der openbare prediking en des Zondags en in de week. Neen, voor twee dingen worde gewaakt, nl hiervoor, dat men de samenkomsten nooit houde op tijden, tot de publieke dienst verordineerd, maar ook, dat men het éne nooit doe ten koste van het ander. En zou men dan niet evengoed een vader kunnen verbieden zijn huisgodsdienstoefening te houden, daar dit immers schadelijk moest werken op de kerkgang der huisgenoten? Och, dat men die andere bijeenkomsten verbood, waar men allerlei vleselijke dingen besprak en «lorrigheden, spottentijen en lasteringen» te berde bracht. De bezoekers daarvan kwamen nooit ter kerk.

Maar, zo werd ook gevraagd, worden de bezoekers van die broederlijke samenkomsten niet al te neuswijs; achtten zij

1) Idem, blz. 6-7.

2) Idem, blz. 8 -9. Zie ook: Formele Protestatie, blz. 35 en 39.

263

gemeenlijk de predikant niet verre beneden zich? En school er geen groot gevaar in dit soort van bijeenkomsten, die niet geleid werden door predikanten? 1) Om met dit laatste te beginnen. Hoe heerlijk zou het zijn, indien de predikanten de leiding op zich zouden willen nemen. 2) Wij zouden het een geluk achten, indien zij het deden. En wat te zeggen van dat te neuswijs worden? Riekte het niet wat al te zeer naar Rome, dat men niet kon hebben, dat de leden der Kerk «merkelijke kennis hebben en oefenen»? Och, het ware te wensen, dat de aarde vol was van de kennis des Heeren, dat het allen profeten waren, dat zonen en dochteren, dienstknechten en dienstmaagden profeteerden.

Maar de grootste tegenwerping bleef nog overig. Alom vreesde men, dat die samenkomsten, misschien met de beste bedoelingen begonnen, zouden eindigen in gevaarlijke mystiekerij en een sectarisch streven. Die Conventikelen konden niet anders zijn dan broeinesten van allerlei afscheidingen. 3) Had KOELMAN al de vorige beschuldigingen ontzenuwd, tegen deze laatste keerde hij zich met alle kracht. Hij wilde geen separatisme. «Ik heb altijd gewaarschuwd, niet enkel tegen de daad zelf, ook tegen allerlei personen, die de afscheiding praktiseren en leren, tegen allerhande maximen en gronden, die de weg daartoe banen», zeide hij met nadruk. In zijn eigen leven had hij later getoond, dat dit hem ernst was, en het tot in het oneindige herhaald: «Verlaat de Kerk niet, onder welke schijn ook, maar help haar reformeren». 4) Neen, zeide KOELMAN, als gij secten en afscheidingen voorkomen wilt, dan hebt ge iets anders te 'verbieden, n.l. op zijn paaps, de lectuur der

1) Idem, blz. 8.

2) Idem, blz. 3.

3) Idem, blz. 9.

4) Idem, blz. 10. "Brieven van RHETORFORT 4 2de voorw, blz. 12.

264

H. Schrift. Het vrije onderzoek daarvan heeft tot ketterijen en partijen geleid. Maar wie zou nu om die reden de Bijbel sluiten. Men zou dan eigenlijk de prediking behoren te verbieden en de Academies moeten opheffen, want langs die kanalen was de giftslang van de Arminianerij de Kerk ingedrongen.

Ja, nog eens, hij hoopte, dat deze private samenkomsten nog meer gehouden mochten

worden dan ooit te voren. Hij sprak natuurlijk niet van «zulke vergaderingen waarin men van zijn naaste achterklapte, of goede leraren lasterde, zijn naasten smaadde, ijdel of onstichtelijk sprak, tot scheuring of tot verlaten der Kerk raadde».1) Maar hij had het oog op die andere, alwaar men de Heere tezamen bad, soms met vasten, waar men psalmen zong en geestelijke liederen, het gepredikte woord herhaalde en zich wapende tegen degenen, die gewoon waren smadelijk te spreken over deze bijeenkomsten.

Waarlijk het was nodig, dat zij zich wapenden. Te allen tijde toch had men het zwaard er tegen aangegord. In de eerste plaats bleek dit wel uit de namen, die men aan deze «heilige toevergaderingen» gaf. In plaats van ze «private samenkomsten of bijeenkomsten» te noemen, duidde men ze aan met de smaad-naam «Conventikelen». Maar ik vraag U, zegt KOELMAN, «zijn dat conventikelen te achten, dat is, die tegen het gemene goed van vrede, eendracht en welstand van Republiek en Kerk strekken, alwaar men elkander sticht, en de welstand van Land en Kerk door geestelijke middelen zocht. Zouden onze Overheden die vergaderingen van belijders onder de conventikelen of verboden samen-rottingen stellen, en die als zodanig hebben verboden.»2)

Sprak er verder wel een geest van waardering uit de

265

bepalingen, die op advies van CLOPPENBURGH, WALAEUS en VOETIUS op de Zuid-Hollandse Synoden in den jare 1629 waren vastgesteld? Zeker, er moesten voorzorgsmaatregelen genomen worden, wie zou het ontkennen, maar, waar anderen vrij konden vergaderen, daar moesten zij in die vergaderingen altijd de deur open hebben voor een' gecommiteerde van de Kerkeraad en hem de presidents-hamer,, desgevraagd, overhandigen. Eindelijk, kon KOELMAN niet op zijn eigen leven wijzen? Was hij niet gebannen, hij, de man der Conventikelen, uit stad en land? Hoeveel Synodale besluiten waren niet als vinnige pijlen tegen hem gericht? 2) Waar hij kwam, keerde men zich terstond tegen hem, meende Gode een welgevallig werk te doen. Maar wat nood! «Voor God en de Kerk» is de strijdkreet geweest van dezen man, die misschien beter dan iemand anders wist, dat de laatste levenskrachten der Kerk uit allerlei wonden langzamerhand wegvloeiden, totdat het einde daar zou zijn. Maar dit moest voorkomen worden. God had geduld gehad met de Kerk dezes lands, waar zoveel Kerken in andere landen reeds waren weggenomen, dat ieder kind Gods nu wist, wat hem te doen stond. Juist die private samenkomsten moesten, in plaats van broeinesten van secte-geest en partijschap, zoals men smadelijk dacht, de plaatsen blijken te zijn, van waar nieuwe levenskracht aan de wegwijnende gemeenten werd toegevoegd. Moest in die vergaderingen niet de hartader van het geloofs-leven der gemeenten kloppen?

En dat kon. KOELMAN was er van overtuigd. Dáár immers wilde de Heer zijn Gemeente bezoeken en haar zijn genade schenken. Of waren die private samenkomsten, niet evenzeer als de publieke, «de Galerijen», waarop Christus gaarne met ons wandelt; waren zij niet het badwater, dat de engel des

1) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, Voorw., blz. 4.

2) Des Christens Grote Interest 2de aanh., blz. 17, W. GUTHRY.

3) Idem, blz. 13-14.

4) Formele Protestatie, blz. 32-34.

Verbands beweegt, en alwaar hij de genezing teweeg brengt»? Zeker, zij waren als «Gouden Pijpen, door welke de olie der genade tot ons vloeit, de ladder, langs welke wij tot God en Hij tot ons komt; 't waren de borsten der hemelsa vertroosting, de sleutelen van de schatkist der genade». 1) Zou er dan van zulke plaatsen geen nieuw leven in het kwijnende lichaam vloeien?

Litteratuur.

Zou in die private vergaderingen, bekend onder de naam van Conventikelen, werkelijk geestelijk leven gewekt of gevoed worden, dan behoorde er naar KOELMAN meende, voor geestelijk voedsel, d. i. voor degelijke lectuur gezorgd te worden. Ja, om tweeërlei reden moest dat degelijke lectuur zijn; primo, omdat het doel was de bezoekers te onderrichten in de weg des heils en zo de Kerk van onder te doen opbloeien; 2) secundo, omdat het gevaar waarlijk niet denkbeeldig was, dat men, zonder leiding in dezen, zou aanlanden op het even bedenkelijk als gevaarlijk keerpunt, «waar ernstige vroomheid moet onderdoen voor de wartaal van blinde geestvervoering». KOELMAN wist heel goed, dat, waar het mystieke gemoed in beweging geraakt en die opwellingen van het godsdienstig gevoel niet beteugeld worden door voldoende kennis, dat dáár «alle reformatoire arbeid ondergaat in sectarisch en anti-nomiaansch streven». En het waren zeker die overwegingen, die hem geleid hebben bij het schrijven van zijn eigen stichtelijke werken, en het vertalen van boeken van Engelse piëtistische schrijvers.

Zocht KOELMAN, zoals Dr. Vos 3) geheel naar waarheid

1) Het Evangelie van Mattheus, verklaard door DAVID DIKSON, vert. door KOELMAN. Inleiding, blz. 17.

2) Natuurlijk bedoelde KOELMAN ook meerderen met deze zijn boeken te bereiken, dan alleen de bezoekers der conventikelen.

3) Gesch. Der Vaderlandse Kerk, 2de deel blz. 61.

267

opmerkt, een helder licht te ontsteken voor hen, die in onzekerheid en dikke duisternis, omtrent de eerste beginselen van de weg, waarlangs men onderwerpelijk verlost wordt, rondwaalden, het zal ons dan niet verwonderen, dat in al die geschriften de subjectieve zijde van het geloofsleven sterk geaccentueerd wordt. Hopen wij beneden nog een beknopte karakteristiek te geven van de door hem uit het Engels vertaalde werken, nu reeds kunnen wij zeggen, dat èn in de door hem geschrevene èn in de vertaalde werken éne eigenschap terstond de aandacht trok, nl. Deze, dat zij verre bleven van schoolse systematiek of intellectualisme Integendeel, zij geven antwoord op de vragen van een worstelend hart, bedoelden allerlei bezwaren van «vertwijfelende zielen» op te heren, en van velerlei doolpaden terug te brengen op de eeuwigen weg. Velen gingen bedrukt en verslagen door het leven, KOELMAN wist dat, en wilde hun ten leidsman zijn. Te dien einde vloeiden allerlei bestieringen van «zelf-onderzoek» regelen uit zijn pen, en vertaalde hij talrijke geschriften, eveneens van bevindelijken aard.

Ofschoon het natuurlijk onmogelijk is, de gehelen inhoud van al die geschriften terug te geven, willen we toch ter kenschetsing dezer soort van litteratuur, van de voornaamste iets mededelen, terwijl wij voor het overige met gerustheid het «ex ungue leonem» meen te mogen laten gelden.

Dat het KOELMAN'S streven steeds geweest is het kranke in het geestelijk leven te helen en dwalenden terecht te brengen, bleek wel zeer duidelijk uit, een werkje, dat

niet alleen van diep psychologischen inhoud is, maar ook rijk aan praktische 'opmerkingen, getiteld: «De Natuur en Gronden des geloofs». 1)

« Dat er in deze dagen veel geklaagd wordt over gebrek aan vrede en gemoedsrust en over donkerheid voor de ziel,

1) Zie voll. titel Bijlagen.

268

aldus vangt KOELMAN aan, vindt zijn verklaring hierin, dat er weinig kennis is van de grondwaarheden des Evangelies». Om nu hierin verandering te brengen, wilde hij drie dingen doen: 1) een duidelijke omschrijving geven van de natuur en het wezen des geloofs; 2. De gronden opsommen, die de gelovige zekerheid geven voor zijn verwachtingen en vooruitzichten; 3. enkele waarschuwende bestieringen er aan toevoegen, opdat hij «de lezer mocht brengen tot de kennis van zijnen staat voor God en zo tot een gemoedigden wandel». 2) Immers te weten. dat ons geloof zeker en oprecht is, strekt niet alleen tot Gods eer, maar is tevens leidende tot een «gereguleerden wandel» en tot vreugde en vrede. Hij begint echter met vier soorten van mensen te noemen, die ten enenmale geen grond hebben om enigen troost of genade te verwachten. Wie hiertoe behoorden, was licht te bevroeden. In de eerste plaats zij, die geen kennis van het Evangelie hadden; secundo, degenen, die wel enige kennis hadden maar geen behoefte; tertio, allen die beide hadden kennis en behoefte, maar die aan de zonde vasthielden; quarto, de zodanigen, die al het genoemde hadden, maar toch dien door God verordeneerd weg niet wilden betreden. 3)

Maar hoe komt het nu, vroeg hij, dat er verder zoveel klagen over gebrek aan troost en vrede? De voornaamste reden was, naar zijn meerring, hierin gelegen, dat men geen juist inzicht had in het wezen des geloofs. Wat deden toch velen? Zij verwarden twee zaken, nl. geloof en geloofsverzekerdheid, meende, dat het wezen en de natuur des geloofs bestaat in de verzekerdheid, dat wij van Christus zijn. Dit was onmogelijk, aangezien niet ieder gelovige die verzekerdheid heeft, zodat er gelovigen zouden zijn zonder

1) Zie De Natuur en Gronden des Geloofs, blz. 2--4.

2) Idem, Voorwoord, blz. 2-3.

3) Idem, blz. 2-5.

269

geloof, hetgeen ongerijmd is, 1) en menig zichzelf bedriegend huichelaar die gewisheid wel heeft. Dit was evenwel niet de enige dwaling. Het kwam ook veel voor, merkte hij op, dat men het geloof beschouwde als een daad van het verstand. 2) En dit is het niet. Men gelooft toch niet met het verstand, maar met het hart tot zaligheid, en onder dat hart verstaat men gemeenlijk «of de wil of de gehele ziel». Welnu het geloof is niet enkel een daad of een toestemming van het verstand, hoewel deze toestemming ook absoluut vereist wordt, maar 't is een vertrouwen en leunen op Jezus, hetgeen een daad van de wil is. Om 't duidelijk te maken «de wil trouwt door 't geloof met Christus; de huwelijksvereniging geschiedt door 't geloof». Wilt ge weten, wat geloven is, vraagt onze schrijver, «weet dan, dat het is een vergenoegen nemen in de weg des levens door Christus de Middelaar, 3) een komen tot Christus, als tot de van God verkoren hoeksteen, 4) een geven van de hand en een willige onderschrijving met de hand der ziele, van dat men om alles tot God en Christus wil komen, om het als een vrije gift te ontvangen», 5) in een woord, het geloof bestaat in een aannemen en omhelzen van Christus tot ieder einde, waartoe Hij nodig is.

Voordat hij dit onderwerp verlaat, komt hij tot de vraag, of geloven een zwaar of een

licht werk is, waarop dan het antwoord luidde, «geloven is of licht 6) of onmogelijk». Voor wie de wortel der zaak deelachtig is, is geloven de meest natuurlijke zaak, die zich laat denken. In de wedergeboorte is de wissel des levens overgehaald, zodat een

- 1) Idem, blz. 6.
 - 2) Idem, blz. 9.
 - 3) Idem, blz. 13.
 - 4) Idem, blz. 15.
 - 5) Idem, blz. 16.
 - 6) Idem, blz. 25.
- 270

mens van dat ogenblik af aan in een andere richting zich beweegt, in een ander klimaat ademt. Had Christus vroeger geen gedaante of heerlijkheid voor het hart, «nu is de eerste beweging en ademing der ziel om Jezus te zien», 1) ja, Christus te omhelzen is hem even natuurlijk geworden als het zuigen dat is voor een kind. 2) Natuurlijk werd. niet bedoeld dat de gelovige geen strijd en tegenstand kent, 3) maar dit, dat de diepste trekking des harten naar Hem heen is. En wat de onvernieuwden van harte betreft, hun is het niet een zwaar, maar een onmogelijk werk. 4) Alles houdt hen van dezen weg der verlossing terug.

Maar, zo vervolgde hij, nu zou men nog kunnen tegenwerpen, dat vele gelovigen juist het tegendeel beweren; en dat de onbekeerden met hem het geldoven een zeer licht werk achten. 5) Daarop antwoordde hij het volgende. Men kan alle klagers niet aanzien voor gelovigen, «velen schort het aan een willigheid om van hun zonden te scheiden»; bedenk verder, wat wij boven zegden, dat velen geloof en geloofsverzekering verwarren, en ook, dat velen voorop stellen, dat geloven .moeilijk is, omdat zij de natuur des geloofs niet kennen. En wat de onbekeerden betreft, zij kennen noch zichzelf noch de natuur des geloofs, en kunnen dus buiten bespreking blijven. 6)

Dat KOELMAN het menselijk hart en de strijd van het leven des geloofs kende, blijkt uit hetgeen hij volgen liet. Na deze uitéénzetting toch van de natuur en het wezen des geloofs, gaf hij een opsomming van de gronden, die de gelovige zekerheid geven van zijnen staat. Immers,

- 1) Idem, blz. 26.
 - 2) Idem, blz. 27.
 - 3) Idem, blz. 34.
 - 4) Idem, blz. 31-32.
 - 5) Idem, blz. 36 -37.
 - 6) Idem, blz. 39-41.
- 271

de vraag rijst licht, wie verzekert mij nu, dat ik al die genade en heerlijkheid deelachtig zal worden? Om die geloofspijn nu te stillen, voerde hij tal van gronden aan, die het geslingerde hart zekerheid en vastheid geven.

De eerste grond was deze, dat de Heere klaar en overvloedig in zijn Woord, getuigd heeft, dat allen, die geloven zullen, zullen zalig worden, 1) ja, het eeuwige leven reeds deelachtig zijn, en in de kracht Gods tot de zaligheid bewaard worden. Mocht men echter nog altijd in stilte vreze koesteren, dat de condities en eisen andere zouden worden, dan wees hij zeer vertroostend op de eeuwige verkiezing Gods. Heerlijke grond des vertrouwens! De gelovige hangt in geestelijken zin niet van weer of wind af, evenmin van goddelijke willekeur, neen, dat eeuwig voornemen en vast besluit

door God genomen in zijn eeuwig vrije liefde is de ankergrond des vertrouwens. «Zijn omhelzen van de middelaar is niet alleen het blijk, maar ook de vrucht van die eeuwige overeenkomst tussen de Vader en de Zoon, over de uitwerking uwer zaligheid». 2) En blijkt verder niet uit alles, dat God in Christus zondaren genade wil schenken door het geloof? Denk eens aan Gen. 3: 15, hoe God de «via salutis» aan deze verbondsbrekers aanwees, terwijl toch niets in hen Hem kon bewegen. 3) «Wat verzekeren voorts de namen en titels, waarmee God zich-zelfen tot troost en verzekering van genade voor zondaren heeft uitgeroepen»? En nog minder blijft enige twijfel in der gelovigen gemoed gewettigd, indien zij letten op de aard van het verbond op de personen, 5) die aangenomen worden, de wijze waarop God ze toebrenge en eindelijk op de conditie, het geloof,

1) Idem, blz. 42.

2) Idem, blz. 53.

3) Idem, blz. 54.

4) Idem, blz. 62.

5) Idem, blz. 88.

272

dat evenzeer een genadegift is. 1) En om dan ten slotte nog een zaak te noemen, die zo heerlijken grond onder de voeten geeft: «de ere Gods». 2) Gods eer is het doel van alles, welnu, wat bevordert Gods eer meer dan de redding van een zondaar op «de door Hem uitgevonden, verkoren en geopenbaarden weg». «Nooit kan een zondaar God meer eren, noch uitmuntender lof en heerlijkheid toeschrijven, dan door tot Hem te komen door de Zaligmaker Christus». 3) Dat men het dus wel bedenke, vermaande KOELMAN, dat men niet van zich-zelf, maar van Gods trouwe afhangt en daarin rust vinde.

Hoe duidelijk dit alles ook was, toch meende hij er nog enige «waarschuwend bestieringen» aan toe te moeten voegen. Hoeveel hinderpalen werden er toch niet in veter geloofsleven gevonden, die beslist «alle verzekerdheid» banden en in de weg stonden! 4) Achte men niet dikwijls de daad des geloofs licht en klein? In plaats van te leven uit het bevel, wachtte men lijdelijk de dingen af. Dit mocht niet. «Geloven is de eerste, tweede en derde plicht» 5) «'t Is de grote, ja, de grootste plicht van gehoorzaamheid, een werk, dat God bijzonder behaagt». Om duidelijk te zijn, «het is de weg, om voor alle andere genade, sap en leven te trekken en te zuigen uit. Christus, die de gewenste wortel is, tot vruchtbaarheid in woorden en werken». Bedenk dit. En verder, wat aan veter geestelijk leven een zekere magerheid mededeelde, was de omstandigheid, dat het hun merklijk schortte aan historisch geloof omtrent de Schriften, als het onfeilbaar Woord Gods. Zonder dat men het zelf weet, steekt in de wortel en grond van het hart «een boos

273

atheïstische ongelovigheid en twijfeling» of het Woord Gods wel alle en aller aanneming waardig is. Maar hoe, vroeg KOELMAN, zal er dan nooit iets van de blijden roem des geloofs in uw leven gevonden worden? «Neen, het historisch geloof van de geopenbaarde waarheid in het Woord, is de grond om dat geloof te oefenen, waardoor ons alle evangelische weldaden en zegeningen ten deel vallen». 1) Wordt dit gemist, dan wordt alle vreugde des heils gemist. Heeft de schrijver elders; in geheel ander verband, gewaarschuwd voor de rede als kenbron der waarheid in zake geestelijke dingen, hier komt hij er nog eens op terug. 2) Zie toe, heet het, dat gij uw

rede niet te veel plaats geeft in zake de beantwoording van de vraag, of gij al of niet deel hebt aan het Evangelie. Vooreerst zal U dit veel troost roven, vervolgens pleit het niet voor uw inzicht in de zondigen en bedorven toestand van uw verstand, en eindelijk «het paslood van de rede schiet oneindig te kort, dat het de diepte van des Vaders liefde, en van des Zoons bloed, en van de Evangelische beloften zoude peilen». 3) En om nog iets te noemen. Verwarren velen geloof en geloofsverzekerdheid, ook is de mening, dat op 't geloof terstond de geloofsverzekerdheid, moet volgen, een bron van veel onrust en dwaling. 4) Hoeveel factoren worden immers niet dikwijls in ons leven gevonden, die storend tussenbeide treden; of is het hart niet zo arglistig, dat wij dikwijls niet kunnen geloven, dat wij kinderen Gods zouden kunnen zijn en worden, en ook, hoe licht treffen wij in ons leven allerlei ervaringen van anderen niet aan, hetwelk ons dan verontrust, omdat wij er een argument tegen ons-zelfen uit smeden. 5) En dan, voegt

1) Idem, blz. 92.	1) Idem, blz. 176.
2) Idem, blz. 153.	2) Idem, blz. 182.
3) Idem, blz. 157.	3) Idem, blz. 183.
4) Idem, blz. 172.	4) Idem, blz. 185.
5) Idem, blz. 174.	5) Idem, blz. 183.
- 274

KOELMAN er aan toe, men make zich geen verkeerde voorstelling van de aard der geloofsverzekerdheid. Wij behoren eens vooral de mening terzijde te stellen, dat zij zou bestaan in een zekere onbestredene en stille gerustheid. 1) Het tegendeel is waar; een wèl-verzekerde ziel kan tevens diep onder het gevoel van 't kwaad der zonde zijn, zodat goddelijke droefheid over de zonde niet uitgesloten is. 2) En eindelijk aldus besluit hij, wil ik nog voor twee gevaarlijke klippen in de zee des geestelijken levens waarschuwen. Velen zijn er nl. die meen, dat er, aler zij tot Christus mogen gaan, «een zekere heilige dispositie» in hun hart gevonden moet worden, b. v. een volvaardigheid om van alle zonden te scheiden, terwijl anderen zich de onmogelijke eis stellen, dat er een evenredigheid moet bestaan tussen de droefheid over de zonde en de hoegrootheid derzelve. 3)

Zij, die mank gaan, zeide KOELMAN, aan de eerste dwaling, hebben te bedenken, dat de ziel dan al vrucht zou moeten dragen, voordat zij de levensboom Christus ingeplant was, 't welk uitdrukkelijk tegen de H. Schrift is, terwijl hij tot de laatsten zeide, dat zij daarom dwalen, omdat, behalve dat het onmogelijk is, dewijl elke overtreding een soort van oneindigheid heeft tegenover God, omdat God geen bepaalde mate van berouw eist, wijl Hij het aan zijn vrijheid houdt om die mate van droefheid te geven, die Hem goeddunkt. Weet ge, voegt hij er aan toe, wanneer de ware en naaste proportie tussen uw droefheid en uw zonde aan de dag treedt? Dan eerst, wanneer gij Christus aanneemt door het geloof. 4) Immers de grootste nederigheid en de ware verlaging en ontlediging van zichzelf, bestaat in het geloven

- 1) Idem, blz. 213.
- 2) klem, blz. 214.
- 3) Idem, blz. 193-195.
- 4) Idem, blz. 197. 275

in Hem. 1) Dan gaat men als de zondares aan Jezus' voeten zitten, en die plaats des ootmoeds is de rechte plaats.

Meenden wij zijn «Natuur en Gronden des Geloofs» zo breed te moeten behandelen, het is duidelijk, dat het onmogelijk is al zijn werken even uitvoerig te bespreken. De vraag, die zich nu opdringt is deze, in welke orde de resterende werkjes te behandelen? De gemakkelijkste zou voorzeker de Chronologische zijn, maar aangezien ons niet van alle het jaar, waarin zij geschreven zijn, bekend is, vervalt deze. Wij meenden nu die orde te moeten volgen, die door de inhoud wordt voorgeschreven en door de logica geëist.

Het eerst zijn dan, naar ons voorkomt, aan de beurt om besproken te worden de werkjes getiteld: «Spiegel der Wet», «Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid» «Zelf-Onderzoek-Regelen».

Heeft KOELMAN toch eerst de ware natuur van het geloof beschreven en allerlei dwaalbegrippen dienaangaande uit de weg geruimd, dan rijst de vraag, «hoe kom ik tot dit geloof» en die andere «hoe vorder ik nu in de Godzaligheid en in de praktijk derzelve?» Welnu op die eerste vraag geeft de «Spiegel der Wet» het antwoord, aangezien men door de wet der wet moet sterven, terwijl de twee laatste werkjes de tweede vraag beantwoorden.

Zijn deze behandeld dan kunnen wij met een enkel woord melding maken van een paar geschriften, die de verslagen zielen moeten opbeuren op haar reis naar de eeuwigheid. («Het Verbond der Genaden»), of die de weg door God met de mens op aarde gehouden, beschrijven («De weg Gods met de mens, naar de hemel leidende»), om te eindigen met een korte bespreking van zijn «Sleutel ter opening van de donkerste kapitelen in de Openbaring».

1) Idem, blz. 199.

276

Wij beginnen dus met de «Spiegel der Wet». 1)

Deze «Spiegel der Wet» is een boekje dát uitspronkelijk door een zekere JOSIAS VAN HOUTEN, predikant van Renesse geschreven, door Prof. VOETIUS in 1645 merkelijk vermeerderd, (door toevoeging van wenken van BIEFIELD en W. TELING) en eindelijk door KOELMAN op verzoek van de drukker op nieuw in 't licht gegeven werd. KOELMAN corrigeerde het, daar de drukfouten zeer vele waren, en voegde er «een korte aanwijzing van de voornaamste verzwareningen der zonden» aan toe. Ofschoon dus niet van hemzelf, ademt het geheel dezelfde geest als zijn eigen geschriften. Het is er geheel op uit, om te doen uitkomen dat het niet op de letter, maar op de geest, niet op de uiterlijker, maar op de geestelijken zin der geboden aankomt. Wie dit werkje leest, zal wel de waarheid moeten erkennen van het woord uit de Psalm, dat hij op de eerste bladzijde liet afdrukken «uw gebod is zeer wijd». Welk een diepen blik toch geeft «deze Spiegel» in de betekenis van die schijnbaar eenvoudige woorden.

De verklaring der geboden is hier natuurlijk hoofdzaak; echter gaat hieraan een klein hoofdstukje vooraf, dat tot opschrift draagt: «De zonden tegen de hele wet in 't algemeen», 2) en een ander, dat een korte aanwijzing bevat van de voornaamste verzwareningen der zonden. 3) Na dit laatste wordt er op gewezen, hoe een zonde tegen de Iste tafel der wet zwaarder is dan tegen de 2de; verder hoe een zonde tegen het Evangelie zwaarder is dan tegen de Wet, en eindelijk hoe de een zonde verschrikkelijker wordt dan de andere: 1. door de persoon, die ze doet, 2. door

277

de personen en zaken, tegen dewelke men zondigt, 3. door de hoedanigheid en de

wijze van de misdaad, en eindelijk door de plaats waar en de tijd wanneer.

Na dit alles zijn wij genaderd tot de verklaring van de geboden Gods. Dat het hier niet oppervlakkig toegaat, laat zich denken Verrassend, soms schijnbaar iets gezocht zijn de verklaring en de toepassing. Wij willen trachten de geest van dit werkje te doen kennen door enkele opmerkingen mede te delen. Tegen het eerste gebod wordt men geacht te zondigen, wanneer men «zelden en dan uit gewoonte bidt», 1) wèl gelooft in «de rechtvaardigheid Gods en niet in genade», evenals Asa in krankheid meer aan de medicynmeesters hangt dan aan God. Dat wie de beeldendienst enigszins toestemt schuldig staat aan overtreding van het 2de gebod, 2) ligt voor de hand, maar dat ook zij in zake de overtreding van dit gebod niet vrij uitgaan, die met hun kinderen St. Nicolaas vieren, 3) die de bijgelovige gewoonte hebben om onder het wassen hunner handen aan de afwassing der zonden in Christus' bloed te denken, of die het bidden aan zeer toevallige gelegenheden verbinden, als het slaan ener klok of het niezen van dezen of genen, 4) zou men oppervlakkig gelezen, niet denken. Dat met de verklaring van het derde gebod ook ernst gemaakt wordt, blijkt als men leest, dat die Ouders aan overtreding van dit gebod schuldig staan, die gedogen, dat hun kinderen op een Christelijken feestdag een lied voor de deur zingen om geld, 5) en ook hieruit, dat zij voor schuldigen worden aangezien die met kreupelen en bultigere de spot drijven, als ook allen, die. almanakken drukken vol leugenachtige voor-

1) Spiegel der Wet, aan de gewetens voorgehouden ter ontdekking der zonden tegen de Tien Geboden. e Nu laatst veel verbeterd en vermeerderd, door Jac. KOELMAN, Leiden, DONNER.

2) Idem, blz. 6.

3) Idem, blz. 10.

1) Idem, blz. 19.

2) Idem, blz. 35.

3) Idem, blz. 37.

4) Idem, blz. 41.

1) Idem, blz. 69.

278

spellingen en afgodische heiligen, 1) en dezulken, die een Onze Vader lezen, terwijl ze eieren koken. 2)

Dat «de eerbiedenis», die het 5de gebod van ons eist, niet alleen tot Vader en Moeder, maar ook tot alle Overheid zich uitstrekt, mag bekend geacht worden, maar wie zou, de woorden van dit gebod lezende, er ooit toekomen om als overtreders hiervan aan te zien, ouders, die hun kinderen te veel laten eten, onderdanen, die weigeren tol of belasting te betalen, en Overheden, die de waren godsdienst niet handhaven. 3) Op deze manier gaat het ook bij de verklaring der andere geboden. Immers jeugdige rentenieren, die best kunnen arbeiden, maar aan hun veelheid van bezit een motief meen te kunnen ontleen om niets te doen, vallen in de categorie van de overtreders van het 8ste gebod. 4) Terwijl zij, die meen, dat iemand wèl ontslapen is, omdat hij kalm en stil stierf op zijn bed, geacht worden schuldig te staan aan het 9de gebod. Waarlijk geen rijke jongeling zal, 'en daar ging het in dezen om, in deze «Spiegel» gelezen hebbende, meen de wet van zijn jeugd af onderhouden te hebben. KOELMAN wenste dan ook, dat velen hun aangeboren gelaat hierin zouden leren zien, om dan niet in tranen heen te gaan, als het ontdekkend licht op hen valt, maar tot Christus te vlieden en in de weg des geloofs, boven omschreven, Hem aan te nemen

tot die einden, waartoe Hij gegeven is.

Is men langs die weg tot Christus en het geloof in Hem gekomen, dan rijst als vanzelf de vraag hoe zal ik nu toenemen èn in godzaligheid èn in de praktijk derzelve? Tot dien einde nu heeft KOELMAN twee boekjes geschreven,

- 1) Idem, blz. 83.
 - 2) Idem, blz. 73.
 - 3) Idem, blz. 103.
 - 4) Idem, blz. 138.
- 279

het eerste getiteld: «Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid», terwijl het tweede: «Zelf-Onderzoek Regelen tot bevordering van de praktijk der Godzaligheid» heet.

Beide boekjes hebben een Christocentrische inhoud. Jezus is voor de auteur alles. Kortelijk zouden wij de inhoud aldus kunnen wedergeven: stel Christus tot het middelpunt van uw geloofsleven en gij zult toenemen in godzaligheid en in de praktijk derzelve.

In het eerste werkje 1) vinden wij eigenlijk een doorlopende beschrijving van de rijkdom, die in Christus is, en een voortdurende aansporing om van dezen Jezus «gebruik te maken». Ken uw eigene verdorvenheid en machteloosheid, heet het b. v., 2) maar tracht dan ook door te dringen tot de kennis der volheid, die in Christus is, tevens bedenkende, dat in zijn hand alle beloften en beloofde zegeningen zijn. Hij is de grote Uitdeler. 3) Hierop volgt dan een beschrijving van de aard des geloofs d), van de wijze, waarop Christus aangenomen wil zijn, 5) van de verwarring, die dikwijls aangetroffen wordt in zake de rechtvaardigmaking en heiligmaking, 6) in één woord, er volgen altemaal zaken, die uitvoerig behandeld zijn in «Natuur en Gronden des Geloofs» en dus veilig onbesproken kunnen blijven.

Het tweede «Zelf-Onderzoek-Regelen» wordt opgedragen aan hen, die zich geschikt hebben om de Heer te dienen 7) en nu wensen te vorderen in de praktijk der godzaligheid.

- 1) Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid" J. KOELMAN, 3^e druk.
- 2) Idem, blz. 3.
- 3) Idem, blz. 5.
- 4) Idem, blz. 10.
- 5) Idem, blz. '12.
- 6) Idem, blz. 18-20.
- 7) "Zelf-Onderzoek-Regelen tot bevordering van de praktijk der Godzaligheid". J. KOELMAN, 1686.

280

Hij begint met een herinnering aan het doornige van het pad. «Het Godzalig leven en de oefening tot Godzaligheid is een geweldige strijd». 1) «Het is een strijd om in te gaan, een geweld doen op de hemel, een jagen naar heiligmaking». Maar, dit alles vermag men, als Christus alles voor ons is, en wij ons geheel aan Hem geven. Daarom heet het: «Neemt Hem tot alles aan en verdeelt Hem niet, want gij hebt alles van node, wat Hij is en heeft». 2) Maar geeft U ook geheel aan Hem; «deze grootste hoofdplicht, die het onderscheid maakt tussen vromen en onvromen, moet gedurig en uitdrukkelijk met opzet van Ulieden betracht worden als waarvan - al uw vordering op de weg

afvloeit». 3) «Leeft door het geloof» lezen wij verder. Dat geloof toch zal een borstwering opwerpen tegen allerlei zwaarigheden, benauwdheden, verzoeken en verdrukkingen, en de «toekomende dingen als tegenwoordig stellen», 4) en een wezen geven aan de dingen, die gij hoopt. Ja, als uw geloof «de gordijn van de eeuwigheid eens opentrekt, om aldaar een gezicht te nemen van hoogte, diepte, lengte en breedte van die heerlijkheid en vreugde van Gods gunstgenoten», 5) dan zal dat U reinigen en heiligen en «uwen wandel in de hemel doen zijn». Komt er verder lijden en moeite, o «zuigt dan meer uit de borsten der vertroosting en kauwt meer op de beloften», opdat gij kracht moogt hebben tot dulden en dragen. Draagt uw kruis zonder murmurering als David en Job, bedenkende, wie slaat, en als gij des Heeren hand op u gevoelt «zo tracht ook eeuwige armen onder U te voelen». «Verder leeft in vrede met elkander». Denkt niet, dat gij

281

zult groeien in genade en heiligmaking, indien gij niet in vrede leeft Neen, KOELMAN zegt niet, dat zij de waarheid mogen verkopen ter wille van de vrede, dat niet, maar toch, jaagt hem na met alle krachten. 1) Om kort te gaan, wil een gelovige, dat de vonk worde tot een vlam j het mosterdzaad tot een boom, de wateren tot een beke, dat hij dan wake over en tegen vele dingen. «Waakt», zegt hij, «over uw gedachten, hartstochten, woorden, werken en bekwame gelegenheden ten goede». 2) Of verontreinigen de zondige gedachten de ziel niet, zij, die de «eerstgeborene der erfzonde» zijn en het beginsel van de kracht derzelve? En is b. v. niet alle religie ijdel, indien de tong niet in toom gehouden wordt? Waakt dus over uw woorden. 3) Maar ten andere, waakt tegen alle zonden, en wel bijzonder tegen boezem-zonden en beroeps-zonden. En bovenal, ziet toe, dat gij niet zondigt in 't gebruik van geoorloofde dingen; of tracht Satan in dien strik niet juist de meesten te vangen? 4) Houdt U aan deze regelen, zegt hij nog eens, maar vergeet dan eindelijk niet éne grote zaak, n. 1. Deze, dat gij U eiken avond naarstig en ernstig onderzoekt, alle zonden uithaalt, heel de weg overdenkt, opdat gij niet overtroffen wordt door een heiden als Seneca, die iedere avond zich deze vragen stelde: «wat kwaad hebt gij genezen; welke fout hebt gij tegengestaan; waarin zijt gij nu beter»? 5) Doet dit; «dit is de gereedste weg en het grote middel om een goede overwinning over uw verdorvenheden te krijgen, dat zal de dood en ter verbreking van uw sterkste zonden zijn». 6)

1) Idem, blz. 4.

2) Idem, blz. 7. 1

3) Idem, blz. 9.

4) Idem, blz. 10. 5

5) Idem, blz. 13.

6) Idem, blz. 18.

1) Idem, blz. 22.

2) Idem, blz. 29.

3) Idem, blz. 31.

4) Idem, blz. 36.

5) Idem, blz. 39.

6) Idem, blz. .n.

282

Dienden de twee voorafgaande boekjes om aan allen, die tot Christus gekomen waren, de weg te wijzen om te komen tot toename in godzaligheid en in de praktijk derzelve, de werkjes, die nu volgen, dienen om verslagenen van harte moed te geven, of zijn van uitlegkundige aard.

Wij hebben het oog op **«Het Verbond der Genaden», «De Weg Gods met de mens, naar de hemel leidende», en «Sleutel der Openbaring».**¹⁾

Dat tot dien einde, om verslagenen van harte op te beuren het eerstgenoemde werkje geschreven is, zegt ons niet alleen de inhoud, maar eveneens de voorrede. 2) Ach, hoe licht krijgen «ongeloof, aanvechtingen verdorvenheden en geestelijke verlating» de overhand op de gelovigen, en worden zij daardoor afgedreven van hun sterkte. 3) En om dit nu te voorkomen, wil hij hun de moed verlevendigen door de beschrijving «van de inhoud en kracht in 't begrip van het Genade-Verbond» 4). Zijn doel is hun de staf der heerlijkste en dierbaarste beloften in de hand te drukken. In één woord KOELMAN plaatst zich, staande te midden van verslagen zielen, die toch bondgenoten des Heeren zijn, als op de Gerizim 5) om aan hun geestelijk oog al de heerlijkheden van het Genade-Verbond te doen voorbijgaan.

De inhoud laat zich raden. In een tachtig bladzijden beschrijft hij alwat God is voor degenen, die Hem in Christus hun God mogen noemen. Hij wil de ogen der Bondgenoten daar opnieuw voor openen. Zij zien dikwijls te veel op zich zelf, en vergeten vaak, dat God uit getrouwheid verdrukt. 6) Wat heeft die God niet aan hen gedaan; Hij gaf hun een

1) Zie de voledige titels in de Bijlagen.

2) /Het Verbond der Genadenb. Voorw. blz. 43.

3) Idem, Voorw. blz. 14.

4) Idem, blz. 25.

5) Idem, blz. 26.

6) Idem, blz. 34-35.

283

nieuw hart; toen niemand naar hen uitzag, deed Hij dit en alleen en gedurig; het eeuwige fundament van hunnen staat werd door Hem gelegd. 1) En welke zijn dan de privilegiën en voorrechten, vraagt hij? 2) Negatief zijn zij verlost en bevrijd van alle schuld en ellende, positief zijn zij gunstgenoten Gods, En wat dat laatste zegt, wordt daarop breed uitgemeten. Alle deugden Gods worden opgesomd, opdat hun hart zich verheuge in de God des heils; alle tijdelijke zegeningen, hun beloofd, opgeteld, opdat zij niet zouden vrezen, en eindelijk wordt op de toekomstige dingen gewezen, opdat zij getroost mogen worden door de ogen te slaan op de stad, wier kunstenaar en bouwmeester God is. Aan het einde gekomen, roept KOELMAN uit, wat gaat er nu wel in uw harte om, nadat ik U al deze heerlijke dingen toonde en deed zien? Mij dunk: *Looft de Here mijne ziel! «Al de volmaaktheden Gods, o ziel, zijn de Uwe. Ik houd vast aan Uw Verbond, Here God» ! Ja laat daar jubel in uw hart zijn en zeg: «Op U hoop ik, mijne erfenis is voor eeuwig Wat zal ik de overige dagen doen, dan U liefhebben en Uwen groteis naam prijzen. Gij zijt de mijne, drieëinig God; ik heb daarvoor 't bloed van uwen Zoon en 't pand van uwen Geest».* 3)

Diende het «Verbond der Genade» tot bemoediging van verslagenen van harte, eigenlijk is het doel van «De weg Gods met de mens, naar de hemel leidende» ") geen ander. Het is een klein boekje, geschreven in de vorm van een brief aan een zuster, die bestreden wordt en met geestelijke duisternis heeft te kampen. Allerlei kenmerken en merktekenen worden der verslagene van harte voorgehouden, waaraan zij zichzelf

en haren staat kan toetsen,

1) Idem, blz. 29-31.

2) Idem, blz. 31 -39. 11) Idem, blz. 84.

3) Zie de volledige titel in de Bijlagen.

284

maar hier is het ook weer als altijd bij KOELMAN, Christus wordt gesteld tot een toevlucht en sterkte Ofschoon allerlei gestalten der ziel door de auteur worden beschreven, kan men toch niet zeggen, dat hij vervallen is in methodistische drijfverij of in een ziekelijke gestaltendienst. Aan de brief is nog toegevoegd een overdenking over Ps. 77: 20-21, die een sterk geestelijk cachet draagt.

Eindelijk rest ons «De Sleutel der Openbaring». 1)

Aan dit werk van ruim 400 blz. gaat een aanspraak vooraf aan de Opzieners van de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Leraren en Ouderlingen, waarin KOELMAN zegt te moeten getuigen, ook al heeft de Hoge Overheid hem uitgeworpen en verhindert zij hem nog. Hij meent nu te moeten getuigen, omdat donkere tijden aanstaande zijn. En opdat er dan verandering moge komen, wil hij dezen broederen ettelijke vragen voorleggen, opdat men die in consciëntie voor God moge beantwoorden, waarop dan een reeks klachten volgt, die alle elders reeds medegedeeld zijn.

Wat het boek zelf betreft, dit. Het ligt voor de hand, dat het niet aangaat, de inhoud dezer wel wat breedspakige exegese te refereren. Zoals uit de volledige titel blijkt, is het geen doorlopende verklaring en opening van het boek der Openbaring, maar slechts van enkele en donkere kapitelen, terwijl het tevens moet dienen om de geschriften van JURIEN, VAN WEZEL en SWART te weerleggen en te bestrijden:

Meende KOELMAN, dat velen exegeten het licht ontbroken had bij de verklaring van de 7de Bazuin, en bij die van de 5de, 6de en 7de «Phiool», waardoor hun de sleutel ter verklaring ook van de andere ontnomen was, 2) wat hem nog meer naar de pen deed grijpen was de omstandigheid, dat

285

men in die dagen zo veel sprak en discussieerde over het «duizend-jarige rijk» en daarbij op allerlei onBijbelse paden afdwaalde en uitermate extravageerde. 1)

Om dit tegen te gaan, meende hij dit punt eens tot het onderwerp eener opzettelijke en nauwkeurige studie te moeten maken. En, dat hij nauwkeurig te werk is gegaan, blijkt zoowel uit de bestrijding van talloze godgeleerden uit vroegere en latere eeuwen, als wel uit zijn eigene positieve resultaten.

Zijne meningen dienaangaande waren de volgende. Op de vraag wanneer het «duizendjarige rijk» zou intreden, werd drieërlei antwoord gegeven. Sommigen dachten, dat het reeds voorbij was, als aanvangsjaar stellende het jaar van Jezus' geboorte of dood, of dat van de verwoesting van Jeruzalem of de bekering van Constantijn de Grote; anderen hielden het er voor, dat het nog moest komen in ver verwijderde toekomst; terwijl KOELMAN met Mr. DURHAM meende dat het ± 1260 [moet 1560zijn] was ingetreden, en dus; reeds gekomen en nog te komen was. 2)

Voor al in de bestrijding der twee eerste opinies legt hij, als gewoonlijk, grote scherpzinnigheid aan de dag. Met de historie in de hand tracht hij duidelijk te maken, dat het nog niet gekomen kon zijn; terwijl hij op exegetische gronden meent te kunnen bewijzen, dat het niet in zo ver verwijderde toekomst gesteld mag worden, om eindelijk voor zijn eigene meerling de sterkste argumenten aan te voeren.

Waar in de zegeningen van het «duizendjarige rijk» zouden bestaan? De auteur meent,

als de «drie grote zaken, in, welke de welstand der Kerk zig meest vertonen zal», deze zaken te moeten noemen: 3) «de verbreking van de vinnigste vijanden van de Kerk, de antichrist en zijn bozen aanhang;

- 1) Idem, blz. 152.
- 2) Idem, blz. 169-172.
- 3) Idem" blz. 186.

- 1) Zie de volledige titel in de Bijlagen.
- 2) 'Sleutel der Openbaring, blz. 151.
286

de inkomste en bekering van het volk der Joden de hele wereld over; en daarop de volheid en bekering der Heydenen».

Welnu, wie kan ontkennen, vraagt KOELMAN, dat wij reeds in de morgenstond van dien groten dag leven. Allerlei tekenen wijzen er op. Hebben wij niet reeds, sedert meer dan honderd jaar «een zuivere bedieningh van het Woord der Waarheid»? Wordt er niet «veel kragt en zegen» gezien op het gebruik der door God verordineerde middelen? Hebben niet «sints die tijd» gehele volkeren het Evangelie omhelsd? Kan er niet op «een zichtbare, opentlijke en vrijmoedige belijdenis van de gelovigen» gewezen worden? Ja, zelfs had de Kerk aan zeer vele plaatsen de protectie genoten van «Hoge Overheden», beschermheren der 'Kerk zijnde. 1)

Alle deze zaken waren voor dezen ziener duidelijke tekenen, dat het reeds daagde in het Oosten en dat men de zegeningen van het komende «duizendjarige rijk» kon tegemoet zien.

Dat deze mening bestrijding zou vinden, verwachtte hij wel. Men zou er immers op wijzen, dat de nationale bekering der Joden zich nog liet wachten; dat de blijde toetreding der heidenen tot het Evangelie nog niet gezien werd; en dat het Pausdom nog zo grote kracht had, terwijl de Satan nog vele volkeren in grote blindheid hield. 2) - Maar al «die zwaarigheden en tegenwerpingen» konden KOELMAN niet schokken in zijn overtuiging. Wat was toch het geval? Men stelde zich dat rijk te idealistisch voor, alsof er dan enkel vrede en grote wasdom zou zijn. Dit zou het geval niet zijn. De goede staat der Kerk kwam niet in eens. 't Zou ook hier geleidelijk zich ontwikkelen. Uit de duisternis zou het licht gaan rijzen, zeker, maar langzaam. Hoe men dan tot die geëxalteerde verwachtingen kwam?

KOELMAN meende

- 1) Idem, blz 196-197.
- 2) Idem, blz. 189. 287

« die botte misvatting» ten dele uit misverstand omtrent enkele teksten, en ten dele uit «een begeerlijkheid» te moeten verklaren, die hierin zich openbaarde, dat men «geern zonder kruys, en zonder arbeid en moeyte zoude door de wereld geraken».

Zijne overtuiging werd echter door dusdanige bezwaren niet geschokt.

Ofschoon het ons wel spijt dat wij enkele van zijn andere stichtelijke werkjes niet hebben kunnen vinden en bemachtigen, meen wij toch niet, dat het veel schade zal doen aan de totaal-indruk, dien wij van zijn persoon en werk krijgen. Zoals boven gezegd is, geldt het «ex ungue leonem» hier ten volle.

Vertaalwerk.

Er is, zoals wij in ons inleidend woord reeds gezegd hebben, grote invloed uitgeoefend door de Engelse piëtisten op onze Nederlandse kringen. Was een man als W. TEELLINCK in de geestelijke atmosfeer van die Puriteinen gevormd, hij was waarlijk niet de enige, die de invloed van dat Engelse element onderging. Allerlei Nederlanders bezochten in die dagen Engeland, terwijl het gastvrije Holland menige vluchtende Engelsen predikant herbergde. En dit niet alleen. Niet enkel door de vele Engelse vrienden, die mannen als LODENSTEIN en KOELMAN hadden, werden die Engelse invloeden hier merkbaar, maar 't meest heeft hiertoe bijgedragen de vertaal-arbeid van een man als KOELMAN. Al stond het ook sommigen predikanten in ons land niet aan, dat zoveel Engelse godgeleerden Neder-Duits gingen spreken, het volk dacht er anders over en verslond de mystiek-piëtistische literatuur.

1) Idem, blz. 192.

288

En, vragen wij, was het een wonder, dat men in die dagen de blikken naar Engeland richtte? Ongetwijfeld neen. Niet, dat er in ons land in dien tijd, waarin men dikwijls éénzijdig de dogmatische vraagstukken accentueerde, geen predikanten of schrijvers waren, die de behoeften van het vrome volk hadden kunnen bevredigen, maar toch, in Engeland was de geestelijke atmosfeer frisser gebleven en werd meer literatuur van dien aard aangetroffen. Dat dit niet alleen onze persoonlijke mening is, maar ook die van velen in die dagen geweest is, kan blijken uit een voorrede, door M. LEYDEKKER voor KOELMAN'S vertaling van «Des Zondaars Heiligdom» van Mr. H. BINNING, geplaatst. Hij zegt daarin, sprekende over de voortreffelijke boeken, die men uit het Engels vertaalde, letterlijk het volgende: «want men kan niet ontkennen, dat de Britse Godgeleerden, door zoveel dispuiten niet bezig gehouden, in de praktische Theologie de prijs boven alle Leraren in de gehele wereld behaald hebben».

1) Terwijl hij op de wondeplek in veler geestelijk leven hier te lande even te voren de vinger aldus gelegd had: «Onderwijl (men moet het erkennen) is het gebeurd, dat door hevige en hoge dispuiten tegen de Remonstranten, met welke het gantse Vaderland op alle plaatsen vervuld was, de ware godvruchtigheid scheen min geoefend of geleerd als het betaamde. Want veler verstanden verijdelde door speculatieve en spitsvondige onderzoekingen, schenen ledig te worden van de vereiste Godzaligheid, welke zo een heilige leer der genade waardig was. En derhalve, wanneer de Godgeleerden dachten . dat het lang genoeg gedisputeerd was, hebben zij voorzichtig geoordeeld, dat het nuttig, tijdig en nodig was, de gemoederen omtrent het disputeren wat te laten bedaren en over te brengen tot een practicaal

1) 'Des Zondaars Heiligdom,' Voorrede, blz. 7. 289

gevoelen en beleven van de werkingen der genade, welke nu genoegzaam door mond en pen verdedigd waren». 1)

Onder de mannen nu, die het nuttig, tijdig en nodig achtten om de gemoederen te brengen tot een practicaal beleven van de werkingen der genade en die zich bijzonder tot de werken uit die Engels-piëtistische kringen voelden aangetrokken, behoorde KOELMAN. Zou er ijveriger importeur van hun geestelijke producten gevonden kunnen worden? 2)

Op allerlei wijze was KOELMAN met hen in aanraking gekomen, naar hij zelf mededeelt. Vooreerst reisden vele Engelse predikanten over Vlissingen naar Holland, en aangezien Sluis niet zover van Vlissingen verwijderd is, gebeurde het dikwijls dat hij hen sprak. 3) Verder ontmoette hij later in Rotterdam verscheidene malen Engelse

predikanten, zodat hij o.a. in de voorrede, geplaatst voor BINNING'S «Ettelijke Gronden», kon mededelen dat hij in 1677, gelijk meermalen te voren, de eer en het genoegen had Mr. RORERT MACWAIR, Schotsch predikant te ontmoeten en van hem allerlei bijzonderheden te horen omtrent het leven en sterven van genoemden BINNING. 4) En, om nog één voorbeeld te noemen, waaruit blijkt dat KOELMAN op zeer vertrouwelijke voet met sommigen hunner stond, vermelden wij, hetgeen wij in een ander door hem vertaald werk vonden. 5) Hij bericht daar o.a., dat hij (lat werk vertaald heeft een jaar voordat het in Engeland gedrukt werd. Welnu, men zendt de copie van zijn werken gewoonlijk niet aan gewone kennissen. - Kende hij dus

1) idem, blz. 5.

2) Zie de volledige lijst van door KOELMAN vertaalde werken in de Bijlagen.

3) Voorrede: Schriftmatige leer der Geesten", blz. 9.

4) 'Ettelijke Gronden' Voorrede blz. 18.

5) 'Christus de Weg, de Waarheid en het Leven', van Mr. John BROWN, blz. 340.
290

vele Engelse predikanten of door persoonlijke ingang met hen in Holland of door correspondentie, - dit was niet enkel de reden waarom hij vele hunner boeken vertaalde. Neen, KOELMAN voelde zich tot hen aangetrokken. Nooit mag dit evenwel in dien zin opgevat worden, dat hij het leerstellige de rug toekeerde, om zich eenzijdig voorstander te betonen van een gevoelig en vroom leven. Hij had zich een wachter betoond op de kerkelijke muren, een krachtig defensor van de H. Schrift en haar inhoud. Maar dit was hem niet genoeg, zoals wij reeds meer opmerkten. Wilde hij evenals LODENSTEIN c.s. een reformatie van het zedelijk leven en de handhaving van de tucht, daarom mocht de subjectieve zijde van het leven des geloofs niet verwaarloosd worden. Wat de Engelse piëtisten leverden, beviel hem, en het was die litteratuur, welke hij zo geschikt achtte voor de conventikelen of private samenkomsten, zodat hij bijna al die vertaalde werken aan de bezoekers daarvan opdroeg. 1)

Wat hem in die werken zozeer aantrok? Ofschoon het moeilijk is een algemene karakteristiek van zoveel werken, en dan nog wel werken van onderscheiden aard te geven, zo meen wij toch niet ver van de waarheid te zijn, indien wij zegger'. dat in al die geschriften, naar KOELMAN'S mening, Christus tot zijn recht kwam. Hij werd beschreven als «de Weg, de Waarheid en het Leven» 2), als de «Grond en hoeksteen van de H. Schrift», 3) als de geheel « Enige Leermeester» 11) en als de «Hoop» der heerlijkheid. 5)

1) Zie o.a. De Voorrede van: /Des Christens Groot Interest", v. W. GUTHRY.
/Christus de Weg, de Waarheid en het Leven/J, v. JOHN. BROWN. "De Sleutel van het Hooglied", v. J. DURHAM, /Het Evangelie van Mattheus/J. v. D. Dixon.

2) Zie het boek van dien titel

3) /Ettelijke Gronden,/ van H. BINNING, blz. 125

4) /Staat en Genezing van een verlaten ziel,/ van Mr. J. SIMONS.

5) /Christus de Heer der Heerlijkheid in de gelovigen g, van JOHN. BROWN.
291

Maar dat was niet het enig kenmerk, dat zij vertoonden. Een ander is, dat zij alle een sterk geestelijk cachet dragen, wijl zij de geheimen van het geestelijk leven behandelen, en «de harten bedoelen tot geestelijke bewerkingen en het leven tot kracht

van Godzaligheid te vorderen». Kortelijk samengevat kan men zeggen: zij geven een beschrijving van het leven der «Sionnieten» ; tekenen de subjectieve zijde van de weg der verlossing; zijn van zuiver bevindelijken aard, of willen de gelovigen helpen «om onmiddellijk uit Gods Woord in te drinken de Goddelijke waarheden, bestieringen en vertroosting, die de Here daarom voorgesteld heeft». 2) Natuurlijk is er wel verschil tussen een verklaring van het «Evangelië van Mattheus» en de «brieven van RHETORFORT», toch zijn zij alle doortrokken van een en denzelfden geest en dragen denzelfden stempel eener gezonde doch mystieke vroomheid. «Het is al merg en vettigheid waarin de ziel zich kan verlustigen».

Wij willen tot nadere kennismaking iets mededelen omtrent sommige auteurs en de inhoud van enkele geschriften.

Dat KOELMAN hun geestverwant was, blijkt wel uit de voorrede, die hij b. v. aan Mr. H. BINNING wijdde. In hoge woorden bezingt hij zijn lof. In een brede en warme beschrijving van het leven van genoemden schrijver, komen o. a. Deze woorden voor: «Hij was een ster aan de hemel der Kerk, die met al te grote flonkering scheen, dan dat hij die magere, dunne en dorre tent, waarin zulk een hemelse warme ziel herbergde, niet in vuur zou zetten». 3) Op een andere plaats heet het: «Soms dook hij met de psalmist in de diepte der zee, en bracht van haar bodem voort die kostelijke parel van lof; soms groef

1) Voorrede: /Evangelië van Mattheus,/, blz. 3,

2) /Evangelië van Mattheus" van Dikson. Voorrede, blz. 2. 3) /Ettelijke Gronderig Voorrede, blz. 22.

292

hij in de ingewanden der aarde, en kwam er uit, beladen met iets kostelijkere, dan het goud van Ophir; soms vloog hij hemelhoog, en bracht zon en maan en sterren neder, en maakte daaruit voedsel voor dit vuur van liefde en bewondering, gelijk de psalmist doet, Ps. 8». 1) «Met één woord, de godsdienstigheid had zulk een ingang in zijn ziel, dat ik U de rechte beschrijving van hetgeen hij was en hoe hij in de wereld wandelde, niet zowel kan geven, want BINNING'S pen in af te malen, wat een Christen behoort te zijn, geeft de beste beschrijving van hetgeen hij door de genade was, en zij is het beste penseel, om zijn eigen beeltenis af te tekenen» 2)

Was de bewondering, die hij voor BINNING koesterde, groot en recht gemeend, nog krachtiger bijna laat hij zich uit, als hij spreekt over SAMUEL RHETORFORT. «zijn manier van leven, in alle godzaligheid en heiligen wandel, maakte hem lief aan alle liefhebbers der heiligheid. Hij was een rechte Johannes de Doper, totus vox, geheel een roepende stem, een stem in zijn kleding, gebaren en omgang, in zijn leven en in zijn dood». 3) Gold dit zijn leven, niet minder wekte zijn arbeidzaamheid grote verbazing. Wij lezen o. m. «Het was een man van onvergelykelijke arbeidzaamheid en heiligen ijver, als hij omtrent zijns Meesters werk bezig was; zodat hij gestadig scheen te bidden, gestadig te spreken en zoveel te schrijven, alsof hij gestadig in zijn studeerkamer was opgesloten geweest». 4)

En hoe heerlijk kwam daarbij nog zijn nederigheid «zijn nederigheid en zelfverloochening», lezen wij, «was ongemeen, vele dingen maakten hem aangenaam aan Gods kinderen; maar bijzonder maakte het hem lief aan dezelve, dat hij zijn grote

1) Idem, blz. 52.

2) Idem blz. 54.

3) Brieven van S. RH., dl. I. Aanspraak, bld. 9

4) Idem, blz. 8. 293

genade als een Christen en de -uitnemendheid zijner bekwaamheden als een gestudeerde, overdekte met het voorhang van nederigheid, die het voornaamste sieraad van een begenadigden geest is» 1) Meende men dezen man te kunnen binden, «in zijn banden ondervond hij veel van de heerlijke vrijheid Gods Hier weidde hij op deze zuiver en onvermengde vermakelijkheden, die zulk een vrolijkheid in het hart stellen, dat zij al de verborgene droefheid, die er in is, uitdrijft, en de ziel zingen doet, terwijl zij met uiterlijke zwarigheden omringd is Daar was het dat hij de waarheid bevond van het gezegde van Augustinus: Tanta, est dulcedo coelestis gaudii, ut si una guttula difflueret in infernum, totam amaritudinem inferni absorberet». 2)

En eindelijk: was zóó zijn leven, geheel in overeenstemming hiermede was zijn sterven. «Weinig voor zijn dood; na een flauwte zeide hij, nu gevoel ik, ik geloof, ik geniet, ik verheug mij Ik weid op manna, ik heb der Engelen spijs, mijne ogen zullen mijn Verlosser zien . . . Ik ontslaap in Christus, en als ik opwaak, zal ik verzadigd worden met zijn beeld. O, had ik armen, om hem te omhelzen . . . Zijn allerlaatste woorden waren: Heerlijkheid, heerlijkheid woont in Immanuels Land». 3)

Daar hij die mannen zo liefhad en bewonderde, moest hij ook hun pennevruchten in ons land inleiden. Eén van de eerste door hem vertaalde werken is W. GUTHRY'S «Des Christens Groot Interest». Hij dankt God, in de voorrede, (lat het Hem in zijn genadige Voorzienigheid behaagd heeft om hem met dat boekje in kennis te stellen. Hij oordeelt dat het niet kan opwegen tegen goud, aangezien het «zo heerlijk en uit bevinding vertoont, hoe de Heere de zondige zielen

1) Idem, blz. 9. 1

2) 2) Idem, blz. 13.

3) 3) Idem, blz. 20.

294

gewoon is over te brengen uit de duisternis tot het licht en tot het Koninkrijk van de Zoon zijner liefde». 1) En hoe juist is ook de titel «Des Christens Groot Interest»! Zeker, dat moest Holland's Groot Interest zijn, de vraag, hoe krijg ik deel aan Christus. Aangezien er nu echter velen zijn, die meen deel te hebben aan Christus, zonder de minsten grond voor dat geloof, behandelde GUTHRY in dat werk twee vragen: «10. hoe een mens zal weten, of hij heeft een waar en bijzonder recht en deel aan Christus, en of hij zich met recht aanmatigt Gods gunst en Zaligheid? 2.

In geval dat iemand in de voorzegde toetsing te kort valt, welken weg hij zal inslaan, om zich te verzekeren van Gods vriendschap en van de Zaligheid». Hier mede corresponderen dan ook de twee hoofddelen, waarin het boek verdeeld is n.l. «De Toetssteen van ons deel aan Christus» en «Het middel om een zaligmakend deel aan Christus te krijgen», terwijl het gehele traktaat aan het einde in weinige vragen en antwoorden wordt samengevat. Aan dit werk zijn bovendien eerst twee, later drie «aanhangsels van exempelen van krachtig bekeerde zielen en de blijken van dien» toegevoegd.

Het gehele werk heeft blijkbaar nogal ingang gevonden; althans het was na 12 jaar reeds nodig, dat een 6de veel vermeerderde druk het licht zag. Hoezeer dit soort litteratuur aanleiding geeft tot allerlei fijne onderscheidingen van de leer der bevinding, toch kan men niet zeggen, dat de inhoud niet deugt. Over 't algemeen ademen deze bladzijden een zuiver evangelische geest.

Dat KOELMAN het ziekelijke niet wilde, noch éézijdig was, blijkt uit het volgende. Acht jaren, nadat hij zijn lezers het bovengenoemde werk had aangeboden, bood hij

hun weer een ander aan, en wel het bekende boek van JOHN

1) Voorrede, blz. 1. 295

BROWN «Christus de Weg, de Waarheid en het Leven». Wat hem tot dien vertaalarbeid had gedreven? Het feit, dat daarin zo duidelijk behandeld werd hetwelk in GUTHRY'S werk juist ontbrak, nl. De beschrijving van de wijze, waarop men «Christus tot heiligmaking in alle gevallen» moest gebruiken. «Zeer weinig» zegt hij, «is over deze stof, bijzonder in Nederland, geschreven, ja weinig wordt deze zaak op de predikstoelen verhandeld», en toch is zij zo gewichtig. Was het dus in zekeren zin een aanvulling, hij noemt het dan ook het tweede deel van het groot interest eens Christens. De indeling ook van dit werk wijst op een gezonde, Bijbelse opvatting van de weg der zaligheid, ook al vertoont de vorm, waarin het boek gegoten is, de stempel van dien tijd. Om iets te noemen; Christus wordt o. a. voorgesteld, als de Weg 1 tot rechtvaardigmaking, 2 tot heiligmaking in 't gemeen, 3 tot doding van zonden, 4 tot wasdom in genade, 5 tot wering van dagelijkse schuld, 6 tot reiniging van dagelijkse vlekken.

Dat ook dit werk in een bepaalde behoefte voorzag, kan men afleiden uit het feit, dat het tot zevenmaal toe herdrukt werd.

Hebben wij met een enkel woord melding gemaakt van KOELMAN'S grote liefde voor de persoon en arbeid van SAMUEL RETORFORT, wij hebben hier dan tevens iets mede te delen omtrent zijn brieven. In de voorrede 2) waarschuwt KOELMAN degenen onder de lezers, wier het bovenal te doen is om nieuwe gedachten en een hoogdravende stijl. Zij zullen teleurstelling oogsten, daar al deze brieven uitmunten door eenvoud en van bevindelijke aard zijn. «De geheiligden des Heeren daarentegen zullen dit werk verwelkomen, als 't geen, hetwelk spijs en medicijn voor hun ziel bevat; zij zullen hier veel

1) Voorrede, blz. 1.

1) Voorrede, idem, blz. 22.

296

boeken tezamen gerold vinden in weinig woorden, een grote ziel in een klein lichaam opgesloten, veel pit van de practikale godsdienst in iedere brief, ja in iedere regel bevat». De man, die ze schreef, was doorgloeid van de liefde Gods en bijgevolg straalde er van die warmte af op allen, die ze lezen. Dat deze brieven tot RETHORFORT'S beste werken moeten gerekend worden, kunnen wij afleiden uit deze woorden: «De schrijver is in zijn andere geschriften ver boven vele mensen, maar in deze brieven is hij boven zich-zelfen, zijnde dikwijls als iemand die verhoogd is boven het rijk der sterfelijkheid». 1)

Twee dingen, zegt KOELMAN verder, zullen de lezers niet ontgaan. Soms toch zal het duidelijk worden, dat de ziel des schrijvers zich gedoopt heeft in een springvloed van blijdschap, zodat zij zich uit in woorden van zegepralend geloof, en als 't ware geplaagd wordt door een overlading van liefde (o zeldzame en zalige krankheid), dan weer wordt een geheel andere toon aangeslagen en stuit men op woorden, die een gevoel van ledigheid vertolken. Als de rivier Gods, die vol water is, en zijn ziel overstroomde en verkwikte, weer terugloopt in de zee, dan kan dat hart zo gepijnigd worden door die afwezigheid en een hijgen gevonden worden naar Gods tegenwoordigheid. Dan wasemt de ziel zich uit in wensingen als deze: «O, wanneer zult gij tot mij komen»? 2)

De inhoud dezer brieven in weinig woorden teruggevende, zouden wij kunnen zeggen: De schrijver bespreekt in deze 362 brieven drieërlei staat der vrome zielen. In de

eerste plaats wordt de zieleweelde getekend van hen, wier zielen door Gods vertroosting zijn verkwikt. 3) Zij zijn niet in staat om hun blijdschap te vertolken en zijn vaak het

297

meest welsprekend, wanneer zij in stille bewondering zwijgend terneerzitten. Waar toch zal men woorden vinden om dat heilgenot te beschrijven? Vervolgens wordt de droeve staat beschreven van hen, die voor een wijle beroofd zijn van deze zoete genietingen. Zij, die zooeven waren opgenomen in het huis der maaltijden en de banier van liefde tot hun verhemelte hadden, vinden nu, dat die beker der verkwikking uit hun hand gerukt is, en dat zij een donkeren nacht van droefheid tegengaan omdat de zon, die hen verlichtte, is ondergegaan.¹⁾ Eindelijk wordt gehandeld over een staat «die een middelslag is tussen deze twee» ²⁾. Hier wordt een beschrijving gegeven van het geestelijk leven van die velen, die noch op de zonnige hoogten van bijzondere blijdschap, noch in de droeve dalen van diepe neerslachtigheid hun weg vervolgen. «Dit is de meer algemene weg der heiligen, welker dagelijksche oefening het is, te komen om hun bestieringen van hun Meester te ontvangen, en te trachten om volgens dezelve te wandelen».

Dat RHETORFORT in de tekening en beschrijving van die verschillende zielstoestanden niet ongelukkig geweest is, heeft de tijd geleerd; immers nog heden ten dage worden zijn brieven gelezen en herdrukt. Wel nadert zijn taal al te dicht aan die van het Hooglied om op de duur te behagen en niet al te zoetelijk te klinken; zo spreekt hij b.v. telkens van de «geparfumeerde, welriekende kussingen en omhelzingen van de Koninklijken Meester»; «wenst zich een bed voor zijn vermoeide ziel, in Jezus schoot», ³⁾ en tekent zich herhaaldelijk «de uw in zijnen zoetsten Jezus», maar hier tegenover staat zoveel goeds, zoveel gezonde

1) Idem, blz. 23.

1) Idem, blz. 26.

3) Idem, blz. 24.

2) Idem, blz. 27.

3) Idem, blz. 25.

3) Brieven Ide, blz. 49 en 152.

297 298

mystiek, dat het niemand behoeft te verwonderen, wanneer velen in donkere uren van lijden veel troost uit deze epistels geput hebben. Of werden zij niet, als de brief aan de Filippensen, grotendeels in banden geschreven?

Over de andere vertaalde werken, nog dit. In allen is Christus alles. Dat Hij aangeprezen wordt in BOOKER'S «De ware zielsvernederen en Heilzame Wanhoop» ligt voor de hand, maar dit is evenzeer het geval in exegetische werken als DIKSON'S «Mattheus-Evangelie», alsmede in een werk van dogmatische aard, BINNING'S «Ettelijke Gronden». Het grote doel van KOELMAN was het volk zijner dagen te onderwijzen in de weg der verlossing. Had men hier te lande vooral oog en hart gehad voor de verdediging der zuivere leer tegenover vijanden van allerlei slag, in Engeland en Schotland was het leven des geloofs meer het voorwerp van studie en beschrijving. En nu rekende KOELMAN het zijn schuldige plicht om de vruchten, dáár gerijpt en gegroeid, over te brengen naar zijn vaderland «opdat men niet zou omkomen op de weg».

VIERDE HOOFDSTUK.

Slotbeschouwing.

Na al het geschrevene meen wij niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren kennis gemaakt te hebben met een zeer belangrijk man. Als een machtige worstelaar dook KOELMAN op uit de stroom des levens. «Worstelaar»? Is de benaming niet juist? Was geheel zijn leven geen aanhoudende strijd tegen vijanden van allerlei naam en positie? Het begon reeds in zijn Gemeente te Sluis. Nauwelijks was hij daar bevestigd of de driedubbele strijd begon, 1 tegen de usurpatie van de rechten der Kerk door de Overheid; 2 tegen de verwaarlozing der tucht over het leven der gemeenteleden; en 3 tegen het gebruik der Formulieren en het vieren der Feestdagen. Trad DE LABADIE. DESCARTES of B. BEKKER op of deden de Sabbats-mannen zich gelden, in één woord vreesde hij dat iemand het geestelijk leven der Kerk zou verstoren, dan wees hij aanstonds op het beste «antidotum», de H. Schrift, als kenbron der waarheid en norm voor geloof en leven. Was het volksleven door de handel bedorven, hij was de man, die de Overheid op haar plicht durfde wijzen, die de Kerkeraad tot verscherpte tucht aanspoorde, en die het volk opriep tot berouw en bekering. Ontdekte zijn scherp oog wondeplekken in het leven der Gemeente, als dode rechtzinnigheid, éézijdige verstands-richting, sleur- of slenderdienst, KOELMAN, in geestelijk opzicht gezonder dan velen door zijn voortdurende bestudering der H. Schrift, en de invloed, dien hij onder-

300

ging van de overkant van het Kanaal, was de man, om door middel van lectuur en conventikelen nieuw leven te wekken en de atmosfeer te verfrissen.

Ons op een kleinen afstand van het door ons ontworpen beeld plaatsende, komen er, naar ons voorkomt, in 't bijzonder drie vragen bij ons op: 1 hoe oordeelde en oordeelt men over de persoon van KOELMAN, 2 welke waren en welke zijn de denkbeelden betreffende «het geval KOELMAN», zoals LODENSTEIN het noemt, en 3 heeft KOELMAN invloed geïeerd?

Dat er zeer verschillend geoordeeld werd over een man als KOELMAN ligt voor de hand. Hij arbeidde aan de weg; zijn boeken werden alom gelezen.

Wat nu het oordeel over zijn persoon betreft, meen wij te kunnen zeggen, dat hij verguisd en vergood is. Om met het eerste te beginnen. In een zijner boeken schrijft hij, handelende over zichzelf, «gewisselijk geen groter en eenparige vinnigheid, haat en ij ver kan er tegen enig ketter of scheurmaker, of ergerlijk afgezet leraar ooit betoond worden». 1) Zag dit op de bitterheid door de predikanten voornamelijk aan de dag gelegd bij zijn komst in hun gemeenten, wij kunnen ook wijzen op andere meer personele openbaringen van nijd en haat In de eerste plaats dient onder hen, die fiolen van toorn over hem hebben uitgegoten, de pamflettist E. WALTEN genoemd te worden. Bij dezen schrijver slaat in zijn «Portrait van JACOBUS KOELMAN» 2) de vlam van verbeterd woede naar buiten. De rauwe toon, dien hij aanslaat in dit boekje, «doorloopt alle denkbare modulaties van smaad, verdachtmaking en boos humeur».

Dat BRAKEL zijn stem heeft doen horen in zake de bevoegdheid der Hoge Overheid in kerkelijke zaken, kan WALTEN nog dragen, maar zegt hij, «dat JACOBUS KOELMAN zich met deze zaak

1) 'Ferm. Protestatie', blz. 37,

2) Zie voll. titel in Bijlage 1.

301

bemoeit, vloeit enkel voort uit Krakeel- en Twist-ziekte» 1) KOELMAN is een woudezel van een mens als Ismaël, en zijn hand is tegen allen; komt er een Balak, die hem verzoekt, hij is dadelijk met Biléam gereed om Israël te vloeken en het loon der ongerechtigheid te verdienen. Staan Korach, Dathan en Abiram tegen Mozes op, terstond is KOELMAN met allen, die naar hem willen luisteren, in de wapenen tegen Mozes». 2) Zijn dit zeker geen vleierende woorden, men kan ze nog heilig noemen, vergeleken bij hetgeen in het «Portrait van J. KOELMAN» gevonden wordt.

Daar lezen wij o. a.: «Was het te doen met bektrekken, hakhuis-plooien, het dragen van kort haar, boven de oren gesneden, een klein befje, het omhangen van een zwart manteltje' en dragen van een zwart calotje ouder een hoge kardinaals hoed met een brede kwakers rand; ik zou dadelijk zeggen, dat gij een leraar waart». 3)

Trekt hij zijn leraarsambt in twijfel en noemt bij hem spottenderwijs «Apostel KOELMAN», hij komt nog tot ergere dingen en werpt KOELMAN allerlei schandelijke dingen voor de voeten. Het heet o. a.: dat KOELMAN een «lands-dief» was, omdat hij te Sluis een hand- of smokkelmolen op zolder had gehad, waarmee hij graan maalde. 4) Verder slingert hij hem het verwijt naar het hoofd, dat hij de huizen der weduwen binnendringt om «zijn luien buik» met de beste spijsen en dranken te vullen. 5)

Had dit betrekking op zijn karakter en eerlijkheid, als geleerde komt hij er niet beter af Zeker, zegt WALTEN, ik ben het volkomen met hetgeen Dr. SWARTTE, in zijn 'boek, genaamd «de Geest en Inborst van JACOBUS KOELMAN» onwederlegelijk Bewijs van het Recht, de Magt en de Pligt der Overladen in Kerkelijke Saken d. Ericus WALTEN. 1689. Opdr, p. 3.

21 Idem, blz. 3-4.

,rPortrait 'van J. KOELMAN/, blz. 7.

Idem, blz. 29.

") Idem, blz. 7.

302

van hem gezegd heeft eens, nl. dat hij in plaats van «regelen der logica een deel muizenesten en spinnewebben in het hoofd heeft».1) Neen, ik weet het al te verklaren, roept hij elders triomfantelijk uit, dat gij niet met betere dingen voor de dag kunt komen, het is, «omdat gij een Utrechts man zijt en denkelijk in uw jeugd een klap van dien molen hebt gekregen, die daar aan de weg tussen Jutfaas en Utrecht stond». 2) In dien geest gaat hij voort, om dan te eindigen met de raadgeving aan KOELMAN om niet meer te schrijven, indien hij de zaken niet beter beheerst, welke raad in deze van weinig beschaving getuigende woorden vervat is: «Kunt gij dan de pen niet uit uw poten laten, en laten wijze lieden met het schrijven van boeken begaan». 3)

Schreef deze WALTEN in dien toonaard tegen KOELMAN dezelfde man was ook de ontwerper van een spotpenning op hem. Wel wordt zijn naam door DE VRIES en DE JONGE k) niet genoemd, en heet het bij hen «een spotpenning op de tegenstanders van BALTHAZAR BEKKER» in 't algemeen, - maar dat hij wel degelijk op KOELMAN gemaakt is, werd later duidelijk aangetoond door Dr. KNUTTEL in zijn verhandeling over Duns WALTEN, 5) Wij hebben dan ook gemeend niet beter te kunnen doen dan bij de afdruk van die medaille in de Bijlagen te vermelden, wat genoemde schrijver dienaangaande mededeelt. 6)

1) Idem, blz. 14.

1) Idem, blz. 22.

3) Idem, blz. 19.

4) Nederl. Gedenkpenningen verklaard en met verdere Bijdragen tot de penningkunde uitgegeven door JERONIMO DE VRIES en Juli. C. De JONGE, dl. 2, pl. X no. 7. 1837.

5) ERICUS WALTEN, door Dr. W. P. C. KNUTTEL, in 'Bijdragen voor de Vadert. Geschied- en Oudheidkunde', 40 reeks, 1e deel, blz. 345-455.

6) Dat WALTEN tot al deze openbaringen van nijd en haat kwam, zal ten dele zeker zijn verklaring vinden in het feit, dat KOELMAN in een geschrift, getiteld: fiERICUS WALTEN, quanswijs Apologeet etc. (zie volt. titel in Bijlagen) hem ook harde waarheden gezegd had. Niet alleen wees KOELMAN daarin kortelijk twee dingen aan, 111. 10 dat WALTEN geen verstand had om te bewijzen, hetgeen hij in zijn opgeblazenheid ondernomen had te bewijzen, en 2 dat een man als WALTEN, die ook door zijn burgerlijk leven zo slecht bekend stond, geen gehoor verdiende (bl. 2), maar hij had daarin ook de veronderstelling geopperd, dat WALTEN zijn boek aan "de Hoogste Vergadering des Lands had opgedragen, in de hoop daarvoor loon en dank te ontvangen. Ja, hij had hem' daarom zelf verweten, dat enige boekverkopers te Amsterdam door hem zeer verongelijkt waren, en dat te Utrecht door de Magistraat "iets notabels', tegen hem gedaan was (blz.7). Zie Erucus WALTEN, quanswijs Apologeet" door J. KOELMAN, in de Koninklijke Bibliotheek (Pamflet 13321) "Portrait v. KOELMAN" door E. WALTEN, blz 7, 11, 28, en ERICUS WALTEN door Dr. W. P. C. KNUTTEL.

303

Bovendien ontlastte zekere JAN KOST in enige kreupele dichtregelen zijn hart in de vorm van een: «Dankzegginge aan de Edele Mogende Heren Staten van Zeelant, over haer Ed.-Mo.-heilsame Resolutien van de 21, 22 en '23 Sept. 1684 tegen J. KOELMAN». Dat zijn gedicht zich niet boven het kreupelrijm verhief, schijnt hij zelf gevoeld te hebben; wij horen hem althans zijn verontschuldigen aanbieden: «Vergeeft mij dat ik op dees' slegte Digtkaer kom, om met de luister van uw hoog Besluit te pronken, En 't billijk Oordeel te vermelden bij 't Gemeen».1) Vraagt men nu waarin de voortreffelijkheid van dat «hoog Besluit» en billijk Oordeel bestaan heeft, m. a. w. wat voortreffelijks de Ed.- Mogende Heren van Zeeland gedaan hebben, dan moet de klassieke wereld het beeld leen om de glorierijke daden der Heren en KOELMAN'S schandelijken invloed naar waarde te kwalificeren. Wij lezen immers:

„Dus dreef eens Hercules, uit dien befaamden stal"
 „Van Augeas, de drek weg van drijdusend Ossen",
 „Die dertig jaren vast gelegen hadde en pal"
 „En wist hem door een stroom voorspoediglijk te lossen".
 „Hadde oit Alpheus kragt om woeste vuiligheid"
 „Te suiv'ren door sijn vogt? ik meld' van Zeeuwsse waet'ren",
 „Die door hun wasvloet, op Uw' weergaeloos beleit",
 „Broer Jacobs ouden drek wegstromen en verklaet'ren." 2)

1) Dankzegginge etc. blz. 1.

2) 'Dankzegginge' blz. 2.

304

Dat in die verdere regelen geen vleierende dingen van «broer Jacob» gezegd worden, laat zich, na het gehoorde, wel denken.

Trad bij bovengenoemde mannen de haat tegen KOELMAN zeer duidelijk aan de dag, zij waren waarlijk niet de enigen, die veel op hem tegen hadden. Wij behoeven daarom ook de dichter van een der lijkzangen op KOELMAN niet van overdrijving te beschuldigen, wanneer hij zich aldus uitlaat: «Maar wat! bestaa ik hier een man, van al de wereld bijna gehaat, vervolgt, beschimpt en uitgejaagt te prijzen: wiens gedrag

slechts weinig' heeft behaagt», 1) noch dien andere, die hetzelfde bedoelt als hij zegt: «Want KOELMAN was ten doelman van wat Satan, werelt en suppoosten, uit nijt en spijt uit vaaren kan». 2) Wel hebben sommigen, als zij hun pijlen op hem richtten, zich bediend van de dekmantel der anonymiteit, over 't algemeen hebben Overheid en particulieren hun afkeer van dien «woeligen balling» niet bemanteld en verborgen. - Vraagt men, vanwaar die felle antipathie in zo wijden kring?

Wij menen te 'kunnen antwoorden: zeker niet, omdat men met WALTEN hem voor een karakterloos mens, bedrieger en dief aanzag; zulke beschuldigingen toch dragen het merkteken van leugen en laster aan het voorhoofd, 3) maar om geheel andere redenen. Hij wordt in een der treurzangen: «Der Formalisten schrick» genoemd, en het komt ons voor, dat door die kwalificatie de bron wordt aangewezen, waaruit de bittere druppelen alsem vloeiden die in de beker zijns levens gemengd zijn. Dat hij de Feestdagen wilde afgeschaft zien; het heeft ongetwijfeld de Hoge Overheid zeer verbitterd, daar zij op de onderhouding, ja op de uitbreiding derzelve bij verschillende

1) Lijkzangen, Bijlagen.

2) Idem.

3) Zie over dit punt ook Dr. KNUTTEL'S artikel over E. WALTEN.

305

Synoden heeft aangedrongen 1); maar zijn ageren tegen de Formulieren heeft bij de predikanten en de gemeenteleden veel meer kwaad bloed gezet. Of hingen de meeste vleselijke dienaren van die dagen, zoals wij boven zagen, niet sterk aan die geschreven gebeden, en waren de meeste gemeenteleden daaraan niet als «aangebacken»? En wie wilde hen tot het bidden uit de borst en de leraren tot de vrije aanspraken brengen? Het was JACOBUS KOELMAN, die het gebruik van die krukken zo hoogst schadelijk achtte voor het geestelijk leven in 't algemeen. Verklaart dit zeker een deel van de haat, die alom in de lande tegen hem gevoed werd, bovendien is er nog een andere factor, die niet over het hoofd gezien mag worden. Allerlei persoonlijke gebreken, die KOELMAN natuurlijk ook had, daargelaten, kan men, naar ons voorkomt, de haat, dien hij door het leiden en bevorderen der conventikelen verwekte niet spoedig te hoog aanslaan. Dat hij die zozeer en overal nodig achtte, was op zichzelf reeds een krachtig protest tegen het geestelijk leven van die tijden; of moest niet juist daardoor het kwijnende leven tot meerderen bloei gebracht worden? En dan: schreven de plaatselijke Overheden bijna alom aan die private vergaderingen een gevaarlijk karakter toe voor de rust en de orde, de predikanten brandmerkten ze zo gaarne als de kweekplaatsen van separatisme en afscheiding. Hoe vaak KOELMAN ook mocht betogen, dat hij in geen dele afscheiding wilde; dat die bijeenkomsten juist de bloei der gemeenten bedoelden; en verbood, ze op de uren van de publieke dienst te houden, toch kon hij de leraren er niet van overtuigen, .dat zij aan de opkomst in de Kerk geen schade deden. Voeg bij dit alles nog de krasse kritiek, die hij met onverdroten ijver en zonder aanzien des persoons uitoefende op Staat en Kerk, op overheidspersonen en dienaren der

1) Hierover beneden meer.

306

kerk, en wij menen grotendeels de bijna algemeen haat verklaard te hebben. Wat CALVIJN te Genève bij velen zo gehaat maakte, heeft ook dezen «censor neerlandicus», vele vijanden berokkend.

Was het zo met KOELMAN bij een groot deel des volks gesteld, de geschiedbladen

spreken ons ook van liefde en sympathie, die hem in ruime mate ten deel vielen. Ja, wanneer wij sommige uitingen van die sterke genegenheid lezen, wil het ons voorkomen, dat de verguizing soms haast oversloeg in vergoding. Hoe dit ook zij, het doet het hart goed zoveel vriendelijke getuigenissen aangaande dezen «gebannene» te lezen. Het is zeker onnodig, nog eens in de brede uit te weiden over de liefde, die de gemeente van Sluis haren leraar toedroeg. Zoals de eerste bladzijden van dit werk ons berichten, stond, op enkele uitzonderingen na, geheel de Gemeente te Sluis gedurende het proces, aan de kant van KOELMAN, tegenover de Magistraat. Ja, het zou niet moeilijk vallen onzen held een lauwerkrans te vlechten van de vleierende getuigenissen uit de notulen van de Kerkeraad van die gemeente. Hoe talloze brieven zijn niet voor KOELMAN geschreven, hoeveel deputaties niet gezonden, en hoe menigmaal zijn Kerkeraad, Gemeente en Classis niet met protest of smeekschrift voor de beminden man opgetreden! Werd in later dagen gesproken over de trouw van een herder, het lichtend beeld van KOELMAN uit de donkere pestdagen van 1666 stond ieder burger van Sluis voor de geest. Mocht hij zelf met lof getuigen van zijn ambtgenoten, ons kwam het wel eens voor, dat de liefde der gemeente zich wel wat eenzijdig tot KOELMAN keerde. Nooit trad die hartelijke genegenheid zeker duidelijker aan de dag, dan op de dag van zijn bannissement. Grijsaards en kinderen, mannen en vrouwen hingen hem aan, drukten hem de hand, en riepen hem een laatst vaarwel toe

Had men hem te Sluis in Vlaanderen zo lief, het zal op allerlei manier blijken, dat niet alleen daar de genegenheid zo warm was. Nauwelijks toch was hij vertrokken, of uit alle oorden des lands bereikten condoleantie-brieven de gemeente van Sluis. 1) LODENSTEIN liet zich bij die gelegenheid zeker wel zeer sterk uit, toen hij aan zijn «godzalige vrienden te Sluis» schreef: «Ik zal mij in 't beschouwen van de deerlijke staat onzes lands in lang niet uitlaten, want daar was geen einde aan te zien: deze schuld moest nog op 't land leggen, dat zulke, die uitstekende in genadewerkingen des Heiligen Geestes zijn, uitgeworpen worden; en dat even daarom, omdat zij haren dienst niet na de sleur, maar geestelijk betrachten willen, en omdat zij consciëntieus zijnde, daar niet over en mogen». 2) In dien toon zijn trouwens bijna al die epistels gesteld. Hoe een BRAKEL over KOELMAN dacht, zal ons nader blijken, als wij «het geval KOELMAN» bespreken. Welke gedachten het «vrome volkje» in heel de lande omtrent hem had, zullen wij ook nu weer het best kunnen afleiden uit de grafschriften en lijkzangen, na zijn verscheiden vervaardigd. Leerden zij ons boven, hoezeer hij gehaat was bij velen, zij zijn ons nog welsprekender tolken van de liefde en warme genegenheid, die hem werd toegedragen in de kring, waaraan die gedichten hun ontstaan te danken hadden. Mag het te sterk zijn, wanneer een poëet na eerst geconstateerd te hebben, dat geen mens «geheellijk van alle feil ontbonden is», van KOELMAN daarop verklaart, dat hij «schier gezuiverd waar van alle zielsgebreken», ja zelfs «een Engel scheen», wij schenken hem gaarne geloof, als hij zegt:

- 1) Historisch Verhael van de Proceduuren,/ THEOPH. PARRESIUS, blz. 400. Brieven uit Middelburg, Utrecht, Leeuwarden.
- 2) Brief van de Godzaligen J. VAN LODENSTEIN, 1 Aug. 1675, blz. 2.

*KOELMAN heeft dan geleefd in Gods werk,
en zijn leven Heeft dese wisse roem, dat 't onbesproken waar;
Ten getuige strek daar van zo grote Christenschaar,*

*Die hem ooit kenden en hem t'zaam getuig'nis geeven;
Dat hy staag met der daad dat geene heeft betracht,
't Geen hy op elks gemoed steeds drong met zo veel krach. t1)*

Lezen wij elders, dat zijn heilig en godzalig leven een voortdurende «voorbereiding des doods» geweest is, 2). en dat tot lof van de overledene niet verzwegen mag worden, dat hij in al zijn doen en laten «zeer Christelijk en milddadig, eerlijk en genereus» geweest is, 3) het woord des dichters geeft hetzelfde getuigenis als wij lezen:

*Syn leven, en syn Leer geleken nae malkand'ren,
Godt-vruchtig, en oprecht, Eenvoudigh, Stichtelick,
Verstandigh, trouw, bedaert, sigh selver steeds gelijk,
Geen storm, of buy,, hoe groot' dee hem syn Cours verand'ren.4)*

Dacht men zo over zijn leven, bij zijn dood schijnt het aan tranen niet ontbroken te hebben. Mogen wij de zanger geloven, dan hebben «beken zilte tranen gevloten». Er staat althans:

*Wat siet myn oog een droef geweene!
Want Zions hart dat schijnt te breken
O naer gehuyl, en luyt gesteen!
Haer traanen vloeyt als beken. 5)*

Nog sterker drukt een ander het uit, als hij aldus aanheft:
*Ay my! wat droever MAAR ick hoor een NAAR geluyt.
Het aangesigt verbleekt, de Silte traanen hangen,
(Als waer een ganse beek gestortet) op de wangen
Van Sions dierb're volck. 6)*

En dat het niet alleen het «vrome volkje» was, dat hem eerde en met hetwelk bij in vrede leefde, getuigen de Classicale Notulen van Utrecht. Wij lezen daar niet alleen, dat hij de laatste drie

- 1) Lijkzangen, Bijlagen.
- 2) "Schriften." Lere der "Geesten" Voorrede blz. 11.
- 3) Idem, blz. 6.
- 4) Lijkzangen, Bijlagen.
- 5) Idem.
- 6) Idem.

of vier jaar «allesinds vreedzaam met de Leraren leefde, ook bywonende de publyken dienst derselver», maar ook, dat de «Leden uit de Kerke van Utrecht niet veel eenparigheid» voor hem in 't strijdperk traden, verklarende dat over zijn gedrag te eenmale niet te klagen viel, toen van zekere zijde gevraagd werd, of men wel genoegzaam omtrent de dingen van KOELMAN waakte») Voegt men hier nog bij allerlei verklaringen omtrent zijn grote mildadigheid, bijna te ver gedreven onbaatzuchtigheid, stipte eerlijkheid, 2) alsook de vermelding van het feit, dat bij zijn «statige» begrafenis op een ondubbelzinnige wijze gebleken is, hoezeer de man geacht was bij geleerden en ongeleerden in zijn geboortestad, 3) dan meen wij niet alleen tot een geheel andere slotsom te moeten komen dan de Heren WALTEN en Kost, maar

ook te moeten verschillen van zijn latere beoordeelaars. Gewis, wij meen niet blind te zijn voor de zwakke zijde in het leven van KOELMAN, en erkennen gaarne met de warmen verdediger van zijn persoon en leven, die de voorrede schreef voor het werk «Schriftmatige Lere der Geesten», «daar koste iets uit sijne menigvuldige schriften bijgebracht worden, dat hij wat te scherp geweest was of om zijn vermeende rechten te beschermen, en onschuld te tonen, of dat hij wat te ijverige pen gehad had tegen degenen, die hij oordeelde, dat dwaalden, of het recht van Gods Kerke niet beschermden, of hem in sijne sake niet hanthaafden, of die de heiligen dienst hebbende waar te nemen sulx na zijn oordeel niet genoeg beijverden en beleefden; wie heeft daarom reden gehad, om hem of te haaten of zijn dienst te 'verachten»? 4) Maar toch houden wij het voor zeker, dat velen, die later een dikwijls verre van gunstig

1) "Schriften" Lere der "Geesten" Voorrede blz. 11.

2) Idem, blz. 6, "Des Zondaars Heiligdom" H. BINNING, Voorz. blz. 21.

3) Idem, blz. 11 -12.

") Idem, blz. 12.

310

oordeel velden over zijn karakter, niet voldoende op de hoogte geweest zijn van hun onderwerp of door vooringenomenheid beheerst werden en zo door een gekleurde bril zagen. Spreekt het vanzelf, dat een man als JACOBUS KOELMAN, die alom ijverde voor de smak zijns Heren, en in de beschrijving van de punten van nodige reformatie zijn pen misschien wel eens in te donkere verwen gedoopt heeft, spreekt het wel vanzelf, zeggen wij, dat zulk een man nog al sterk op de voorgrond trad, en niet altijd vrij te pleiten geweest zal zijn van overdrijving, toch geeft dit aan YPEY en DERMOUT geen recht, om, bij alle waardering van zijn uitstekende kunde en niet geveinsde godsvrucht, te zeggen, dat bij KOELMAN zich «een heersende neiging vertoonde, om van anderen in denkbeelden te verschillen niet alleen, maar ook op andersdenkenden met verachting uit de hoogte neer te zien», 1) en evenmin aan GLASIUS om KOELMAN er van te verdenken, dat hij niets «meer .wenste dan ereen naam te maken». 2) En eindelijk, hoe de schrijver van het artikel over KOELMAN in de «Navorscher» bij .enige kennis van de persoon van KOELMAN, heeft kunnen schrijven, dat hij een man was van «ongemakkelijken aard en stijfzinnig (zeker toch heel iets anders dan standvastig) karakter» blijft ons een raadsel. 3)

Ons oordeel over de persoon van KOELMAN in weinige woorden samenvattende, zouden wij willen zeggen in KOELMAN hebben wij voor ons een man, die zich geroepen achtte een medearbeider Gods te zijn aan de Reformatie van het vele verkeerde en zondige van die dagen in het persoonlijke, huiselijke, nationale en kerkelijke leven. Hij voelde «de last des Heeren»

1) Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk door YPEY en DERMOUT 3de. Aant. p. 13. Wij cursiveren.

2) Godgel. Nederland. Biogr. Woorderboek v. N. Godgel. door B. GLASIUS iide blz. 288-291. Idem.

3) /Navorscher, IVde i.v.

311

in zijn binnenste branden, en meende daardoor en daarom niets te mogen nalaten wat aan de bereiking van dat heerlijke levensdoel dienstbaar kon zijn. Zeker zal hij bij de beoordeling van personen en zaken zijn pen wel eens wat te veel gescherpt hebben,

maar daarom mag hij niet gerangschikt worden onder de zoekers van eigen eer. Mogen zijn meningen ten opzichte van enkele zaken een afwijking van de gangbare denkbeelden vertoond hebben, dit mag ons er niet toe brengen zijn gehele persoonlijkheid in het licht daarvan te beoordelen. En bovenal mag nooit vergeten worden, dat KOELMAN was een man van waarachtige en ongeveinsde godsvrucht met een «heilige passie» om anderen tot de kennis van Christus te brengen.

Meen wij dit laatste met volle vrijmoedigheid te kunnen zeggen, omdat geheel de persoonlijkheid van KOELMAN dien indruk op ons maakte, de tweede vraag die rees was deze: welke waren en welke zijn de denkbeelden omtrent «het geval KOELMAN»?

Dat deze vraag gesteld wordt, zal zeker niemand, die ons tot dusverre volgde, verwonderen. Het feit toch van suspensie en deportatie is van zoveel gewicht in dit leven, heeft zo veel gemoederen in beweging gebracht, en stelde bovendien zo duidelijk de vraag aan de orde: welke is de verhouding der Overheid tot de Kerk, -dat het in dit geschrift aan zijn plaats is hieraan enkele bladzijden te wijden. Wij zullen dan tevens in de gelegenheid zijn te zien, hoezeer KOELMAN op dit punt leerling van VOETIUS was. Wel leek het ons eerst goed aan die verhouding van Overheid en Kerk een afzonderlijk hoofdstuk te wijden, doch later meenden wij hiervan te moeten afzien, daar wij dan zeker gevaar zouden lopen telkens in herhaling te vallen.

[Het is natuurlijk onnodig nog eens uit al de brieven, bescheiden en correspondentiën na te gaan hoe de Kerkeraad,

312

Classis en Coetus over deze zaak hebben geoordeeld, wij willen alleen vernemen aan welke zijde LonENsTEIN en BRAKEL zich geschaard hebben, om dan tevens te beluisteren, hoe KOELMAN zich zelf uitliet, en aan te tonen, hoe hij niet anders kon schrijven krachtens zijn beginselen. Als vanzelf biedt de gelegenheid zich dan aan om te spreken over de houding der Kerk in haar geheel en tevens om onze eigene gedachten over deze kwestie uit te spreken.

Met een Petrus-ijver heeft JODOCUS VAN LODENSTEIN zich in deze strijd gemengd. Wij lezen althans bij Dr. PROOST, 1) dat toen in geheel Nederland een diep stilzwijgen werd bewaard «en de zaak van KOELMAN nog bij lange na niet tot een eind was gebracht», JODOCUS VAN LODENSTEIN reeds kloekmoedig zijn stem verhief. Hij kon het blijkbaar niet langer uithouden; althans wij lezen, 2) dat KOELMAN zijn tevredenheid over zijn vriend LODENSTEIN uitsprak, toen hij de lafheid van zoveel moest betreuren; zwegen allen, van zijnen Stichtschen vriend moest hij zeggen: «'t Is waar de getrouwen en ijverygen man Godts Ds. LODENSTEYN, heeft klaar genoeg en. meermaal dat quaadt tot Utrecht bestraft, en uytgeroepen, bysonder op Vast- en Biddagen». Bevestigt Dr. PROOST dit schrijven van KOELMAN door te zeggen: «de bewijzen hiervan zijn dan ook in zijn leerredenen voorhanden», wij willen slechts enkele geschriften van dezen leraar ter sprake brengen.

In het jaar van KOELMAN'S deportatie en bannissement verschenen reeds twee geschriften van LODENSTEIN'S hand, waarin hij op ondubbelzinnige wijze het optreden der Overheid af keurt en zich een krachtig kampioen betoont voor de autonomie der Kerk.

Het eerste geschrift waarop wij het oog hebben, is een

1) PROOST, JODOCUS VAN LODENSTEIN, blz. 220-231.

2) Hist. Verh. v. d. Proced. THEOPHILUS PARRESIUS. blz. 466.

brief «aan zijn Godzalige vrienden te Sluis in Vlaanderen» gericht in die dagen van rouw en droefheid. 1) Na zijn spijt betuigd te hebben, dat hij verhinderd was persoonlijk te komen, zegt hij, donkere dagen voor Neêrlands Kerk te ontmoet te zien. Dit moest er nog bijkomen; men moest maar doorgaan met «vleselijke Buikdienaren» te dulden en «uitstekenden in genadewerkingen des H. Geestes uit te werpen», en het einde zou zijn, dat de Kerk «ontbloot van alle goede . . . De woorden der Heilige Waarheid in Catechismus en Confessiën, ook in de hersenen van sommige behoudende», een romp zonder ziel, of een gouden lantaarn zonder licht zou zijn. 2) Hij hoopt, dat de Here hem in zijn gissing doet dwalen, maar hij vreest. Na hierop zijn geliefde vorige Gemeente nog getroost te hebben met de gedachte, dat nu deze leraar wegging, de Heer zelf zijn schapen zal komen bezoeken, eindigt hij met te zeggen, dat er wel «leven uit de doden» zal ontstaan, maar dat het daartoe «eerst op zijn hoogte moest steigeren in hiërarchie of heerschappij over 's Heeren erfdeel, in superstitie of mensenvonden, in geesteloze letterkennis, in sleurdienst of uiterlijke trant-Christenheid». 3)

Het tweede geschrift uit dat jaar is het door Dr. PROOST verloren gewaande. 4) Het is een boekje, in de vorm van een samenspraak geschreven, welks volledige titel is: «'t Samensprake nopende de sake der Formulieren van Gebeden en onderrichtingen, ende de Poginge van D JACOBUS COELMAN,

1) Brief van de Godzaligen J. VAN LODENSTEIN etc. Utr. 1 Aug. 1675.

2) Idem, blz. 3.

3) Idem, blz. 5.

4) Wij vonden het in de Leidsche Universiteits-Bibliotheek, ingebonden bij KOELMAN's werk over de Reformatie omtrent de Feestdagen. Het is een gesprek tussen drie en niet tussen twee personen, zoals Dr. PROOST zegt, blz. 69; n.l. tussen ALETHINUS, SIMPLICIUS en HECHALIA. In een noot op blz. 3 van D. LODENSTEIJNS Samenspraak over 't geval van D. JAC. KOELMAN vonden wij vermeld, dat het van Lodenstein's hand is.

predikant tot Sluijs in Vlaanderen, Daer omtrent, door CHRISTIANES ALETHINUS.» Nadat ALETHINUS en SIMPLICIUS elkander ontmoet en HECHALIA in hun gezelschap opgenomen hebben, vraagt ALETHINUS aan SIMPLICIUS «wat is nu uw swarigheidt nopende D. KOELMAN»? SIMPLICIUS antwoordt daarop, dat de vraag, die hij beantwoord zou willen zien, is of KOELMAN er wel aan doet, dat hij die streng (n.l. in zake de Formulieren) zo stijf trekt, 1) waarop ALETHINUS repliceert daarop niet terstond te willen antwoorden, maar eerst deze vraag te willen poneren «of men wel doet, dat men KOELMAN daar over soo vele moeyten verzet». Wij kunnen begrijpen wat daarop geantwoord wordt: «Wat sal ik seggen Dat de overheden sulx doen, en suspensie en depodement beginnen te gebruycken omtrent Kerckelycke Diensten, dat en kan ik gantsch niet inschikken: Want sij erkennen sel ve dat de Beroepinge aan haer niet en staet; nu is immers klaer, dat dat ampt niet benomen kan worden als van die 't gegeven heeft, dat is de Kercke, of (als die haer pligt niet en doet), verder Kerckelijke Vergaderingen». Als dan daarop o.a. De opmerking gemaakt wordt, dat de Overheid dit wel moest doen omdat de Kerkelijken hun plicht in dezen niet deden, dan heet het vergoelijkend: «Die waren noch besigh en hadden goed gevonden, D. KOELMAN daer in te dulden, en te sien

waer 't heen lopen soude, vermerckende, dat hij sijne consciëntie eenvoudig voorwendede». 3) Na nog een verzuchting geslaakt te hebben over het vervallen gelaat der Kerk, daar alle «geestelyk gesicht» weg is, keert men tot de vraag terug, «of KOELMAN wel doet, soo al het gebruik der Formulieren nalatende, en afkeurende, gelijk hij doet» 4)

1) Idem, blz. 8.

2) Idem, blz. 8.

3) Idem, blz. 10.

4) Idem, blz. 12

315

Hieruit ontspint zich dan een gesprek, dat hierop neérkomt. Men betreurt het, dat KOELMAN geen juister titel voor zijn boek gekozen heeft. Had hij geschreven «Tegen het misbruik der Formulieren», dan had dat een geheel anderen indruk gemaakt dan zoals het nu heet: «Tegen de Formulieren». 't Leek nu, alsof hij ze verachtte, «terwijl zijn bezwaar juist elders lei», n.l. in het verplicht gebruik derzelve. Verder discussieert men nog over de vraag of er toch niet veel voor 't gebruik te zeggen valt, daar ze in zulke krachtige woorden «bevattet» waren en bovendien ook niet van dezen of genen leraar, maar van de gemene gereformeerde Kerk gemaakt en dus met een zekere autoriteit bekleed zijn. 1) Ook komt het HECHALIA voor, dat hij niet vrij te pleiten is van «laetdunckenheid», die zo maar «op zijn eigenen bocht woorden wil bedencken en spreken, in soo wichtige saken», 2) terwijl SIMPLICIUS het vermoeden uitspreekt, dat daar achter al dat «gepeuter» aan de Formulieren «onrechtsinnigheit» schuilt. 3) Het einde 'dezer redetwist evenwel is, dat men tot de conclusie komt, dat KOELMAN voor iets gestraft wordt, waaraan allen mank gaan. 4) Wel laat KOELMAN wat meer weg, dan de raseesten, maar daarom mag hij toch niet alleen gestraft worden; immers «iets meer of minder verandert de soorte of natuure der saken niet». Neen, roept SIMPLICIUS met zekere verontwaardiging uit, het is duidelijk, KOELMAN wordt niet gestraft, omdat hij zondigt tegen enig gebod des Heeren, noch om zijn onrechtzinnigheid, ook niet om enige Kerkelijke ongehoorzaamheid, maar enkel, omdat «hij niet en blijft in de ghewoonte met andere». «Oh! laat ons toesien dat de

1) Idem, blz. 18.

2) Idem, blz. 19.

3) Idem, blz. 21.

4) Idem, blz. 34.

1) Idem, blz. 30-36.

316

Slendria metter tijdt niet op de throon en raeckt in plaetse van Kerckelijcke Ordonnantien».1)

Terwijl ALETHINUS duidelijk te kennen geeft, dat hij het de roeping en plicht van alle weldenkenden acht, om KOELMAN bij te staan. Wat, zegt hij: «moest men D. KOELMAN niet bijgesprongen hebben van alom»? 2) Om eindelijk op de lippen van HECHALIA het fijne puntje nog eens geaccentueerd te zien, als hij opmerkt: «der vromen mening en is niet D. KOELMAN te veroordelen maer haer leet genoeg, dat de Magistraten sich daer in mengen en de sake soo hoog opvatten». 3)

LODENSTEIN laat also deze mannen uitspreken, wat zijn harte leed was, nl.: het ingrijpen der Overheid in deze zuiver kerkelijke zaak.

Nog duidelijker treedt dit, naar ons voorkomt, aan de dag in een brief van advies, dien

hij het volgende jaar aan de gemeente van Sluis zond. Te Sluis wist men niet hoe te handelen in de vacature KOELMAN. Eerst weigerde men, zoals wij boven 4) zagen, te beroepen, aangezien KOELMAN niet wettig afgezet was, maar later ging men er toe over, nl. toen men in de Haag de Magistraat te Sluis ook in dezen te hulp kwam. Voordat men echter hiertoe overging, won men o. a. het advies van LODENSTEIN in. Zoals wij zeiden, trad het in dit schrijven nog veel duidelijker aan de dag, dat hij het optreden der Overheid in deze materie niet kon en wilde dulden. Zijn advies luidde dan ook onomwonden, dat de Gemeente van Sluis om deze beginsel-kwestie alles moet willen lijden. «Dat point dunkt mij, is van zulken gewichte, dat de Kerk daar voor alleen alles moet lijden» schrijft hij. 5) Immers, stemden zij toe en

- 1) Idem, blz. 32.
 - 2) Idem, blz. 37.
 - 3) Wij cursiveren.
 - 4) Hoofdstuk I.
 - 5) THEAPHILUS PARRESIUS, blz. 421-493.
- 317

brachten zij op gewone wijze een beroep uit, dan was het beginsel prijsgegeven en de Overheid in het gelijk gesteld. Neen, wat hun te doen stond was dit: «mij dunkt, men moest gaan besluyten, of (als men nu spreekt) gaan versoeken de beroeping van een Supernumerarius, of een vierde Predikant; . . . soo is het voor de gantsche werelt openbaar, dat geen in KOELMAN'S plaats beroepen en wordt». Werd dit evenwel niet toegestaan, dan moesten zij «een wijdtlopijge en klaare Deductie de Heren Staten aanschrijven», waarin zij 1 de Heren moesten wijzen op hun «onbetaarnlijke usurpatie van 't Recht der Kercke, betuygende voor de Here haar swaare schuldt in desen», en 2 duidelijk uitspreken, dat zij, zo ze ooit tot een beroep kwamen, dit niet zouden doen om een remplaceant voor Ds. KOELMAN te krijgen, maar enkel «tot besorgingh der zielen». Doch genoeg hiervan. Wij weten nu, welk beginsel hem tot het geven van dit advies de pen deed opvatten. Niets mocht der Gemeente nu te veel zijn; alles stond op het spel. - Eindelijk kunnen wij nog op «Twee Samenspraken over 't geval van D. JACOBUS KOELMAN» I-) van LODENSTEIN'S hand wijzen, die eerst twee jaar na zijn dood uitkwamen. 2) Het zou te lang ophouden, indien wij de inhoud van dit boekje in zijn geheel wilden teruggeven, 't zij genoeg slechts te constateren, dat hier hetzelfde beginsel zich krachtig doet gelden. Daar wordt in de eerste samenspraak o. a. gesproken van «'t swaarste moet 't meeste wegen» en wat daarmede bedoeld wordt is duidelijk, als dadelijk hierop gesproken wordt van «sware verwonderinge, hoe 't mogelijk is, dat die H M Heren daar toe komen om so notoyr hare handen in des kerks saken te slaan». 3) Verder lezen wij van «so een notoyre inbreuck

- 1) voll. titel in Bijlagen.
 - 2) PROOST, blz. 236.
 - 3) Idem, blz. 4.
- 318

in 't regt der Kercke» 1) en zelfs, dat het hier niet in de eerste plaats om de persoon van KOELMAN gaat «als wel om 't regt van de Kerk». Is dat de geest der eerste samenspraak, in de tweede wordt het er niet beter op, als wij lezen, dat hij niet enkel een lans breekt voor de onafhankelijkheid der Kerk van de Overheid, maar hierin onomwonden de autonomie van het wedergeboren hart tegenover kerkelijke besluiten

handhaaft en verdedigt, en daardoor in zuiver independentische wateren terecht komt. Of lezen wij niet: «sonde de Here in zijn Souverijn wel-behagen aan een kindeken niet wel openbaren, 't geen Hij de wijsen en verstandigen verborgen houdt», waaruit dan de conclusie getrokken wordt, dat zulk een verlicht kind Gods zijn gevoelen met alle vrijmoedigheid mag stellen tegen «een ganse aansienelijcke vergaderingeau. 3)

Uit al het voorgaande blijkt, dat LODENSTEIN het optreden der Overheid in deze zuiver kerkelijke zaak te eenmale afkeurde, de Kerk tot krachtige handhaving harer rechten aanspoorde, alsmede, dat KOELMAN in zijn oog in allen gevalle vrijgesproken had moeten worden, hetzij de Overheid, hetzij de Kerk hem voor de vierschaar had gedaagd. Terwijl, gelijk Dr. PROOST zeer terecht opmerkt, het ook wel de aandacht trekt, dat LODENSTEIN in 't geheel niet spreekt over KOELMAN'S weigering om de Feestdagen te vieren. Dit te verdedigen, was zelfs zijn Utrechtschen vriend te machtig.

Hebben wij boven gehoord, 4) dat KOELMAN Friesland en en zijn vriend BRAKEL dikwijls bezocht, wij zullen nu vernemen hoe BRAKEL tegenover «'t geval KOELMAN» stond

319

en hoe laatstgenoemde hem «een getrouw getuige des Heeren» kon noemen en aanwijzen «als iemand, die onbeweeglijk stond voor Jesu en des Kerks macht». 1)

De zaak, waarbij wij slechts kort kunnen stilstaan, is deze.

In de Friesche Synode van 13 Juni 168'2 werd door de correspondent van Zuid-Holland voorgesteld, om KOELMAN, in uniformiteit met andere provincies, het prediken te beletten; de decisie was: «Op de sake van D. KOELMAN is geresolveert van de E. Synode dat syn predickdienst in dese provintie rebus sic stantibus niet magh exerceren, noch zal worden getolereert om sulks te doen». Hierop kon de praeses, D. BRAKEL, niet nalaten in krachtige bewoordingen voor het recht der Kerk op te komen, 2) zeggende, dat Ds. KOELMAN nooit was «gecensureert, noch gedeporteert van syn predickdienst, en dat geen poli(tie)ke overheit macht hadde om een predican te d.eporteren». Dat dit de HH. Commissarissen politiek niet beviel, is licht te bevroeden, en het duurde dan ook niet lang, of zij interrompeerden de praeses, hem bevelende te zwijgen. «Doch alzo hij oordeelde», lezen wij, «dat hij vrijheid had, in een vrij synodus zijn advys te geven, en verzekert was, dat hij niet dan notoire waarheden zeyde, protesteerde hij tegen dat gebodt van zwijgen, en herhaalde zijn woorden, ettelijke reyzen, als willigh zijnde voor die waarheidt te lijden.» 3) Dat dit zo niet afliep, spreekt vanzelf.

Na niet al te lange tijd werd BRAKEL door een Staatsbode tot tweemaal toe geciteerd om voor de H.H. Gedeputeerde Staten te komen. Ondervraagd zijnde, of hij in de Synodes de bewuste woorden gesproken had antwoordde hij, tegelijkertijd een Remonstrantie overreikende, bevattende een protest, «dewijl hij oordeelde, dat zonder dat Protest,

1) Idem, blz. 10.

1) Formule Protestatie d J. KOELMAN, blz. 12a.

2) Idem, blz. 9.

2) KOELMAN, a. w. blz. 12 Dr. F. J Los. W. t. BRAMEL, Leiden 1892, blz. 69.

3) Tweede Samenspraak, blz. 27.

3) Acta Syn van 1682, art 44.

4) Zie: Hoofdstuk I.

4) Form Prot., blz. 12.

het recht der Kerke, en het Oordeel over geestelijke zaken gesteldt wierd aan de

Overigheidt», «dat een Overheidt geen macht heeft, om een Predikant te deporteren, is in de algemene Lere der Gereformeerde Kerke, die tegen de Arminiaansche factie volkoomen is verdedight, van de Kerken van gans Europa beleden, door Declaratien van Gereformeerde Koningen, Princen en andere overheden erkent, en door de wijdt-beroemste Theologanten van alle eeuwen bevestight».

Daarop vertrokken zijnde, is hij kort daarna, de 18 Juli, weer ontboden, bij welke gelegenheid hij zijn tweede Remonstrantie overhandigde, waarin hij betoogde, dat, in weerwil van het verbod der Commissarissen, «zijn sprekén geen ongehoorzaamheid of oneerbiedigheidt geweest was, maar alleen een belijdenis en verklaring van een gewichtig point onzer Christelijke Religie». 1)

Ten slotte werd hem aangezegd, dat hij voor de tijd van vier weken gesuspendeerd werd van zijn predikdienst. BRAKEL dit horende, verklaarde echter terstond, «dat hij hem zulken Censure niet en konde onderwerpen, en dat hij evenwel met prediken zoude moeten voortvaaren, al zoude hij aanstondts zijn leven moeten afleggen». Daarop ging hij heen, vast besloten zijnde, de volgende Vrijdag te prediken, wat ook mocht gebeuren. Ondertussen werd hij op allerlei wijze en door verschillende personen, van hoger hand komende, aangezocht om toch met een der collega's te ruilen, of om ten minste een conditionele schuldbekentenis te doen, maar zijn antwoord luidde op beide voorstellen ongunstig. Op het eerste verzoek antwoordde hij, «dat hij niet konde nu een ander verzoeken om te prediken, doordien het prediken of niet-prediken in zijn vrijheidt niet gelaaten wierdt en dat het was een approbatie van de Kerkelijke Censure der Overheid en alzoo

1) Idem, blz. 13. 321

eene krenking van het recht der Kerke», . . . op het tweede luidde zijn antwoord, . . . «dat de conditionele schuldt-bekentenis zoude zijn een verbreeking van het recht, 't welk Christus zijn gemeente heeft gegeven, van de Kerk beleden, en van onze Overigheidt beleden, stellende de Censure in de handen der Overigheidt». 1)

De afloop der zaak was, dat hij des Vrijdags, ofschoon hem de vorigen avond, kort voor middernacht, nog door een' deurwaarder schriftelijk bericht was, dat men hem het preken beletten zou, ongehinderd zijn dienst vervulde, «met der daad getuigenis gevende, dat de bediening der Sleutelen des Hemelrijks niet en staat aan de Overigheidt». Na de predikatie kwamen twee Gecommitteerden van de Kerkeraad aan de Ed.-Mog. hein uit hun naam aanzeggen, «dat zij de Kerk lieten verblijven bij haar recht in Censure en Discipline», maar dat zij wel zouden willen zien, dat hij enige schuld beleed in zake zijn manier van spreken, om daarmede dan tevreden te zijn. Nauwelijks had hij vernomen, hoe de zaken stonden, of hij ging met de heren afgevaardigden naar de Ed.-Mogenden, en bood zijn verontschuldiging aan, ofschoon hij moest bekennen zich niet bewust te zijn «ergens in gebrekkig te zijn geweest» 2).

Ziedaar dus een tweede getuige in deze zaak. Wij hoorden, hoe BRAKEL, naar aanleiding van «'t geval KOELMAN», zich uitliet over de verhouding van Overheid en Kerk, en hoe hij, als LODENSTEIN, het beginsel in 't oog vattende, handhaving van de autonomie der Kerk, zeker hetzelfde advies gegeven zou hebben, indien men zijn' raad ingewonnen had. «Nooit toegeven» was ook het wachtwoord uit Leeuwarden.

1) Idem, blz. 14.

2) Deze voorstelling van zaken vonden wij bij KOELMAN: Formele Protestatie blz. 14; bij Los wordt het enigszins anders voorgesteld; zie Dr. Los, W. BRAKEL blz. 73-

74.
322

Laat ons nu vernemen, hoe KOELMAN zelf het optreden der Overheid beschouwde en beoordeelde. Wij willen dit eerst nagaan, om daarna de beginselen bloot te leggen, die hem aldus deden spreken en handelen

Aan bronnen, waaruit wij zijn mening ten dezen kunnen leren kennen, ontbreekt het ons zeker niet. KOELMAN toch heeft na zijn bannissement vele brieven van advies en waarschuwing geschreven èn aan de Gemeente te Sluis èn aan de Kerkeraad, èn aan zijn vroegere collega's, die alle bouwstof hiervoor leveren. In één der brieven aan de Kerkeraad, die een antwoord behelst op de vraag uit Sluis hoe te handelen in zake de beroeping, spreekt hij zeer duidelijk zijn mening uit. 1) Wij lezen toch: «Het is U niet geoorloft tot een Beroep te komen: want de Heere Jezus heeft mij die plaats gegeven; gijlieden moogt noch kunt ze mij met recht niet wechnemen, noch ontvremden. De Heere heeft mij, gelijk gij weet, op geen wettelijke wijze daar van daan doen vertrecken; zo wil dan de Heere, dat de plaats open sta, haar tot een getuygenis, die de Gemeynthe alsoo berooft hebben, en byzonder die Elendige, tot Sluis, welke de weg van alle Vervolgers van getrouwe Leraars zijn ingegaan». Ja, hij schrijft de pressie, die de Overheid oefent om tot een beroep in zijn plaats te komen, zelfs aan een min edel motief toe, als hij zegt, dat zij door een nieuw beroep «de consciëntie trachten te verdoven, opdat gij en andere vergeten mochten, wat godtloosheydt sij tegen mij, en die bloeyende Gemeynthe gedaan hebben». 2)

Had BRAKEI., geciteerd zijnde, voor de Overheid getuigd zijn leven voor deze zaak veil te hebben, KOELMAN heeft zich ook krachtig hierover uitgelaten. Nadat hij ergens had uitgewijd over zijn liefde voor de Gemeente van Sluis, haar stellende

1) Brief van KOELMAN, gedateerd 1 Nov. 1675, Rotterdam. Hist.-Verhael van de Proc. TIL PAREESIUS, blz. 421, v. v.

2) Idem, blz. 422. 323

boven de grootste steden des lands, zegt hij, «duysentmaal liever soude ik Kerkelyck en Polityck berooft worden van soo een lieve Gemeynthe, dan dien schadelijken Formulier- dienst, en de onderhoudingh der Superstitieuse Feestdagen, en de Oppermacht van de Politycken in Kerkelijke zaken met der daadt helpen stijven ende goetd keuren». 1) Zelfs gaat hij zo ver, dat hij zijn vrienden verzoekt niet langer voor zijn conformatie in zake Formulieren en Feestdagen te bidden, zoals sommigen pleegden te doen, opdat zij hun' geliefden leraar weer zouden mogen genieten, «daar dit in sijne ogen een opentlijke Godterging, ende een omleyding der mensen in die hoogwichtige betrachtting des gebedts was», 2) aangezien hij dan immers zou moeten bukken voor hen, die hem op zulk een ongehoorde wijze vervolgden.

Had LODENSTEIN geadviseerd, dat de Gemeente van Sluis alles behoorde te willen lijden om het beginsel in dezen, KOELMAN maakte haar het immorele van een nieuw beroep in zijn plaats door een voorbeeld duidelijk: «Doch neemt bij exempel, indien een wettigh getrouwt man door de fortige wil en 't geweldt van een Overigheydt wierdt van sijn Vrouw afgedreven, mocht die Vrouw uyt het beschouwen van die Voorsienigheydt Godts, en niet kunnende apparentien sien van weder ooyt bij hein te zullen komen, een andere gaan trouwen, en dat selfts maar een half jaar daar na? alsoo weynigh mag de Gemeynthe van Sluis tot het beroepen van een ander Leraar gaan versekert zijnde, dat het enckel geweldt is, 't welck haren Leraar uitgestoten heeft». 3) Wat God verenigd had, mochten zij dus niet scheiden. Hij behoorde bij haar, bij de

Gemeente van Sluis, en was slechts van «incompetente rechters, door enkele usurpatie en invasie van 't Kerken-Recht uyt zijn dienst gestoten». En

1) Idem, blz. 451.

2) Idem, blz. 424. 3) Idem, blz. 461.

324

dat dit niet slechts in de eerste dagen van agitatie en verklaarbare opwinding zijn overtuiging was, die langzamerhand weer uitsleet, blijkt overtuigend uit het feit, dat hij tot de avond zijns levens, twintig jaar na de suspensie en deportatie, nog altijd zich «dienaar van de Heere Jezus Christus in zijns, Gemeente te Sluis in Vlaanderen» noemde, of zijn boeken aan haar opdroeg. 1)

Of hij veel hoop gehad heeft op zijn kerkelijke rehabilitatie, meen wij aan billijken twijfel te mogen onderwerpen. Wel ontsloeg hij zijn Gemeente niet van haren plicht om aldoor daarop te blijven aansturen; integendeel, telkens wees hij op die roeping, maar als hij zich later in een brief over dat punt breder uitlaat, dan ziet zijn scherpziend oog drie «redenen, (die) weinigh hoop (geven), van dat het recht en de macht der Kerke sal behoorlijk herstelt en bewaart worden». «Eerst, om dat geen van de Hoge Regeringe sich op doet, om met al zijn macht der Kerken recht voor te staan»? - «Secundo, dewijl de Synodale besluiten veel van de macht der Kerke en van haar Recht aan de Overheden hebben toegestaan en ingewillight, buiten en tegen Godts Woord» - «tertio, daar zij seer weynige trouwe Leraars, die recht uyt ondernemen te bestraffen, en tegen te spreken, wat van de Overheden in desen misdaan wordt, en die trouwhertelijk die Overheden publyck en in 't privaat derven aanwijzen, wat Recht en Macht en Privilegien de Kerk heeft 2)

Doch hoe het mocht lopen, en wat de broeders ook mochten doen, «hij had zijn consciëntie gequeten in hen te waarschouwen». 3)

Ja, hij nam het met deze zijn roeping zo nauw, dat hij ook nog aan Ds. DOELMAN, toen deze te Sluis in zijn plaats bevestigd was, een schrijven richtte, waarin hij hem op het verkeerde in zijn handelwijze wees, opdat hij «een blijvend

1) Zie de Voorreden van bijna alle werken.

2) Idem, blz. 466-467.

3) Idem, blz. 469.

325

ghetuygenis tegen zijn doen zonde hebben». 1) Ds. DOELMAN mocht waarlijk wel bedenken, wat het was, dat hij «nu in de wijngaert gekomen was, waar uyt hij (KOELMAN) met geWeldt door de Machten deses Landts was uytgeworpen». 2)

Zo bleek ons dus, dat de drie vrienden gelijkelijk dachten over het optreden der Overheid in «'t geval KOELMAN». Konden wij nu bij LODENSTEIN en BRAKEL volstaan met een blote mededeling hunner denkbeelden, bij KOELMAN willen wij wat dieper tot de zaak ingaan en vragen van welke beginselen dit zijn oordeel de vrucht was.

Ofschoon het te betreuren blijft dat wij niet in het bezit konden komen van een exemplaar van zijn boekje «Over de Kerkelijke macht» 3), aangezien wij daarin zeker een klare uiteenzetting gevonden zouden hebben van zijn denkbeelden over de verhouding van Overheid en Kerk, zijn wij toch in de gelegenheid KOELMAN'S denkbeelden dienaangaande te leren kennen uit een strijdschrift tegen de Heer J. C. VAN BLEIJSWIJK, getiteld: «Wederlegging van een Boekjen van J. C. VAN

BLEIJSWIJK». KOELMAN stelt zich in dit werkje een tweeledig doel. Hij wil 1 aantonen welke en hoeveel macht de Gereformeerden in Kerkelijke zaken aan de Overheid toeschrijven en 2 op welke schriftuurlijke gronden het gefundeerd is, dat zij oordeelen, dat alle Kerkelijke macht, onder Christus, aan de leidslieden der Kerk is toevertrouwd. 3)

Over de omvang van die politieke macht omtrent Kerkelijke

1) Idem, blz. 530.

2) Idem, blz. 530

3) Wordt genoemd door WIELENGA in een Voorwoord door hem geschreven voor "De Pligten der Ouders"; D'Huy,, Middelburg; verder door VAN DER AA, in zijn Biografisch Woordenboek, in het artikel over KOELMAN, blz. 285. Ook anderen vermelden het aanwezig in de Universiteits-bibliotheek te Leiden. Amst. 1689. 5) Idem., blz. 16.

326

zaken spraken wij reeds in Hoofdstuk I. Wij hebben daar gezien, dat aan de Magistraat toegekend werd 1 «macht om te beschermen», 2 «macht om orde te stellen en te disponeren», waarbij wel vermeld mag worden, dat de Kerk geen blinde gehoorzaamheid eist. Haar (der Overheid) oordeel is een «volgend politiek oordeel» en vraagt zich af, of zij en op welke wijze zij de kerkelijke zaken zal approberen, terwijl dat der Kerkelijken «een voorgaand oordeel» is. TERTIO, «macht om te dwingen». Hierbij dient men evenwel voor ogen te houden, zoals boven ook reeds opgemerkt werd, dat dit een macht der Overheid is omtrent zaken van religie, en dus een zuiver politieke of burgerlijke macht omtrent geestelijke dingen, en niet, zoals velen meen een «objectief geestelijke macht».

Wordt aldus de omvang der politieke macht omtrent Kerkelijke zaken bepaald, belangrijk is te horen, hoe KOELMAN uit de H. Schrift bewijst, dat de Middelaar Jezus de macht om de Kerk te regeren gesteld heeft in de handen der Kerkelijken. In de eerste plaats wil hij gewezen hebben op de namen, die God aan de leiders der Kerk gegeven heeft, die reeds macht en autoriteit uitdrukken, als Ouderlingen, Oversten, Voorgangers (Hebr. 13,: 7), Voorstanders (Rom. 12: 8), Uitdelers (1 Cor. 4: 11) en Herders.¹⁾ Verder wijst hij er op, hoe Christus door vele geboden zijn volk en Gemeente de verplichting van gehoorzaamheid en onderdanigheid aan zijn Kerkelijke dienaren heeft opgelegd ²⁾ (1 Thess. 5: 12 en 13; 1 Timoth. 5: 17; Hebr. 13: 17). Maar, vraagt hij terecht, als dit gevraagd wordt van de Gemeente, moeten dan die Kerkedienaren ook geen autoriteit hebben, door goddelijk recht en commissie? En dan, de Kerkelijke opzieners hebben klaarblijkelijk macht om Kerkelijk te oordelen over personen en zaken, leraren

1) Idem, blz. 24-27, 2) Idem, blz. 28.

327

en lidmaten, ware en valse leer ¹⁾ (1 Cor. '14: 29, 32 en 33; 1 Tim. 5: 17; Titus 3: 10; Matt. 18: 17 en 18). Is de Synode, Hand. XV, vraagt de auteur, geen sterk voorbeeld, dat ze recht hebben om te regeren en te censureren; gebruikte zij geen drieërlei Kerkelijke macht, de leer, de Kerkorde en de tucht betreffende? ²⁾

Na dit nog breder bewezen te hebben, komt hij er toe om de bewering omver te stoten, dat de politieken een Kerkelijke macht zouden hebben om de Kerk te regeren. Primo, zegt KOELMAN, ³⁾ is dit niet waar, omdat hij, wien Christus de sleutelen van zijn

Koninkrijk niet gegeven heeft, ook geen macht van Kerkregering heeft. Welnu, aan de Overheid is die zeker nooit gegeven. Immers, neemt men de Kerkregering op 't ruimst, dan omvat zij de macht omtrent de leer, de godsdienst en de discipline enz. en op 't nauwst, dan strekt zij zich alleen over de discipline uit. Hoe dus ook genomen, in geen geval werd zij der Overheid opgedragen. Was dit argument reeds duidelijk., van nog meer kracht is het volgende, dat op het grote verschil wijst, hetwelk bestaat tussen de macht der Overheid en der Kerkelijken. Daalt de macht der Overheid neder van God-Almachtig, zonder te particulariseren of zij monarchaal, aristocratisch of democratisch is, die der Kerkelijken komt van Christus, de Middelaar en Koning, terwijl de particularisatie ook van Hem is. `1) Bestaat de macht van de Magistraat in het dragen van het zwaard, die der Kerkelijken in 't gebruik der sleutelen. Kan .de wereldlijke macht in eert volk, een mens, een kind zijn, in de Kerkelijke wereld worden èn Vrouwen èn kinderen èn volkeren buitengesloten. 5)

1) Idem, blz. 29.

2) Potestas Dogmatica, - Diataetica, - Critica. Idem, blz. 34.

3) Idem, blz. 36.

4) Idem, blz. 39.

5) Idem, blz., 40.

328

In één woord, hier treedt een groot verschil aan de dag in de machts-sfeer beider grootheden. Meen sommigen, zo vervolgt KOELMAN, dat de een macht aan de andere onderworpen is, wij leren iets anders en achten de Kerkelijke en de politieke macht niet gesubordineerd, maar gecoördineerd, d. w. z. dat de een niet eigenlijk en formeel onder de andere staat, maar dat ze beiden in haar soort de hoogste zijn. 1) De Kerkedienaren staan als burgers onder de Overheid, maar niet als Kerkelijken, terwijl de Kerkelijken de Overheids-personen als leden der Kerk kunnen censureren. Ook oefenen beiden het ambt in anderen naam uit. De Magistraats-personen zijn gesubordineerd aan God, de Schepper, de Kerkdienaren aan Jezus Christus.

Maar onderling zijn zij gecokdineerd en kunnen dus elkander niet bevatten Is dit werkje dus om het licht, dat het laat vallen op KOELMAN'S beoordeling van zijn deportatie en bannissement reeds belangrijk, het wordt dit te meer, als het ook een antwoord geeft op de actuele vragen Cd de Magistraat als zodanig de macht heeft om een leraar te beroepen en te stellen, en IV hij het recht heeft om een leraar te zetten of te suspenderen.

Had KOELMAN zich in zijn brieven en adviezen reeds duidelijk genoeg op dit punt uitgelaten, hier adstrueert hij zijn stelling: de Overheid heeft noch de macht tot het eene, noch de macht tot het andere.

Vooreerst heeft zij geen kerkelijke macht en is dus daartoe onmogelijk gewettigd, daar het beroepen een zaak van zuiver kerkelijken aard is, als behorende tot de macht der sleutelen.2) Maar vervolgens geeft ook heel de H. Schrift geen exempel, dat dit ooit door de Magistraat of de Overheid geschiedde. En kon de Overheid dit doen, dan kwam het natuurlijk evenzeer aan een heidense Magistraat toe, hetgeen toch

1) idem, blz. 44.

2) Idem, blz. 51.

329

de ongerijmdheid zelve zou zijn. Geldt dit het beroepen van een leraar, evenzo is het

gesteld, waar het de suspensie en deportatie geldt. 1) Dit staat evenmin aan de Overheid, aangezien de Kerkelijke macht haar noch ten dele noch geheel toekomt. Maar ook, kan zij geen predikant beroepen, dan toch ook niet om zuiver kerkelijke redenen deporteren. De Overheid is alleen geroepen om de macht der Kerk en der kerkelijken te beschermen, en dus niet om haar omver te stoten.

Had VAN BLEYSWIJK zijn boekje genoemd «Mozes als een Godt over Akon» en daarin gewezen op het herhaaldelijk optreden van Mozes in zaken van zuiver Kerkelijken aard, KOELMAN verbiedt hem daaruit de conclusie te trekken, dat de Hoge Overheid daarom zeggenschap zou hebben op het terrein van de Kerk en wel op dat van beroepen en deporteren. 2) Dan toch moest VAN BLEYSWIJK eerst kunnen bewijzen, dat Mozes die religieuze kwesties niet als profeet of priester, doch in de kwaliteit van Hoge Overheid behandeld had.

KOELMAN toch was vast van het tegendeel overtuigd. Wordt Mozes niet de grootste profeet genoemd (Num. 12: 6-8), zodat hij, door God zelf onderricht, alles in Gods naam, als extra-ordinair profeet deed, en heeft hij niet als extra-ordinair priester .nron gewijd en hem de klederen aangetrokken? En wees VAN BLEYSWIJK op Exodus 4: 16, waar Mozes, als Floge Overheid, een «God» over Mron genoemd wordt, daar meent KOELMAN, dat het duidelijk is, dat dit in dat verband niet anders kan beduiden, dan in Gods naam bekend maken, wat hij zeggen moest.

En wat eindelijk zijn bewering betrof, dat de Kerkelijken in Nederland in hun kerkorde' het recht van apprcbatie en improbatie der leraren aan de Magistraat hebben gegund, dit moet KOELMAN tegenspreken. 3) Wel wijst zijn

1) Idem, blz. 53.

2) Idem, blz. 62.

3) Idem, blz. 75 e. a.

331

opponent op het artikel in de kerkorde, waar sprake is van «recht van approbatie», en redeneert daar, alsof' uit dat artikel voortvloeide, dat de Overheid dus ook het recht heeft om een beroep om geestelijke redenen te irnproberen. Maar dat is ten enenmale onjuist. De Overheid heeft enkel het recht te onderzoeken of de beroepene een rustig of een gevaarlijk burger is. In zekeren zin heeft ieder burger dit recht, zodat HUGO DE GROOT dan ook zeide, dat het niet schraler kon. Wat is dit dus anders dan een politieke approbatie?

Verder, - doch genoeg voor ons doel. is het niet reeds duidelijk geworden, hoe een man als KOELMAN, indien hij het optreden der Overheid aan die beginselen toetste, moest oordelen en spreken over «zijn geval», zoals wij het hem hoorden doen?

Hebben wij alsoo verschillende getuigen in dit proces beluisterd en hun grote éénstemmigheid in zake de beoordeling van het optreden der Overheid kunnen opmerken, het is nu, naar ons voorkomt, wel geoorloofd, dat ook wij onderzoeken aan welken kant het recht is Wij meen althans aan de eis van strikte objectiviteit, zeer terecht aan de geschiedschrijver gesteld, niet te kort te doen, indien wij, na een onpartijdige tekening van de stand der partijen, ook ons eigen oordeel uitspreken.

Ofschoon wij zeer wel beseffen wat het zegt in dezen van mannen als LODENSTEIN, BRAKEL. en KOELMAN te verschillen, toch meen wij niet anders te kunnen doen. Wat was het geval? Wat deed KOELMAN, toen hij weigerde langer Formulieren te gebruiken en Feestdagen te vieren, anders, dan zijn subjectieve mening poneren tegenover de uitspraken en besluiten der gehele Kerk? Hij overtrad met volle bewustzijn artikel 49 en 52 der Zeeuwsche Kerkorde, onder welke Sluis ook stond.

Men moge het in dezen met hem al dan niet eens zijn, zijn optreden kan niet anders gekwalificeerd worden, dan zuiver independentisch te zijn. Dat hij ten volle overtuigd was niet anders te mogen handelen, en dat overtreding der Kerkorde in dezen plichtsbetrachting voor hem was, geloven wij gaarne, maar dat dit aan het feit van zijn al of niet independent zijn niets afdoet, is even zeker. Ieder, die de autonomie van het wedergeboren hart stelt tegenover de kerkelijke besluiten en verordeningen, om dan naar de inspraken van zijn consciëntie te leven, is zuiver independent, en dat deed KOELMAN. 1)

Dit hadden de Kerkelijke autoriteiten, die geroepen waren de verordeningen der Kerk te handhaven, moeten inzien en begrijpen. Zij zouden dan immers tot schorsing van KOELMAN, en, bij volharding, tot zijn afzetting over gegaan zijn. En wat deden zijn competente rechters daarentegen. Niets, dan trachten de aberrerenden broeder over

1) Niet alleen zijn daden, ook enkele uitspraken bevestigen KOELMAN S independentisme. Als hij op blz. 354 257 van 't boekje 'Reformatie nodig omtrent het gebruyk der Formulieren verzekert in 't stuk der Synoden in derzelver autoriteit zuiver gereformeerd te zijn, dan volgen aan het einde deze woorden 'en derhalven, indien men kan tonnen, dat het is na de worde Godts, dat Evangelische Leraars aan Formulieren van Gebeden en onderrichtingen verbonden worden, hoe ick gereedt zou zijn, sulcks op te volgen. Of zeggen deze woorden niet genoeg; ze werpen al het voorafgaande omver. Niet omdat het een besluit der Synode is, zal hij de Formulieren gebruiken, maar dan alleen, als hij persoonlijk van 't nut derzelve, uit het Woord Gods overtuigd wordt.

Nog duidelijker treedt zijn Independentisme aan de dag op blz. 45, 'Aanspraak,/ voor het f/Dispuyt en de Historie, mitsgaders de Praktyke van de Sabbathm Beschuldigd zijnde van Independent te zijn, verdedigt hij zich met deze woorden yHet is er soo verre van daan, dat ik Independent sonde sijn, dat ik selfs publyklyk tegen de Independentische Gronden geschreven heb; 't is waar, onder die twee Kerkelijke Canones, van Formulieren en Feestdagen, als zijnde onschriftmatig, kan ik mij Consciënties-)aalzen niet buygen. Wij cursiveren. Zijn leven lang heeft hij het, herhaald, dat incompetente rechters hem afgezet hadden, zou hij, indien competente mannen het gedaan hadden, er in berust hebben

332

te halen tot conformatie in zake de Formulieren en Feestdagen zonder te willen komen tot handhaving der Kerkorde, waaronder KOELMAN leefde en wier naleving hij toch op zich genomen had. Deze handelwijze van Kerkeraad en Classis is verkeerd en kan nooit goed gepraat worden. Zij mogen eerbied gehad hebben voor de moed der overtuiging. van KOELMAN; zij hadden niet blind mogen zijn voor het feit, dat de wanorde, indien zulke excessen niet bestreden werden, spoedig ondragelijk zou woenen.

Wat is nu verder geschied?

Toen de Kerkelijken hun plicht verzuimden, hebben de Overheden, lagere en hogere, gemeend te moeten optreden, doch niet dan na talloze malen de Kerkelijke personen tot de handhaving van het recht der Kerk te hebben aangespoord. En dat onzes inziens, terecht. Zij toch waren van mening, 10 dat de verhouding, waarin zij tot de Kerk stonden hen daartoe verplichtte, en 20 dat een man als KOELMAN, die dacht en handelde, als hij, niet langer in die huishouding thuis behoorde. In één woord de Magistraat oordeelde, dat hem tweeërlei overbleef, Of de Kerk verlaten Of zich conformeren, maar dat hij in geen geval moest meen zijn subjectieve meerringen te

kunnen handhaven binnen de muren der Kerk

Zo dacht de Magistraat van Sluis er over, toen hij in een schrijven van 22 Februari 1674¹⁾ als zijn mening te kennen gaf, dat èn Kerkeraad èn Classis in strijd met art. 80 der Kerkorde hadden gehandeld, toen zij besloten KOELMAN daarin te verdragen. Niet anders oordeelden de Hoog Mog. H.H. toen zij schreven, «dat zij vernemende, dat allerhande Mensen, door allerhande inventiën, ende waan van eigen wijsheid ende verstant, de Lere ende Order van de Kerken hier te Lande, naar so vele moeiten ende

1) Notulen der Stad Sluis; Notulen van de Kerkeraad te Sluis.

333

sukkelingen aangenomen, ende bij de hoge Overigheidt vastgesteldt, trachten wederom anders te gaan uitleggen endes observeren», 1) meenden verplicht te zijn als ware voedsterheren der Kerk op al die zaken toe te zien, waarom zij dan ook de Classis van Walcheren ordonneerden en gelastte²⁾ KOELMAN tot conformatie te brengen zonder verdere exceptie³⁾ en, subterfugien. Ja, zelfs de Prins van Oranje, bij wier' de,gecommitteerden van Sluis ook werden toegelaten en van wiën zij zo zeer hoopten, dat Hij de rechten der Kerk zou handhaven, was van geen andere mening, dan dat de FP'. M. ambtshalve verplicht waren de Kerk bij hare rechten te behouden, en ook voor de handhaving der Kerkorde zorg te dragen. 2)

Zeker, wij willen evenmin als de verdedigers van KOELMAN over het hoofd zien, dat de Magistraat te Sluis een antipathie tegen KOELMAN had; ook niet, dat de Magistraten in strijd met het gevoel van voorgaande Synoden, op het houden der Feestdagen hadden aangedrongen, zodat KOELMAN de H.H. hier in hun zwak tastte; eindelijk niet, dat KOELMAN in een bijzondere verhouding tot de Algemene Staten stond, daar Sluis tot de Generaliteits-landen behoorde; en dus de H.H. te spoediger kwetste, maar toch meen wij te moeten opkomen tegen hen, die daaraan een grond rneen te kunnen ontleen ter verdediging van KOELMAN. Zij, die aldus redenerera, verwarren verschillende zaken en maken zich aan dezelfde fout- schuldig als LODENSTEIN. Wat lezen wij toch telkens bij hem? Dit, dat het een schande is, dat men luie buikdienaren ongemoeid laat, terwijl mannen als. KOELMAN gedeporteerd en verjaagd worden. Bij deze redenering verliest LODENSTEIN uit het oog, dat KOELMAN niet om zijn ijver in de dienst zijns Heren gedeporteerd

1) Resolutie van de Staten-Generaal ter Verenighde Nederlanden 13 Marty 1674. Vt. Math Pompe.

2) Notulen van de Kerkeraad van Sluis, 31 Maart 1674

334

werd, maar om zijn trouwbreuk. Had hij de Kerkorde niet met zijn eigen hand ondertekend, bij de aanvaarding zijner bediening?

Hoe zeer het ook te betreuren valt, dat een man van ongeveinsde godsvrucht als KOELMAN uit de Kerk werd gezet, binnen wier muren hij nog zoveel voor haar en haren bloei had kunnen doen, wij meen met Dr. Vos 1) tegen WIELENGA, 2) dat dit terecht geschied is, en zeggen met eerstgenoemde, («lat het diepe zwijgen der Kerk wel een bewijs was, dat zij de opvolging der Kerkorde verlangde». Hebben wij de redenering van WIELENGA wel begrepen, dan erkent hij wel KOELMAN'S schuld, 3) maar zou hij uit liefde voor KOELMAN en om de warme sympathie, die KOELMAN bij hem om velerlei oorzaak wekte, hem gespaard hebben willen zien. Om KOELMAN'S deugd had men zijn ondeugd over het hoofd moeten zien. Implicite erkent hij dit zelf, als hij zegt: 4) «Gaarne zouden wij gezien hebben dat KOELMAN

de raad van Kerkeraad en Classis had kunnen opvolgen. In goede consciëntie meende hij dat niet te mogen doen. Wij willen hem daarover met geen enkel woord hard vallen». WIELENGA zal het toch zeker wel met ons eens zijn, dat wie als KOELMAN de uitspraak zijner consciëntie stelt tegenover de Kerkorde, niet langer Gereformeerd is, maar op de independentistische lijn is gekomen, ook al valt hij KOELMAN daarover niet hard. Wij meen verder, dat de hoog-kerkelijke Vos, 5) in wiens oog volgens WIELENGA «afwijking van Reglement erger en ergerlijker dan spotten met de Confessie of verloochening der H. Schrift is» in dezen vol-

1) /Geschiedenis der Vader-Kerk, II blz. 51-52.

2) Enige Mededelingen over JACOBUS KOELMAN/ Voorwoord "Pligten der Ouders.

3) Idem, blz. 14, a.w.

4) Idem, blz. 20, a.w.

5) Idem, blz 7. Voorwoord WIELENGA

335

komen gelijk heeft, als hij er op wijst, 2) dat KOELMAN nergens elders werd beroepen en tevens vraagt: «Doch waarom kan men niet geestelijk zijn in gehoorzaamheid aan de Kerkorde»? Naar het ons voorkomt, hadden LODENSTEIN, BRAMEI., K CIELMAN en WIELENGA hun afkeuring gericht moeten hebben aan het adres der Kerk en Kerkelijken, die om der wille van de politieke approbatie der Kerkorde, verzuimd hadden te waken voor de rechten der Kerk. Gewis, ook wij achten de verhouding tussen Overheid en Kerk, zoals die toen ter tijd was, niet wenselijk noch Schriftuurlijk, maar meen bij de beoordeling van het «geval KOELMAN» rekening te moeten houden met de historisch geworden toestanden en betrekkingen. Met Dr. Vos oordelen ook wij, dat KOELMAN zich waardig heeft gedragen in zijn ballingschap. Hoe gemakkelijk had hij zich kunnen aansluiten bij de Labadisten of het beroep naar Herfort kunnen aannemen, maar dit deed hij niet. Wij achten het groot in hem, dat hij zich niet in de separatistische wateren verloren heeft, en dat hij, terwijl allen hem verlieten, niet naliet te arbeiden aan de opbouw der veel geliefde Kerk, ofschoon wij zijn handelwijze afkeuren en zijn denkbeelden in dezen independentisch noemen.

Zo blijft ons dan nog de laatste der vragen, die wij stelden, over, nl. of KOELMAN invloed heeft geoefend.

Men heeft soms van die stillen in de lande, wier stem bij hun leven niet op de straten gehoord wordt, maar wier naam na hun verscheiden bij duizenden in gezegende herinnering blijft en wier invloed duurzaam is.,Gelukkig zijn zij niet de éénigen, die invloed oefenen. Het is toch niet ieder gegeven ver te blijven van de woelige markt van het leven en in de stilte der eenzaamheid te arbeiden aan de voorgestelde levenstaak. 't Zou er althans niet best uitzien met een

2) Vos, a. w. blz. 52.

336

man als KOELMAN, indien de eerstgenoemden alleen invloed ten goede konden oefenen. Wij hebben immers in hem een man ontmoet, die gearbeid heeft voor 't oog van heel het land, en die het oor trachtte te krijgen van geheel de natie en Kerk.

Keren wij evenwel eerst terug tot zijn arbeid te Sluis in Vlaanderen. Dat hij er geliefd was, zagen wij reeds, maar dat hij er invloed geoefend heeft kan niemand onbekend zijn, die de historie van die Gemeente kent. Nauwelijks toch was KOELMAN, als laatst gekomen predikant, Scriba van de Kerkeraad geworden of de notulen van die

vergadering dragen een persoonlijk cachet, De velerlei actie, die er in die dagen van die bloeiende Gemeente in Vlaanderen uitging, de invloed, die van uit de consistoriekamer van die Gemeente geoefend werd op de Magistraat van Sluis en op de Classis van Walcheren, kunnen niet wél verklaard worden, indien men niet rekening houdt met hem, die de ziel van dat alles was, JACOBUS KOELMAN.

Wij hebben gehoord hoeveel er te hervormen viel, en weten welk aandeel KOELMAN in dien arbeid gehad heeft. De middelen waardoor en de wegen waarlangs hij zijn doel trachtte te bereiken zijn bekend; wij constateren hier alleen 1° hoe hij kon getuigen «dat een grote menigte zichtbaar bekeerd werd, zelfs zulken, die diep in de dienst des duivels en des vleses verward waren, zodat de leraars verbaasd moesten uitroepen: van waar komen deze tot mij en wie heeft ze voor mij gekweekt», 2° hoe hij, na tien jaar daaraan gearbeid te hebben, mocht opmerken, dat de Ouders de kinderen veelal uit de borst leerden bidden, en 3° hoe de vriend, die hem zo goed kende, kon schrijven van zijn afscheid: «de woning van dien getrouwen Dienaar Godts, dewelke menigmaal was gheweest de plaatse der vreugde, alwaar Godts kinderen met Hemels Manna ende Banquet wierden onthaalt, was als een Bochim, ende traanera-dal

337

zij zagen hem aan met bedruktheydt ende schreyende ogen, zelfs militaire niet uytgezondert, mannen ende vrouwen, ook de kindertrens die de Here onder zijn dienst had believen te wederbaaren - omarmden hem, uyttende met een weende en hertbrekende stem verscheyde droeve vraagen, ende kleefden hem aan als haar Vader, ende zeyden, och Dominé, moet ik U dan missen, daar ik nogh zo jongh ben? - aldus is hij dan uytgebracht; en wij moeten hem missen, die ons alle tot zo een byzondere opwekkingh was». 1) Waar zulk een afscheid genomen wordt kan men niet enkel spreken van liefde tot de persoon des leraars, neen, daar kan men gerust spreken van hartelijke genegenheid om des werks wille. Zo is het, KOELMAN'S beeldtenis was diep ingedrukt in honderde harten; hij had voetstappen op de weg nagelaten, de man in wiens huis viermaal per week «een vergadering der Heyligen» werd gehouden.

Had zijn arbeid zich tot dusverre bepaald tot de vervulling van zijn leraarsambt binnen de muren van Sluis, met de dag van zijn bannissement vangt die op breder terrein aan. Wij zouden KOELMAN, de man der conventikelen, de rondtrekkenden prediker, de telkens voortvluchtigen Godsgezant, maar die zich altoos de tijd te nutte maakte, in zekeren zin de «pastor neerlandicus» kunnen noemen. Aan hoevele plaatsen zal deze man, die naar het getuigenis van POTS, «als een koe op stal gezet, gemolken en weer losgelaten werd», wel niet gepredikt hebben? Hoevelen is zijn woord niet tot een verkwikking geweest, maar ook, hoevelen zullen er niet hebben leren breken met een zondig verleden, nadat de woorden van dezen prediker als nagelen in het geweten waren gedreven. Jaren na zijn verbanning uit Zeeland kwam hij op een afgelegene plaats van die provincie terug, maar nauwelijks hoorde men het, of scharen stroomden 1) THEOPL. PARRESIUS, blz. 362-364.

338

toe. 1) Zelf gedronken hebbende van het water des levens, viel het hem niet moeilijk, dat, wat hij om niet had ontvangen ook om niet anderen te geven, althans dat leiden wij af uit het woord van dienzelfde predikant, als hij zegt: «KOELMAN is als een vol vat, men zet de kraan er maar in en het loopt van zelf».

Kunnen wij niet anders veronderstellen, of het woord van de leraar, dien men in Sluis zo zeer terug begeerde, zal ook elders niet geheel zonder vrucht geweest zijn, het was

niet enkel langs dien weg, dat hij toegang trachtte te krijgen tot de harten der mensen. De ijverige prediker had, zoals ons bleek, ook een welversneden pen. Hoevele kloeke boekdelen van zijn hand verlieten niet de pers! En geen boeken, die voor een ogenblik de aandacht vroegen om daarna spoorloos te verdwijnen, maar werken, die van noesten vlijt, grote belezenheid en van een helder en krachtig verstand getuigden en nu nog met vrucht geraadpleegd kunnen worden. Naast deze categorie van wetenschappelijke werken hebben wij gewezen op een nog bredere rij van geschriften, die zich bewegen op het terrein van de praktijk der godzaligheid, en die door de warmte, waarmede zij geschreven en door de gezonde mystiek, waarvan zij doortrokken zijn, bijna zonder uitzondering weldadig aandoen. Durven wij voorts met gerustheid zijn boek aan de Ouders en Leermeesters over de opvoeding der kinderen in handen geven van onze tegenwoordige pedagogen, wij meen ook op een paar door hem gehouden en uitgegeven boetpredikaties te moeten wijzen als krachtige middelen tot ontdekking van vele en veler zonden. En eindelijk, niet enkel als auteur, ook als ijverig importeur van Engel-piëtistische werken heeft hij groten invloed geoefend op het geestelijk leven des volks. Mede toch door zijnen arbeid heeft ons volk gedeeld in de geestelijke opwekking

1) Voorrede, RHETORFORT'S brieven.

339

en in de zegeningen, die, toen ter tijde en reeds vroeger zich in Engeland hebben doen gelden en vele harten hebben weten te bezielen voor iets anders dan rechtzinnigheid. Die boeken toch, die, in weerwil van de sentimentele ader, die er soms doorloopt, altijd Christocentrisch zijn, werden door zijn bemiddeling het voedsel en het voorwerp van naastig onderzoek in de conventikelen. En dat de dichter, die daar zong:

*Zyn Naem, zyn Roem, zyn Werken, Oeff'nen Schrijven,
Die zullen by ons in geheug'nis blyven;*

niet verkeerd heeft gezien, wordt bevestigd door het feit, dat «Vader KOELMAN» nog in vele kringen geen onbekende is, en dat zijn werken nog altijd herdrukt en gelezen worden.

Meenden wij op zijn talrijke pennevruchten te kunnen wijzen, als zoveel middelen, waardoor hij invloed kon oefenen, een wolk van getuigen biedt zich aan in het reeds genoemde 20-tal lijkzangen. Ontleenden wij aan die grafgedichten reeds enkele regels, die in sterke bewoordingen de liefde tot hem vertolkten, zij spreken niet minder sterk van de invloed, dien hij in wijder kring geoefend heeft. Zijn er te allen tijde velen geweest, die een goed werk begonnen maar niet voltooiden, afgeschrikt door tegenwerking, bij KOELMAN was dat anders. Hier toch lezen wij van een man die nooit trouweloos Jezus' zaak verlaten heeft,

*Maer voor syn recht, en dienst onwrikbaar als een rots
Manmoedig staen bleef (schoon gedrukt) de hel ten trots.*

Had zijn Gemeente hem geprezen om zijnen ijver, toen hij gestorven was eerde men in hem een Elia, die de dorsvloer had 'willen zuiveren; althans het heet:

Dit graff besluyt een Man,
Der Formalisten schrick
Elias yvergeest
Behield' syn gans bedryf;
Hy is Gods mondt geweest
Om 't waar van 't vals, en Geest -

van sleurdienst af te schiften,
 En 't koorn van 't kaf te siften.
 340

Ja, het leek wel, alsof men bang was, dat zijn naam tot een verkeerde voorstelling van de persoon aanleiding zou geven, althans ons troffen de regels:

*Dien KOELMAN (doch noit Koelman in zyn leven;
 Maar vol van vuur in zyn stantvastig streeven)
 Heeft zyne taek, van Godt hem opgeleit,
 Gants afgedaen.
 en ook,
 Niet KOEL, maer vol des Geestes heeft gestreden.
 Dien JACOB, die met God steeds worstelde in gebeden
 Voor Neerland.*

En eindelijk, dat zijn naam met hem niet ten grave zou dalen, dachten toen reeds velen; er wordt althans telkens op gezinspeeld en in voorreden, en in deze versregelen, die meer getuigenis afleggen van de oprechte vrienden-trouw, dan van de poëtischen aanleg der schrijvers.

Kunnen wij dus op een arbeid van jaren, op een brede reeks werken en op een menigte dichtregelen wijzen als op zoveel welsprekende getuigen van de invloed, door KOELMAN als prediker, geleerde en vriend geoefend, er zijn ook nog andere getuigen van dienzelfden invloed, niet minder welsprekend, naar ons voorkomt, maar droeвер van toon. Wat men bijna met zekerheid kan verwachten, wanneer een man van karakter, wilskracht en geleerdheid, en dan nog wel met een zo duidelijk omschreven levensprogram, als dat van KOELMAN, optreedt, bleef ook in dit leven niet uit. Weldra rees er tegenstand. 't Duurde niet lang, of uit de schuilhoeken der duisternis werden giftige pijlen op hem afgeschoten; pamfletten en blauwboekjes trachtten zijn naam als mens en prediker te bezoedelen; resolutiën van hogere en lagere Overheid, Synodale en Classicale besluiten poogden hem onschadelijk te maken. Wij willen hier nu niet onderzoeken in hoever KOELMAN daartoe aanleiding gaf, of in hoeverre onedele dr. ijfveren Kerkelijken en Poli-
 341.

tieken tot het nemen dezer maatregelen gedreven hebben, wij meen alleen niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren dat al deze dingen pleiten voor zijn invloed. Een doden leeuw muilbandt men niet. Eén ding betreuren wij echter; het is, dat KOELMAN niet meer geluisterd heeft naar de raadgevingen zijner wijze vrienden te Utrecht, die, ten volle overtuigd van zijn goede trouw, er hem opgewezen hebben, dat de Formulieren en Feestdagen geen zaken van zoveel gewicht waren, als hij meende, en dat ook voor hem het heil der Kerk in dezen «suprema lex» moest zijn en blijven. Helaas, hij heeft gemeend hierin van hen te moeten verschillen, en, doortastend als hij was, de gevolgen ervan te aanvaarden. Jammer echter, dat zij zich niet alleen bepaalden tot zijn leven, maar zich uitstrekten ook over velerlei personen en zaken. Of heeft hij juist daardoor de invloed niet gebroken, dien hij, man van die capaciteiten en heerlijke gaven, ook had kunnen oefenen op velerlei terrein en in menigen kring? Nu kon hij nergens optreden, of de Overheid zag in hem de man, die niet alleen haar voortdurend striemde om haar usurperen van de rechten der Kerk, maar die hem ook gevaarlijk achtte vanwege zijn invloed op het volk. Alsof KOELMAN niet telkens de

Overheid met al hare belangen in zijn gebeden Gode opdroeg en de Gemeente daartoe aanspoorde. Nu kon hij aan geen plaats conventikelen leiden of ergens een beurt vervullen, of de eerwaarde collega's zagen in hem een rustverstoorder, een gevaarlijken concurrent, een bevorderaar van Separatie of Sectarisme. Dit was het geval, ook al hield hij nooit iemand van de publieke godsdienstoefeningen terug, daartoe juist aansporende, en al heeft hij ook geheel zijn leven lang alle Separatisme verfoeid. Nu schreef hij zeer vele boeken, verdedigde de gereformeerde leer tegen eiken aanval, bestreed alle ketterij, die aan de kerkelijken hemel van die dagen zich vertoonde, en toch werd hij in vele kringen een Separatist, Labadist,

342

Brownist gescholden en met wantrouwenden blik aangezien.

Dat het zo gelopen is, kunnen wij ons zeer goed voorstellen. Gegeven de historisch geworden toestanden van die dagen, en de persoon van KOELMAN, hoekig en krachtig, moest dat bijna onvermijdelijk het einde zijn. Had hij zich iets voorgenomen, was hij ergens van overtuigd, dan liet hij het niet gemakkelijk los; integendeel: dan bepleitte hij zijn opinie met fellen hartstocht, en met een herhaling, een onvermoeide herhaling van argumenten, die soms deed denken aan «Rechthaberei». In één woord, KOELMAN was een man, die warm kon worden, vooral voor de dingen van het Koninkrijk Gods; en als hij «Koning Jezus' rechten» bepleitte, kwam er gloed in zijn heldere ogen.

Maar daarom juist te meer betreuren wij het, dat deze man, die zo groten invloed geoefend heeft op het geestelijk leven van het volk zijner dagen, zelf dien invloed ten dele heeft gebroken. Wij zijn de eersten, die bekennen, dat men dikwijls op onbetamelijke wijze tegen hem is opgetreden, maar wij mogen ook niet blind zijn voor zijn dwaling.

Gelukkig dat de dood de scherpe punten van partijschap en nijd afslijt, en dat zijn boeken ongestoord hunnen invloed hebben kunnen oefenen, ook na zijn verscheiden. En dat zij dat gedaan hebben, meen wij niet te mogen betwijfelen, ook omdat wij ons zelf, aan hunnen invloed niet hebben kunnen onttrekken. Wij zullen altijd dankbaar blijven dezen man van ongeveinsde godsvrucht en grote geleerdheid te hebben leren kennen.

Bijlage A.

Bibliographisch overzicht van Koelman's werken.

1. Examen Libelli Ludovici Wolzogen, De Scripturarum Interprete. Authore Jacobo Koelman, Philosophiae Doctore, & Verbi Divini in Ecclesiá Sluso-Flandricd Ministro. Medioburgi. 1669.1)
2. Reformatie, nodig omtrent het gebruyk Der Formulieren, betoogt in Twee Predicationen, En daar na uytgebreydt, Door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums, tot Sluys in Vlaanderen. Tot Vlissingen, Gedrukt by Abraham van Laren, Ordinaris Stadtsdrucker 1673.
3. Reformatie Nodigh ontrent de Feest-dagen, Naaktelijk vertoont, ende bewezen, door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums, tot Sluys in Vlaanderen. Tot Rotterdam, Gedrukt bij Henricus Goddaeus, Boekdrukker in de Oppert, Anno 1675.
4. Zelf-Onderzoek ofte Regelen waar na elk zig dagelijks heeft te onderzoeken, tot bevordering van de Praktijk der Godzaligheid. Briefwijze aan sommige Godvrugtige voorgedragen. Rotterdam 10 Dec. 1676.
Hetzelfde werkje werd onder onderstaanden titel en vermeerderd in 1768 te Utrecht uitgegeven: Zelf-Onderzoek-Regelen, Tot bevordering van de Praktijk der Godzaligheid; door Jacobus Koelman; Predikant te Sluys in Vlaanderen. Waar agter gevoegt zijn De Altoosdurende pligt van een Christen,

1) Niet door mij gezien. Zie: 'Vergift der Cart. Filosofie, blz. 472 en verder: A. J. v. d. Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden, in voce.
346

in zijn omwandeling op aarde: en het onderscheit tussen het Wettisch en Evangelisch handelen. Te Utrecht, By G. v. d. Brink Jansz. 1768.

5. De Pointen van Nodige Reformatie, omtrent De Kerk en Kerkelijke, en Belijders der gereformeerde Kerke van Nederlandt. Beschreven in een Brief aan een Vrient, door Christophilus Eubulus. Jesaja 30: 8-11 tot Vlissingen. Abraham van Laaren en tot Rotterdam by de Wilde. 1678. 1)
6. Beschouwingen van de toestand der Nederlandse Kerk, door Jac. Koelman. Amsterdam 1678.
Hetzelfde werk. Tweede druk. 1774.
Hetzelfde werk. Nieuwe Uitgave. d. H. P. Scholte. Amsterdam. Hiiveker. 1838.
7. De Pligten der Ouders, in kinderen voor Godt op te voeden. Nevens Drijderleij Catechismus. Als mede Twintig Exempelen, Van Godtzalige en vroeg stervende jonge Kinderen. Opgesteld en t'samen-gebracht, door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums. Epheze 6: 1-4. t' Amsterdam. J. Wasteliers. 1679.
Volledige titel van de Catechismus is: Driederley Catechismus, Bevattende De Gronden van 't Christelyk Geloof, de Historien dor H. Schriftuur, en de Practyke der Godzaligheid. Samen ingestelt, door Jacobus Koelman, Dienaer des Euangeliums. Spreuk. 22: 6. t' Amsterdam, Joh. van de Bergh. 1679. De titel der „Twintig Exempelen" is als volgt: Twintig Zonderlinge Exempelen, van vroeg-bekeerde, en jong-stervende Kinderen, die heerlijke blijken van genade en godzaligheid vertoonden in haar leven, en doodt. Te zaamen vergadert, door Jacobus Koelman, dienaar des Euangeliums. Matt. 21: 15-16. t' Amsterdam, Joh. van de Bergh, 1679.
Hetzelfde werk. Vierde druk. T' Utrecht, Nicolaas van Vucht, 1749. met portret.

1) Dat dit werk van Koelman is, blijkt uit hetgeen wij op blz. 108 mededeelden.
347

Hetzelfde werk. Onveranderde Uitgave. Met een voorwoord van D. K. Wielenga, Docent aan de Theologische School te Kampen. F. P. D'Huy.

8. Weeghsehaal des Heylighdoms omtrent de Feestdagen der Gereformeerde Kerk in Nederland. 1) April. 1860. Amsterdam.

9. Methode en Bestieringen, om klaar te Overtuigen de geene, die des Sabbaths, en 's Heeren Dags Godlijke Verbintenis nu bestrijden. Met Aanwijzing van de voornaamste Argumenten, voor de Sabbath, en 's Heeren dagh, en oplossing van de Principaalste Tegenwerpingen. Kort-bondig opgesteld door Jac. Koelman, dienaar des H. Euangeliums. Amsterdam. Pieter Timmers, 1682.

10. De Praktijk des Sabbaths. Of dadelijke Heyliging van de Christelijken Rustdag of 's Heeren Dag. Voorgesteld door Jacobus Koelman. 1682. Pieter Timmers. Amsterdam.

Hetzelfde werk. Onveranderd. Amsterdam. 1685. Klaas Wassenaar. Hetzelfde werk. Opnieuw uitgegeven, 1738. Rotterdam. Hendrik van Pelt.

11. Historisch Verhael Nopende der Labadisten Scheuringh, en velerley Dwalingen, met de Wederleggingh derselver. Opgesteld in een Brief, tot vast stellingh van Vromen, die daer ontrent wanckelen, alsmede Tot waerschouwingh tegen de Afscheydingh van de Nederlandse, en afwyckingh tot de Labadistische Kerk. Door Jacobus Koelman. Dienaar des H. Euangeliums. Joh. Boeckholt, Amsterdam 1683.2)

Hetzelfde werk „vermeedert met een Voorrede en enige Aantekeningen " door Hillebrandus Janssonius, predikant te Veendam. Tweede druk. Leeuwarden. 1770. Bij Tresling en bij Brandsma.3)

1) Niet door mij gezien. Bredere uiteenzetting van het in 't Tractaat van de Feestdagen behandelde. Zie Voorrede /Dispuyt, blz. 11.

2) Mij welwillend afgestaan door Dr. G. J. Vos. Amsterdam.

3) Bibliotheek; Ned.-Herv. Kerk. Groningen.

348

12. Formele Protestatie, en uytdrucklijke Betuyging, voor de Kercke van Nederlandt, Gedaan door Jacobus Koelman, predikant der Gemeente van Sluys in Vlaanderen. Weegens 't geene zo Politijken, als Kerkelijken, jegens hem, en zijn Dienst gedaan hebben, en noch doen. Ne eens zijn nader Getuigenis, tegen der Kerkelijken Nalaating, en niet-voortzetting van 't Werk der Nodige Reformatie, in haare synodale en Classicale Bij-een-komsten. Utrecht Willem Clerck. 1683.1)

13. Over de Kerkelijke macht. Amsterdam. 1684. 2)

14. Der Labadisten dwaling grondig ontdekt en wederlegt. Met aanmerkingen over haar voornaamste boeken, aan de wederzijde van dit blad genoemt zijnde: Een tweede deel van het Historisch-verhael van haar scheuring en dwaalingen door Jacobus Koelman, dienaar des Euangeliums, 't Amsterdam Joh. Boekholt. 1684.

15. Het Dispuyt, en de Historie, mitsgaders de Praktijke van de Sabbath, en 's Heeren-Dag; opgesteld door Jacobus Koelman, dienaar des Heyligen Euangeliums. 't Amsterdam, Gedrukt voor de Auteur. En zijn te bekomen bij Johannes Boekholt, Tot Rotterdam bij Reynier van Doesburg. Tot Leeuwarden bij Gerard Hoogslag. En tot Utrecht bij de weduwe van Willem Clerk 1685.3) en 4)

16. Sleutel ter opening van de donkerste Kapittelen in de Openbaaringe gedaan aan Johannis, op het Eiland Patmos. Waar in kort doch duidelijk worden voorgesteld, alle

de voornaamste Kerk- en Waereldlijke

- 1) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek. Pamflet n. 11878.
- 2) Niet door mij gezien. Vermeld o. a. bij v. d. Aa.
- 3) Welwillend in bruikleen afgestaan door Prof. Dr. J. J. van Torenbergen. Volledige titel van de Historie" is: De Historie van de Christelij ken Sabbath, vertonende, eerst, Hoe de Algemene Christenheid de 's Heeren -Dag altijd voor een Rustdag heeft gehouden. Ten anderen, Hoedanige Twisten en Dispuytten onder de Gereformeerde Leraars, in Engelandt en Nederlandt, over de Sabbath en 's Heeren-Dag zijn gevallen. En met wat uytalach. Beschreven door Jacobus Koelman, bedienaar des 1-1. Euangeliums. Amsterdam, 1685.

349

Veranderingen. van de Dagen des Nieuwen Testamants, in de Regering Gods over zijn Kerk en derzelver Vijanden, van de Geboorte Christus tot het einde der Waereld, en inzonderheid wegens de Val van de Anti-Christ, waar van men ten huidigen Dagen, zo opmerkelijk, de Vervulling ziet gebeuren. Alles Opgemaakt, Uit naarstige overdenking en onderzoek van de Zeven Segelen, Phiolen, Bazuinen en Donderslagen, die in zinrijke Openbarinye van Johannis, beschreven zijn. Waer bij te gelijk, De Schriften van Jurieu, van Wezel en Swart, des aangaande, ter toets gebragt en wederleid worden. Door Jacobus Koelman; Bedienaar des H. Euangeliums. Tweede Druk. Te Amsterdam. P. J. Entrop. 1688.

17. Neêrlands Plicht en Voorbeeld, van de Reformatie der Kerk. Voorgesteld in twee predikatiën, over Ezra 7: 23. Door Jacobus Koelman, Dienaar van de Heere Jezus in zijn gemeente te Sluis in Vlaanderen. Amsterdam 1689.

Nieuwe Uitgave in onze dagen. Leiden D. Donner. In één band uitgegeven met „Spiegel der Wet".

18. Wederlegging van een Boekj en van J. C. van Bleijswyk, genaamt Moses als een G' odt over AArón: In een Brief aan Zijn Ed. Geschreven door Jacobus Koelman, Dienaar des H. E vangeliums. Hier is aangehecht Een Predikatie over Phil. cap. I. vs. 27. Van een Wandel, overeen-komende met het Euangelium. Door de zelve auteur, Tot Amsterdam. Abraham Boeckholt. 1689.

19. Ericus Walten, quanswijs Apologist, voor haar Hoog-hoog HH. Staaten-Generaal, en voor haar Ed. Groot-Moog. De HH. Staaten van Hollandt en West-Vrieslant, en voor alle Hoge en Subalterne Overheden. In zijn Libel en Lasterschrift, voor 't recht en macht der Overheden in kerkelijke zaken. Wederlegt, en in zijn lasteringen, en quaade stukken ontdekt, door Jacobus Koelman. Dienaar des Euangelinms. Hand. 24: 1--6. Amsterdam Johannes Boeckholt. 1689.1)

- 1) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek. Pamflet, no. 13321.

350

20. Spiegel der Wet, aan de gewetens voorgehouden, tot ontdekking der zonden tegen de tien geboden. Nu laatst veel vermeerderd en verbeterd, door Jacobus Koelman, dienaar van de Heere Jezus in zijn gemeente te Sluis in Vlaanderen. Leiden Donner. Koelman gaf het in 1689 uit.

21. Het Vergift van de Cartesiaansche Filosofie grondig ontdekt. En meest Historischer wijze, uit de Schriften van des Cartes zelfs, en van andere schrijvers, zo voor als tegen hem, getrouwelijk aangewezen. Op-gesteld, Tot een grondt van de Wederlegging van Bekkers Betoverde Wereldt. Door Jacobus Koelman . Dienaar des

Euangeliums Lib. Art. Mag. Philosophiae Doctor. Gal. 5. 12. t' Amsterdam. Johannes Boekholt. 1692.

22 't Ampt en Pligten van Ouderlingen en Diakenen, beschreven door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums. Hier zijn bijgevoegt de kerken Ordening en de Post-acten, en de Canones, enz. van 't Nationaal Synode van Dordrecht, van 't Jaar 1618 en 1619. Rotterdam, Reijnier van Doesburg, 1694.

Hetzelfde werk, opnieuw uitgegeven op last der Provinciale Kerkvergadering van Vriesland, en met de vereiscl;te kerkelijke goedkeuring. Rotterdam, A. Oskam.

23. Wederlegging van Bekkers Betoverde Wereld.l)

24. Schriftmatige Lere des Geestes, soo der Goede als insonderheid der Quade, mede van Bezetenheid, Spokerije en Toverije, zijnde een volle wederlegginge van 't geene Balthazar Bekker, gewezen Predikant tot Amsterdam sijne vier Boeken en vordere Geschriftjens dies aangaande heeft uitgegeven, begrepen in zes boeken; het laatste behelst een rechtveerdiging van de kerkelijke Handelingen tegen Bekker tot desselfs afsettinge van de Dienst, en uitsettinge uit de Gemeenschap der Gereformeerde Kerke, door Jacobus Koelman. Doctor der Filosofie, en Leraar van de Gemeente J. C. tot Sluis in Vlaanderen. Utrecht. A. Schouten. 1695.

1) Niet door mij gezien. Koelman maakt van dit werk melding op blz. 1 van zijn: /Schriftmatige Lere der Geesten.

351

25. Het Verbond der Genaden, en 't Lot van des Heeren Bondgenoten, met de grootste en dierbare beloften, door de Godzaligen en Geleerden D. Jacobus Koelman, in zijn leven Bedienaar des Heiligen Euangeliums tot Sluis in Vlaanderen. Utrecht. 1706. Justus van Stuijvezand.l)

Hetzelfde werkje. Tweede Druk. 1738. Rotterdam. Hendrik van Pelt.

De volgende werken zijn wel van Koelman, maar niet gedateerd.

26. De macht van Koning Jezus in en over zijn gemeente.2)

27. Veertien Bestieringen omtrent de Oeffening der Godtzaligheid, gevolgt van Dertig Vragen ter beproefinge van een waar Kristen, opgesteld door Jacobus Koelman, in zijn E. leven getrouw Bedienaar des H. Euangeliums te Sluis in Vlaanderen. Derde druk. Rotterdam. H. Kentlink. 1736.

28. De Natuur en Gronden des Geloofs, bij wege van een Brief, ingerigt ter vaststelling van de staat Bergenen, die Christus in geloof omhelsen. Door Jacobus Koelman. Derde druk. J. Hasebroek. 1757.

29. Alleenspraak der ziel tot God.

30. Over de liefde tot de Heere Jezus. Amsterdam.

31. Heerlijkheid van een waar Christen.

32. Over de noodzakelijkheid en nuttigheden van de verborgen godsdienst. Rotterdam 1761. 3)

1) Koelman voltooide dit boekje kort voor zijn dood, 2 Febr. 1695. De uitgave van 1706, was van D. V. Krombrugge.

2) Koelman maakt van dit werkje melding in zijn tractaat over de Feestdagen.

3) No. 29-32 werden niet door mij gezien. Ik vond ze in catalogi en op omslagen van boeken van Koelman vermeld.

352

33. De weg Gods met de mens hier op aarde, naar de hemel leidende, Voorgesteld in

enige zaligmakende kentekenen, bij wijze van een brief, geschreven door een geloovig broeder, tot bestiering van zijn duistere en bestredene zuster, - benevens een oefening over Ps. 77: 20-21 door Jac. Koelman, in leven bedienaar des H. Euangeliums Utrecht 1890. 2de druk.

34. Aanmerkingen tot ontleding en wederlegginge van het Boek van dr. Johannes Swarte, over de Sabbath. 1)

35. Over de Openbaring van Johannes. 1689. (?) 2)

36. Geestelijke Gezangen 3).

37. Ook wordt melding gemaakt op blz. 5 van de Voorrede van zijn: „Schriftmatige Lere" van een werkje van Koelman tegen een „Burger van Amsterdam" die gevaarlijke meningen had omtrent de „Heilige Drie-eenheid, voldoeninge door Christus en de werkingen der zielen en der geesten".

De auteur van die Voorrede deelt eveneens mede, dat Koelman ook uit het Frans heeft vertaald.

1) Vermeld op blz. 4 van Walten's Portrait van Jacobus Koelmans. Niet door mij gezien.

2) O. a. door v. d. Aa vermeld. Niet door mij gezien.

3) Idem.

353

Werken door Koelman vertaald.

1. Des Christens Groot Interest, ofte Het zalige Deel aan Christus, Getoetst, en aangewesen wie het heeft, en hoe te verkrijgen. Met een Vertoog van de wijze hoe met God uytdruklijk een Verbond te maken. Beschreven in 't Engels, Door Willem Guthry, Dienaar des Euangeliums weleer, in Schotland. Hier zijn bij gevoegt dry Aanhangsels van Exempelen van Krachtig-bekeerde Zielen, en de Blij eken van dien. Alles vertaalt, en samen-gebracht. Door Jacobus Koelman, Wettig Dienaar der Gemeente Christi, tot Sluys in Vlaanderen. De Sesde Druck. Vermeerdert met het Darde Aanhangsel der Exempelen, en enige Gezangen over 't Groot Interest, door D. Montanus. 2 Cor. 13: 5. Rotterdam en Amsterdam, van Doesburg en van Hardenberg, 1704e v 1)

De volledige titels der Aanhangsels zijn deze:

Eerste Aanhangsel, bevattende XXXII. Exempelen, van enige Vroome. Hoe sij eerst getrocken ende bekeert zijn door Gods Geest, ende van God eyndelijck gebracht zijn, na veel strijts ende worstelings, tot vrede des Gemoedts ende versekertheyd van haar Zielen welstandt; sou als sij dat zelfs na haar Kennis ende bevindingh schriftelijk hebben overgelevert.

De Blijcken van Godsaligheijd vertoont en opengeleydt, in het Exemplaare Leven en Sterven van Ettelijcke Vroome. Zijnde een Tweede Aanhangsel van 't Grote Interest eens Christens. Samen gebracht, en uyt het Engels vertaalt. Door Jacobus Koelman, Bedienaar des H. Euangeliums tot Sluys in Vlaanderen. 2 Petr. 1 . 10. Rotterdam-Amsterdam. 1704.2)

Een Darde Aanhangsel van 't Groot Interest. Bevattende de Exemplaare Wandel en Dood, Van enige voornaame Vroomen. By een gebracht, en vertaalt, Door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums. Phillipp. 3; 17. Rotterdam-Amsterdam 1704.

1) Koelman vertaalde het in 1668. De 6e druk verscheen in 1680. Dr. G. J. Vos stond mij dit welwillend in bruikleen af.

2) Dit Aanhangsel is ook afzonderlijk met een brede voorrede uitgegeven in het jaar 1672.

354

2. De Brieven van Mr. Samuel Rhetorfort, in leven Professor en Predikant aan de Academie en Kerk van St. Andrews in Schotland. In het Nederlands vertaald door Jacobus Koelman, Bedienaar van het Heilig Evangelie te Sluis in Vlaanderen. 362. Brieven in drie deden. Onveranderde Uitgave. Leiden. D. Donner.

Koelman vertaalde het late deel in 1673; het 2de deel in 1679; het 3de deel in 1687.

3. De Wekker der Leraren in tijden van Verval, met aanwijzing van de plicht der Vromen, ten goede van hun leraars. Voorgesteld in een brief, eerst in 't Engels beschreven, door een ijveraar Gods, en vertaald door Jacobus Koelman. Bedienaar des Evangelies te Sluis in Vlaanderen.

Schatkamer des Geestelijken Levens. Onder toezicht van J. H. Donner te Leiden. Eerste Serie n. 7. Leiden. D. Donner.

Koelman vertaalde dit werkje in 1674 te Sluis.

4. Christus de Weg; de Waarheid, en het Leven. Inhoudende, Hoe men Christus tot alles, en bijzonder tot Heiligmaking zoude gebruiken. In het Engels beschreven door Mr. Johannes Brown, Dienaar des H. Evangeliums. En vertaald door Jacobus Koelman, Leraar der Gemeente van Sluis in Vlaanderen.

Nog is hier bijgevoegt een Tractaat van de zelve Autheur,, over Coloss. I: 27. De zevenden Druk verbeterd en vermeerderd. Amsterdam. Douci. 1741.

Koelman vertaalde het in 1676.

Volledige titel van het tractaat is:

Christus de Hoop der Heerlijkheid in de Gelovigen. Aangewezen in ettelijke Predicatiën, in 't Engels gedaán, door Mr. Joh. Brown en Vertaald door Jac. Koelman. Amsterdam. 1741.

5 Ettelijke gronden van de Christelijke Religie, klaarlijk blootgelegd en bizonder op de praktijk toegepast door Mr. Hugo Binning, in zijn leven dienaar des Evangelies te G-oven in Schotland. Vertaald en opgedragen aan de Studenten der H. Godgeleerdheid op Nêerlands Hogescholen, door Jacobus Koelman, in zijn leven leraar der Gemeente te Sluis in Vlaanderen. Met een Levensbeschrijving van de Auteur. Donner Leiden. 1882.

Het werkje werd in 1678 door Koelman te Amsterdam vertaald.

6. De Waare Zi els-Vernedering, en Heilzame Wanhoop. In 't Engels beschreven door Mr- Thomas Hooker,, en in 't Nederduits vertaalt door

355

Jacobus Koelman. Bedienaar des H. Euangeliums. Onveranderde Druk. Met een voorwoord van E. E. Gewin, pred, te Utrecht. Utrecht H. ten Hove. 1888.

Dit boekje vertaalde Koelman in 1678. 1)

7. Het binnenste van Gods Koninkrijk vertoont in twee tractaten genaamd: Het verborgen Huwelijk en De hemelse Academie. In 't Engels beschreven door

Franciscus Rous. Vertaald door Jacobus Koelman. Amsterdam. 1678.

8. De Sleutel of Verklaring van 't Hooglied Salomons. Beschreven door Mr. Jac. Durham, Dienaar des Euangeliums tot Glasgow in Schotlandt. Vertaalt door Jacobus Koelman, in Leven Leraar der Gemeente tot Sluys in Vlaanderen. Tweede druk. Groningen. Spoormaker. 1739. Koelman vertaalde het in 1681.

9. Het Euangelium van Mattheus, kortelijk verklaart, door David Dikson, Professor en Predikant weleer in Schotlandt. Vertaalt door Jac. Koelman, Dienaar des Euangeliums. Utrecht. W. Clerck. 1686.

10. De ware gemeenschap met God en de gelovigen. Mr. H. Binning. 1689. 2)

11 Annotatien over 't N. aTestament onzes Heren en Zaligmakers Jezu Christi, met een verklaring van alle de zwaare spreekwijzen en woorden, met de gelijklydende schriftuurtexten, beyde in stoffe en in woorden, waar bij gevoegt is De Harmonie der Evangelien. Beschreven in 't Engels door Samuel Clark. S. F. En in 't Neerlantsch vertaalt door Jac. Koelman, Dienaar des H. Euangeliums, Matt. 24: 15. Amsterdam, Boekhalt. 1692.

12. Des zondaars Heyligdom of Ontdekking van de heerlijke Privilegien, aangeboden aan de boetvaardige en gelovige, onder 't

1) Zie tot dien einde d-list-Verheel der Labadisten', blz. 258.

2) Niet door mij gezien.

356

Euangelium, in veertig predikationen over Rom. VIII: 1-15, door Mr Hugo Binning; En uit het Engels in 't Nederlands vertaalt, door door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums. Jesaja 38: 16.

Onveranderde uitgave volgens 1741. Utrecht A Fischer. 1873.

Koelman vertaalde het in 1695.

De nu volgende werken zijn niet gedateerd:

13. De Staat en Geneesing van een Verlaten Ziel. In 't Engels beschreven door Joseph Simons, Predikant weleer tot London, en vertaalt door Jacobus Koelman, leraar der Gemeente van Sluys in Vlaanderen. De vierden Druk, van menigvuldige Drukfouten gesuyvert en verbeterd. Sneek. Holtkamp en Zonen.

14. Strijd tussen Vlees en Geest van Mr. Love. 1)

15. De arme twijfelende Christen, genadert tot Christus. Waarin de algemene Beletselen en Hinderpalen, welke de mensen weerhouden om tot Christus te komen, zijn ontdekt. Met bijzondere hulpmiddelen om wederom Gods gunst te bekomen. In 't Engels beschreven door Mr. Th. Hooker, vertaald door Jacobus Koelman. 2)

16. Enkele tractaten van Nic. Bifield, pred. Isleworth.

17. Enkele werkjes betreffende de praktijk der Godzaligheid van Mr. Thomas Godwin.3)

18. Een zeer stigtelijke en zielroerende Overdenkinge, van de Hemelse Heerlijkheid, beneffens: De Eenzame Onderhandeling der Ziele met God, door Richard Baxter. Utrecht, van Stuijvezand. 1706.

- 1) Dit vertaalde Koelman reeds als student. Omstreeks het jaar 1650. Zie boven blz. 13. Niet door mij gezien.
- 2) Niet door mij gezien.
- 3) Zie: Voorrede van "Het Verbond der Genaden, 357

19. Een gemeenzame onderhandelinge met Godt, betragt van een opregte ziel, bevattende een Voorbeeldt van een Verbond met God gemaakt. Getrokken uit een Boek van de zeer Godzaligen en Hoog-geleerden Leraar Richard Baxter. [vertaler onbeken]

Werken tegen of over Koelman

1. 't Samen-sprake, nopen de sake der Formulieren van Gebeden en Onderrichtingen, ende Poginge van D. Jacobus Coelman, Predikant tot Sluys in Vlaanderen, Daer. omtrent, Door Christianus Alethinus. Tot Rotterdam. Goddaens. 1675. 2)
2. Brief van de Godzaligen J. van Lodenstein, in leven getrouw dienstknecht van Jezus Christus, te Utrecht, aan zijn Godzalige Vrienden te Sluis in Vlaanderen, bij gelegenheid der afzetting van Ds. Koelman aldaar. Amsterdam Ruysendaal. Lodenstein schreef de brief 1 Aug. 1675.
3. Historisch Verhael van de Proceduuren tegen D. Jacobus Koelman, Predicant tot Sluys in Vlaanderen. Wegens zijn debvoiren tot Reformatie, omtrent het stuck der Formulieren en Feestdagen, beschreven door Theophilus Parresius. Maft. 15 vers 9. Rotterdam Hendricksz. 1677.
4. Twee samenspraken, over 't geval van D. Jacobus Koelman, en de Handelingen der Leraren, en Overheden omtrent Hem. Opgesteld door Jodocus van Lodensteyn, in zijn leven getrouw Dienaar Jesu Christi tot Utrecht. Hier is bijgevoegt een Overtuigende Aanspraak aan de Ernstige Leraars van Nederlandt. Ezech. 22: 26-28. Amsterdam, Clerk. 1679. 3)

- 1) N. 18 en n. 49 vond ik achter "Het Verbond der Genaden. Ongetwijfeld [???] zijn ook deze twee werkjes door Koelman vertaald, alhoewel het er niet bij vermeld staat.
- 2) Dit is het door Dr. Proost verloren gewaande werkje van J. v. Lodenstein. Aanwezig in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
- 3) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek, Pamflet 11693. 358

5. Danksegginge aen de Edele Mogende Heren Staten van Zeelandt, over haer Ed. Mo. heilsame Resolutien van de 21; 22 en 23 Sept. 1684 tegen Jacobus Koelman, ende syne medepligtige genomen. Tot meerder weringe van alle diergelijcke uitsporigheden, opgesteld, ende uitgegeven, door Jan Kost Reipublicae interest ne quis re sua male utatur. Gedrukt in 't Jaer MDCLXXXIV

6. Nareden aan D. J. Koelman P. door Johannes Vlak, Predikant tot Zutven. 1686. Amsterdam., Borstius. 1)

7. Portrait van Jacobus Koelman; Hem vertonende in lijn tegenwoordige Kasernie en Doodstuipen, veroorzaakt door syn verlegentheid en onmagt, om syn beuselingen en ongesonde stellingen tegen het Regt der Overheden in kerkelyke &ken staende te houden. Door Ericus Walten. 's Gravenhage. Uitwerf. 1689.

8. De geest en inborst van Jacobus Koelman levendig ontdekt in de aanm. tot ontleding en wederlegging van het boek over de Sabbath, door Joh. Swartte. 2) 1689.

9. Will. Deurhoff. Verdediginge tegens Jacobus Koelman's vervolg van het vergift van de Carteziaansche Filosofie. Amsterdam- 1694 (?) 3)

10. Yvon. De Lere van de H. Doop. Met aanmerkingen over het boek van D. Koelman.

11. Koelmans Geest te vergeefs werksaam.4)

1) Dit stuk is te vinden achter Vlak's, De Heilige Sabbath, en Dag des Heeren.

2) Dit werk wordt genoemd door E. Walten op blz. 31 van zijn Portrait v. Koelman u. Walten citeert blz. 297 -325.

3) Dit werk komt voor in de Catalogus van H. G. Bom. 23 Jan. 1888. no. 1498. Geschreven door een anonymus. Vermeld in de Voorrede van Koelman's Schriftmatige Lere der Geesten.

Bijlage B.
I. LYK-GEDICHT,

Op het droevig Overlijden VAN DEN Seer Vermaarden, Hooggeleerden en
 Eerwaardigen Heer JACOBUS KOELMAN,
 Bedienaar des Goddelyken Woords en Doctor der Filosofie, In de Heere ontslapen tot
 Utrecht de 6 Febr. 1695.

En woudge geerne u selfs, Oprechte KOELMAN, setten,
 Om door de schicht des Doods en haare felle wetten
 Soo schielyk heen te gaan? de dinsdag met haar licht
 Sag u gezond, en in het midden van uw' plicht,
 Om de gescheften van Gods Sion te volbrengen,
 Maar in de morgenstond des daags daar aan de dingen
 Des Mensdoms zwenken ras na 't droevige geblyk
 Soo waart gy haastig door verandering een Lyk.
 Last, arbeid, moeyte, nyd gesmede tegen heden
 Die hadden uw gemoed van over lang bestreden,
 Om 't af te rukken, waar het doenlyk, van het spoor
 Gij daarentegen, vol van yver door en door,
 Gingt voort in saken, die gy oordeeld' goed te wesen,
 Oprecht en sonder list en vry van 's mensen vresen
 Nu komt van boven rust voor d' afgesloofde le'en,
 Rust, die eens slaags verdryft de moede moeilykhe'en,
 En u volzalig doet in Abrahams schoot belanden.
 De reine Godsdienst had uw' binnenste ingewanden
 Ter liefde ontsteken: Nu soo plukt gy by uw God
 Des zaal'gen levens voor u wechgeleide lot.
 361

De Hoogste Godvrucht met haar geestlyke innigheden
 Drong aan uw yver nooit verkoelbaar: 't hemelsch-Eden
 Geeft tegenwoordig niet als Heylig aan uw geest
 Scheursieke geesten te weerleggen is geweest
 Veel uw betrachtig. Maar, nu gy staat daar te pryken,
 Komt d'eeuw'ge vrede, ver van onrust, u verryken.
 Iets was' er in Gods Kerk, 't geen uw bezwaard gemoed
 Met mond en vlugge pen gewenst had op een voet
 Te sien geregelt, die u beter had geleken.
 Dees' uw mening was de bron-aer van veel steken,
 Diese op u doelden in dees' jaaren viermaal vyf.
 De Liefd' begraav'se doch, als 't graf doet aen uw Lijf!
 De schat der gaven, die de Hemel in u brachte,
 Baard ons verwond'ring en plicht-schuldige gedachte;
 Om nu uw Uitvaart met ons rouvaarts te versien.
 Uw Schriften, die elk een wel leren, en de liedr'en
 Van vroomheid, die gy zo tot stichting kost behagen,
 Die sullen uwen Lof door de eeuwen heen draagen.

II. BRINK.
TREUR-ZANG,

Over het Droevig dog Zalig Afsterven VAN JAKOB KOELMAN,

ZANG.

Hoe is Gods Volk in Sluys zo zeer verslagen?
 Hoe zo onsteld? 'k Moet na de reden vragen
 Van dit gejammer, en naare zugten,
 Dat mijn enig ongeval doet dugten.
 Wel Zions Volk hoe dus zo nat bekreten,
 En in het stov zo rouwig neer gezeten?
 Wat wil dat hand gewring en brak getraan?
 Dat bleek besterven en verbaast te staan?
 Dat klagen van verlies, dat myn 't hert zo roerd,
 Dog zeggen? Wat is 't dat u zo verre' vervoerd
 In droefheid en beklag? Ey Christen-schaar
 Zegd, wat u deerd, en prangt tot dit misbaar!

TEGEN-ZANG.

Vraagt ge nog, hoe ik nu zo zeer mag weersen!
 Daar my dunkt dat 'k zeivs als 't waar al de steen
 Van Sluys bewegen zie, en nat beschreid!
 En zo veel red'nen heb van treurigheid!
 Nu niet alleen 't wrede Nood lot van de dood,
 Ons van d' hoop der BRITTEN Koningin ontbloot;
 Maar boven dat verlies, 0 Smart! 0 Rouw!
 Beroovd zoo'n stigter van Gods Kerk-gebouw.
 d' Onverhoopte mate, 't drouvige gerugt,
 (Zo je weten wilt d' oorszaak van ons gezugt)
 Dat van Uitregt herwaards komt te waayen,
 En ons drouvheid baard naauw om te paayen,
 Is 't schielijk sterven van wel eer ons Leraar,
 JAKOB KOELMAN, ons Vaderen Bekeeraar.
 Want niet te denken aan dat dierbaar pand,
 Eer zig vergeten kon ons regter-hand.
 En of ons met regt niet zeer ter herte gaa,
 't Verlies van zoo'n Man, by wien zo groten schaa
 Gods Kerke lyd, en zo veel dienst ontving,
 Gods Volk in Sluys, als 't van zijn Mond afhing
 Dat Geev ik zeer geern over aan u oordeel:
 Gewis gy strykt ook vonnis tot ons voordeel;
 Zo maar uit ons van u werd na gedagt,
 't Geen ons zyn wakk'ren dienst heeft toegebragt.
 Hij was een dapp'ren held op Zions vesten,
 En onder alle Leraars een der besten.
 Een getrouwen Herder van zyn Schaapen.

D. JAKOB KOELMAN,
 L. A. M. Philos. Doctor en gewezen Leraar tot Sluys en Vlaanderen.

2 Sam. III: 38. *Weet gij niet, dat te dien dage een Vorst, ja een Groten in Israël vervallen is?*

Rouwgedichten tot blz. 404 zijn niet gedigitaliseerd

405

Bijlage C.

Penning Koelman betreffende.

Deze medaille is naar het ontwerp op blz. 302 reeds genoemden Ericus Walten gemaakt door zekeren medailleur Smeltzing, woonachtig te Leiden.

Zij was in die dagen onder verschillende namen bekend. In de brieven van genoemden wapensnijder wordt zij „de Ruiter” genoemd naar de hoofdfiguur, terwijl uit de verhoren van het Hof (Walten is nl. in een proces gewikkeld geworden) blijkt, dat men haar ook naar de aanvangswoorden van het opschrift van het label „Ita Domfine” noemde. Zij komt niet voor bij „van Loon”, maar wel in de Vries en de Jonge, „Nederlandse Gedenkpenningen” II, 125 v. v. en plaat X n. 7. Deze heren hebben blijkbaar niet geweten, dat de medaille betrekking heeft op Koelman, zoals voor het Hof door Walten is erkend en niet onduidelijk blijkt uit deze er bij behorende uitlegging onder Walten's papieren gevonden: 1)

1) Alles wat volgt ontleende ik aan Dr. Knuttel's keurige verhandeling over E. Walten. (Zie blz. 302).

„Uitlegging op de 31 Medailje, of Penning, gemaakt ter eren van de Nederlandsen Apostel, en Hoogverligten Propheet, Jacobus Koelman, gewezene Predikant te Sluys in Vlaanderen, en nu Leraar en Opperste Leydsman van een deel fijne Broeders en Zusters van zijn Ordre.

De eerste zijde vertoont de Predikant, Jacobus Koelman, in zijn ordinaire gewast, zittende op een Esel, die te samen geset, of bestaande is, uyt een menigte van mensentronies, of aangesigten, met welke aangezigten te kennen werd gegeven, dat dien Esel een gemeente, of menigte van mensen betekend. Dese dan, worden dan van haren Heer-Oom, of Tugtmeester,, bereden en beheerst, die haer de sporen geeft, en met de Toom, dien hij in zijn slinker hand heeft, sodanig wend, keerd, bestierd, en breijeld, als hij zelfs wil. Agter op de Esel siet men een schabberak, waarop staat „Imperium Eoelesiasticum”, „ Kerkelijke Heerschappije ”, en in zijn regterhand heeft hij een standaard, waar in de Duyvel, tot een banier of veld-teken, vertoont en verbeeld staat. Waar mede te kennen word gegeven, dat het voorsz berijden, overheersen en breydelen der mensen na zijn sin, eigenlijk en voornamelijk geschied, met de selve door de Duyvel te verschrikken, en door de kerkelijke Heerschappije te drukken, en de selve sodoende, met en neffens de vrede en gerustheyd des gemoeds, te gelijk van hare Christelijke Vrijheid te beroven. Van desen Bullebak, en van dese Duyvel-vrese, is de voorsz Koelman (gelijk blijkt bij zijn schrijven en woelen tegen Dr. Bekker) een seer driftig voorstander, gelijk mede van het gepretenteerde kerkelijke Regt, of van de kerkelijke Magt en Heerschappije, die de kerkelijke sig aanmatigen; om welke te verdedigen hij vele en verscheydene Boeken, of schandschriften het uytgegeven, opgevuld met een menigte van scheldwoorden en lasteringen tegen de Hoge en lage Overheden deler Landen. Aan de Toom, Schabberak en Standaard, siet men een deel bellen, betekenende dat de Ruyter, en de pene die haar op sulk een wijs laten berijden, gekker te hoop zijn. Uyt de mond des Ruyters komt een straal van lugt, of adem, waarin men leest (als uyt syn mond komende) het woord „ Diabolus ”, „de Duyvel”. Verbeeldende sulks, dat hij een i)redikatie, of aanspraak, tot de volke doet, en dat de Duyvel (die bij hem en sulk Volk, de Alpha en Omega is) als met het eerste woord, of begin van zijn reden, te pas moet komen. Uyt de mond des Esels (namelijk de Gemeente,

406

tot welke op de voorsz. wyse gesproken word) komen de woorden „Ita Domfine, quicquid doces, Ja, Dominé! dat is so, wat gij ook leerd." Betekenende, dat sij blindeling geloven en aannemen, al wat Heer-Oom van de Duyvel, of zijn Moer, leerd; en dat sy, wat hy ook leerd en segt, niets daar op, of tegen hem, te seggen hebben, als „Ja, Dominé! dat is so, gij hebt gelijk Dominé;" gelijk het gemene volk meest altijd al gapende segt, of denkt, als sy de Predikant horen spreken, of iets van hem lesera. Het onderschrift is, „Sic itur ad astra; dus gaat men na de Hemel;" te weten, dus van Heer-Oom te worden bereden, gebreydeld, en met sporen gesteken, met een Kerkelijke Heerschappij gedrukt, met de Duyvel te worden verschrikt, en blindeling te geloven, toe te stemmen, en te doen wat Heer-Oom segt, sulks is de weg na de Heemel; gelijk de meeste mensen meen. Maar het argste, en haar grootste ongeluk, is, dat sij de Hemel (die, agter de rug des Ruyters, met een straal van tussen de wolken komende, verbeeld word), voorbij, of daar van af ryden: niet tegenstaande God uyt die lichtende straal, en van tussen die wolken, dat is uyt de Heemel, haar, by forme van verwyt, toeroept met de woorden, Jer. 5: 30, 31 luydende aldus: „Een schrikkelijke en afschuwelijke sake geschied' er in de Lande. De Propheten" (te weten, die voor Propheten, of Leraaren spelen) „Propheten valschelijk " (met te Prediken en leren van de Duyvel, van Tovery,, van spookten, en andere verdigtselen), „de Priesters" (die in het Oude Testament van de Propheten onderscheyden waren, en in welkers plaatse nu ook pretenderen te zijn de Predikanten, en andere, die omtrent het gemoed der mensen beesig zijn) „heerseken door hare handen, en mijn volk heeft het geerne also", wetende niet beter, of dat hoord so, en moet so weten.

De andere zijde vertoon een spinnewebbe, in welke spinnewebbe men enige vliegen (maar geen arenden) verstrikt siet hangen. Agter dit spinnewebbe siet men een kerk (zijnde de Kerk van de predikant Jacobus Koelman, en andere van dat slag). In de Consistorie-Kamer van die Kerk maakt men een spinnewebbe of net, van kerkelijke Wetten, Ordonnantiën, Insettingen, en mensengeboden, om blinde votarrissen daar in te vangen en te verstrikken, Het omschrift „Non Aquilis leve Texit opus; de arenden worden niet daar in gevangen", geeft te kennen, dat alleenlijk de vliegen", te weten, domme,

407

botte, onwetende, en onverstandige mensen, in dat net gevangen worden, maar dat de "Arenden" te weten, hoog-verhevene, of welgeoeffende verstanden, uyt haar eigene ogen sien, en door dat net heen vliegen".

Wij lezen dan verder bij Dr. Knuttel, dat de uitlegging niet van Walten, maar van de „vereoper ", dus Smeltzing is. Toch bestaat er ook een verklaring van Walten, en wel in een pamflet van zijn hand getiteld: „de triompherenden Duyvel". Wat echter opvalt is, dat daarin de naam van Koelman in 't geheel niet genoemd wordt. De man op de ezel stelt eenvoudig een predikant voor, en vertegenwoordigt de leraars, die de menigte beheersen. Eerst later in een gesprek tussen predikanten en Mercurius wordt Koelman genoemd. Als nl. Mercurius veel schik in de penning heeft en de predikanten „daarover puur dol" worden, dan heet het vergoelijkend uit zijn mond, dat zij zich immers niets van de voorstelling hebben aan te trekken, wijl blijkens de bijgevoegde gedrukte verklaring, de penning op Koelman en zij ne gemeente betrekking heeft. En dan volgt blz. 16: „Maar, seyden de Duyvelisten, (die aan haar hert scheen te voelen, hoe net sy getroffen wierden). Wij kunnen wel sien, dat die penning niet op Koelman,

maar op ons allen is gemunt. Koelman heeft geen Kerk met een Toren, gelijk hier verbeeld staat; maar houd slegs Conventiculen in huysen. Hij heeft ook geen Kerkelijke Heerschappij; nog maakt geen Kerkelijke Wetten, Instellingen en Ordonnanties; gelijk wij doen. De schriftuurlijke stem uit de wolke, spreekt ook niet tot een, maar vele. Soo dat er die gedrukte uytlegginge, en duydinge op Koelman, maar om de leus is gedaan. Gy weet het selfs best, sey Mercurius, hoedanig, en hoe na, die Penning op U lieden past. Ik laat II dan de toepassing op U selve maken, sodanig en van die voegen, als gy selfs denkt, dat de Penning applicabel op Vlieden is. Dog, vervolgde hij verder, dewyl gy eertyds so hebt gesmaald, en Dr. Bekker benyd en misgunt, dat er medailjes te syner Ere wierden gemaakt, so behoorde gy nu des te geruster te syn, als dese medailje, so net op U past en ook op U gemunt is. Gy hebt dan nu ook een medailje, en behoefd derhalven niet' meer te huylen. Maar vermits Mercurius de Synodale Duyvelisten met dese discoursen niet kon vermaken, so nam hy sijn afscheid, en ging heen ", 1)

1) Idem, blz. 427.

408

„Hieruit blijkt", vervolgt Dr. Knuttel, „dat Walten wel degelijk niet zozeer Koelman, maar heel de menigte van Bekker bestrijdende predikanten op het oog had, en Koelman is daar gekosen, - pars pro toto - omdat deze een zeer bekende persoonlijkheid was, die zich ook in de strijd tegen Bekker gemengd had".

Eindelijk dient nog vermeld te worden, dat de eer van het ontwerpen dezer medaille Walten ook niet alleen toekomt. Bij schijnt een penning, naar aanleiding van het herroepen van het edikt van Nantes geslagen, enigzins gewijzigd te hebben. Dit verklaart ook de vorm der Kerk, die eigenlijk de Sorbonne voorstelt. De achterzijde bleef geheel gelijk, de voorzijde werd gewijzigd. 1)

1) In het stedelijk archief van Alkmaar bevindt zich ook een afbeelding dezer medaille, met een daarbij behorende verklaring Het boekje, waarin dit alles, voorkomt, is van de hand van de Heer C. van Herck, conrector 1708--1718, die een zekeren C. Geursen tot zegsman had. Denkelijk heeft laatstgenoemde zijn kennis uit Walten's pamflet /Den triompherenden Duyvele geput, aan gezien in deze uitlegging ook geen namen voorkomen.

Bovengenoemd boekje werd mij in bruikleen afgestaan door de welwillenden gemeente-archivaris, de heer C. W. Bruinvis.

Bijlage D.

Naam en Portrait van Koelman betreffende.

Wij hebben gemeend „Jacobus Koelman" te moeten schrijven, aangezien wij slechts eenmaal „Ja-obus Coelmans" vonden, en wel in het „Album Academiae Ultrajectinae". In tegenstelling met vele tijdgenoten bleef hij in de schrijfwijze van zijnen naam constant.

Voor zover mij bekend is, bestaan er 2 portretten van Koelman. Een daarvan stelt hem voor, te halver lijve, links en van voren, de rechterhand op de borst, de linker op een opengeslagen Bijbel. Naar en door J. Luyken. Met 4 reg. Holt, vers. Gr. 40.1) Het andere liet ik afdrukken vóór dit proefschrift. Op beide portretten staat 1679 aet 47. Zie verder voor deze zaak „Beschrijvende Catalogus van gegraveerde Portretten van Nederlanders", bewerkt door J. T. van Someren, bibl. Der R. Universiteit te Utrecht.

1) Naar ik meen bevindt zich hiervan één exemplaar in het Prenten-Kabinet te Amsterdam, terwijl Dr. De Bie, predikant te Kethel er eveneens een exemplaar van bezit.

Addenda et Corrigenda.

Toen reeds het eerste gedeelte dezer monographie was afgedrukt, ontving ik van mijnen promotor, Prof. Dr. C. H. VAN RHIJN, de „ Resolutie van de Staten van Zeelant, rakende de suspensie van THOMAS POTS, en BERNARDUS VAN DEINSE, predikanten tot Vlissingen, over het laten Prediken van JACOBUS COELMAN, benefens 't Placcaet, waarbij de seleen COELMAN voor altoos uyt de Provincie van Zeelant gebannen word 21 Sept. 1684 Gedrukt in 't jaar 1684." Na inzage dezer Resolutie kwam het mij gewenst voor kortelijk in een „ Aanhangsel " te wijzen op een klein verschil, dat gevonden wordt in dit stuk en in de tekst van mijn geschrift, blz. 95-96.

In de door mij geraadpleegde bronnen toch wordt het voorgesteld, 1) alsof het de HH. POTS en VAN DEYNSEN 2) er om te doen was KOELMAN in zijn dienst hersteld te zien. Tot dien einde, om de weg tot rehabilitatie gemakkelijker te maken en andere predikanten er ook toe over te halen, lieten zij hem te Vlissingen optreden. Volgens deze Resolutie heeft POTS echter voor de rechter gedaagd, een andere verklaring van zijn handelwijze afgelegd. Hij verklaarde voor de heren nl., dat hij, gehoord hebbende dat KOELMAN in Middelburg oefeningen gehouden had, met zijn collega's was overeengekomen, KOELMAN de kansel aan te bieden, aangezien men het beter achtte hem „ publyq

1) Voorrede "Het dispuyp. ijVliss.-Kerkhemel, d. G. VROLIKHEIT, blz. 136-137.

2) Ook verschilt de schrijfwijze van dezen naam.

412,

(te) laten prediken, als private exercitien te laten doen ". Terwijl hij er aan toevoegde, dat hem de volgende overwegingen tot deze daad geleid hadden: 10. De omstandigheid, dat KOELMAN „also suyver en Orthodox in de Lere was, als een Predikant in de Classis van Walcheren, behalve sijne sustenuen voor de Formulieren en Feestdagen ", en 2 het feit, dat hij een predikant was, ook al was hij dan afgezet door de Overheid en was het prediken hem door andere synoden verboden. Terwijl hij aan het slot zijner verklaring er nog aan toevoegde, dat hij, toch „ noch enige scrupule hebbende " het „ Classisboek ' er op na had geslagen, of er misschien ook een Resolutie van Ed.-IVIog. ten zijnen (Koelman's) laste lag, maar dat hij niet anders had gevonden, dan een aantekening van 11 Oct. 1674, inhoudende het bericht, dat er een gedrukte Resolutie van Ed-Mog. was ingekomen van de 21 Sept. 1674, rakende de zaak KOELMAN. Hiervan had hij echter verder geen nota genomen, daar noch de tekst van die Resolutie, noch de korte inhoud ervan in de acta geïnserieerd was. Op dit laatste punt kloppen dus beide berichten.

En wat VAN DEIJNSEN betreft, het volgende.

Hij speelt in beide berichten dezelfde passieve rol. Hij verklaart telkenmale door zijn collega POTS er toe gebracht te zijn KOELMAN een beurt af te staan en verzekert in beide berichten onbekend geweest te zijn met de genoemde Resolutie van Ed.-Mog., gedateerd 21 Sept. 1674. Z.Ew. verzwijgt evenwel voor de rechter het ware motief van zijn handelwijze, door ons in de tekst gememoreerd, nl. De hoop, dat

KOELMAN, voor hem en voor anderen een beurt vervullende, weer in zijn ambt hersteld zou worden.

Ene zaak uit deze Resolutie is ten slotte nog merkwaardig genoeg om kortelijk gememoreerd te worden. En wel deze: Onder de vragen door HH. Ed.-Mog. tot VAN DEIJNSEN gericht, komt ook deze voor: „ of het niet waer en is, dat JACOBUS KOELMAN, nu sullende te Vlissingen gaan prediken, en dat na gewoonte aldaar de Wet des Heeren gelesen wierde, geduyrende die lecture, syne hoet op syn hoofd heeft laten staan, daer de gehele Gemeeynte

413

daar present, volgens schuldige referentie met ongedeckten hoofde was"? VAN DEIJNSEN antwoordde daarop, dat KOELMAN wel met gedekten hoofde gedurende de praelectie der Wet had gezeten, maar dat hij niet wist, of KOELMAN Sulx met opset " gedaan had, aangezien hij „seer berig (geweest) was met Texten op te soecken".

**Opwekking onder Jacobus Koelman en Dávid Montanus in gemeente te Sluis
door
J. van Dijk. R.D.**

In de Provinciale bibliotheek van Friesland te Leeuwarden bevindt zich een handschrift, dat geheel op de bekende ds. Jacobus Koelman betrekking heeft. De daarin voorkomende gegevens zijn in 1913 door dr. A. Eekhof aan de vergetelheid ontruikt. Het handschrift telt 56 bladzijden en is als geschenk van de erven dr. A. L. Buma te Makkum aan de Provinciale bibliotheek Van Friesland afgestaan. Het vormt een aanvulling op het proefschrift van dr. A. F. Krul over Koelman. Het bevat een tweetal brieven van ds. Koelman, niet in handschrift van Koelman zelf, maar van een zijner vrienden, zo vermeldt dr. Eekhof.

De tweede brief het belangrijkste, omdat Koelman daarin zelf de toestand van zijn gemeente Sluis omstreeks het jaar 1671 heeft beschreven. De "afschrijver" heeft de brief blijkbaar ter inzage gehad en vond de inhoud zo interessant dat hij of zij die heeft overgeschreven.

Over de kerkelijke gemeente Sluis kan men ook lezen in het opnieuw uitgegeven proefschrift van dr. Krull. Het beeld, van de gemeente Sluis echter dat ds. Koelman ons tekent liet ons zien dat op zijn prediking naar aanleiding van enige teksten uit de Schrift, vooral over 2 Cor. 5:19 en 20, een geestelijke opwekking over de gehele gemeente was gekomen, zodat het getal der vromen dat toch al behoorlijk groot was, thans nog sterk was toegenomen.

Onder hen werden gevonden die reeds tien jaar en langer, zonder enige verandering des harten, onder de middelen gezet hadden. Het zedelijk leven werd duidelijk merkbaar door deze opwekking beïnvloed. Dobbelaars, dronkaards en vloekers beterden zich, zowel in taal als in gedrag, zo zelfs, dat de gemeente het met verbazing aanschouwde. Men moet bedenken dat Sluis als garnizoensplaats veel uitspanningen en ruwe gasten telde.

ALS DUIVEN

Zij die tot verandering, gekomen waren gingen op hun beurt weer anderen opwekken om God te dienen. Ook diverse Roomsen gingen tot de gemeente over en gaven volgens het schrijven van Koelman blijk van hun oprechte Godsvrucht. De kerk werd na 1671 te klein om 's zondags in de ochtenddienst de hoorders te kunnen bevatten. Reeds een half uur van te voren moest men aanwezig zijn om nog een plaatse te kunnen bemachtigen. Ds. Koelman werd dan ook genoodzaakt om „die grote Kerk" bij de overheid aan te vragen, die hem goedgunstig werd toegestaan. Lidmaten en niet-lidmaten kwamen bij Koelman aan huis "als duiven tot onze vensteren gevlogen" om voorlichting en onderwijs, om raad en hulp in zake de stukken van het geestelijke leven. "Dat ze niet bedrogen mochten uitkomen", zegt Koelman. Dagen lang was hij met hen bezig tot hun voordeel.

AMBTGENOOT

De ambtgenoot van Koelman was ds. David Montanus, predikant te Sluis van 1656 tot 1683. Hij had ook Koelman bevestigd te Sluis op 13 augustus 1657. Ook de leraars zelf ondergingen de invloed dezer opwekking. Zij hielden drukbezochte catechisaties voor volwassenen, waar bleek dat de mensen "de gronden der practijk" reeds begonnen te vatten, in het gebed gingen en leerden verstaan om Jezus aan te kleven en kracht uit Hem te halen". Zij die reeds sedert vier of vijf jaren in Sion geboren waren

versterkten de zwakkeren in de bijeenkomsten in de week.

Nu zag ds. Koelman ook kans zijn reeds lang gekoesterd plan te volvoeren om elke week op zaterdagavond met zijn collega en de ouderlingen samen te komen en Gods zegen over de gemeente af te smeken, het huisbezoek dat in die Week gehouden was te verhandelen en de opgedane ondervinding aan te tekenen. De ouderlingen verklaarden daarbij "dat zij nu eerst recht werkzaamheden aan hun ambt verbonden tot private nutte konden aanwenden".

OORZAKEN

Waarin vond die plotselinge opwekking rond 1672 haar oorzaak? Er zijn verschillende redenen aan te wijzen. Zo was daar de vrees voor de oorlog, gewekt door de komst van de Fransen. Het ganse land "waggelde als een dronken man" en dreigde in handen van de vijand te vallen. Aardenburg, slechts op een mijl afstand van Sluis gelegen, voelde reeds de drukkende vuist van de overweldiger. Er was "hoge nood in ons lieve vaderland en Gods kerk". De opwekking onder ds. Koelman te Sluis in 1672 moet dan ook niet als een op zichzelf staand feit worden beschouwd.

VERMANING

Het eerste stuk in het gevonden handschrift is de kopie van een brief van Koelman, gedateerd „Rotterdam de 2 dec. 1671" en is gericht aan "waarde en geliefde zusters ende oprechte vriendinnen". Deze brief die in het handschrift ruim 20 blz. beslaat bestaat uit allerlei vermanende en bemoedigende stichtelijke wenken voor haar geestelijke leven, die aan Schrift en geloofservaring zijn ontleend.

Het is heel wel mogelijk dat Koelman deze brief geschreven heeft, aan enige van zijn geestelijke zusters te Sluis, de plaats die hij dan in de brief als "die stad Gods" heeft aangeduid.

Verder bevatten de stukken nog twee schriftelijke verslagen van beide door Koelman op 25 jan. 1678 te Amsterdam gehouden oefeningen.

In deze man schonk de Here aan zijn kerken een geloofsheld, die de gangen van het verborgen leven met God kende. Dat blijkt ook weer overduidelijk uit deze handschriften. Wij kunnen van deze mannen nog veel leren. Daarom nog wat meer aandacht voor ds. Montanus te Sluis. Steeds, zolang de Gereformeerde kerk in ons land geplant is, zijn er op Zeeuwse bodem, vermaarde predikers en dichters geweest. Denk hierbij aan W. Teellinck en G. Udemans.

DICHTER

David Montanus (of: - Van Bergen, Holl. naam) was predikant te St. Maartensdijk in 1853 en te Sluis van 1656 tot 1687. Waren Teellinck en Udemans vooral machtig in het Woord en als prediker en schrijver beroemd, ds. David Montanus heeft vooral een bijdrage gegeven als dichter. Ik heb voor mij zij "Stemme des Geuijgs en des Heils, gezangen over het "Groot interest van de Christen", te Vlissingen bij Abraham van Laren. Het was gericht in opdracht aan de bijzondere bijeenkomsten der Heiligen in Nederland en in het bijzonder in de bloeiende gemeente tot Sluis in Vlaanderen".

In de opdracht die 13 bladzijden telt zegt hij: "Zo doet wederom in kort mijn eerwaarde collega ds. Koelman, een rechte Jacobus, een zone des donders, tegen de goddelozen doch voor ulieden een rechte Barnabas, een zoon der vertroosting. Deze vertroosting bewerkte hij inzonderheid door zijn overzetten en ter hand zetten van een klein boekje, maar in der waarheid, het groot interest van een Christen. En gelijk zijn

Eerwaarde andere leraren tot meerder ijver zoekt te verwekken, zo heeft de Here in zijn herte gegeven mij te verzoeken om enige geestelijke gezangen over 't zelve interest te maken.

ENIGE STEUNSEL

David Montanus besluit zijn opdracht - die te Sluis de vijfde van de grasmaand 1672 gedateerd is: "Tot dien einde worden deze gezangen aan uw heilige bijeenkomsten opgedragen, o gij heilige zangers en zangeressen. Ontvang ze als uit de hand des Heeren en in zijn bijzondere voorzienigheid en goedgunstigheid u, toegereikt, omtrent deze bekommerlijke tijd, om uw deel aan Jezus Christus; het enige steunsel voor bouwvallige tijden vast te maken, u van huichelaars te onderscheiden en uw verbond uitdrukkelijk te vernieuwen met uw God. Laat ons zingen gelijk de held Gods Luther tot zijn medestrijders in tijden van benauwdheid, van de 46e psalm placht te zeggen: en de duivel en de antichrist met alle aanhang doet vrij zijn best om ons van onze vastigheid te bewegen.

Van David Montanus verschenen verder te Middelburg in 1665 bij Jacobus de Later: Thomas a Kempis op Duitse rijmmaat, uitgebreid met een belangrijk voorbericht van vier bladzijden. En ook bij Jacobus de Later, boekverkoper wonende op de Burgh: Bethlehems stallicht, uitgegeven zonder jaartal. Maar het is bij dezelfde drukker als de "navolging van, Jezus Christus" en het bevindt zich bij mij in dezelfde band: anno 1665, zodat beide ongeveer van dezelfde tijd zullen zijn.

GEDRONGEN DOOR LIEFDE

Zo hebben zowel Koelman als Montanus beide gepredikt een rijke, algenoegzame Zaligmaker voor een diep verloren, totaal arm zondaar. Zij hebben beide veel gearbeid omdat de liefde tot de Here en Zijn kerk hen daartoe dreef.

Het is niet bekend hoe de afkomst van Montanus was. Mogelijk is hij een afstammeling Theodorus van de Bergen, die onder de gelatiniseerde naam Montanus voorkomt in "de kerkhervorming in Vlaanderen" door dr. H. Q. Janssen als predikant van Brugge en Vlaanderen. Van de classis Sluis gehouden op 3 mei 1580 was deze Montanus sr. voorzitter.

Hoe het ook zij, Montanus jr. stierf en vond zijn laatste rustplaats in Sluis, Koelman eindigde zijn zwerftocht van oord tot oord en van stad tot stad te Utrecht in 1695, waar hij in de Cátherijnekerk begraven werd.

**Gans Israël.
Voetiaanse en Coccejaanse visies op de Joden gedurende
de zeventiende en achttiende eeuw**

Proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden, op gezag van de Rector Magnificus Dr. D. D. Breimer, hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen en die der Geneeskunde, volgens besluit van het College voor promoties te verdedigen op woensdag 20 september 2006, klokke 15.00 uur

door **MATHIJS VAN CAMPEN**. Geboren te 's-Grevelduin-Capelle in 1950

6. Jacobus Koelman (1631-1695)

6.1. FRANC-TIREUR VAN DE NADERE REFORMATIE

Eén van de bekendste geesteskinderen van Gisbertus Voetius en de franc-tireur van de Nadere Reformatie: met deze typering tekende L.F. Groenendijk op rake wijze de piëtist die in dit hoofdstuk onze aandacht vraagt.¹ Utrecht, ten tijde van Jacobus Koelman een voetiaans bolwerk, speelde een centrale rol in diens leven. De Domstad was niet alleen zijn geboorteplaats² maar tevens de plek waar hij theologisch en geestelijk gevormd werd.³ Hij zou er ook overlijden en begraven worden. In 1650 werd Koelman ingeschreven als student aan de universiteit, waar hij zowel filosofie als theologie ging studeren.⁴ Aan de faculteit der godgeleerdheid volgde hij de colleges van Voetius, Essenius en Hoornbeeck.

Voetius noemde hem één van zijn beste leerlingen. ⁵ Na de afronding van zijn studie met een promotie over een wijsgerig onderwerp werd Koelman in 1657 ambassadepredikant bij Mr. Coenraad van Beuningen in Kopenhagen en een jaar later bij de resident Mr. Thomas van Sasburgh in Brussel. Zijn eerste en enige gemeente was het Zeeuwse Sluis in Staats-Vlaanderen, waar hij in 1662 intrede deed.⁶

Hier trof hij een geestelijk klimaat aan waarbinnen de betrokkenheid bij het Joodse volk geen onbekend fenomeen was. In deze omgeving had immers de wieg van de Nadere Reformatie gestaan.⁷ Ook wat betreft de verwachting van een zegenrijke toekomst voor de Joden heeft de classis Walcheren – waaronder ook Sluis ressorteerde – een voortrekkersrol vervuld.⁸ Willem Teellinck te Middelburg en Godefridus Udemans te Zierikzee verkondigden door het Puritanisme gestempelde opvattingen over Gods weg met Israël. In hun eschatologische concept was aan het Joodse volk een cruciale rol toebedacht. Tijdens zijn predikantschap in Sluis zou ook Jean de Labadie in Koelmans directe nabijheid neerstrijken.

¹ L.F. Groenendijk, 'Gezin en opvoeding,'

² Over het geboortjaar van Koelman heeft lange tijd onzekerheid bestaan. De meeste handboeken houden het op 1632 of 1633, maar F.A. van Lieburg, 'Koelman,' 57 heeft aangetoond dat 1631 waarschijnlijker is, aangezien onze Jacob op 23 november van dat jaar werd gedoopt in de Jacobikerk te Utrecht.

³ Over Koelmans leven en werk: BWPG V, 91-110; A.F. Krull, *Koelman*; D. Nauta, 'Jacobus Koelman,' W. van 't Spijker, 'Koelman,' DDPH II, 567, 568.

⁴ ASRT, 24.

⁵ A.F. Krull, *Koelman*, 10.

⁶ Koelman voelde zich zijn leven lang sterk verbonden met deze stad. Later typeerde hij Sluis als de stad Gods; vgl. A. Eekhof, 'Koelman te Sluis,' 195. Hij aarzelde ook niet om de stad 'ons Zyon' te noemen; vgl. A. Eekhof, 'Koelman te Sluis,' 204.

⁷ W.J. op 't Hof, 'Zeeland,' 42.

8 In *Gans Israël* I is aandacht gegeven aan de discussie over de Joden tijdens de vergadering van de classis Walcheren van 4 oktober 1618 te Middelburg en de daaropvolgende zitting van de provinciale synode te Zierikzee, die werd gehouden van 9-13 oktober 1618.

De jonge pastor bezocht met vele anderen uit de omgeving diensten van de gedreven voorganger van de Waalse kerk te Middelburg en correspondeerde ook met hem.⁹

J. van den Berg tekent aan dat Koelman in deze periode zich zeer verwant voelde met de profetische prediking van de Fransman.¹⁰ Tijdens de winter van 1666, zoals we zagen het roerige jaar rond de pseudo-messias Sabbatai Zwi, hield De Labadie zich intensief bezig met de positie van de Joden, hetgeen ongetwijfeld in de zondagse diensten heeft doorgewerkt.¹¹ In zijn boek over de Openbaring van Johannes maakte Koelman zelf melding van de preken die De Labadie hield over onze thematiek.¹² Na ernstige perikelen met kerkelijke instanties en de burgerlijke overheid over het vieren van de christelijke feestdagen en het gebruik van vaste liturgische formulieren zag Koelman zich in 1675 genoodzaakt om Zeeland te verlaten.

Als prediker zonder eigen gemeente ging hij voor in conventikels, eerst te Rotterdam en later te Amsterdam, waar hij van 1676 tot 1691 vertoefde. Hij vond er ruimte voor zijn huiselijke bijeenkomsten bij onder anderen een zekere Uylenbroeck, een ziekentrooster die er labadistische sympathieën op nahield.¹³ Hier ontmoette hij opnieuw Coenraad van Beuningen, die nu burgemeester van de Hollandse metropool was en met wie hij veel discussieerde over de toekomstverwachting.

9 T.J. Saxby, *The new Jerusalem*, 143.

10 J. van den Berg, 'Frömmigkeitsbestrebungen I,' 101.

11 T.J. Saxby, *The new Jerusalem*, 144.

12 J. Koelman, *Sleutel*, 217; onze voetiaan verwijst naar het boek *Le Héraut du Grand Roy Jesus, ou Eclaircissement de la doctrine de Jean de Labadie, pasteur, sur le Regne glorieux de Jesus Christ*, dat in 1667 te Amsterdam uitkwam. Hierin wordt brede aandacht gegeven aan het komende rijk van Christus op aarde. Koelman voegt eraan toe: 'ook preekte hij 'er veel van / als van een voornaam point der Religie.' De Labadie verzekerde zijn toehoorders ervan dat zij dit koninkrijk nog zouden zien.

13 A. Eekhof, 'Koelman te Amsterdam I,' 30O, 30; vgl. A. Eekhof, 'Koelman te Sluis,' 197.

Mede dankzij de steun van Van Beuningen in het college van burgemeesters was het Koelman mogelijk om hier bijna vijftien jaar lang te vertoeven. ¹⁴ Van Beuningen had een zwak voor zijn vroegere ambassade-predikant. A. Eekhof vermoedt dat deze hooggeplaatste vriend van dissidenten Koelman ook financieel geholpen heeft bij de uitgave van zijn geschriften.¹⁵

De laatste fase van zijn leven bracht Koelman door in de hem zo vertrouwde Domstad, waar hij meer met rust werd gelaten dan in beide voorgaande verblijfplaatsen. Hij onderhield er hartelijke contacten met de kring van de voetianen. Sedert zijn afzetting te Sluis besteedde Koelman een groot gedeelte van zijn tijd aan het vertalen van met name Engelse en Schotse geschriften, waaronder die van Thomas Goodwin en Jacobus Durham. Het valt te bezien in welke mate deze auteurs van betekenis zijn geweest voor de ontwikkeling van zijn visie op het Joodse volk. Dat hij in het algemeen in sterke mate beïnvloed is geweest door puriteinse denkbeelden staat buiten kijf.¹⁶

Op zijn beurt heeft Koelman een dominerende uitstraling gehad op velen van zijn tijdgenoten. Hoewel hij officieel buiten de kerkelijke en wetenschappelijke wereld opereerde kan men hem toch beschouwen als één van de hoofdvertegenwoordigers

van de Nadere Reformatie.¹⁷ Door middel van concrete en praktische programma's om de kerk radicaal te reformeren heeft hij een substantiële bijdrage aan de beweging geleverd, met inbegrip van de belangstelling voor het Joodse volk.¹⁸

6.2. EEN VERRASSENDE INCONSEQUENTIE

Voor Koelmans gedachten over de Joden kunnen we met name terecht in een tweetal geschriften. Veruit het meest gedetailleerd komt zijn visie uit de verf in het boek over de Apocalyps. *Sleutel Ter opening van de donkerste Kapittelen In de Openbaaringe gedaan aan Johannis Op het Eiland Patmos* was in feite een uit de hand gelopen brief.¹⁹ Geadresseerde was de Waalse predikant Petrus (Pierre) Jurieu 14 A. Eekhof, 'Koelman te Amsterdam I,' 322, 324; vgl. C.W. Roldanus, *Coenraad van Beuningen*, 55, 92.

15 A. Eekhof, 'Koelman te Amsterdam I,' 321.

16 W.J. op 't Hof, *Geschriften*, 633 concludeert dat er naast W. Teellinck geen vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie is geweest die zozeer onder het beslag heeft gelegen van de puriteinen als Koelman.

17 C. Graafland, *Van Calvijn tot Comrie* 3, 325; over de vraag welke auteurs gerekend kunnen worden tot de belangrijkste representanten van de Nadere Reformatie dan wel tot de 'gewone' vertegenwoordigers, aanhangers of sympathisanten, zie het themanummer van *DNR* 19 (1995) 2, 171-178.

18 J. Koelman, *De Pointen van Nodige Reformatie, Ontrent De Kerk, en Kerkelijke, en Belijders der Gereformeerde Kerke van Nederlandt. Beschreven in een Brief aan een Vrient, door Christophilus Eubulus. Jesaja 30:8-11*, Vlissingen 1678; Koelman schreef het boek onder de schuilnaam Christophilus Eubulus; in 1682 publiceerde hij een *Concept van Nader Reformatie in de Leer, Ordre, en Zeden*.

19 Ik gebruikte de tweede druk die in Amsterdam zonder jaartal verscheen. A.F. Krull, *Koelman*, 349 meldt dat deze druk in 1688 is uitgekomen. De volledige titel luidt: *Sleutel Ter opening van de donkerste Kapittelen in de Openbaaringe gedaan Aan Johannis, Op het Eiland Patmos. Waar in kort doch duidelyk worden voorgesteld, alle de voornaamste Kerk- en Waereldlyke Veranderingen, van de Dagen des Nieuwen*

Testaments, in de Regering Gods over zyn Kerk en derzelver Vyanden, van de Geboorte Christus tot het einde der Waereld, en inzonderheid wegens den Val van den Anti-Christ, waar van men ten huidigen Dagen, zo opmerkelyk, de Vervulling ziet gebeuren. Alles Opgemaakt Uit naarstige overdenking en onderzoek van de Zeven Segelen, Phiolen, Bazuinen en Donderslagen, die in de zinryke Openbaringe van Johannis, beschreven zyn. Waar by te gelyk De Schriften van Jurieu, van Wezel en Swart, des aangaande, ter toets gebragt en wederleid worden.

die hem in de verantwoording van zijn *Vervulling der Prophetien* had neergezet als iemand die 'den Apostel speelt'.²⁰

Merkwaardig is dat F.R.J. Knetsch in zijn studie over Jurieu geen enkele aandacht besteedt aan de controverse tussen de Hugenoten-réfugé en de Hollandse piëtist.²¹ Koelmans polemieken met Jurieu geeft ons een schat aan gegevens over de wijze, waarop de afgezette prediker zich de toekomst van het Joodse volk indacht.²²

Naast deze uitvoerige bron is relevant voor ons onderzoek een boekje met de titel *Korte Opgaaf Der voornaamste Redenen Waarom wij de Verbetering van Christus' Kerk verwagten mogen*.²³

20 J. Koelman, *Sleutel*, 1; vgl. J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 22 waar wordt gesteld dat de Joden verhard zijn, afgesneden en verworpen.

21 Over hem: F.R.J. Knetsch, 'Pierre Jurieu,' voor de eschatologische opvattingen van deze Franse

predikant: F.R.J. Knetsch, *Jurieu*, 205-210.

22 De Nederlandse vertaling van het werk van Jurieu werd in 1686 te Utrecht uitgegeven onder de titel *De Vervulling der Prophetien, of de Aanstaande Verlossinge der Kerke. Een Werk waar in bewezen wordt, dat het Pausdom 't Rijk des Antichrists is; dat dit Rijk niet ver van zijn ondergang is; dat de tegenwoordige vervolging in drie jaren en een half eindigen kan. Waar na de uitroeying des Antichrists zal beginnen, die in 't begin van de volgende Eeuwe voltrokken worden zal: En eindelijk zal het Rijk van Jesus Christus op aarden komen.*

23 Het geschriftje werd vervaardigd in het rampjaar 1672 en is opgenomen in een groter werk. Het verscheen voor het eerst te Amsterdam in 1678. Ik gebruikte de verbeterde uitgave die in 1774 uitkwam te Utrecht. Op de titelpagina wordt de betreffende verhandeling aangekondigd als een *Kort Vertoog* in plaats van een *Korte Opgaaf: Beschouwingen van den Staat der Nederlandsche Kerk Vervat in een Vijftal Zamenspraken, En kort VERTOOG van de gronden, waar op een betere staat der KERKE, zoo hier als elders, te wagten zy, en een opmerkelyke BRIEF over de ongestalte van Gods Gemeente onder ons door verscheide Godvrugtige opgesteld.*

Het is een werkje van ruim dertig pagina's, waarvan niet geheel en al zeker is of Koelman zelf de samensteller is. In de voorrede tekent hij aan het niet nodig te vinden de naam van de auteur te noemen. Het werkje eindigt met de opmerking: 'tot zover de schrijver van de korte Opgaaf'.²⁴

Dergelijke vermeldingen zeggen bij Koelman echter niet alles. Hij gaf er wel vaker de voorkeur aan om enigszins schuil te gaan achter wat hij publiceerde. Meer dan eens maakte hij gebruik van een pseudoniem. Het feit dat hij dit boekje onder eigen naam uitgaf, maakt in ieder geval duidelijk dat hij de inhoud volledig voor zijn rekening nam.

Behalve in beide bovenvermelde werken vinden we ook in andere publicaties her en der brokstukken die het beeld dat we trachten te reconstrueren completeren.

Over het lot van de Joden na Christus laat Koelman geen misverstand bestaan. In een preek uit 1692 over Jesaja 9:12-16, waarvan overigens de spits een oproep aan het ontrouwe Nederland was, hekelt hij hun onbekeerlijkheid waardoor zij de Messias verworpen hebben.²⁵ Omdat de 'boose' Joden Jezus gedood hebben, gaan zij gebukt onder de plaag en de vloek die zij zich waardig gemaakt

hebben. De toorn van God is op hen en op hun kinderen gekomen. Frappant is dat Koelman aan dit citaat uit 1 Thessalonicenzen 2:15,16 de kinderen heeft toegevoegd, terwijl zij door Paulus niet genoemd worden.²⁶

De Joodse kerk – die ten tijde van Christus zeer verdorven was – is in Koelmans ogen een vreselijk voorbeeld van de straf die God voltrekt over ongehoorzaamheid. Ondanks vele waarschuwingen van Johannes de Doper, van Christus zelf en van de apostelen hebben de Joden zich niet willen bekeren. Ook na Goede Vrijdag zijn zij doorgegaan met het vervolgen van Gods gemeente.

Het gevolg was dat de profetie van

Jesaja aan hen vervuld werd: 'maak het hart dezes volks vet, en maak hun oren zwaar, en sluit hun ogen, opdat het zich niet bekere, en Hij het geneze. Totdat de steden verwoest worden, en het land met verwoesting verstrooid worde. Want de HEERE zal die mensen verre wegdoen' (Jes. 6:10,11,12). Door hun ongeloof zijn de Joden buiten het verbond van God komen te staan en 'afgehouwen'.²⁷

Veel sympathie voor eigentijdse Joden koestert Koelman dan ook niet en hij wil hen niet teveel ruimte toestaan voor het uitoefenen van hun godsdienst. In een pamflet uit 1682 over *De Vruchteloose Bid-dagen* die in zijn tijd werden gehouden, kapittelt hij de overheid vanwege haar laksheid als het gaat om het bestrijden van de dwaalleer.

24 J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 39.

25 J. Koelman, *Neerlandts Ondergang, Gedreigt, en Naby, Vertoont in een Predikatie Over Jesa. 9. vers 12-16*, in: *CPKB*, nr. 13814. In deze preek schildert hij de geschiedenis van Israël als een afschrikwekkend voorbeeld voor de kerk en de staat in Nederland. Koelman toont zich een representant van de brede groep theologen tijdens de Republiek die het tweede Israëlconcept hanteerde als leermodel voor de gereformeerden. In deze boetepreek lijkt het oordeel over het Joodse volk het laatste woord te hebben. De intentie van Koelman is evenwel niet om Israël af te schrijven, maar een ultieme waarschuwing te laten klinken in de richting van de overheid, de ambtsdragers en de gemeenteleden in ons land. De identificatie tussen het Joodse volk en (de kerk in) de Republiek is evident. Koelman spreekt over 'Neerlandts Israël', het 'Neerlandtsche Zion' en de 'Nederlandtsche Wijnstok' (5, 33, 56, 73).

26 J. Koelman, *Neerlandts Ondergang*, 92, 25.

27 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1770*, 208, 440, 441.

Hij hekelt haar tolerante houding tegenover sommige groeperingen. Er is teveel vrijheid voor het plegen van 'Paepsche Afgoderije / aen 't inkomen en inwonen van Papen / Jesuiten / en andere / aen de publieke Samenkomsten van Socinianen / Quakers en Joden / en aen 't publijk belijden van hare godts-lasterlijke dwalingen.'²⁸ Met name in steden als Amsterdam en Rotterdam is de permissiviteit in de ogen van Koelman veel te groot.²⁹

Deze negatieve instelling ten opzichte van het eigentijdse Jodendom is evenwel niet het enige. In eschatologisch perspectief ziet Koelman wel degelijk heil voor Israël in het verschiep liggen. De aanstaande bekering der Joden is voor hem zo vanzelfsprekend dat deze in feite geen nadere toelichting behoeft. De profeten hebben ervan geprofeteerd op veel plaatsen. Op grond daarvan en vooral op basis van de 'klare voorzegging' van Paulus in Romeinen 11:25,26 kan daarmee gerekend worden.³⁰ In de Schrift staan zoveel en zulke duidelijke uitspraken, dat het een groot wonder mag heten dat vele gereformeerden daar nog zo blind voor zijn en behept met vooroordelen.³¹ Koelman gaat er zonder meer vanuit dat deze bekering niet slechts een aantal individuen zal betreffen maar het hele volk. Hij rekent uitdrukkelijk met een nationale toewending tot Christus.³² De 'Joodsche Natie' zal bekeerd worden.³³ In het licht van zijn verbondsopvatting verrast ons deze ruime en royale verwachting. Met recht heeft C. Graafland erop gewezen dat zich bij Koelman, net als bij andere voetianen, een versmalling van het verbond heeft voorgedaan. De verkiezing ging dermate heersen over het verbond dat deze beide categorieën vrijwel samenvielen. Gods bemoeienis met mensen richt zich primair en principieel op individuen, namelijk de uitverkoren zondaren.³⁴ Het late geschrift *Het Verbond der Genaden*, dat in 1706 postuum werd uitgegeven, illustreert nadrukkelijk het feit dat Koelman het verbond exclusief betreft op de individuele gelovigen.³⁵

Ten

diepste zijn alleen de kinderen van God de 'bondgenoten'. De onwedergeboren leden van de gemeente rekent hij weliswaar ook tot het verbond – hier lag zijn geding met De Labadie – maar zij behoren slechts tot het uitwendige en niet tot het inwendige verbond. Dit onderscheid gaat volgens onze piëtist overigens niet alleen op voor de kerk van het Nieuwe Testament, maar gold evenzeer voor het verbond van God met Israël.³⁶

28 J. Koelman, *De Vruchteloose Bid-dagen van Nederlandt, Gehouden tot tergingh van den Godt van den*

Hemel, en verhaestingh der verwoestende Oordelen en Plagen. Kortelijk open-geleghet / Met Aenwijsingh van het eenige Remedie. Koelman gaf deze preek te Amsterdam uit onder het pseudoniem Jacobus Chliarander.

29 J. Koelman, *Pointen*, 296.

30 J. Koelman, *Sleutel*, 48; vgl. J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 22.

31 J. Koelman, *Sleutel*, 157; de teksten die worden aangevoerd zijn Rom. 11:24-26; 2 Kor. 3:14-16; Jes. 11:11,12,13,15; Jer. 3:16-18; Jer. 30:17,18,20; Jer. 50:4,5; Ezech. 37:16-26; Hos. 1:11; Hos. 3:4,5; Amos 9:11,14,15; Zach. 12:10-14; Openb. 16:13; Openb. 19:1-4. Ook in J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 22-25 wordt een groot aantal teksten genoemd.

32 J. Koelman, *Sleutel*, 48, 157, 175.

33 J. Koelman, *Sleutel*, 58.

34 C. Graafland, *Van Calvijn tot Comrie* 3, 327, 328.

35 De volledige titel van dit werk luidt: *Het Verbond der Genaden, en 't Lot van des Heeren Bondgenoten, met de grootste en dierbare beloften, door den Godzaligen en Geleerden Do. Jacobus Koelman, in zijn leven Bedienaar des Heiligen Euangeliums tot Sluis in Vlaanderen, Utrecht 1706. Een tweede druk verscheen in 1738 te Rotterdam.*

36 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1770*, 200.

De eenheid van het verbond staat voor hem niet ter discussie.³⁷ Het gaat in de gehele Schrift om één en hetzelfde verbond der genade. Het hele Joodse volk wordt daartoe gerekend – het gaat om een nationaal verbond – maar op de keper beschouwd strekt zich dit verbond alleen uit tot de *electi*. De hoop op een volksgewijze bekering van Israël is in het licht van een dergelijke verbondsopvatting niet voor de hand liggend.

Toch lijkt het geen enkele twijfel of onze voetiaan houdt aan deze brede toekomstverwachting vast.

Men kan hier spreken van een verrassende inconsequentie.

Koelmans gedecideerdheid hangt samen met de wijze waarop hij het Oude Testament leest. Hoewel er veel duister is aan het profetische woord, staat vast dat veel voorzeggingen die op Israël slaan nog niet tot vervulling zijn gekomen.

Een puur vergeestelijkende interpretatie van de profetieën wijst hij van de hand.

Zo vindt hij in Ezechiël 37 het laatste en volledige herstel van de Joden terug, waarbij hij verwijst naar Romeinen 11:15. Zelfs de raadselachtige laatste negen hoofdstukken van Ezechiël, die door de meeste exegeten van die tijd op spiritualiserende wijze gelezen worden, wil Koelman letterlijk verstaan. Ook in deze capita wordt over de Joden in de eindtijd gesproken.³⁸

Koelmans visie op de eenheid van het genadeverbond heeft intussen grote consequenties voor zijn ecclesiologie. De kerk is geen *nova creatio* die zich sedert Pinksteren los van Israël ontwikkelt. Onze voetiaan ziet het wezen van de kerk afgebeeld in de metafoor van de olijfboom, zoals Paulus daarover spreekt in Romeinen 11. Op de ene wortel, het verbond met Abraham, Izak en Jakob, bevinden zich twee soorten takken. De Joden of Israëlieten zijn de natuurlijke takken, terwijl de heidenen daar als wilde takken tussen zijn geënt. Deze laatsten vormen de 'Kerk van de Heidenen, in den vetten olyf-boom ingeënt met de Jooden, en van 't zelve ligchaam.' Zoals de wortel heilig is, zo zijn ook de takken heilig, zowel Joden als heidenen.³⁹

Koelman benadrukt deze stand van zaken met name om het goede recht van de kinderdoop te verdedigen tegenover De Labadie, maar illustreert tegelijkertijd op welke wijze hij zich de continuïteit tussen het Israël van het Oude Testament en het Joodse volk na de geboorte van Christus indenkt.

Hoewel de ongelovige Joden – tijdelijk – buiten het verbond gesloten zijn, zet de 'Kerk der Jooden' zich voort in de messiasbelijdende Joden, waaraan de gelovigen uit de volkeren zijn toegevoegd. Deze visie impliceert dat de kerk zonder Israël niet volgroeid is. Koelman ziet in Romeinen 11:16 dan ook een duidelijk bewijs dat de

‘Jooden (hoewel afgebroken van haaren wortel) weder ingeëntet en geroepen zullen worden.’⁴⁰

De aanstaande bekering der Joden is in de visie van Koelman volledig ingebed in de hoop op een bloeistaat van de kerk. De overgang van het Joodse volk tot de christelijke godsdienst zal een ‘groot deel / ja het byzonderste deel van dien heerlyken stand der Kerke weezen.’⁴¹ Een en andermaal wordt in de *Korte Opgaaf* deze samenhang gestipuleerd.

37 W. van 't Spijker, ‘Koelman,’ 148.

38 J. Koelman, *Sleutel*, 166; vgl. *Sleutel*, 371.

39 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1770*, 569.

40 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1770*, 568.

41 J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 22; vgl. *Korte Opgaaf*, 19.

Frappant is daarbij de stellige verwachting dat de grote ommekeer voor de Joden binnen afzienbare tijd te gebeuren staat. Herhaaldelijk wordt aangetekend dat het moment (zeer) nabij is. Niet minder dan vijf signalen geven grond aan deze voorspelling. De macht van Rome (Babel, de antichrist) is door de Reformatie aanzienlijk verminderd. Aangezien de bekering der Joden door de ‘Paapschen Godsdienst’ enorm werd verhinderd, mag men ervan uitgaan dat er nu spoedig verandering in de situatie van het Joodse volk zal komen. De relatie tussen de ondergang van Rome en de wending ten goede voor de Joden wordt onder meer afgelezen uit Openbaring 19:1. Wanneer Babel gevallen is, wordt God de lof toegezongen in de Hebreeuwse taal – het Hallelujah – en dat is een teken dat het ‘Hebreeuwsche Volk’ dan de Heere Jezus Christus zal erkennen, samen met gelovigen uit de heidenen.

Vervolgens is er het gegeven dat de Joden in de zeventiende eeuw ernstig reikhalzen naar de komst van de Messias. Zij menen Hem spoedig te zullen zien. Sommigen leven zelfs in de veronderstelling dat Hij reeds gekomen is, maar zich nog verbergt vanwege de zonden van Israël. Onlangs nog zijn de Joden jammerlijk bedrogen uitgekomen door de valse Messias Sabbatai Zwi. Deze affaire heeft gemaakt dat ze beschaamd terneer zitten en niet meer weten wat ze denken moeten.

Het derde teken dat wordt vermeld, is het feit dat er in toenemende mate gebed voor het Joodse volk is in de kerk. De ‘vroome Christenen’ voelen zich meer en meer gedrongen om voor de bekering der Joden te bidden. Men mag evenmin over het hoofd zien dat de volheid der heidenen al goeddeels is ingegaan. Ook dat is een goed voorteken.

Helaas zijn de christenen te laks om dit proces te voltooien. Alles wacht op het ingaan van Gods oude volk, want dan zullen de heidenen – naar Gods belofte – komen tot het licht en de heerlijkheid van het Joodse volk.

Als vijfde signaal wordt gewezen op de bredere en diepere kennis van het Hebreeuws in die dagen. Daardoor is het mogelijk om de Joden vanuit hun eigen grondtaal en vanuit de geschriften van hun rabbijnen te overtuigen van hun dwaling.⁴²

6.3. ISRAËL IN OPENBARING

Behalve in de oudtestamentische profetieën en de bekende relevante hoofdstukken in de Romeinenbrief ontwaart Koelman het zegenrijke perspectief voor Israël met name in het laatste bijbelboek. Aangezien de bekering van het Joodse volk een ‘heerlijk’ werk is, acht Koelman het ondenkbaar dat daarover in de Apocalyps niet gesproken zou worden.⁴³

De piëtist meent hier zelfs het raamwerk en het tijdpad te kunnen vinden voor zijn hoop aangaande Israël. De chronologische verdeling van de nieuwtestamentische heilsgeschiedenis die hij in de Apocalyps traceert, speelt in zijn visie op het Joodse volk een doorslaggevende rol. Koelman gaat ervan uit dat de hele Openbaring geborduurd is op het stramien van ‘dry Principaale Prophetien’, te weten die van de zegels (cap. 6), de bazuinen (cap. 8) en van de fiolen (cap. 16). Deze drie profetieën hebben betrekking op de drie perioden van de strijdende kerk onder het Nieuwe Testament.

42 J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 19, 20, 26.

43 J. Koelman, *Sleutel*, 49.

Het eerste tijdvak, waarin de eerste zes zegels worden geopend, betreft de toestand van de kerk onder de heidense vervolgingen en duurt 300 jaar. Aan het einde ervan komt er rust voor de kerk met de bekering van keizer Constantijn.

De volgende periode, als de eerste zes bazuinen klinken, regardeert de roerige situatie van de kerk onder de antichrist en omvat 1260 jaar. Evenals Jurieu meent Koelman dat met de 1260 dagen of 42 maanden in Openbaring 11:2 evenzoveel jaren zijn bedoeld.

Gedurende het derde tijdperk worden de eerste zes fiolen – schalen van Gods gramschap – één voor één leeggegoten. Op deze wijze komt de dag van het oordeel naderbij. Uiteindelijk zal de zevende fiool het einde van de wereldgeschiedenis met zich meebrengen. Bij de opening van het laatste zegel worden de bazuinen de een na de ander tot klinken gebracht. Bij het blazen van de zevende bazuin worden de fiolen successievelijk uitgestort over de aarde. Dan zal de ‘verborgentheyd Gods’ vervuld worden. ‘Als dan zal het licht des Euangeliums ten uyttersten verspreyd worden / Jooden en Heydenen zullen ingebragt en bekeert worden / ’t welk de Apostel een groote verborgentheyd noemt Rom. 11:25. &c. 15.’⁴⁴

In de visie van Koelman moeten de vijfde, zesde en zevende fiool in verband worden gebracht met Openbaring 20.⁴⁵ Het is de periode waarin de heerlijke staat der kerk en de bekering van de Joden – tijdens het uitgieten van de zesde fiool – beschreven wordt.⁴⁶

44 J. Koelman, *Sleutel*, 143, 144.

45 J. Koelman, *Sleutel*, 151.

46 J. Koelman, *Sleutel*, 48, 350, 351.

Binnen het raamwerk van de drie basisprofetieën krijgen de andere voorzeggingen en visioenen in de Apocalyps hun plaats. Zij dienen tot nadere verklaring van de drie aankondigingen betreffende zegels, bazuinen en fiolen. Ze laten zien op welke manier, door welke instrumenten en onder welke omstandigheden alles moest en moet gebeuren. De grote fout die Jurieu volgens Koelman maakte, was dat hij bazuinen en fiolen verwarde en zo ook de ene periode met de andere.

De rondzwervende prediker ging ervan uit dat hij leefde in het tijdvak van de zevende bazuin en niet langer onder de zesde zoals Jurieu meende.⁴⁷ Dit verschil in duiding van de Apocalyps heeft ingrijpende consequenties voor het tijdschema van de laatste dagen, inclusief het moment waarop de heilvolle toekomst voor het Joodse volk zou ingaan.

Ging Jurieu ervan uit dat het duizendjarig rijk uit Openbaring 20 nog moest beginnen, Koelman was ervan overtuigd dat de bloeitijd van de kerk in principe reeds was ingegaan en gaandeweg in glorie en omvang zou toenemen.

Onze voetiaan ziet twee belangrijke belemmeringen voor het geestelijke herstel van Israël. De eerste is het heersen van de antichrist, waarmee de afgodische religie van het pausdom wordt bedoeld. Door de Reformatie – tijdens de vijfde fiool – is deze hinderpaal voor een belangrijk deel weggenomen. Luther en Zwingli hebben een voorlopig einde gemaakt aan de macht van Rome. De pure belijdenis van het evangelie werd publiekelijk hersteld evenals de openbare beoefening van de zuivere godsdienst.

De tweede belemmering is de macht van de Turken.

Het slechten van deze barricade ziet Koelman voorzeggd in Openbaring 16:12.⁴⁸ Als de zesde engel zijn fiool leegstort over de Eufraat, droogt de grote rivier op zodat er een weg ontstaat voor de koningen die van de opgang der zon komen. Bij het verdampen van de Eufraat denkt Koelman aan de vernietiging van het Turkse keizerrijk en dus van de islam. Daardoor wordt de weg vrijgemaakt voor de bekering der Joden. Voor de opdroging van de rivier in deze tekst ziet Koelman een duidelijke parallel in Jesaja 11:15,16. Naar zijn stellige overtuiging wordt ook daar gezinspeeld op ‘der Joden bekeering en herstelling’ in het laatste der dagen.⁴⁹

Met de vorsten uit het Oosten worden de bekeerde Joden bedoeld die hun steentje zullen bijdragen aan de vernietiging van de antichrist. Zij vormen immers een priesterlijk koninkrijk (Ex. 19:6). Na hun bekering zullen zij net als de andere christenen koningen zijn (Openb. 1:6; Jes. 24:21-23).⁵⁰

Een illustratie van de aanstaande ‘Koninklijke couragie en heerlijkheid van de Joden’ volgend op hun bekering vindt hij met name in Zacharia 9:12,13; Zacharia 10:3,5-8; Zacharia 12:8.⁵¹

Bij de bekering van Israël spelen de heidenchristenen een belangrijke rol.

Door de bloeitijd van de kerk uit de volkeren zullen de Joden tot jaloersheid worden verwekt, hetgeen zal plaatsvinden ten tijde dat de zesde fiool wordt uitgegoten.

⁵² Koelman ziet een wisselwerking in het verschiet liggen.

⁴⁷ J. Koelman, *Sleutel*, 18, 19, 33.

⁴⁸ J. Koelman, *Sleutel*, 47, 48, 54, 350, 351.

⁴⁹ J. Koelman, *Sleutel*, 49.

⁵⁰ Koelman weet zich in zijn uitleg gesteund door David Paraeus, Joseph Mede, Henry More, James Durham, Testardus, Polus en zelfs de Engelse en Nederlandse kanttekeningen.

⁵¹ J. Koelman, *Sleutel*, 55, 56.

⁵² J. Koelman, *Sleutel*, 200.

Zoals de geestelijke opleving onder heidenchristenen de Joden tot jaloersheid verwekt, zo zal de bekering van het Joodse volk een ‘uitnemende inkomste der Heydenen’ te zien geven.⁵³ Zij worden opmerkzaam gemaakt door de grote dingen die God voor zijn volk Israël gedaan heeft. ⁵⁴ Zij zullen door middel van de bekeerde Joden worden toegebracht, aangezien deze een grote ijver aan den dag gaan leggen en hun in ongekende mate Gods genade zal worden geschonken.

Het geestelijk herstel van de Joden gaat niet buiten Jezus Christus om en impliceert een toetreding tot het christendom.⁵⁵ Het deksel wordt van hun hart afgenomen, zodat ze de Messias in geloof gaan omhelzen.

De aanstaande bekering regardeert niet alleen Juda maar ook het tienstammenrijk.⁵⁶ Israël en Juda zullen samen de waarheid van de christelijke religie ontdekken. Er zal ‘een Nationale bekeering der Joden zijn; Israël en Juda zullen tot den Heere / en tot de

Christelijke Religie bekeert / en tot een volk samen gevoegt worden / om de Heere nog in vele geslagten te samen te dienen.’⁵⁷

Koelman was op de hoogte van de discussie die in zijn tijd werd gevoerd over de vraag waar de tien stammen gebleven konden zijn. De voetiaan weet het exacte antwoord niet te geven, maar hij gaat niet mee met tijdgenoten die ontkenden dat deze stammen ooit nog eens tevoorschijn zouden komen. Het is alleen bekend dat ze in ballingschap zijn meegevoerd naar Assyrië, terwijl de twee stammen in Babel terecht zijn gekomen. Niemand kan bewijzen dat de tien stammen ooit zijn teruggekeerd. De geschiedenis lijkt eerder voor het tegendeel te pleiten. Koelman stelt echter zonder schroom vast: ‘zy zullen dan noch wedergebragt worden.’⁵⁸

Uit deze laatste vaststelling wordt evident dat volgens Koelman de bekering van de Joden gepaard zal gaan met de terugkeer naar hun land. Dat ‘zy als een heele Natie in haar eygen land / dat verwoest legt / zullen wederkeren / stel ik buyten twijfel.’⁵⁹

Hij spreekt zelfs over een inname van het land die gewapenderhand zal plaatsvinden. Ten aanzien van Daniël 11:44 merkt hij op: ‘Door de gerugten van ’t Oosten / en van ’t Noorden moet men verstaan de gerugten van de gewapende opstanding van de Jooden in ’t Oosten en in het Noorden / tot het Christendom bekeert / en met groote kloekmoedigheid optrekkende na ’t Joodsche Land / om het te bezitten.’⁶⁰ Kennelijk gaat Koelman ervan uit dat de in bezitneming van Kanaän niet zonder slag of stoot zal geschieden. De antichrist en zijn aanhang worden verslagen in een massale strijd die uitgevochten wordt in een plaats die in het Hebreeuws Armageddon wordt genoemd.⁶¹

Eenmaal in het land der belofte gaan de Joden Jeruzalem herbouwen en de andere verwoeste plaatsen renoveren. ⁶² Ook deze zaak is dikwijls voorzegd door de profeten, evenals door Jezus zelf in het Nieuwe Testament. Opnieuw spreekt de verbannen theoloog er zijn verbazing over uit, dat deze gewichtige zaak tot in zijn tijd zo duister blijkt te zijn voor menigeneen.

53 J. Koelman, *Sleutel*, 282, 283.

54 J. Koelman, *Sleutel*, 164; Koelman verwijst o.a. naar Rom. 11:12-15 en Ps. 14:7.

55 J. Koelman, *Sleutel*, 157.

56 J. Koelman, *Sleutel*, 50, 157, 371; vgl. J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 24.

57 J. Koelman, *Sleutel*, 157.

58 J. Koelman, *Sleutel*, 351.

59 J. Koelman, *Sleutel*, 55; vgl. J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 24: ‘de Israëlitzen zullen als een Natie bekeert en vereenigt worden / en te zamen één Land bewoonen.’

60 J. Koelman, *Sleutel*, 350.

61 J. Koelman, *Sleutel*, 157; vgl. *Sleutel*, 51.

62 J. Koelman, *Sleutel*, 158.

Allerlei schriftwoorden geven het toch in alle duidelijkheid aan?⁶³ Jeruzalem zal door de bekeerde Joden worden hersteld en de heilige stad zal dorpsgewijs – vanwege de heilige rust en de veelheid aan inwoners – bewoond worden.⁶⁴ Wat betreft de volgorde van de aanstaande gebeurtenissen houdt Koelman er een welomschreven mening op na. Hij gaat ervan uit dat de bekering van de Joden in tijd vooraf gaat aan de terugkeer naar het vaderland.

6.4. HERSTEL VAN ISRAËL TOT ZEGEN VOOR DE KERK

Het herstel van Israël heeft ook grote gevolgen voor de kerk.⁶⁵ De christelijke gemeente vaart er wel bij, want het zal een leven uit de doden worden. ‘Zo zonderling

zal de Heere haar dan geestelijk bezoeken / verligten / verwakkeren / en vertroosten.’⁶⁶ De wijze waarop Gods beloften vervuld worden, zal voller en breder zijn dan voordien. De Heilige Geest zal rijker worden uitgestort, waardoor er meer geloof, meer kennis en meer heiligheid onder de christenen is. De publieke kerken zullen floreren als nooit tevoren. Het wordt een heerlijke ‘Kerk-staat’, een kerkelijke regering door kerkenraden, classes en synodes. De kerken zullen bloeien en groeien dankzij de verkondiging van het Woord, de bediening van de sacramenten en de uitoefening van de tucht.

Ongekend rijke vruchten zal de bediening van de heiligen opleveren met minder gebreken in de kerkregering en in de leer. Bovendien zal er naast intensieve groei ook sprake zijn van aanmerkelijke extensieve groei. Tal van koningen en koninkrijken die voorheen heidens waren, nemen dan de christelijke religie aan. Deze regeringen bevorderen de ware godsdienst door middel van plakaten en edicten, zodat het evangelie zijn loop heeft als nimmer tevoren. Zoals de christenen buiten het Joodse land niet langer zuchten onder vreemde heerschappij, hebben de bekeerde Joden in hun land evenmin last van buitenlandse mogendheden. De overheid die hen regeert komt op uit hun midden en zal bijzonder vroom zijn.⁶⁷

Koelman geeft hoog op van de machtige zegeningen die de heiligen tijdens deze bloeitijd mogen genieten.

Ter tijd wanneer de Jooden aldus bekeert / en in haar eygen land herstelt zullen zijn / en veele Heydensche volkeren van alle kanten den Heere zullen toegebracht zijn / dan zullen ‘er over de geheele Kerk / en wel bijzonder over dat deel van de zelve / ’t welk uit bekeerde Israliten zal bestaan / uitnemend veele en groote zegeningen uitgegoten worden; wanneer de bloejende staat van de Kerk aldus op zijn hoogst zal zijn / (gelijk het wel eer was met het Koninkrijk Israëls ten tijden van de vreedzame Koning Salomo) dan zullen haar alle de goederen van ’t verbond der genade uitmuntender wijze gegeven worden.⁶⁸

63 J. Koelman, *Sleutel*, 158-162; genoemd worden hier Deut. 30:1-5; Ezech. 37:14,21-25; Ezech. 39:28,29; Jer. 3:18; Amos 9:14,15; Ezech. 20:40-42; Ezech. 34:13,14; Ezech. 36:33-36; Jer. 30:10,18; Jer. 31:17,21,23,24; Jes. 61:4; Jes. 62:4,12; Jes. 65:9; Zach. 14:9-14; Zach. 12:6; Ezech. 38:11; Zach. 2:4,5; Jes. 52:9; Jes. 66:13; Matth. 23:38,39; Luk. 21:24.

64 J. Koelman, *Sleutel*, 162.

65 J. Koelman, *Sleutel*, 164; vgl. J. Koelman, *Korte Opgaaf*, 25.

66 J. Koelman, *Sleutel*, 282.

67 J. Koelman, *Sleutel*, 284.

68 J. Koelman, *Sleutel*, 164, 165.

De satan zal meer dan ooit tevoren in deze duizend jaren gebonden zijn. Een volledige uitschakeling van de boze is overigens niet aan de orde. Het is met de duivel als met een grote, boze hond aan een ketting.⁶⁹ Gods voorzienigheid en soevereine macht zullen zijn invloed insnoeren en hem verhinderen zijn gang te gaan. Weinig ketterijen of dwalingen worden er nog gevonden. ‘Majesteyt / en heerlijkheid / en heerschappij en veel rijkdom zal ‘er dan byzonder zijn by de Kerk / die uit de Jooden zal zijn.’⁷⁰

De heiligen zullen op zeer bijzondere wijze heersen met Christus. Daarbij mag niet worden gedacht aan een uitwendige, lichamelijke en wereldse heerschappij op de aarde. Men dient deze woorden uit Openbaring 20:5,6 voornamelijk geestelijk op te vatten.⁷¹ De heerschappij van de heiligen is principieel van dezelfde aard als het heersen van Christus. Christus’ koninkrijk is niet van deze wereld en bestaat niet in

uiterlijke zaken zoals aanzien, statie of grootheid. Zijn heerschappij is geestelijk en inwendig, zonder wereldse opgeblazenheid.

Zo zullen ook de heiligen met Christus op geestelijke wijze macht uitoefenen gedurende de duizend jaren.

Een glimlach laat zich niet onderdrukken wanneer we Koelmans persoonlijk getinte verwachtingen van de komende heilstijd op aarde vernemen. Hij rekent erop dat de predikanten geen lang haar meer dragen en hun lokken niet laten wassen, dat er niet langer menselijke instellingen als feestdagen en formulieren zijn en dat niemand meer de sabbat zal bestrijden.⁷²

De wens zal bij dergelijke details ongetwijfeld de vader van de gedachten zijn geweest.

De aanstaande bloeitijd brengt niet alleen geestelijke zegeningen met zich mee. Het Joodse land zal zeer vruchtbaar zijn, meer nog dan in vroeger tijden.⁷³

Uitwendige rust en welvaart, vrede en bescherming zullen de kerk ten deel vallen.

Het toppunt zal zijn de vervulling van de laatste negen hoofdstukken van Ezechiël over de nieuwe tempel. Koelman realiseert zich terdege dat dit gedeelte ‘zwaar en donker’ is, maar niettemin gaat hij ervan uit dat het geschreven is tot troost en daarom uitzonderlijk nuttig. We hebben er slechts een gering inzicht in. De oudvader gaat er echter zonder meer vanuit dat de gelovige Joden en anderen straks zoveel kennis hebben, dat ze wel weten hoe deze capita moeten worden uitgelegd en toegepast. Koelman verwijst naar de geleerde Schot Robert Bayly, die van hetzelfde gevoelen is en vele anderen met hem. Men mag dit gedeelte niet alleen maar mystiek of allegorisch uitleggen. Deze capita hebben betrekking op de situatie van de laatste tijden, wanneer het ‘heele huys Jacobs, en ’t gantsche lichaam der Israeliten’, dat thans nog in ongeloof en dikke duisternis begraven ligt, uit de doden zal opstaan.⁷⁴

Hij rekent ermee dat deze profetieën in vervulling zullen gaan tijdens de duizend jaren van Openbaring 20. Van een letterlijke herbouw van de tempel kan echter geen sprake zijn.

69 J. Koelman, *Sleutel*, 277.

70 J. Koelman, *Sleutel*, 165.

71 J. Koelman, *Sleutel*, 272.

72 J. Koelman, *Sleutel*, 373-375.

73 J. Koelman, *Sleutel*, 380; vgl. *Sleutel*, 165 waar Koelman ‘veel vruchtbaarheid in ’t lichaamljke’ in het vooruitzicht stelt, zich beroepend op oudtestamentische profetieën als Amos 9:13; Joël 3:18; Zach. 10:8 en Ezech. 34:26,27. 74 J. Koelman, *Sleutel*, 166, 167; vgl. *Sleutel*, 366.

Onder de terminologie van de vleselijke dienst van het Oude Testament wordt daar de geestelijke dienst van het Nieuwe Testament voorgesteld en met het bouwen van een ‘uitterlijken’ empel, wordt de ‘oprichting van een heerlijk geestelijk huys Godts’ bedoeld.⁷⁵

Overigens zal de heerlijke staat der kerk niet onbeperkt van duur zijn. Nadat de Joden in hun land de christelijke godsdienst vele jaren lang hebben uitgeoefend, de gelovigen met Christus op geestelijke wijze hebben geheerst, zonder dat een vreemde mogendheid of potentat de rust verstoort, zal er een verschrikkelijke vijand tegen de kerk opstaan.⁷⁶ Een laatste, ultieme aanval van de duivel blijft niet uit wanneer zijn binding is opgeheven.⁷⁷

Nadat de duizend jaren ten einde zijn, trekken Gog en Magog met een ontelbare menigte ten oorlog tegen de legerplaats der heiligen en tegen de geliefde stad (Openb. 20:7-9).⁷⁸ Bij de benaming Gog en Magog denkt Koelman niet aan een concreet volk

of een bepaalde mogendheid, maar aan een mengeling van volken uit alle hoeken van de wereld.⁷⁹ Nooit eerder is er door iemand zo'n geducht leger tegen de Joden op de been gebracht. Gods volk zal echter niet zelf behoeven te vechten. Niet één druppel bloed van Israël zal ter aarde vallen. ⁸⁰ God zal zelf de handschoen tegen deze tegenstander opnemen.

Op bijzondere wijze zal Hij zijn volk omringen met liefde en bescherming.

Zijn toorn zal echter ontbranden tegen de goddeloze vijanden van zijn volk en zijn dienst. Met het uitstorten van de zevende fiool laat God vuur van de hemel komen en zendt Hij een ongekend heftige plaag, waarna het einde van de wereld volgt.⁸¹

Over het tijdschema van de komende ontwikkelingen aangaande Israël heeft Koelman lang en diep nagedacht. De volgorde ontleende hij, zoals wij vaststelden, aan de zeven schalen uit de Apocalyps. De precieze datering hing naar zijn overtuiging samen met de vraag wanneer de duizend jaren uit Openbaring 20 beginnen en eindigen. De piëtistische theoloog herinnert eraan dat er wel drie verschillende opvattingen over dit vraagstuk de ronde doen.

Er zijn schrijvers die menen dat de binding van satan en het heersen van de heiligen al achter de rug zijn, zoals John Prideaux, de kanttekenaars op de Statenvertaling en Voetius. Dat de duizend jaren van vrede reeds gepasseerd zijn, weersprekt Koelman onder meer op grond van het feit dat de 'algemeene Nationale bekeering der Jooden' nog niet heeft plaatsgevonden.⁸²

Daarnaast is de gedachte geopperd dat deze periode van rust en vrede nog geheel toekomstig is. In dit verband vallen de namen van J. Archer, J.H. Alsted en J. Mede, die onderling overigens op details afwijken.

Een derde stroming beweert dat het tijdvak waarop in Openbaring 20 gedoeld wordt, reeds begonnen is en nog altijd voortduurt. Hierbij denkt Koelman aan auteurs als Th. Brightman, Joh. Coccejus, M. Cotterius, J. Durham en J. Napier.

De idee van Brightman dat er ruimte is voor een tweevoudige vervulling van deze voorzegging, vindt geen genade in zijn ogen.

Ook Coccejus' interpretatie van dit schriftgedeelte kan naar zijn mening geen stand houden.⁸³

⁷⁵ J. Koelman, *Sleutel*, 379, 380.

⁷⁶ J. Koelman, *Sleutel*, 359.

⁷⁷ J. Koelman, *Sleutel*, 252, 253.

⁷⁸ J. Koelman, *Sleutel*, 292, 293.

⁷⁹ J. Koelman, *Sleutel*, 273.

⁸⁰ J. Koelman, *Sleutel*, 363, 364.

⁸¹ J. Koelman, *Sleutel*, 293, 330.

⁸² J. Koelman, *Sleutel*, 175. De schrijfwijze 'Nationole' zal het gevolg zijn van een drukfout.

⁸³ J. Koelman, *Sleutel*, 178.

Al wikkend en wegend komt Koelman tot de slotsom dat de puritein Durham het bij het goede eind heeft gehad. 'Het waaragtige en zekere gevoelen dan / mijns oordeels / aangaande den tijd / wanneer 't begin en de duuring is van deze duisend jaren / is dat van Mr. Durham, die van de voornaamste Schotsche Leeraars gevolgt word.'⁸⁴

In het voetspoor van J. Durham, alsmede van J. Napier ziet ook Koelman de start van het vreedrijk in 1560 liggen. Het verwijt dat de kerk in zijn eigen tijd nog allerm minst vrij is van duivelse praktijken pareert hij met de opmerking dat men zich dit tijdvak niet al te spectaculair moet voorstellen. Eerder moet gedacht worden aan een geleidelijk groeiproces.

Ook de tegenwerping dat het Joodse volk nog niet bekeerd is, kan hem niet van zijn overtuiging afbrengen.

Niet alles wordt in één keer gerealiseerd en de toebrenging der Joden valt pas aan het einde van deze periode te verwachten. Evenals de ‘inkomste’ van de heidenen behoort de ommekeer voor het Joodse volk niet tot het ‘wezen’ van de heerlijke staat der kerk, maar tot de ‘volheid en hoogte’ daarvan.⁸⁵

84 J. Koelman, *Sleutel*, 181, 182. Van J. Durham verscheen: *A Commentarie Upon the Book of the Revelation*, Edinburgh 1658. Een Nederlandse vertaling zag het licht te Rotterdam in 1745 onder de titel *Eene Uitlegginge over het boek der Openbaringe Johannes*.

85 J. Koelman, *Sleutel*, 199.

6.5. ‘OUDE NIEUWIGHEDEN DER CHILIASTEN’

Uit de polemiek met Jurieu blijkt ontegenzeggelijk dat Koelmans visie op de toekomst van Israël niet los kan worden gezien van zijn hoop op een aanstaande bloeiperiode voor de kerk.⁸⁶ De voetiaanse piëtist is zich er terdege van bewust dat hij met deze positie de verdenking van chiliasme over zich afroept. Hij verklaart geen liefhebber te zijn van (coccejaanse) nieuwigheden en evenmin hoogachting te koesteren voor ‘Nieuws-dryvers’ op het terrein van filosofie of theologie. Niettemin vreest hij dat anderen hem wel onder deze nieuwlichters zullen scharen. Men verdenkt hem er wellicht van dat hij te zeer de ‘oude Nieuwigheden der Chiliasten’ is toegedaan en te ver is afgeweken van zijn gezegende, hooggeleerde en vrome leermeesters Voetius en Hoornbeeck.⁸⁷

Toch weigert hij op zijn schreden terug te komen. Hij wil de waarheid volgen, die boven vrienden en leermeesters gaat. Intussen betreurt hij het zeer dat de bestrijders van de nieuwe inzichten ten aanzien van het duizendjarig rijk zo weinig kijk hebben op de profetieën in relatie tot de laatste tijden en op de betekenis van Openbaring 20. Daardoor hebben ze ook zo weinig verweer tegen de chiliasten. Men verstaat de betekenis van de zevende bazuin niet en men doet uitspraken van de profeten geweld aan. In plaats van de profetische voorzeggingen te betrekken op het duizendjarig rijk, worden deze vergeestelijkt en toegepast op de kerk.⁸⁸

Intussen kan er geen misverstand bestaan over de vraag of Koelman zichzelf tot de chiliasten rekent. Hij wil zich onder geen beding identificeren met de ‘duizendjarige’ van zijn tijd. Jurieu beschouwt hij als belangrijke vertegenwoordiger van deze stroming. Hij typeert hem zelfs als één van degenen die het meest ‘extravageren / en buyten spoor stappen’.⁸⁹ Er moet naar Koelmans inzicht een gulden middenweg te vinden zijn, waardoor het volle pond gegeven kan worden aan de onvervulde profetieën omtrent de heerlijke staat der kerk en heel speciaal betreffende het Joodse volk zonder in ketterijen te vervallen. Het rechte verstaan van Openbaring 20 kan daaraan een substantiële bijdrage leveren. Heeft Jurieu bijna een derde deel van zijn *Vervulling der Prophetien* besteed aan het verzamelen van bewijzen ten gunste van de leer van het duizendjarig rijk, Koelman repliceert met een even uitvoerige bestrijding van dit concept.

Behalve Jurieu’s opvattingen voert hij nog een vijftal argumenten aan om zijn brede aandacht voor het chiliasme te rechtvaardigen. De eerste reden is dat er over het thema veel gedisputeerd en geschreven is in de zeventiende eeuw.

Koelman vermoedt dat vanwege de ‘donkerheden’ die er over dit stuk bestaan, nog wel veel meer gepubliceerd en geredetwist zal worden onder ‘Geleerden en Ongeleerden’.⁹⁰ Vervolgens is onze piëtist er diep van overtuigd dat God bezig is – het blijkt uit tal van zaken – om grote veranderingen in Europa te bewerkstelligen.

De kerk zal door zware kastijdingen en geselingen worden getroffen om haar te vernederen en te louteren.

86 M. van Campen, 'Millennium,' 28-32.

87 J. Koelman, *Sleutel*, 152, 153.

88 J. Koelman, *Sleutel*, 278.

89 J. Koelman, *Sleutel*, 152.

90 J. Koelman, *Sleutel*, 150.

In de derde plaats vraagt het duizendjarig rijk nadere toelichting vanwege het feit dat daarover tot 1640 eigenlijk weinig of niets verstandigs is gezegd. De grote lichten en theologen die voor dit jaartal commentaren hebben geschreven over de profetische boeken en in het bijzonder de Apocalyps misten het ware licht. Het ontbrak hun aan kennis betreffende de duizendjarige binding van de satan en de regering van de heiligen met Christus (Openb. 20). Datzelfde geldt van de oudtestamentische profetieën aangaande de toestand van de kerk in de tijd dat het Joodse volk weer aangenomen zal worden.

Een vierde argument is voor Koelman het gegeven, dat er in Nederland twee uitersten worden gevonden als het gaat om 'Nieuwigheden' die de kerk in de Republiek heftig beroeren. Hij doelt daarmee op de schriftverklaring van Johannes Coccejus en zijn volgelingen. De wijze waarop zij met het profetische woord omgaan, roept fel verzet op van tijdgenoten die deze exegese slechts als schadelijk en scheurmakerij beschouwen. Onder hen rekenen de meesten – althans de verstandigsten – nog wel met een aanstaande bekering van het Joodse volk. Zij willen echter niet weten van een toekomstige heerlijke staat van de kerk. En zij erkennen evenmin dat er nog een periode van honderden jaren komen zal, waarin vrede en rust heersen en de kerk heiliger is dan nu. Deze christenen gaan ervan uit dat de weg naar de toekomst louter neergang en crisis met zich meebrengt.

Verdrukkingen en vervolgingen staan ons te wachten. Tot op de dag van het oordeel zal het alleen maar 'slimmer' gaan met de kerk.

Daarnaast zijn er in Koelmans tijd echter ook mensen die de nieuwe schriftuitleg van harte beamen en verdedigen. Zij beloven het volk dat het hele rijk van de antichrist binnen korte tijd afgebroken zal worden en dat daarna 'plotselijk / en schielijk een heerlijk doorlugtig Vreedzaam Koninkrijk zal opgericht worden / 't welk duuren zal tot den eynde des Werelds.'⁹¹

Als laatste argument verwijst Koelman naar Schotse en Engelse auteurs die hem van het grote belang van het thema hebben overtuigd. Hun boeken hebben hem temeer de ogen ervoor geopend dat nog lang niet alle profetieën vervuld zijn.

Om het probleem van het millennialisme nader te verhelderen tekent Koelman tamelijk gedetailleerd de geschiedenis van dit eschatologische concept. Hij beschrijft een aantal misvattingen die zich ten aanzien van het thema hebben voorgedaan en in zijn tijd opnieuw opgeld deden.⁹²

De grote boosdoener is ook voor hem de ketter Cerinthus. Hij was 'den eersten / en allerbotsten dwaalgeest ontrent deze duyzend jaaren.' Na en naast Cerinthus moeten Papias en vele anderen uit de Vroege Kerk het ontgelden. Justinus Martyr geloofde dat er een opstanding van de heiligen zou komen en dat zij duizend jaren met Christus in 'vrolijkheid' zouden leven in de herbouwde stad Jeruzalem. Maar hij bestond het bovendien te beweren dat christenen die het daarmee oneens waren niet zuiver op de graad waren.

Thomas Brightman wordt door Koelman – in navolging van Robert Bayly – getypeerd als de belhamel van de chiliasten.⁹³ Hij beschouwt hem als een aanhanger van het Quintomonarchianisme.

91 J. Koelman, *Sleutel*, 152.

92 J. Koelman, *Sleutel*, 200-225.

93 J. Koelman, *Sleutel*, 205.

Deze puritein rekende ten onrechte uit dat in 1650 de macht van de paus gebroken zou worden, de stad Rome verwoest, de tyrannie van de Turken beëindigd en de bekering der Joden gerealiseerd. Dan zou tevens aanbreken de ‘vijfde Monarchie der Heyligen / inzonderheid van die gelovige Jooden.’⁹⁴

Onder degenen die het oude gevoel van de chiliasten weer nieuw leven ingeblazen hebben, rekent Koelman met name de drie inderpendistische leraars Joh. Archer, Th. Goodwin en Jer. Burroughs.

Massieve oppositie voert hij tegen de quintomonarchianen. Zij hebben de opvattingen van Thomas Goodwin zodanig misbruikt, dat ze zelf een vijfde monarchie wilden gaan oprichten en het plan opvatten de ‘hedendaagsche Magten en Heerschappyyen te verbreken en uit te roeien / op dat Christus / alleen / en zijn volk al de regeering van de heele wereld / zo de Kerkelijke als Burgerlijke / in handen mogen krygen.’⁹⁵ Ten tijde van Cromwell werden velen van deze ‘Fifth Monarch-men’ gevangen gezet. Zij meenden dat zij de eerstelingen van de heiligen waren die in de wereld zouden heersen en hadden dezelfde geest als de Münsterse wederdopers.

In Nederland zijn het volgens Koelman met name Jean de Labadie, Jacobus Alting en Alhard de Raedt, die het chilasme verdedigd en verspreid hebben.⁹⁶

Hij neemt het Alting hevig kwalijk dat hij niet alleen rekent met de terugkeer van de Joden naar Kanaän en de herbouw van de heilige stad – daarin is geen ‘zwarigheid’ – maar ook verwacht dat de levitische eredienst en de besnijdenis¹ straks gepraktiseerd zullen worden.⁹⁷

Nog feller is zijn kritiek in de richting van de dissident Alhard de Raedt. Diens toekomstvisie betreffende het Joodse volk acht hij veel te aards en te vleeselijk. De herinvoering van de cultus met alle soorten offers en van de priesterdienst is hem een brug te ver.

Dezen mensche schrijft / zwetst / en snuyft met zo veel waantrotsheid / bitterheid / en vinnigheid / dat het verbaazende is; hy trotseert / smaadt veragt / scheldt / lastert alle / die zijn gevoel niet aannemen.⁹⁸

6.6. MEER DAN EEN GRADUEEL VERSCHIL

Men kan zich afvragen hoe ingrijpend de verschillen van inzicht tussen Jurieu en Koelman op de keper beschouwd zijn. Zonder twijfel is er naast divergentie ook overeenstemming. Deze betreft met name de positieve verwachting voor het Joodse volk en de hoop op een heerlijke staat van de kerk voorafgaande aan de jongste dag. ‘Gy merkt wel uit het gezeyde / dat ik u niet en zal tegenspreken / dat gy stelt der Jooden bekeering / wederkeering in Kanaän / en heerschappy in het laatste der dagen.’⁹⁹

¹ De besnijdenis onder de Joden is een nationale plechtige gewoonte die wortelt in Gods gebod aan Abraham, zoals ook de landbelofte voor Abrahams zaad. De besnijdenis is niet uit de wet van Mozes, maar van de vaders, zeg Jezus. Zie over Jac. Alting, *Hollandse geloofshelden* deel 2.

Deze zaken behoren in Koelmans ogen niet wezenlijk tot het chiliasme dat hij bestrijdt.

94 J. Koelman, *Sleutel*, 201, 202, 205.

95 J. Koelman, *Sleutel*, 216.

96 J. Koelman, *Sleutel*, 217-219; voor J. Alting verwijs ik naar het betreffende hoofdstuk in deze studie.

97 J. Koelman, *Sleutel*, 218.

98 J. Koelman, *Sleutel*, 221.

99 J. Koelman, *Sleutel*, 382.

Men kan dan ook niet, zoals T. Brienens doet, zonder meer vaststellen dat Koelman een chiliast is alleen vanwege het feit dat hij een nationale bekering van Israël verwacht en een terugkeer naar het land Palestina.¹⁰⁰ Het geding tussen Jurieu en Koelman is breder en dieper.

Een belangrijk onderscheid betreft allereerst de toon waarop de dingen gezegd worden in de richting van hen, die van een nationale bekering van Joden niet willen weten en een aanstaande bloeitijd voor de kerk naar het rijk der fabelen verwijzen.

Zelfs tegenover pure vervangingstheologen bepleit Koelman de nodige mildheid. Hij hekelt de wijze waarop Jurieu met andersdenkenden omgaat. Hij keurt het af dat de Franse theoloog 'zulke harde / ontedere / en waarlijk zeer oneerbiedige uitdrukkingen gebruykt / zeggende / indien dit geschied (naamlijk 't geen veele vroomen en geleerde mannen stellen / en lang gestelt hebben / dat de Jooden nooit een algemeene bekeering zullen hebben / en datse zo in haar elenden zullen sterven) zo zyn voorwaar alle de prophetien, maar beguychelingen, de H. Geest heeft dit volk bedroogen, al haar Godspraaken zyn valsch, en God heeft haar met een valsche hoop gevoed.' Aan dit soort taal nemen de broeders aanstoot, die weliswaar een andere Israëlvisie hebben maar toch ook serieus de Schrift bestuderen.¹⁰¹

Ingrijpender dan dit verschil in communicatie zijn de inhoudelijke discrepanties tussen beide theologen. Koelman kan Jurieu niet volgen in diens periodisering van de geschiedenis, waarmee hij de aanhangers van de 'duyzenjarige Regeering' stijft in hun mening. Volgens Koelman ziet Jurieu de laatste dag van de schepping als een heenwijzing naar de rust die de kerk hier op aarde wacht.

Daarmee wijkt de Fransman in zijn ogen af van de *Heidelbergse Catechismus* en van de gereformeerde theologen die deze dag betrekken op de eeuwige rust na de dag van het oordeel. Bovendien leest Jurieu in de scheppingsdagen de zeven perioden van de kerk af, waarmee hij zich volgens Koelman 'belacchelijk' aanstelt.¹⁰²

De voetiaan verwerpt tevens de gedachte van Jurieu dat de bekeerde Joden straks zullen heersen over de andere christelijke volken, alsof ze het 'uitstekendste deel van de vijfde Monarchie' zijn.¹⁰³ Evenmin kan hij uit de voeten met de suggestie dat Christus zichtbaar uit de hemel zal komen om zijn rijk van duizend jaren op te richten en daarna weer zal terugkeren naar de hemel.¹⁰⁴ Koelman laakt ook de idee dat de heiligen uit Openbaring 20:5,6 lichamelijk zullen opstaan, vervolgens naar de hemel verhuizen en van daaruit met Christus heersen op de aarde.

Afgewezen wordt bovendien de bewering dat Jeruzalem straks de zetel van 'het algemeene Rijk' is, van waaruit de Joden als leraars uitwaaiëren om de volkeren te onderwijzen.¹⁰⁵ Naar ons inzicht gaat het hier om meer dan relatieve verschillen tussen Koelman en Jurieu. De stelling van J. van den Berg dat Koelmans chiliasme per slot van rekening slechts gradueel verschilt van het eschatologische concept van de Fransman dient dan ook van een vraagteken te worden voorzien.¹⁰⁶

- 100 T. Brienens, 'Joden,' 121.
 101 J. Koelman, *Sleutel*, 382, 383.
 102 J. Koelman, *Sleutel*, 383.
 103 J. Koelman, *Sleutel*, 387.
 104 J. Koelman, *Sleutel*, 384.
 105 J. Koelman, *Sleutel*, 387, 388.
 106 J. van den Berg, *Joden*, 29.

Hetzelfde geldt van de these van C. Graafland dat Koelman louter de 'radicale uitwassen' van het chiliasme bestreed.¹⁰⁷

Op deze wijze wordt het principiële verschil tussen prechiliasme en postchiliasme uitgewist.

Voor de eschatologische ideeën van theologen als Pierre Jurieu, Thomas Goodwin, Alhard de Raedt en Jacobus Alting was naar Koelmans diepste overtuiging geen ruimte.

Het kan geen toeval zijn dat hij wel alle theologische werken van Goodwin vertaalde, maar niet diens geschriften over de toekomst. In zijn voorrede schrijft Koelman een bijzonder liefhebber van deze Engelse auteur te zijn.¹⁰⁸ Des te opvallender is dat hij ervan afgezien heeft diens *A Sermon of the Fifth Monarchy* in het Nederlands uit te geven.¹⁰⁹

Zaken als een dubbele opstanding, een tweevoudige of zelfs drievoudige wederkomst van Christus, het herstel van de tempeldienst in Jeruzalem en zeker het gewelddadig naderbij brengen van de beloofde heerlijke staat van de kerk stonden ver van hem af.¹¹⁰ Het is vooral de herinnering aan de 'razernye' van de Münsterse Dopers, die Koelman radicaal afstand deed nemen van dit soort eschatologische concepten.¹¹¹ Vanuit deze optiek kan men hem dus zeker geen chiliast noemen. De these van W.J. van Asselt dat Koelman er prechiliastische voorstellingen op nahield, wordt door ons dan ook niet gedeeld.¹¹²

Anderzijds is het te gemakkelijk om Koelman geheel en al vrij te pleiten van millennialisme. De poging van C.J. Meeuse om Koelman net als de andere oude schrijvers buiten chiliastisch vaarwater te houden, is naar onze overtuiging een doodlopend spoor.¹¹³ Men moet hem toestemmen dat Koelman zelf nadrukkelijk afstand nam van de leer van de 'duizendjarige'. Net als zijn collega Ridderus reserveerde hij deze terminologie exclusief voor het gevoel van bovengenoemde tijdgenoten. Met Meeuse zijn wij van oordeel dat deze contextuele omschrijving van het chiliasme verdisconteerd dient te worden.¹¹⁴

Alle water van de zee wast evenwel niet af dat Koelman in zijn toekomstverwachting nadrukkelijk verder is gegaan dan zijn leermeesters Voetius en Hoornbeeck. Waar deze gewaardeerde geestverwanten een heilrijke periode voor het laatste oordeel afwezen, is daarvoor bij onze piëtist alle ruimte. Postchiliastische ideeën zijn bij onze oudvader zonneklaar aanwezig en aanwijsbaar.

107 C. Graafland, 'Puriteinen,' 83.

108 J. Koelman, Voorrede op Th. Goodwin, *Opera*, XI. Koelman prijst Goodwin niet alleen om zijn schriftuurlijke en bevindelijke theologie, maar ook vanwege zijn grote bekwaamheden op het gebied van de Joodse oudheden.

109 Hetzelfde geldt van Goodwins commentaar op de Apocalyps, *An Exposition of the Revelation*, Londen 1639.

110 J. Koelman, *Sleutel*, 226, 227. Ten onrechte vermeldt W.J. van Asselt, 'Chiliasm,' 25 dat Koelman behalve een nationale bekering van de Joden en de terugkeer naar het beloofde land ook de herbouw van de tempel in Jeruzalem verwachtte.

111 J. Koelman, *Sleutel*, 216. De afwijzing van gewelddadige intenties bij de quintomonarchianen lijkt overigens wel op gespannen voet te staan met Koelmans verwachting, dat de Joden Kanaän gewapenderhand zullen veroveren.

112 W.J. van Asselt, 'Eindtijdverwachting,' 301.

113 C.J. Meeuse, *Toekomstverwachting*, 83.

114 M. van Campen, 'Voetius en Coccejus,' 13.

Dat hij schouder aan schouder met Voetius de chiliastische toekomstverwachting bestreden heeft, zoals de Goudse predikant Jacobus van Ostade in zijn vertaling van de Ezechiëlcommentaar van de puritein W. Greenhill (1598-1671) opperde, berust dan ook slechts ten dele op de feiten.¹¹⁵ Koelman is niet alleen beschaafder en gematigder in zijn kritiek, zoals Van Ostade suggereert, hij kiest welbewust een andere weg dan zijn leermeester Voetius.¹¹⁶

6.7. ISRAËL IN REFORMATIEPROGRAMMA, HUISGODSDIENST EN CATECHESE

Koelmans engagement bij Israëls heilvolle toekomst is bepaald geen zwerfsteen geweest, maar een integraal onderdeel van zijn denken en streven als ijveraar voor verdergaande reformatie. De geringe motivatie om de Joden te bekeren wordt in één adem genoemd met de vele andere tekortkomingen, die hij meent te kunnen aanwijzen in de gereformeerde kerk.¹¹⁷

In zijn *De Pointen van Nodige Reformatie* – een van de meest uitvoerige en imposante reformatieprogramma's uit deze tijd – komt de kwestie expliciet aan de orde. Niet minder dan 650 gebreken in de kerk worden door onze oudvader aan de kaak gesteld. Punt 493 gaat over de christelijke plicht om zorg te dragen voor de bekering van de naaste. Daar komt in de praktijk bitter weinig van terecht. De middelen om het rijk van Christus te bevorderen worden niet benut. Er wordt onvoldoende gestreefd naar kennis van de waarheid en naar heiliging van het leven.

In dit verband haalt Koelman ook de Joden voor het voetlicht. Hoewel met de mond wordt beleden dat men de bekering van Joden en heidenen verwacht, wordt er niet naar gehandeld zoals zou moeten. Te weinig wordt er een appèl op de verantwoordelijke autoriteiten en instanties gedaan. Predikanten en in het bijzonder de synode van Utrecht in 1670 hebben 'heerlijke middelen' voorgesteld om dit doel naderbij te brengen. Er is echter 'noch hert, noch lust / ende daarom ook geen geldt'. De overheden laten het lelijk afweten.

Verhelderend is de reeds genoemde verhandeling over bededagen uit 1682.

We treffen daarin een vrijwel identieke aanklacht aan wat betreft nalatigheid tegenover de Joden. Ook daarin ligt de overheid zwaar onder vuur vanwege het feit dat men te weinig middelen ter beschikking stelt voor de verbreiding van het evangelie. Behalve een schaarste aan predikanten signaleert Koelman ook een tekort aan inspanning om 'te bekeeren de Afgedwaelde onder ons woonende / Mennisten / Arminianen / Socinianen / Papisten / Lutherschen / Quakers / en in het bysonder de Joden / hoe wel wij belijden / haer bekeeringh op gront van Godts Belofte te verwachten.' Hoewel de kerk in 1677 – ongetwijfeld doelt Koelman hier op de synode van Delft – middelen wilden beramen om de Joden te bekeren, hebben de politieke commissarissen die in de synode vertegenwoordigd waren,

¹¹⁵ Jacobus van Ostade (1677-1745) was vanaf 1716 tot aan zijn dood predikant te Gouda; vgl. F.A. van Lieburg, *Repertorium* 1, 185.

¹¹⁶ Jac. van Ostade, in: W. Greenhill, *Ezechiël* IV, 529, 546. In Engeland verscheen de eerste band van deze vijfdelige commentaar in 1645, terwijl het laatste deel in 1662 van de persen

kwam; vgl. J. van der Haar, *FATY*, 63, 64. Het lijvige werk was opgedragen aan prinses Elisabeth, de tweede dochter van Karel I. Een vertaling in het Nederlands zag het licht bij de uitgever Pieter van Thol te 's-Gravenhage onder de titel *Verklaring over de Profetie van Ezechiël*. Het derde (1734) en vierde deel (1736) waren vertaald door Van Ostade, die met grote regelmaat opmerkingen toevoegde waarin zijn eigen mening of die van Nederlandse tijdgenoten wordt aangegeven. Kennelijk voelde hij zich geroepen om deze puriteinse auteur van tijd tot tijd te corrigeren dan wel aan te vullen.

117 J. Koelman, 'Voorreden Durham,' 89, 90.

gewild dat men daarover zou zwijgen en geen 'conclusien daer ontrent' maken.¹¹⁸

De strenge boeteprediker herinnert ook in dit geschrift aan de synode van Utrecht uit 1670 waar over de middelen tot bekering van Joden en heidenen werd gesproken. Toen lieten de verantwoordelijken het al evenzeer afweten en bleef het bij mooie plannen.

Koelman meent dat de overheid daarmee een zware schuld op zich heeft geladen. Tijdens vasten- en bededagen kan men zulke zonden wel belijden, maar de vraag is of men echt bereid is tot verandering. Wil men de kerk ook voorzien van de noodzakelijke instrumenten om de bekering van Joden, heidenen en anderen ter hand te nemen?¹¹⁹

Hoezeer Koelmans verwachting voor het Joodse volk verweven is met zijn pleidooi voor de *praxis pietatis* treft ons ook in een werkje over de christelijke opvoeding. De *Pligten der Ouders, in kinderen voor Godt op te voeden* verscheen in 1679 te Amsterdam. Hij droeg het werkje op aan zijn voormalige gemeente van Sluis. Ouders hebben ten opzichte van de Joden een dubbele taak.

118 J. Koelman, *Vruchteloze Bid-dagen*, 8.

119 J. Koelman, *Vruchteloze Bid-dagen*, 9. Zie voor een uitvoerige beschrijving van de projecten die in Delft en Utrecht ontwikkeld werden het eerste deel van ons drieluik.

Eenzijds moeten zij hun kinderen waarschuwen voor de grove dwalingen van de Joden, evenals voor die van socinianen, mennonieten, luthersen en arminianen.¹²⁰ Aan de andere kant zullen zij ook de bijbels gegronde hoop voor het Joodse volk overdragen.

Een belangrijk onderdeel in de geloofsopvoeding betreft het gebed. Ouders hebben hun kinderen daarin dagelijks voor te gaan en vooral ook het goede voorbeeld te geven. Gaandeweg zullen de kinderen dan zelf leren bidden. Er moet op worden toegezien dat ze met het hart bidden.

Koelman verwacht dat ze op deze wijze al voor hun tiende levensjaar zelfstandig kunnen bidden en de rest van hun leven geen formulieren meer nodig hebben. Een wezenlijk element van het gebed is de voorbede.

Koelman somt een aantal concrete zaken op die in de voorbede een plaats dienen te hebben. Er moet gebeden worden om de val van de Turk en de paus van Rome, die als de antichrist wordt beschouwd.

Expliciete aandacht is er bij dit onderdeel voor de Joden. Het gebed voor het Joodse volk wordt door de piëtist nog eerder vermeld dan de bekering der heidenen. Ouders en kinderen moeten God smeken dat de Joden weder aangenoomen / en tot het Christelijk Geloof bekeert mogen worden / dat het deksel van haar herte en oogen afgenomen worde / en zy Jesum Christum den eenigen

120 J. Koelman, *Pligten*, 27; vgl. J. Koelman, *Driederleie Catechismus*, 230 waar gesproken wordt over de

vele ‘ziel-verderffelyke dwalingen’ van de Joden, met name hun loochening van de christelijke religie, de verwerping van Jezus als Zaligmaker en hun al te menselijke messiasverwachting.

Zaligmaker erkennen / in Hem gelooven / hem beminnen en gehoorzaamen / volgens Gods beloften / en volgens den eedt aan de Vaderen gezworen / dat geheel Israël mogt zalig worden / en zij een heerlijke Kerk mogen worden.¹²¹

Zoals uit dit citaat reeds blijkt, spelen in het gebed voor Koelman Gods beloften een belangrijke rol. Dat geldt overigens voor het hele gebedsleven zoals hij dat beschrijft en zelf ook beleeft. In de beloften hebben wij een bijzondere pleitgrond om bij God aan te kloppen.¹²²

Ouders hebben dan ook de plicht ervoor te zorgen dat hun gezin thuis raakt in de Schrift. Kinderen moeten sommige speciale beloften uit het hoofd leren. Koelman verwijst daarbij naar een boekje van de puritein Nicholas Bifield (Byfield), dat uit het Engels is vertaald en uitgegeven onder de titel *Van de Beloften*.¹²³

Even nuttig acht hij het werkje *Legaten der heiligen* dat van oorsprong ook afkomstig is uit Engeland.

Zelf geeft Koelman in *De Pligten der Ouders* een selectie van beloften die betrekking hebben op een aantal concrete terreinen die in onze gebeden een plekje verdienen. Onder aandachtspunt zevenentwintig somt hij beloften op die de aanstaande bekering der Joden regaderen. In het oog springen Romeinen 11:24-26; 2 Korinthe 3:14-16; Lukas 21:24; Ezechiël 37:21-26 en Openbaring 16:12.¹²⁴

Bij punt achtentwintig noemt hij ‘Beloften, van een heerlijker en vreedzamer staat der Kerke / op de bekeering der Jooden.’ Een groot aantal schriftwoorden die de toekomstige heilrijke periode voor de kerk en in het bijzonder de toebrenging der Joden aangaan, passeren hier de revue, waarbij naast vele oudtestamentische profetieën met name Romeinen 11:12,15, Openbaring 11:15 en Openbaring 20:6,7 opvallen.¹²⁵

De Pligten der Ouders kreeg in de zeventiende en achttiende eeuw diverse herdrukken.¹²⁶ Dit gegeven wettigt de veronderstelling dat Koelmans bewogenheid met de Joden is overgedragen op vele ouderen en jongeren in de Republiek.

Deze these wordt bevestigd door het feit dat Koelman Gods weg met de Joden ook aan de orde stelt in een geschrift dat bestemd was voor het onderwijs aan de jeugd.¹²⁷ In *De Pligten der Ouders* is tevens opgenomen *Driederleie Catechismus* (1679), waarin Koelman aandacht geeft aan de fundamenteën van het christelijk geloof, de bijbelse geschiedenis en de praktijk der godzaligheid.¹²⁸ In het laatste deel over de *praxis pietatis* stelt hij de toekomst van Israël – zij het summier – aan de orde.

¹²¹ J. Koelman, *Pligten*, 96, 97.

¹²² J. Koelman, *Pligten*, 72.

¹²³ N. Byfield (1579-1622) was voorganger te Isleworth (Middlesex); vgl. J. van der Haar, *FATY*, 39, 40. Hij rekende sterk met de toekomstige bekering der Joden; vgl. **R.J. van Elderen**, *Toekomst*, 90, 91, 92.

¹²⁴ J. Koelman, *Pligten*, 76. Vermeld worden verder: Matth. 23:38, 39; Jes. 11:11, 12, 13, 15; Jer. 3:16-18; Jer. 30:17, 18, 20; Jer. 50:4, 5; Hos. 1:11; Hos. 3:4, 5; Amos 9:11, 14, 15; Deut. 30:1, 5; Zach. 9:13.

¹²⁵ J. Koelman, *Pligten*, 76, 77. Voorts worden genoemd: Jes. 62:1-4, 9, 12; Jes. 66:12-14, 22, 23; Jer. 32:37, 39; Jer. 33:8, 9, 16; Ezech. 20:33, 37, 40, 44; Dan. 2:44; Micha 2:12, 13; Micha 4:1-8; Zef. 3:8-10, 12, 17-19; Zach. 2:10-12; Zach. 8:13, 23; Zach. 9:11, 17; Zach. 10:4, 12; Zach. 7:1, 14; Zach. 13:1-3, 9; Zach. 14:8-11, 16, 20, 21;

Hos. 11:9-11; Hos. 14:6-8; Joël 3:1, 16-21; Amos 9:8, 9, 11, 15; Obadja 17-21; Jes. 60:1, 3, 5, 7, 10, 13, 20, 21, 22; Jes. 61:4-9; Jes. 65:3, 8-10, 20, 25; Jer. 30:9, 10; Jer. 31:17, 21, 23, 31-33; Ezech. 11:19, 20; Ezech. 34:11-13, 16, 24-26; Ezech. 36:25, 26, 28, 37, 38.

126 J. van der Haar, *SGT*, 247.

127 Over de visie van Koelman op de catechese in het algemeen: W. Verboom, *Catechese*, s.v.

128 Ik gebruikte de vierde druk die in 1749 uitkwam te Utrecht.

Bij de bespreking van de tweede bede uit het Onze Vader werpt hij de vraag op wat wij eigenlijk van God verlangen, wanneer wij bidden dat het koninkrijk van Gods genade zal komen. Het antwoord daarop is meervoudig, maar deze bede impliceert allereerst dat het evangelie waardoor God Koning wordt in onze harten voortgang mag hebben, 'dat Joden geroepen / en de volheid der Heidenen ingebracht mogten worden / en dat de Kerke Gods in de werelt bloeijen mogte.'¹²⁹

Behalve in zijn program voor verdergaande reformatie en in geschriften van pedagogische aard stelt Koelman de toekomst van Israël dus ook aan de orde in catechetisch materiaal.

Merkwaardig is in dit licht de suggestie van C.J. Meeuse dat Koelman niet erg veel waarde hechtte aan zijn eigen toekomstverwachting, omdat hij er anders wel een grotere plaats voor ingeruimd zou hebben in zijn *Driederleie Catechismus*, het handboek voor het kerkelijke onderricht aan de jeugd.¹³⁰

Voor de hoop die de oudvader koesterde voor het oude volk van God gaat deze mening in geen *geval* op. Dat hij in dit educatieve geschrift aandacht vraagt voor Israël is op zichzelf al bijzonder.

Zonder twijfel kan Koelman wat dit aangaat uniek worden genoemd. Sommige voetiaanse geestverwanten en andere tijdgenoten besteedden aandacht aan het Joodse volk tijdens de catechismusprek over de tweede bede van het Onze Vader. Een zo structurele plaats voor de Joden in catechetische en pedagogische publicaties als bij Koelman heb ik echter bij geen van de onderzochte auteurs aangetroffen. Hetzelfde geldt voor andersoortige geschriften.

Onze roeping ten opzichte van de Joden in het heden en onze verwachting voor Israël in de toekomst dienen naar het inzicht van Koelman een plaats te hebben in het beleid van de kerk, in reformatieprogramma's, prediking, catechese, huisgodsdienst en persoonlijke gebeden.

6.8. IN HET SPOOR VAN DE PURITEINEN

Geheel origineel kan men Koelmans opvattingen over Gods weg met Israël niet noemen. Van verschillende zijden heeft hij impulsen ontvangen. Ondanks de latere kritiek op De Labadie moet niet worden uitgesloten dat hij in een eerder stadium wel degelijk elementen heeft opgepakt van diens toekomstverwachting.

Opmerkelijk is dat hij in de afwijzing van De Labadies eschatologie beduidend gematigder was dan in zijn tirade tegen Alhard de Raedt.¹³¹ In zijn werken over het Labadisme worden ten aanzien van de Israëlverwachting geen fundamentele bezwaren geuit.¹³²

Wat betreft de toebrenging der Joden en het aanbreken van een heerlijke staat van de kerk was er geen principieel verschil. Hier lag zeker niet de kern van de controverse tussen beide gedreven godgeleerden. Zelfs ten aanzien van de chiliastische opvattingen van De Labadie onthoudt Koelman zich van al te boude uitspraken. Het is één van de geschilpunten die hij in zijn *Historisch Verhaal* bewust buiten beschouwing laat.

129 J. Koelman, *Driederleie Catechismus*, 367.

130 C.J. Meeuse, *Toekomstverwachting*, 84.

131 J. Koelman, *Sleutel*, 217, 218.

132 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1770*; J. Koelman, *Der Labadisten Dwalingen* (1684).

Hij meent dat ook de labadisten afstand nemen van de dwaling der chiliasten betreffende 'Christi lichamelijke verschijning, en heerschingh op aerden, die duysent jaren langh, als mede aengaende de opstanding der Martelaren, en 't herbouwen van den Tempel in die tijd.' Omdat Koelman wat deze prechiliastische noties aangaat op één lijn zat met De Labadie, zag hij af van verdere bestrijding.

Wel meende Koelman dat het anders toe zal gaan dan De Labadie gepreekt en geschreven had. De non-conformist verkondigde dat het nog in zijn dagen allemaal zou plaatsvinden. Zijn toehoorders zouden het nog zien!¹³³ Op dit punt was er sprake van divergentie, maar voor Koelman was dat kennelijk geen halszaak.

T. Brienens heeft de veronderstelling geopperd dat de chiliastisch-gekleurde verwachting voor Israël binnen de Nadere Reformatie wortels zou hebben in het coccejanisme.¹³⁴ Ook W.J. van Asselt is van oordeel dat de eschatologie van sommige voetianen mede is gestempeld door Cocceus en met name door diens periodisering van de geschiedenis. In dit verband noemt hij Jacobus Koelman en zijn commentaar op de Openbaring.¹³⁵

In hoeverre er invloed van coccejaanse zijde te traceren valt bij andere vertegenwoordigers van deze beweging moet nog blijken. In de geschriften van Koelman valt daarvan evenwel niets te bespeuren.

Sterker nog, een onverbloemde aversie tegen de coccejanen en hun eschatologie is bij onze voetiaan waarneembaar. Laatdunkend spreekt hij over 'den elendigen Groenewegen en zijn Meester Cocceus'.¹³⁶

Koelmans fasering van de geschiedenis is een andere dan die van de coccejanen. De hermeneutische benadering van de Schrift die aan de coccejaanse toekomstverwachting ten grondslag lag, kon in Koelmans ogen niet door de beugel.

In de *Voorreden* op de vertaling van J. Durhams commentaar op het Hooglied striemt hij de coccejaanse wijze van bijbeluitleg op niet mis te verstane wijze. Hij illustreert zijn bezwaren door 'Twee Staaltjens' van hun 'abzurde prophetische en vercierde Verklaringen' te geven.¹³⁷

De verbannen piëtist ontkent dat het Hooglied een profetisch boek is, waarin de opeenvolgende tijden van de kerkgeschiedenis worden beschreven. In plaats van een heilshistorische verklaring kiest hij voor een allegorische en mystieke interpretatie.¹³⁸ Het gaat in het *Canticum canticorum* om de liefde tussen Christus de Bruidegom en de gelovige ziel. Hij beschouwt het als een 'blijkelyk verderf, en verduystering en verdraijing van 't H. Woordt,' wanneer men uit het Hooglied een voorzegging van de gebeurtenissen ten tijde van de nieuwtestamentische kerk wil destilleren.¹³⁹

De coccejaanse uitleg van Mozes' zwanenzang acht hij al even speculatief. Dat in Deuteronomium 32:43 de bekering van Joden en heidenen aan het einde van de wereld voorzegd wordt, evenals de terugkeer naar het Joodse land, ontkent hij. Puur feitelijk gezien kon Koelman tegen deze verwachting geen bezwaren koesteren, aangezien hij zelf niet anders verkondigde.

133 J. Koelman, *Historisch Verhaal 1683*, Voorreden; in de tweede editie uit 1770 ontbreekt deze Voorreden; vgl. C. Graafland, 'Labadisme,' 328, 329; C.J. Meeuse, *Toekomstverwachting*, 62, 63.

134 T. Brienens, 'Plaats van Israël,' 117; vgl. T. Brienens, *Jodendom*, 13, 14.

135 W.J. van Asselt, 'Chiliasm,' 25, 26.

136 J. Koelman, *Sleutel*, 344.

137 J. Koelman, 'Voorreden Durham,' 69.

138 I. Boot, *Hooglied*, 184, 185.

139 J. Koelman, 'Voorreden Durham,' 65.

Zijn moeite zat met name in het hermeneutische principe en de in zijn optiek eenzijdige aandacht voor wat komen gaat. De coccejanen meenden wel van alles te weten over de toekomst, maar bekommerden zich intussen weinig om de zorgwekkende situatie in eigen tijd. Zij lieten het afweten als het ging om de broodnodige reformatie van kerk, politiek en gezin. Koelman voelde zich geroepen zijn coccejaanse collega's ernstig aan te spreken.

Gy Mannen Broeders, die zo veel spreekt en ook schryft, van Perioden, en Tyden, en Tekenen der Tyden der Kerke te kennen, hoe is 't, dat gy zo weinig met de kinderen Issaschars schynt verstandig te zyn, en gezigte hebben omtrent de Tyden, om te weten, wat het Neerlantsche Israël heden doen moet?¹⁴⁰

140 J. Koelman, 'Voorreden Durham,' 87.

In Koelmans uiteenzettingen over Israël en de toekomst stuiten we met regelmaat op namen van geestverwanten. Hij verwijst naar Voetius' disputatie over het chiliasme en refereert aan Hoornbeecks *Contra Judaeos*.¹⁴¹ Intussen schroomt hij niet op sommige punten – met name als het gaat om de aanstaande bloeitijd van de kerk – een andere weg in te slaan dan zijn vereerde leermeesters. We ontmoeten in Koelmans geschriften betreffende ons onderwerp tevens theologen als de Rotterdamse piëtist Franciscus Ridderus en Henricus Brinck, destijds predikant te Utrecht en befaamd om zijn polemieken tegen de coccejanen. Hij typeert Brinck als een 'Geleert Broeder' en oordeelt positief over diens bestrijding van de 'hedendaagsche Nieuws-dryvers'.¹⁴² Ten aanzien van de duiding van de profetieën wil hij zijn voetiaanse collega evenwel niet volgen.

Veruit de meeste invloed heeft Koelman ondergaan van Schotse en Engelse schrijvers. Hij is hen buitengewoon erkentelijk voor het feit dat zij hem de ogen geopend hebben voor de on vervulde profetieën van het Oude Testament. De puriteinen gaven hem de sleutel in handen, waardoor het profetische woord voor hem openging en hij zicht kreeg op de 'heerlijker Staat van Christi Kerk op aarde, op en ten tijde van de aanstaande Nationale inbrenging en bekeering der Jooden.' Veel gedeelten uit de profetieën moeten namelijk worden betrokken op deze 'Staat en Tijden der bekeerde Joodsche Kerk'.¹⁴³

Hij betreurt het zeer

dat het de Nederlandse kanttekenaars van de Statenvertaling aan deze sleutel heeft ontbroken. Schatplichtig weet Koelman zich zoals gezegd met name aan de Schot J. Durham, voor wie hij grote bewondering koesterde. Hij neemt diens eschatologische opvattingen in grote lijnen over. In dit verband verdienen ook de Schotten J. Napier en R. Bayly een afzonderlijke vermelding.¹⁴⁴

Minder negatief dan laatstgenoemde oordeelt Koelman over theologen als Th. Brightman en J. Mede. Hij eert Mede als een 'godzalig ende geleert man', maar hij vindt wel dat deze te veel Alsted volgde in zijn gedachten over 'de duyzend jaaren'.¹⁴⁵

Koelman toont ook bekend te zijn met de toekomstvisie van John Tyllinghast,¹⁴⁶ Henry Hammond,¹⁴⁷ Patrick Forbes,¹⁴⁸ William Greenhill,¹⁴⁹ Jeremiah Burroughs,¹⁵⁰ Thomas Parker,¹⁵¹ Ephraim Huit,¹⁵² Christopher Love¹⁵³ en Thomas Hall.¹⁵⁴

141 J. Koelman, *Sleutel*, 169, 224.

142 J. Koelman, *Sleutel*, 344.

143 J. Koelman, 'Voor-reden,' in: S. Clark, *Annotatien*. Samuel Clark (1626-1710) was als predikant afgezet door koning Karel II. Koelman tekent in zijn voorrede aan dat Clark voor zijn kanttekeningen op Romeinen gebruik maakte van de commentaren van Bucer en Martyr.

144 J. Koelman, *Sleutel*, 171, 212, 320, 368.

145 J. Koelman, *Sleutel*, 210; zie over Joseph Mede: J.A. De Jong, *Waters*, 21-27; J.K. Jue, *Joseph Mede*.

146 J. Koelman, *Sleutel*, 170.

147 J. Koelman, *Sleutel*, 207; H. Hammond (1605-1660) was arminiaan en voorganger in de staatskerk van Engeland. Hij betrok Rom. 11:25 in de lijn van Calvijn op de bekering van alle uitverkorenen uit Joden en heidenen gedurende de hele kerkgeschiedenis; vgl. R.J. van Elderen, *Toekomst*, 215, 249.

148 J. Koelman, *Sleutel*, 207; over hem: *DNB*, s.v.; R.J. van Elderen, *Toekomst*, 111-113; de Schotse anglicaan die bisschop van Aberdeen was, publiceerde *An Exquisite Commentarie upon the Revelation of Saint Iohn*, London 1613.

149 J. Koelman, *Sleutel*, 365, 368.

150 J. Koelman, *Sleutel*, 170, 171, 207, 214, 365, 368.

151 J. Koelman, *Sleutel*, 210, 320.

152 J. Koelman, *Sleutel*, 210, 321.

153 J. Koelman, *Sleutel*, 214.

154 J. Koelman, *Sleutel*, 215.

Het valt op dat Koelman op zelfstandige wijze gebruik maakt van puriteinse bronnen. Ook als hij radicale standpunten van mensen afwijst, weet hij soms toch elementen uit hun visie te waarderen. Omgekeerd weigert hij godgeleerden die veel voor hem betekenen serviel in alles na te volgen. Zelfs de hooggeprezen Durham wordt door hem op detailpunten gecorrigeerd. Op goede gronden kon C. Graafland vaststellen dat Koelman genuanceerd omging met puriteinse auteurs¹⁵⁵

6.9. EINDTIJDSCENARIO

Een bijzondere belangstelling voor judaica legde Koelman niet aan den dag. Een uitzonderlijke bedrevenheid in de Hebreeuwse taal blijkt uit zijn geschriften evenmin. Nu was Koelman er de man ook niet naar om zijn geleerdheid te etaleren.

Hoewel hij een goed theoloog was, lag zijn intentie voornamelijk op het pastorale terrein. Bekend is wel dat hij grote waarde hechtte aan de tekst van het Oude Testament. Hij betichtte de cartesianen ervan dat ze de grondtekst van Tenach als corrupt beschouwden. In zijn *Het Vergift Van de Cartesiaansche Philosophie* neemt hij het op voor de masoretische weergave. In datzelfde werk bestrijdt hij ook de vermeende opvatting van de cartesianen dat de punten of vocalen van de *Biblia Hebraica* pas in later tijd zouden zijn aangebracht.¹⁵⁶

In zijn exposé over het chiliasme poneert Koelman dat het Joodse gedachtegoed een voedingsbodem is geweest voor millennianistische opvattingen onder christenen. Hij put daarbij vooral uit secundaire literatuur.

Geschriften van christen-hebraïsten als Joh. Hoornbeeck en A. Hulsius werden door hem geraadpleegd over deze thematiek. Engelse auteurs als J. Mede, R. Bayly en N. Holmes (1599-1678)¹⁵⁷ hebben volgens Koelman willen bewijzen dat de rabbijnen er vergelijkbare opvattingen als zichzelf op nahielden.¹⁵⁸

Ook wijst hij op Hugo de Groot die in zijn aantekeningen op Openbaring 20 melding maakt van de Targoem en Joodse geleerden. De *Joodse Oudheden* van Flavius Josephus benutte hij voor Joodse zienswijzen over de vijfde monarchie. Voor het

overige wekt Koelman niet de indruk frequent zelfstandig te rade te zijn gegaan bij de rabbijnen of zich grondig verdiept te hebben in de voornaamste Joodse traditiewerken. In hoeverre Koelman met Joden in contact getreden is, valt moeilijk te achterhalen. In zijn Zeeuwse tijd zal hij niet veel zonen en dochters van Abraham tegen het lijf zijn gelopen. Er woonden in het begin van de zeventiende eeuw slechts enkele Joodse gezinnen in deze contreien.¹⁵⁹ Een belangrijke rol speelde Paulo Jacomo de Pinto wiens huis in Middelburg sinds 1641 diende voor synagogale diensten.

155 C. Graafland, 'Puriteinen,' 79.

156 J. Koelman, *Vergift*, Voorrede.

157 Nathanael Ho(l)mes was congregationalist. Hij schreef diverse werken over de toekomst waaronder *The Resurrection Revealed: or The Dawning of the Day-Star, About to rise, and radiate a visible incomparable Glory, far beyond any, since the Creation, upon the Universal Church on Earth, For a Thousand yeers Yet to come, before the ultimate Day, of the General Judgement*, London 1653. Holmes was een uitgesproken aanhanger van het Quintomonarchianisme. Hij noemde Christus de 'Vijfde Monarch'.

158 J. Koelman, *Sleutel*, 223.

159 J. Michman, *Pinkas*, 466.

Jacob Juda de Leon was aangesteld als godsdienstonderwijzer en als rabbijn van de synagoge. In 1654 vestigden zich enkele sefardische Joden die afkomstig waren uit de Nederlandse kolonie in Brazilië. 160 Hoewel de kerkenraad bezwaren had tegen hun komst, waren zij bij het stadsbestuur om commerciële overwegingen juist welkom. In 1655 werd hun toestemming verleend een eigen begraafplaats te pachten. In Vlissingen woonden er aan het eind van de zestiende eeuw enkele marranen, maar deze vertrokken al spoedig weer naar een andere bestemming.¹⁶¹ Wij kunnen ervan uitgaan dat er van contacten tussen Joden en de pastor van Sluis weinig of niets terecht is gekomen.

Tijdens zijn verblijf in Amsterdam had hij wel alle gelegenheid voor ontmoetingen.

Zijn relatie met burgemeester Coenraad van Beuningen bracht de Joodse gemeenschap wellicht binnen zijn gezichtsveld. Of er sprake is geweest van persoonlijke relaties is moeilijk te achterhalen. Zeker is wel dat hij bekend was met de activiteiten en de geschriften van Menasseh ben Israel. Hij is zijn geleerde stadgenoot tegengekomen bij de Engelse schrijver Thomas Collier (1623-1691).¹⁶²

Deze baptistenvoorganger zonder academische opleiding was van mening dat de volkeren die de Joden verdrukt hebben door God gestraft zouden worden wanneer het Joodse volk eenmaal hersteld was. Hij pleitte er daarom voor de Joden tot Engeland toe te laten om op deze wijze het oordeel van God te ontlopen.

Koelman was op de hoogte van deze Apologie voor der Jooden Request' gericht aan Oliver Cromwell. Hij meende te weten dat deze actie was ingegeven door Menasseh ben Israel.¹⁶³ Van de publicaties van Menasseh vermeldt Koelman in ieder geval *De resurrectione*. Hij refereert aan diens opvatting dat de Joden na hun opstanding in de messiaanse tijd de tempel zullen herbouwen en het heilige land zullen bewonen.

Van enige sympathie voor het contemporaine Jodendom valt bij Koelman niets te merken. Het tegendeel is eerder het geval. De interesse voor Israël is voornamelijk ingegeven door de rol die de Joden zullen spelen in het eindtijds scenario dat hem voor ogen stond. Anderzijds zijn laetdunkende uitspraken over de Joden in Koelmans oeuvre zeldzaam. Wanneer er al sprake is van negatieve kwalificaties, zijn deze voornamelijk theologisch van aard. Curieus is zijn opvatting over het gebruik van orgels in de kerk. Hij wijst deze ondersteuning van de gemeentezang af met als

argument dat de gereformeerden daarmee te veel neigden naar onder meer het Jodendom.¹⁶⁵

160 D.F. Blom, *Middelburg*, 51, 52.

161 J. Michman, *Pinkas*, 557.

162 Zie over Collier: R.J. van Elderen, *Toekomst*, 208.

163 J. Koelman, *Sleutel*, 222.

164 J. Koelman, *Sleutel*, 224.

165 J. Koelman, *Sleutel*, 'Aanspraak aan d'Opzienders van de Gereformeerde Kerken van Nederland.'

KOELMAN OVER DE PLICHTEN VAN DE OUDERS OM HUN KINDEREN TE LEREN BIDDEN VOOR DE JODEN EN HEEL DE KERK

Een opvallende aanbeveling om te bidden voor de Joden en hun herstelling vinden we in zijn boek:

De Pligten der Ouders, in kinderen voor Godt op te voeden. Nevens Drijderleij Catechismus. Als mede Twintig Exempelen, Van Godtzalige en vroeg stervende jonge Kinderen. Opgesteld en t'samen-gebracht, door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums. Epheze 6: 1-4. t' Amsterdam. J. Wasteliërs. 1679.

De punten 27 en 28 gaan over de aanstaande bekering der Joden en de heerlijke en vreedzame staat der kerk na de bekering der Joden, zoals Koelman het uitdrukt. Deze stelling onderbouwt hij met heel veel Bijbelsteksten, die we onmogelijk allemaal kunnen noemen.

Uiteraard noemt hij Romeinen 11, het majestueuze hoofdstuk dat ons zo duidelijk wijst dat de verwerping van het Evangelie door de Joden, ons (heidenen) tot grote zegen is geweest. Maar deze zegen zal straks ongekend groot zijn voor de hele wereld, als de Joden het Evangelie zullen gehoorzaam zijn.

Dan noemt hij Mattheüs 23: 38 en 39: *"Zie, uw huis wordt u woest gelaten. Want Ik zeg u, gij zult mij van nu niet zien, totdat gij zeggen zult: Gezegend is Hij die komt in de naam des Heeren."* Lukas 21:24: *"En zij zullen vallen door de scherpte des zwaards en gevangelijk weggevoerd worden onder alle volken; en Jeruzalem zal van de heidenen vertreden worden, totdat de tijden der heidenen vervuld zullen zijn."* Hij verwijst naar teksten uit Jesaja 11, het hoofdstuk dat uitvoerig spreekt over de zegen die er eenmaal op aarde zal zijn, vanwege de aanneming van Israël.

Voor die aanneming noemt Koelman de teksten 11 t/m 16. Jeremia 3: 16, 17 en 18 hoort ook bij de teksten welke hij de ouders opgeeft om ze hun kinderen voor te houden. We lezen daarin dat in die dagen Jeruzalem des Heeren troon genoemd zal worden en dat alle heidenen tot hetzelfde vergaderd zullen worden. Ook in het laatste gedeelte van Jeremia 30 ziet hij de verlossing van Israël beschreven. Zo noemt hij ook Jer. 50, vers 4 en 5. Uiteraard komt in dit tekstenregister ook Ezechiël 37 voor, het dal van de dorre doodsbeenderen! Dat de bekering van Israël een zeer grote dag voor en in de wereld zal zijn grondt hij o.m. op Hosea 1:11: *"en de kinderen van Juda en de kinderen Israëls zullen samenvergaderd worden en zich een éniĝ Hoofd stellen, en uit het land optrekken; want de dag van Jizreël zal groot zijn."*

Het bekende hoofdstuk 3 van Hosea wordt eveneens genoemd. Amos 9, de verzen 11 t/m 15 spreken er ook zeer duidelijk van en dat is ook Koelman niet ontgaan. U zult begrijpen dat we niet alles kunnen noemen en het is tevens duidelijk dat ook Koelman maar een selectie heeft gegeven uit de veelheid van teksten in de Bijbel, welke allen spreken van die wereldbewegende gebeurtenis als de Joden zullen toegebracht worden.

In punt 28 wijst Koelman op **het gevolg van de aanneming van Israël**.

Na de bekering der Joden volgt de heerlijke en vreedzame staat van de kerk, een periode waarvan de psalmen zingen en de profeten zo heerlijk spreken en... naar welk tijdperk de godzaligen van voorheen met groot verlangen uitgezien hebben. Ze hebben het in het geloof verwacht, de beloften niet verkregen hebbende! Koelman geeft een grote hoeveelheid bewijsplaatsen, ongetwijfeld ook maar een weinig van het vele. Hij begint met Romeinen 11 waaruit blijkt dat het heil voor Israël en de volken dikwijls

ineen vloeit. Dan noemt hij Jesaja 62. Het begint met de opwekking, *"om Sions wil niet te zwijgen en om Jeruzalems wil niet stil te zijn, totdat haar gerechtigheid voortkomt als een glans en haar heil als een fakkel die brandt."* In vers 6 worden bijzonder de wachters opgeroepen al de dag en nacht niet te zwijgen. Maar ook bij hen, *die des Heeren doen gedenken, mag geen stilzwijgen zijn.* De christen mag niet stil zijn, totdat Jeruzalem gesteld wordt tot een lof op aarde. Ook aan het wondere hoofdstuk 66 van Jesaja besteedt Koelman aandacht. Dit hoofdstuk spreekt van die tijd, dat de HEERE de vrede over Jood en heiden zal uitstrekken als een rivier. Het valt hier op welk een uitnemende, van God geleerde theoloog, Koelman was. Hij wijst op Jesaja 66:22, als een bewijs van de grote vrede en rust die er zal zijn na de bekering der Joden. *"Want gelijk als die nieuwe hemel en die nieuwe aarde, die Ik maken zal, voor Mijn aangezicht zullen staan, spreekt de HEERE, alzó zal ook ulieder zaad en ulieder naam zijn."* **Let wel: we zijn nog steeds bezig met de teksten die we de kinderen moeten leren als pleitgrond in hun gebed, om de HEERE te wijzen op Zijn beloften!**

Van de vele Schiffbewijzen die Koelman aanvoert kiezen we nog de vier volgende:

Jeremia 33:9 (Koelman voert er meerdere aan uit dit hoofdstuk): *"en het zal Mij zijn tot een vrolijke naam, tot een roem en tot een sieraad bij alle heidenen der aarde, die al het goede zullen horen dat Ik hun doe, en zij zullen vrezen en beroerd zijn over al het goede en over al de vrede die Ik haar beschik."*

Daniël 2:44: *"Doch in die dagen van die koningen zal de God des hemels een koninkrijk verwekken dat in eeuwigheid niet zal verstoord worden, en dat koninkrijk zal aan geen ander volk overgelaten worden: het zal alle koninkrijken vermalen en te niet doen, maar zelf zal het in alle eeuwigheid bestaan."*

Micha 4:1 t/m 9, waarvan we de eerste 4 verzen citeren: *"Maar in het laatste der dagen zal het geschieden dat de berg van het Huis des HEEREN zal vastgesteld zijn op de top der bergen, en hij zal verheven zijn boven de heuvelen, en de volken zullen tot hem toevloeien: en vele heidenen zullen henengaan en zeggen: Komt en laat ons opgaan ten berge des HEEREN en ten Huize van de God Jacobs, opdat Hij ons lere van Zijn wegen en wij in Zijn paden wandelen; want uit Sion zal de Wet uitgaan en des HEEREN Woord uit Jeruzalem. En Hij zal onder grote volken richten en machtige heidenen straffen, tot verre toe; en zij zullen hun zwaarden slaan tot spaden en hun spiesen tot sikkelen, het éne volk zal tegen de andere volk geen zwaard opheffen, en zij zullen de krijg niet meer leren; maar zij zullen zitten een ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgeboom, en daar zal niemand zijn die ze verschrikt; want de mond des HEEREN der heirscharen heeft het gesproken."*

Openbaring 11:15: *"En de zevende engel heeft gebazuind, en daar geschieden grote stemmen in de hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes HEEREN en van Zijn Christus, en Hij zal als Koning heersen in alle eeuwigheid."*

Veel bewijzen brengt Koelman verder bij uit Zefánja, Hosea, Obadja, Amos, Joël en zeer veel uit Zacharia en de grote profeten. Laten we toch vooral niet vergeten dat Koelman van de ouders als het ware eist dat ze hun kinderen leren bidden voor de periode van Gods Kerk tussen de val van de antichrist en het laatste oordeel!

Zie noot 124 en 125 bij Dr. Van Campen

124 J. Koelman, *Pligten*, 76. Vermeld worden verder: Matth. 23:38, 39; Jes. 11:11, 12, 13, 15; Jer. 3:16-18; Jer. 30:17, 18, 20; Jer. 50:4, 5; Hos. 1:11; Hos. 3:4, 5; Amos 9:11, 14, 15; Deut. 30:1, 5; Zach. 9:13.

125 J. Koelman, *Pligten*, 76, 77. Voorts worden genoemd: Jes. 62:1-4, 9, 12; Jes. 66:12-14, 22, 23; Jer. 32:37, 39; Jer. 33:8, 9, 16; Ezech. 20:33, 37, 40, 44; Dan. 2:44; Micha 2:12, 13; Micha 4:1-8; Zef. 3:8-10, 12, 17-19; Zach. 2:10-12; Zach. 8:13, 23; Zach. 9:11, 17; Zach. 10:4, 12; Zach. 7:1, 14; Zach. 13:1-3, 9; Zach. 14:8-11, 16, 20, 21; Hos. 11:9-11; Hos. 14:6-8; Joël 3:1, 16-21; Amos 9:8, 9, 11, 15; Obadja 17-21; Jes. 60:1, 3, 5, 7, 10, 13, 20, 21, 22; Jes. 61:4-9; Jes. 65:3, 8-10, 20, 25; Jer. 30:9, 10; Jer. 31:17, 21, 23, 31-33; Ezech. 11:19, 20; Ezech. 34:11-13, 16, 24-26; Ezech. 36:25, 26, 28, 37, 38.

DRIEERLEI CATECHISMUS J. KOELMAN

Van de tweede bede

178. V: Wat erkennen wij ermee, als wij biddende zeggen: Uw koninkrijk kome?

A: Als wij biddende zeggen: Uw koninkrijk kome, zo erkennen wij, dat wij en alle mensen van nature onder de heerschappij van de zonde en van de satan zijn. Ef. 2 : 2, 3. Gij hebt eertijds in de zonden gewandeld, naar de eeuw dezer wereld en naar de oversten der macht der lucht, van de Geest, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid, onder dewelke ook wij allen eertijds verkeerdt hebben in de begeerlijkheden onzes vleses, doende den wil des vleses en der gedachten; en wij waren van nature kinderen des toorns, gelijk ook de anderen.

179. V: Waarom bidden wij in de tweede bede?

A: In de tweede bede, dat is Uw koninkrijk kome, bidden wij, dat het koninkrijk van de zonde en van de satan vernield mag worden en dat het koninkrijk van de genade bevorderd mag worden; en dat wij en anderen daarin gebracht en daarin bewaard mogen worden en dat het koninkrijk der heerlijkheid verhaast mag worden. Ps. 68 : 1-19. God zal opstaan, Zijne vijanden zullen verstrooid worden; Gij zijt opgevaren in de hoogte, Gij hebt de gevangenis gevankelijk gevoerd; Gij hebt gaven genomen om uit te delen onder de mensen; ja ook de wederhorigen om bij u te wonen, o Heere God. 1 Joh. 3 : 8. Daartoe is de Zone Gods geopenbaard, opdat Hij de werken des duivels verbreken zou.

180. V: Wat wordt onder Gods koninkrijk verstaan, om de komst waarvan wij hier bidden?

A: Onder Gods koninkrijk, om de komst waarvan wij hier bidden, wordt verstaan: Ten eerste het koninkrijk van Gods genade hier in deze wereld; ten tweede het koninkrijk van Gods heerlijkheid in de andere wereld. Luk. 17 : 21. Het koninkrijk Gods is in het midden van ulieden. 1 Kor. 6 : 9. Weet gij niet, dat de onrechtvaardigen het koninkrijk Gods niet zullen beërven?

181. V: Wat verzoeken wij, als wij bidden, dat Gods koninkrijk der genade mocht komen?

A: Als wij bidden, dat Gods koninkrijk der genade kome, zo verzoeken wij: Ten eerste dat het Evangelie, waardoor God Koning wordt in de harten van de mensen, voortgezet mocht worden, dat Joden geroepen mochten worden en de volheid der heidenen ingebracht mocht worden en dat de kerk van God in de wereld bloeien mocht. Ten andere dat wij en anderen in dit koninkrijk van Gods genade gebracht mochten worden, door de krachtige werking van Gods Woord en Geest in onze bekering en dat zo Christus mocht heersen in onze harten. Ten derde dat wij en anderen, die in het koninkrijk der genade gebracht zijn, daarin bewaard mogen worden door de versterkende en bevestigende genade. 1 Petr. 5 : 10. De God aller genade, Die ons geroepen heeft tot Zijne eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus, nadat wij een weinig tijds zullen geleden hebben, Dezelve volmake, bevestig en fonder ulieden. Jes. 2 : 2, 2 Thess. 3 : 1, Hand. 26 : 17, 18. Rom. 10 : 1, 2 Thess. 1 : 11, Ef. 3 : 14-21.

182. V: Wat verzoeken wij, als wij bidden, dat het koninkrijk van Gods heerlijkheid kome?

A: Als wij bidden, dat het koninkrijk van Gods heerlijkheid kome, zo verzoeken wij dat dit koninkrijk der heerlijkheid verhaast moge worden, dat verschijnen zal en geopenbaard zal worden in de tweede komst en verschijning van de Heere Jezus ten oordeel. Openb. 22 : 20. *Die deze dingen getuigt zegt: Ja, Ik kom haastiglijk, amen. Ja, kom, Heere Jezus!*